Lloyd C. Gardner

Sfere de influență

împărțirea Europei intre marile puteri,
de
la Munchen la lalta

Titlul original: Spheres of Influence. The Great Powers Partition Europe, from Munich to Yalta, by Lloyd C. Gardner

Copyright 1993 by Lloyd C. Gardner

Toate drepturile asupra acestei versiuni in limba română sunt rezervate Editurii Elit. inclusiv pentru Republica Moldova

I.S.B.N. 973-9100-66-X

Lloyd C. Gardner

Sfere de influență

împărțirea Europei între marile puteri, de
la Munchen la lalta

Versiunea românească: Anca Angelescu-Boldor

tditura Elit

Lui Warren F. Kimball, care ne-a oferit o călătorie de informare ce ne-a purtat de la Legea împrumutului și închirierii până la Conferința de la Ialta

Prefață

Necazul este că dl. Churchill are față de regalitate aceeași atitudine ca a multor oameni de afaceri din New York față de Tammany Hali,* in timpul celei mai cumplite perioade de corupție; aceea că este mai simplu de tratat cu același partener, corupt, dar care știe regulile jocului, decât cu neofiții din politică, adepți ai principiilor.

Raymond Daniell, New York Times,
10 decembrie 1944

Cel care își freacă mâinile cu satisfacție și se bate cu pumnii in piept are cumva vreun plan mai bun de a câștiga pacea decât cel care trece pe lista marilor apărători principalele națiuni ale Europei?

Walter Lippmann.
21 decembrie 1944

Prăbușirea subită a Imperiului sovietic în Europa de Est a deschis încă o dată dezbaterea asupra originilor războiului rece. Istoricii ruși, în special, s-au pus pe treabă pentru a umple „petele albe" ale arhivelor perioadei staliniște, de la Pactul sovieto-nazist din 1939

* Sediul organizației politice din cadrul Partidului Democrat, identificată cu societatea de binefacere fondată în 1789, la New York și recunoscută în sec. al XIX-lea pentru corupție (N. trad.)

și până ia Conferința de la Yalta din 1945. Pentru prima dată, o copie a acordului din 1939, cu privire la împărțirea Europei în sfere de influență a ieșit în afara arhivelor secrete rusești; și tot pentru prima oară, istoricii pot vedea originalul ordinului semnat de Stalin în 1940, de execuție a mii de ofițeri polonezi, în pădurea Katyn, cu ocazia împărțirii Poloniei intre Germania și Rusia.

Așa cum reiese limpede din citatele .aparținând lui Raymond Daniell și Walter Lippmann, observatorii contemporani erau foarte conștienți de problemele principale cu care se confruntau Cei Trei, aproape de sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Chiar și fără acces la arhivele secrete, se știa deja destul de mult despre hotărârea lui Stalin de a domina Europa de Est. Străuaniile lui Churchill de a preîntâmpina această provocare erau considerate de Washington ca reacționare, nu cu mult diferite de schemele respingătoare din punct de vedere moral, și în ultimă instanță, chiar mărginite, propuse de Neville Chamberlain în vederea concilierii. Derularea evenimentelor l-a forțat in cele din urmă pe Roosevelt să facă cea mai dificilă alegere din război: fie abandonarea Marii Alianțe și declararea unor obiective de război separate pentru Statele Unite, fie încercarea de a trece peste diferențe de dragul saivărn „parteneriatului" de război, ca etapă de tranziție spre ceea ce el spera să devină o pace relativ stabilă. Pentru Roosevelt, alegerea părea evidenta. „Frumoasele idei" ale Cartei Atlanticului aveau să fie amânate până când stabilitatea postbelică ar fi permis remstaurarea lor Roosevelt nu a precizat niciodată — cel puțin nu in public - cu ce condiții făcuse alegerea, sau cum evoluase propria sa concepție în timpul războiului. La conferințele de presă, făcea aluzii cu privire la dificultățile procesului de încheiere a păcii.

dar toate aceste indicii (așa cum se întâmpla adeseori cu Roosevelt) nu duceau la nici o concluzie sigura.

„Războiul acesta este diferit de cele din trecut' — ii învățase cândva Static, pe comuniștii iugoslavi. „Oricine ocupă un teritoriu își impune asupra acestuia și propriul sistem social", până acolo unde „poate a/unge cu armata". Politicienii britanici n-au fost niciodată siguri asupra intențiilor lui Stalin și„ asemenea omologilor lor americani, au oscilat in privința modului de a răspunde acestei provocări. Churchill dorea să obțină asigurări din partea lui Stalin că Rusia nu se va amesteca, nici prin intermediul Armatei Roșii și nici prin cel al Partidului Comunist, în sfera de influență tradițională a Marii Britanii. Iar dacă aceste înțelegeri urmau să dureze până când Churchill îi convingea oe americani să joace un rol mai activ în afacerile Europei Centrale, cu atât mai bine. După Conferința de la Yalta, avea să facă tot posibilul, în parte și în vederea îndeplinirii obiectivelor politice interne, pentru a „restrânge" avantajele sovieticilor; dar permanent, în mintea sa, pe primul plan se va afla refacerea meterezelor imperiului, din vecinătatea forturilor rusești.

Politicienii americani considerau că strategia de război a lui Churchill era extrem de periculoasă. Orice înțelegere de acest fel cu Uniunea Sovietică era — după părerea lor — inerent instabilă și susceptibilă de a-i pune in exact aceeași situație care îl dusese în trecut ia război. Churchill fusese cei mai înverșunat adeversar al lui Neville Chamberlain, dar modul său de abordare a situației postbelice părea menit — in concepția Washingtonului — să *repete greșeala lui Chamber- lain, de a fi crezut că Hitler va respecta un acoro cu privire la sferele de influență*

în 1933, Roosevelt se ținuse deoparte când Chamberlain încercase să-i dea lui Hitler mână liberă in

Europa de Est și când primul ministru propusese o reimpărțire a Africii, pentru a încuraja Germania să se alăture celor care își asumau „puterea oamenilor albi." Dar când în. 1942 s-a descoperit că succesorul lui Chamberlain, Churchill, era gata să cedeze statele baltice și să împartă zona Balcanilor pentru a ajunge la o conciliere cu Stalin, președintele a protestat cu energie.

în ciuda reputației de „buldog" a lui Churchill și a declarațiilor sale împotriva concilierii, politica sa „periferică" și strategiile sale militare apărau interesele imperiului din Marea Mediterană, amânând deschiderea celui de-a! doilea front în Europa. Mai mult, americanii se temeau că primul ministru îi va târî în această Europă de Sud-Est, cu scopul de a încheia cu succes târgul asupra sferelor de influență. Churchill putea să spere orice, chiar și că forțele militare anglo-americane vor ameliora situația la sfârșitul războiului, numai că atunci avea să fie prea târziu.

Churchill s-a apărat de acuzațiile americanilor, făcând apel la înțelegerea lui Roosevelt cu privire la faptul că nu avea ce altceva să-i ofere lui Stalin pentru a-l ține în război, decât asigurarea că pretențiile teritoriale ale rușilor vor fi îndeplinite. Se opusese acestui drum cât putuse — a subliniat el — dar nu găsea nici o altă soluție. întrucât devenea evident că problema nu era cum să fie ținută Rusia în război, ci unde se vor stabili frontierele dintre „sisteme", primul ministru era îngrijorat că rezerva afișată de Roosevelt slăbea capacitatea Aliaților de a negocia cu Stalin.

La începutul intervenției americanilor în diplomația din timpul războiului, când Franklin Roosevelt s-a întâlnit cu Churchill pe fârmul insulei Newfoundland pentru a redacta Cartea Atlanticului din 1941 și la câteva luni după aceea, când a luat hotărârea de a extinde ajutorul

acordat Uniunii Sovietice prin împrumut și închiriere, președintele nutrise mari speranțe pentru cooperarea dintre Cei Trei. Avea în vedere încheierea unor acorduri între învingători, care ar fi putut Constitui baza unei păci decente, una care putea fi considerată justă față' de națiunile mici și de popoarele din colonii care se luptau pentru independență, dar care totuși să nu reprezinte o provocare față de nevoia de securitate a Marilor Puteri.

Călăuzindu-se la începutul războiului după „frumoasele idei" ale Cartei Atlanticului, Roosevelt a refuzat mai târziu să riște Marea Alianță de dragul menținerii principiului autodeterminării. De la împotrivirea inflexibilă față de încuviințarea dată de Churchill pretențiilor rușilor asupra Statelor Baltice, și până la concesiile pe care le-a făcut la Yalta, cu privire la problemele Poloniei, Roosevelt a străbătut o cale dificilă. A continuat să mediteze la alternative posibile — de pildă, la stimularea economiei — dar nimic din ceea ce-i oferea Departamentul de Stat și cu atât mai puțin mașinațiile lui Churchill după Conferința de la Yalta, nu i-au satisfăcut prima cerință: menținerea unității Marii Alianțe de-a lungul procesului de încheiere a păcii.

Probabil că cele mai complexe și fascinante aspecte ale diplomației de război dusă de Roosevelt se situau la un nivel diferit față de înțelegerile similare încheiate de Churchill cu Stalin. Despărțirea popoarelor și împărțirea teritoriilor din Europa de către primul ministru aparțineau diplomației necorespunzătoare a Lumii Vechi. însă discuțiile dintre Roosevelt și Stalin despre cum vor conduce lumea Cei Trei sau Cei Patru după război reprezentau un preambul la încheierea unei păci juste. Chiar dacă președintele făcuse concesii mai mari decât Churchill, acestea erau oarecum diferite, atât din punctul de vedere al duratei, cât și al implicărilor, deoarece America avea menirea de a juca un rol diferit

în istoria mondială. Concepția lui Woodrow Wilson asupra acestor probleme nu fusese eronată; abordarea fusese însă greșită. Roosevelt nu voia să facă aceeași eroare.

Astfel, Roosevelt a încercat să găsească o soluție, raportându-se la lumea postbelică, în două etape. Președintele era hotărât — potrivit asigurărilor date Aliaților săi la Yalta — ca pacea să fie stabilită de către Cei Trei la masa tratativelor. Prin intermediul consilierilor săi de la Yalta, el s-a împotrivit încercărilor de creare a unui mecanism în vederea implementării „frumoaselor idei" ale Cartei Atlanticului, de teamă să nu distrugă fragila unitate a Marii Alianțe. Dacă această alianță era sortită să-i poarte dincolo de sferele de influență, atunci trebuia să supraviețuiască perioadei de tranziție până la încheierea păcii. Recenta împărțire a Europei nu reprezenta pentru Roosevelt varianta finală a aranjamentelor postbelice, ci doar un stadiu preliminar. Spera să-i poată convinge pe ceilalți — precum și pe criticii săi din țară — că încheierea păcii reprezenta un proces și riu o soluție în sine.

Din nefericire, Roosevelt nu a reușit să pregătească nici opinia publică americană și nici pe succesorul său (chiar dacă ar fi avut incredere în Harry Truman) pentru realitățile dure ale procesului de încheiere a păcii. Comportarea rușilor în Europa de Est, după război, părea inexplicabilă, cu excepția confruntării în sine. Chiar și în aceste condiții, el a reușit atât să mențină unită alianța până la sfârșitul războiului, cât și să pună bazele unei păci viitoare. Dacă Marea Alianță s-ar fi destrămat la Yalta sau la scurt timp după aceea — datorită refuzului lui Roosevelt de a accepta pretențiile de securitate ale Rusiei, in ciuda concepțiilor deformate ale lui Stalin, a metodelor sale brutale și a consecințelor imediate cumplite pentru unele popoare care căzuseră sub dominația sa — echilibrul precar al războiului rece ar fi

putut fi distrus, și de-a lungul unei frontiere incerte, ar fi izbucnit probabil o serie de războaie civile, sau poate chiar un gen de războiae locale, mai sumbre decât cele din romanele lui Orwell.

Cu prilejul unei vizite efectuate în America, pe timpul lui Ronald Reagan, conducătorul sovietic Mihail Gorbaciov a adus 10 *un omagiu memoriei iui Franklin Roosevelt. Cu jumătate de secol în urmă — a spus el — președintele Roosevelt vorbise despre patru libertăți fundamentale: libertatea cuvântului, libertatea cultului, libertatea de a nu fi lacom și libertatea de a nu te teme. „Și acest ideal nu a fost încă atins în lume și nici n-ar putea fi atins într-o lume plină de animozități și confruntări. “ Multe lucruri rele s-au petrecut în imperiul sovietic după război — a recunoscut Gorbaciov cu altă ocazie. Nimănui nu-i erau pe plac toate aspectele legate de încheierea păcii, dar existaseră motive obiective pentru cele întâmplate.*

Walter Lippmann prezisese că sferele de influență erau singura soluție pentru lumea postbelică, până atunci dând apărătorii păcii se vor fi convins că pacea era durabilă. Singura alternativă față de o acceptare realistă a acestei situații era războiul. în vreme ce Stalin și Churchill încercau să rezolve problemele între ei, asumându-și rolul de a hotărî destinele popoarelor și de a stabili avanposturi militare, Roosevelt batea pasul pe loc, încercând rpai întâi sâ demonstreze că Lippmann se înșela. în cele din urmă, Cei Trei au colaborat — nu întotdeauna în mod conștient — pentru evitarea unei situații mai rele. „Civilizația este în întregime înconjurată" — scria William Butler Yeats — „și supusă unor reglementări care simulează pacea prin diferite iluzii..."

Cuvinte de mulțumire

Această carte este rezultatul mai multor eforturi conjugate, în anumite privințe, ea reprezintă o continuare a studiului meu Safe for Democracy; The Anglo-American Response to Revolution, 1913-1924 *(1984). Acesta se concentrează asupra unui aspect oarecum diferit, dar eu consider ambele cărți o reinterpretare a concepției față de război și revoluție. Cartea de față a avut de câștigat de pe urma privilegiului de a-mi expune părerile intr-o serie de conferințe ruso-americane asupra celui de-al doilea război mondial, începând cu anul 1986, la Moscova. Sunt mai ales recunoscător colegilor mei ruși pentru comentariile. și perspicacitatea de care au dat dovadă în interpretările lor curajoase, cu precădere lui Grigori Sevostianov, Oleg Rieșevski, Boris Gilenson, Victor Malkov și Vladimir Pozniakov, precum și membrilor delegației americane, în special lui Mark Stoler, Steve Miner, Ted Wilson și Ed Bennett.*

Warren Kimbâll, căruia i-am dedicat această carte, mi-a împărtășit întotdeauna cu generozitate concluziile sale asupra diplomației lui Roosevelt și a ascultat (nu întotdeauna cu răbdare) propriile mele interpretări. în calitate de conducător al delegațiilor americane la simpozioanele ruso-americane, a contribuit în atât de multe moduri la procesul încă neîncheiat de înțelegere al celui de-al doilea război mondial încât îi suntem cu

toții îndatorați. Mark White mi-a acordat mult timp 12 *ajuta/- la finalizarea manuscrisului, precum și privilegiul de a purta multe conversații extraordinare. Christopher Thorne n-a apucat să citească nici un cuvânt din manuscris, dar influența sa se face simțită pretutindeni.*

Această carte contribuie la menținerea bunei mele relații cu Gerard McCauley, UQ prieten și agent literar pe care mi l-a prezentat Bill Williams cu mulți ani în urmă; de asemenea, ea reia o relație de editură precum și o veche prietenie cu Ivan Dee, care m-a ajutat să dau tot ce era mai bun din relatările mele asupra acestor evenimente. Mulțumesc, în fine, lui Erin Gardner Myers, care a conceput o frumoasă supracopertă pentru a arăta lumii despre ce este vorba în cartea tatălui său.

Duch Neck, New Jersey L..C.G.
Noiembrie 1992

1. PROPUNEREA LUI ROOSEVELT

Cât de ridicol ar fi părut Roosevelt dacă și-ar fi lansat prețioasa propunere. Ce-ar fi crezut despre noi dacă l-am fi încurajat să o facă publică, așa cum intenționa Anthony? Și cum ne-am fi făcut noi înșine de râsul lumii.

Neville Chamberlain
martie 193d[1]

După război, s-a demonstrai că primul ministru, Neville Chamberlain, respinsese o alternativă americană la politica de conciliere. Se spunea că, dacă ar fi luat în considerare propunerea președintelui Roosevelt pentru o conferință internațională, întreaga succesiune a evenimentelor, începând cu 1938, ar fi fost alta. Războiul ar fi putut fi evitat. în loc de a părăsi această „slabă" speranță de a salva lumea de tiranie altfel decât prin „război" — scrie Winston Churchill mai târziu —, Chamberlain alese o politică umilitoare, care îl determină să fugă grabnic la Munchen cu o ofertă zadarnică de a plăti prețul cerut de Hitler pentru pace in Europa: anexarea Sudetenland-ului la cel de-Al Treilea Reich^. Onoarea britanică fu lăsată acasă la Londra. întinată de trădarea Cehoslovaciei, politica de conciliere a lui Chamberlain începu să simbolizeze în curând tot ceea ce era mai rău în încercările de înțelegeri cu dictatorii prin intermediul sferelor de influență. Astfel, „lecția de la Munchen" prezentată cu atâta forță de sugestie în memoriile lui Churchill și repetată de alții, deveni textul de căpătâi pentru oamenii de stat din timpui războiului și de după aceea.

Probabil că „nici un eveniment" — se plângea Churchill în celebra sa relatare despre război — „n-ar fi putut să înlăture sau chiar să prevină războiul mai mult decât intrarea americanilor în cercul de temeri și ură european. Pentru Anglia era aproape o chestiune de viață și de moarte".[3] Era prea mult să faci presupuneri despre ceea ce a reprezentat, cel puțin la început, un gest vag din partea președintelui american.

Churchill insistă asupra importanței „propunerii" lui Roosevelt, deoarece aceasta corespunde hotărârii sale de a informa cititorii postbelici despre aberația concilierii. Dar speculațiile referitoare la „ocaziile ratate" pot duce deseori la interpretări istorice eronate. Inițiativa lui Roosevelt din ianuarie 1938 pune în mod special probleme. Ridicată de către Churchill la rangul de alternativă față de politica de conciliere, aceasta dă politicii americane din anii premergători acordului de la Munchen o definiție mai convingătoare decât orice fel de dovezi.

Pe măsură ce Hitler căpăta curaj, simpatiile lui Roosevelt — ca și cele ale multor americani — se îndreptau spre Anglia și Franța. Dar inițiativa sa din 1938 nu depășea ceea ce el stabilise drept principii călăuzitoare pentru politica europeană, enunțate cu patru ani în urmă-, în 1934, în Mesajul său despre Starea Națiunii, adresat Congresului:

> *Am spus clar că Statele Unite nu pot participa la înțelegerile politice din Europa, dar că suntem oricând gata să colaborăm pentru stabilirea unor măsuri practicabile la scară mondială, pentru reducerea imediată a armamentului și ridicarea barierelor comerciale*

„Propunerea" lui Roosevelt, reformulată de către Churchill și devenită astfel un punct de răscruce pe

drumul războiului, își avea originea într-o discuție particulară dintre președinte 16 și vechiul său prieten, subsecretarul de stat Sumner Welles, în legătură cu posibilitatea sprijinirii eforturilor anglo-franceze de a ajunge la o înțelegere cu Germania, fără a submina și mai mult poziția națiunilor mici din Europa. Welles sugerase o conferință internațională pentru „a da sprijin și imbold" încercărilor anglo-franceze de a ajunge la o înțelegere practică cu Germania, atât cu privire la colonii și securitate, cât și la acordurile europene"[4]

Lui Roosevelt îi plăcu ideea și îi spuse lui Welles să o transmită ambasadorului britanic, Sir Ronald Lindsay. Secretarul de stat† Cordell Hull nu află nimic, până când Welles nu vorbi cu Lindsay, și se înfurie pe ceea ce el considera a fi o manieră neglijentă de elaborare a politicii externe. Secretarului îi displăcuse întotdeauna relația lui Welles cu Roosevelt, astfel încât resentimentele sale nu erau neașteptate. Dar aceasta nu favoriză șansele de succes ale planului.

Când Welles îi explică ideea lui Sir Ronald, observă că președintele era alarmat de intrarea statelor mai mici pe orbita dictatorilor. Trebuie făcut ceva — spunea Welles — pentru a restaura influența democrațiilor „cât mai curând posibil". în cele din urmă, Roosevelt propuse o conferință pentru a sprijini, atât din punct de vedere economic cât și politic, strădaniile de a se ajunge la o înțelegere cu Germania. Dacă Guvernul Maiestății Sale era de acrod — îi spunea Welles lui Lindsay, pe 12 ianuarie 1938 — președintele intenționa să convoace o conferință internațională pentru a discuta despre problemele economice mondiale și despre cursa înarmărilor.[5]

Lindsay reveni după această conversație îngrijorat de orientarea evidentă a politicii americane către o implicare

† în S.U.A., ministru de externe — (N. trad.).

mai profundă în afacerile europene. în raportul său către Londra, propunerea americană era identificată, atunci și mai târziu. nu drept o acțiune paralelă cu politica de conciliere, ci drept o alternativă la negocierile directe cu dictatorii. Mai mult, impresia ambasadorului fu întărită de starea de urgență sesizată de Welles. Roosevelt — spunea el- — dorea un răspuns în răstimp de cinci zile, altminteri renunța la plan [6]

British Foreign Office‡ reacționă cu un entuziasm remar cabil. Este adevărat, în această primă tatonare, ideile lui Roosevelt păreau mai mult decât vagi — confuze chiar, pe alocuri — și este tot atât de adevărat că propunerea purta amprenta unui tablou reconstituit in grabă, din fragmente ale vechilor idei wilsoniene§ despre cooperarea internațională. Și nici nu se referea direct la situațiile critice din Europa Centrală de Est. Dar oare nu era acesta mult așteptatul semn că America se trezea din solipsismul său național? Și nu trebuia măcar văzut despre ce era vorba?

Sir Alec Cadogan, omologul lui Welles la Foreign Office, îi scrise primului ministru Chamberlain o notă cuprinzând toate aceste reacții. „Nerăbdarea lui Roosevelt a intrat pe scenă" — observa diplomatul — „este, în mod evident, un fapt de primă importanță și vreau să spun că nu trebuie să îi descurajăm, deși perspectivele de succes ale sistemului său sunt discutabile, iar riscurile probabil mari."[7]

Reacția lui Chamberlain fu total diferită. Intervenția președintelui — scria el în particular — era o „bombă" cu explozie întârziată, care îi căzuse deodată în brațe,

‡ Ministerul Afacerilor Externe Britanic — (N.tradj

§ Thomas Woodrow Wilson (1856 — 1924). membru al Partidului Democrat și președinte al S.U.A. intre anii 1913 — 1921 (N. tradj

urmând să facă totul praf, chiar în momentul în care politica sa era pe punctul de a aduce pacea durabilă în Europa.[8] Profitând de insistența lui Roosevelt asupra unui răspuns urgent, Chamberlain schiță un răspuns glacial, sugerând ca președintele să stea deoparte, pentru ca propunerea sa bine intenționată să nu se pună de-a curmezișul .propriilor sale planuri. Cadogan reuși să retransmită mesajul într-un limbaj ceva mai prietenesc, dar care reflecta oricum prudența lui Chamberlain și, în general, suspiciunea sa vădită asupra interselor americane. Oare, in felul acesta Germania și Italia nu se vor folosi de invitația lui Roosevelt de „a amâna studierea punctelor specifice — se întreba el — pentru a ridica pretenții mai mari decât ar fi făcut-o într-o negociere directă cu noi?"[9]

Chamberlain se temuse .demult că interesele americanilor nu erau altele decât anexarea economică a pieței imperiului. Dacă la conferința lui Roosevelt se redeschidea discuția despre echitatea comercială dintre națiunile industrializate, ar fi fost greu de spus la ce s-ar fi putut ajunge.

Dar când primul-mmistru se adresă cabinetului, își exprimă dezacordul față de propunerea președintelui in termeni oarecum diferiți. Toată chestiunea era „cam absurdă — spunea Chamberlain — începând cu insistența lui Rooseveii asupra unui răspuns urgent, etc. Chiar prea tipic pentru experiența sa cu americanii. Ce era nou în aceasta? Nimic, doar o reafirmare a vechilor noțiuni uzate, ocolite demult de cursul evenimentelor politice. Statele dictatoriale vor disprețul propunera. Desigur, nu vor găsi nimic care să le atragă în negocieri serioase.[10]

Chamberlain știa că ministrul său de externe, Anthony Eden, care fusese plecat din țară, se va folosi de rapoartele iui Lindsay pentru a uni opoziția la politica de conciliere. Eden — credea Chamberlain — era cucerit în mod ridicol de ideea că americanii puteau fi atrași să

joace un rol constructiv în Europa. Eden spera chiar intr-o alternativă americană la politica de conciliere. „S-ar putea să credeți că exagerez" — scria ministrul de externe, in particular, înaintea unei dezbaten de cabinet hotărâtoare — „dar cred, intr-adevăr, că așa cum este lumea acum, este aproape imposibil să supraestimăm

 efectul pe care l-ar putea produce un semn al interesului Statelor Unite pentru afacerile europene"'[11]

Eden găsi foarte puțin sprijin la cei din jurul mesei cabinetului. în vreme ce Chamberlain era convins de justețea poziției sale, colegii săi erau stăpâniți de teama că orice altă cale ar fi-dus la război. Privind chipurile acelea, Eden înțelese că trebuia să demisioneze. „în momentul acela" — scria Churchill mai târziu, amintindu-și îngrijorarea sa din noaptea plecării lui Eden — „mi se părea că întruchipa speranța de o viață a națiunii britanice... Acum plecase. Am urmărit cum lumina zilei se strecura încet pe ferestre și am avut în fața 1 *9* ochilor, printr-o contemplare mentală, viziunea Morții".

Și astfel trecu timpul, în așteptarea unui răspuns pozitiv pentru Roosevfelt. Ar fi apărut oare ceva palpabil dacă Chamberlain l-ar fi încurajat pe Roosevelt să acționeze? Ar fi putut fi oare împiedicată împărțirea antebelică a Europei? Aceste întrebări rămân fără răspuns și, probabil, nici nu își pot găsi unul, în afara speculațiilor unor memorialiști ca Churchill, ale cărui considerații postbelice despre oameni și evenimente influențează interpretările istorice al celui de-al doilea război mondial până în ziua de azi. .0 nouă privire asupra evenimentelor care au dus la Munchen sugerează că, în ciuda celor scrise de Churchill și alții după război, politica de conciliere din 1938 nu era o simplă lașitate sau nebunie, și că încercarea de împărțire a Europei era o reacție la ceva mai mult decât ambiția lui Hitler de a conduce.

Pe măsură ce Hitler ducea Europa spre prăpastia celui

de-al doilea război mondial, conducătorii celor trei națiuni, forțate în cele din urmă să se alieze pentru a se opune ambițiilor lui, împărtășeau, o serie de temeri: nici unul dintre ei nu știa dacă pot risca să i se opună pe calea armelor sau, dimpotrivă, dacă își pot permite să. rișteneop)unându-i-se. în Statele Unite, Anglia și Uniunea Sovietică, sistemele economice și politice suportaseră o serie •'e șocuri cate le 20 lăsaseră nesigure, dacă nu chiar precare. Guvernele acestora erau probabil în pericol mai mic decât se temeau conducătorii lor la vremea respectivă, dar problemele interne determinară dorința lor comună de a păstra (sau, cel puțin, de a extinde) pacea.

Începând cu Marea Criză, lumea devenise un ghem încâlcit de uri naționale. Pactul Anti-Comintern din 1936 uni Berlinul, Roma și Tokyo într-o alianță care avertiza restul lumii că menținerea păcii nu se bucura de aceeași prioritate în viziunea mondială fascistă. Orice urme de îndoială cu privire la acest punct fură repede înlăturate de către intervenția Japoniei în China și de Războiul Civil din Spania.

Marea Criză nu a lovit Marea Britanie la fel de puternic ca pe celelalte state, dar pagubele au fost totuși de mari dimensiuni. Și mai îngrijorătoare însă era credința din ce în ce mai mare că industria britanică intrase într-un declin ireversibil, caracterizat printr-o acalmie fatalistă. Guvernul conservator continua să strângă majorități uriașe în Parlament, dar conducerea sa istovită a inspirat puține inițiative curajoase, dacă au existat și acelea.

Neville Chamberlain își închipuia că putea schimba toate acestea. Succedându-i lui Stanley Baldwin ca prim-ministru, în vara anului 1937, Chamberlain îi scria surorii sale Ida: „Acum nu am decât să ridic un deget și întreaga față a Europei se schimbă!"[13] Deși cu siguranță mai activ decât predecesorul său, cabinetul Chamberlain se temea tot atât de mult de impactul pe care l-ar avea

cheltuielile .de reînarmare asupra stabilității politice și economice. „Suntem... în pericol... de a ne submina pe noi înșine" — observase Sir Waren Fischer, subsecretar permanent la Trezorerie în iunie 1937 — „înainte ca germanii să aibă chef să se miște". Cheltuielile pentru înarmare însemnau inflație — declarase Chamberlain pe când era încă ministru de finanțe — „ducând la pierderea comerțului exterior, o explozie fierbinte și

artificială, urmată de prăbușirea dezastruoasă a prețurilor și, în cele din urmă, la înfrângerea guvernului."[14]

Concilierea — scria Chamberlain în particular, la sfârșitul lui octombrie 1937 — putea fi „ultima posibilitate de a opri cursa nebunească a înarmării, care, dacă i s-ar îngădui să continue, ne-ar duce pe toți la ruină."[15] Pe de altă parte — explica adeseori acesta cabinetului său — dacă s-ar întâmpla să izbucnească războiul, stabilitatea economică a Angliei ar fi o cheie pentru apărarea națională. Dacă inamicul ar ști că nu poate să dea o lovitură mortală economiei britanice, atunci poate nu ar mai risca războiul. Și iată un alt motiv, de primă importanță, pentru a evita războiul prin înțelegeri cu Germania și Italia.

Toată lumea era de acrod că miezul problemei în negocierile cu Germania îl constituia Europa de Est. Și din acest punct de vedere, Chamberlain trebuia să dirijeze din umbră angajamentele francezilor. După primul război mondial, conducătorii francezi căutaseră să-i încercuiască pe germani printr-o serie de tratate de securitate, creând așa-numita Mica Antantă. Parisul se angajase solemn să apere Cehoslovacia, cu a sa numeroasă și neliniștită minoritate germană, devenită ținta evidentă a extinderii puterii lui Hitler către est. O și mai mare nenorocire, din punctul de vedere al lui Chamberlain, o constituia faptul că francezii se aliaseră cu Rusia în afacerea cehoslovacă.

Noul prim-ministru sperase să dezlege nodul francez, încurajându-i pe ruși și pe germani să semneze pacte de neagresiune cu toate statele dintre ei.[17]

Dacă pe Hitler nu îl interesa ideea — și firește că nu îl interesa — ar fi putut fi oare tentat de o reîmpărțire a Africii?[18] Această schemă aparent fantastică de a da ceasul în urmă la perioada premergătoare primului război mondial și de a corecta vechile greșeli ale oamenilor de stat britanici era totuși demnă de o serioasă chibzuință, ca și, probabil, mijloacele de denazificare a Germaniei. Astfel, diferite 22
oficialități britanice își îndemnară legăturile germane să reflecteze la o asemenea soluție, ascultau cu atenție la Radio Berlin așteptând un semn că Hitler va face mai mult decât să tune și să fulgere in legătură cu Tratatul de la Versailles și cu pierderea de către Germania a coloniilor africane. Un fost ministru de finanțe din România ii spuse lui Sir Frederik Leith-Ross, alt expert in finanțe, să uite de Hitler și de Africa: „Țara pe care și-o dorește in schimbul coloniilor sale nu este • "1 Q
alta decât Rusia.

Totuși, apăru un motiv să se creadă că, dacă nu Hitler, atunci cei din anturajul său, erau intr-adevăr interesați in recâștigarea unei părți a Africii. Nevoia "Germaniei de materii prime ar fi putut constitui astfel o forță moderatoare asupra „extremiștilor" naziști. David Lloyd George însuși, prim- ministru în Marele Război* și un spin permanent in coasta lui Chamberlain în acești ultimi ani, se alătură chemării pentru redistribuirea „mandatelor" coloniale. El își declară în Camera Comunelor convingerea că singura cale de a sparge cercul morții care se forma rapid în jurul Europei era o nouă împărțire pentru realinierea Germaniei alături de celelalte puteri metropolitane. „Să-i lăsăm să-și pună cărțile pe masă și să spună ce urmăresc."[20]

Chamberlain hotărî să nu aștepte ca Hitler să-și pună

cărțile pe masă. Prefera să joace el prima mână. Planul primului ministru urmărea liniile trasate inițial de către tatăl său, Joseph Chamberlain, care — în calitate de secretar pentru colonii în cabinetul Lordului Salisbury, la cumpăna secolului — insistase zadarnic pentru un acord general cu Germania. Un astfel de pact — susținuse bătrânul Chamberlain — ar potoli rivalitățile coloniale, ar da Angliei răgazul ** †† de a-și rezolva problemele interne și 'ar forma un front unitar de puteri conservatoare, în fața mișcărilor radicale de acasă Oi
și a provocărilor din străinătate

/Tradiția" lui Chamberlain în politica externă trecuse de la Joseph la Neville, prin intermediul fratelui său vitreg Austen, ministrul de externe conservator; acesta era cel care, la mijlocul anilor 1920, formulase Pactul de la Locarno cu Italia și de a cărui recomandare pentru Europa de Est — de a condamna bolșevismul în gura mare, iar în rest, de a lăsa Rusia în voia sorții — se ținuse seama.[22]

La scurt timp după ce Neville Chamberlain îi succedă lui Baldwin, în 1937, Lord Lothian, membru marcant cil Partidului Liberal, făcu o călătorie la Berlin pentru a vedea cu ochii săi ce se întâmpla cu omul acela pe nume Hitler. Se întoarse cCi convingerea că situația era „mult mai periculoasă, dar și mai ușor de rezolvat" decât crezuse. „Ne aflăm... astăzi, din nou, într-o situație foarte asemănătoare cu cea... de la începutul secolului", scria el într-un memoriu către Foreign Office, „când Joseph Chamberlain a încercat să deschidă capcana care începuse să ne prindă, numai că acum evenimentele se petrec cu mult mai mare rapiditate decât înainte."[23]

Recomandarea lui Lothian era simplă: „în primul rând, Europa de Est." Nu existau decât două posibilități finale în acea zonă — fie Germania va lua ce dorește prin forță,

*** în literatura de specialitate din Europa Apuseană, este cunoscut sub numele de primul război mondial — (N. trad.).

fie „se vor încheia acorduri între Germania și națiunile est- europene mai mici, după modelul Commonwealth-ului britanic."‡‡ Memoriul lui Lothian fu respins aproape în unanimitate de către Foreign Office, ca exemplu de ceea ce se întâmplă atunci când amatorii se amestecă în diplomație. „Nu cunosc practic nimic din esența problemelor pe care le tratează" — râse maliții subsecretarul permanent Sir Robert Vansittart, „ci rămân fericiți la suprafața lor."§§

Chămberlșin, evident, nu era de acord. în scurtă vreme. Vansittart fu transferat pe un post lipsit de însemnătate, la Foreign Office. Primul ministru trăsese concluzia că Sir Robert reprezentase o piedică majoră pentru planurile sale, oricare ar fi fost forma lor finală: acesta era mult prea antigerman pentru a accepta vreodată o propunere de înțelegere în termeni rezonabili. „Van nu a făcut decât să sporească... ezitările firești ale lui Eden" — obișnuia Chamberlain să explice — iar acum „el va fi mult mai ferm.[1,26] Convingerea |ui Lothian că Hitler va respecta drepturile naționale în Europa de Est era poate naivă, dar ea — demonstra Chamberlain — nu nega observația sa: dacă Germania acționa pentru a-și restabili poziția sa „naturală" în Europa Centrală și de Est prin forță, consecințele imediate ar fi mult mai serioase pentru țările respective și, prin urmare, pentru interesele britanice decât dacă se găsea o cale de a satisface revendicările lui Hitler, demonstrând că Occidentul nu intenționa să încer- cuiască Germania sau să pornească o cruciadă ideologică pentru a răsturna regimul nazist. în schimb, Germania trebuia să respecte interesele Imperiului Britanic, în special oferindu-i sprijinul împotriva aventurilor italiene din Mediterana, sau a amenințărilor japoneze din Orientul îndepărtat.

„Primul aspect" — relua Lothian într-o scrisoare către ambasadorul britanic din Germania, Nevile Henderson, care era de aceeași părere — „constă în posibilitatea ca

‡‡

§§

Germania, Franța sau Rusia să dețină supremația în Europa Centrală și de Est." Trebuia spus clar că englezii nu s-ar fi lăsat târâți într-un război de pe urma căruia ar fi profitat numai „comuniștii Europei". Odată ce lucrul acesta devine clar, întreaga putere a Germaniei îi va conferi acesteia supremația în zonă, fără riscul unui război."[27]

Partea cea grea consta în găsirea unei ocazii propice inițierii de convorbiri. în urma obiecțiilor ridicate împotriva lui Anthony Eden, Chamberlain îi desemna pentru această misiune pe Lordul Halifax, fost vicșrege în India. în dscuțiile comitetului pentru politică externă despre problema coloniilor. [25] Halifax se arătase mult mai deschis la inițiativele pentru o politică de conciliere decât grupul funcționarilor de la Foreign Office. Cum discuția ajunse la întrebarea *quid pro quo*[***] Halifax arătă că mijlocul cel mai sigur de a angaja Germania ar fi de a condiționa concesiunile coloniale de un acord general. Pe de altă parte, în lipsa unei oferte, el nu înțelegea cum putea fi ținută Germania departe de Africa, fără a intra în ic
război — și poate nici atunci.

La mjlocul lunii noiembrie 1937. Halifax făcu o călătorie de curtoazie în Germania, dând curs unei invitații la o vânătoare de cerbi pe una din proprietățile lui Herman Goering, în Bavaria. Discuțiile sale cu Hitler urmară îndeaproape sugestiile pe care și le însușise, în așa fel încât atunci când Halifax raportă cabinetului, deveni greu de distins ce îi ceruse de fapt conducătorul german oaspetelui său. Astfel, când Hitler ridică problema coloniilor. Halifax îi dăduse [29] deja bine de înțeles de disponibilitatea sa pentru negocieri. Chiar și în

*** Unul în locul altuia (i. >atină>. ic text cu sensul de ..care era propunerea pentru aceasta ■— (N trad ,

aceste condiții, Halifax nu era sigur de direcția în care ar fi vrut să-l împingă pe Hitler. O cale era de a încerca să-l convingă pe dictatorul german să renunțe la revendicarea coloniilor, în schimbul unei libertăți de acțiune în Europa. Cel mai greu — „dar poate un târg mai sănătos' — era de a încerca încheierea unui acord în privința coloniilor, cu condiția de a fi un bun european. Era o propunere riscantă, căci lui Hitler trebuia să i se sădească ideea că Londra nu s-ar opune unei „evoluții pașnice", „interpretată oarecum libere" a situației din estul Europei, nelăsând totuși impresia că Guvernului Maiestății Sale nu-i păsa câtuși de puțin de aceasta. „Poate că e rău dacă ajungem la discuții și ei cedează" — îl avertiză Halifax pe Chamberlain în particular referindu-se la atitudinile celor de la Foreign Office. „Și de aceea cred că trebuie să știm clar până unde suntem 30 intr-adevăr pregătiți să mergem.

Oricât de prudent sondă Halifax intențiile lui Hitler, emisarul special nu pregetă să laude Germania pentru rolul jucat în oprirea răspândirii comunismului. După cum își amintea Halifax, cuvintele sale către Hitler sunau cam așa:

> *Nu eram orb la ceea ce făcuse pentru Germania și la reușita, din acest punct de vedere, de a ține comunismul la distanță și, după cum intenționa, de a bloca trecerea acestuia spre Occident. Referitor la Anglia în general, în această privință, i-arn înțeles realizările în mai mare măsură decât cu câtva timp în urmă.*[31]

în schimb, Halifax primi asigurări amabile atât de la Goering, cât și de la Hitler că ei nu doreau să risipească nici „o picătură de sânge" pentru Europa de Est, cu condiția să nu li se impună războiul. Halifax spera, prin urmare — după cum relată cabinetului său — ca Germania să lucreze cu sârguință de castor pentru a-și

atinge scopurile in acea zonă.
\,fără a-i determina pe alții, sau a le da prilejul de a se amesteca."

Ascultând cu atenție relatarea lui Halifax în legătură cu intențiile lui Hitler, Anthony Eden încercă să-și prevină colegii asupra a ceea ce el considera a fi viciul fundamental al premisei Chamberlain-Halifax. Problema nelămurită a coloniilor amenința să devină mai acută decât se așteptase — afirma ministrul de externe — dar, „în mod cert, Germania nu dorea să amestece Europa Centrală în problema coloniilor", lată de ce era important să realizeze că dacă dorința cabinetului era de a include problema coloniilor intr-un acord general, „în mod cert, acesta nu era și punctul de vedere al Ger- mamei.

în discuțiile lor cu englezii, câteva zile mai târziu, francezii făcură aceeași remarcă pe care o făcuse și Eden. Convorbirile lui Halifax — spuneau ei — dezvăluiau de fapt că Hitler nu vedea *nici* o legătură între Europa Centrală și problema coloniilor. Francezii erau și ei dezamăgiți de faptul că Chamberlain folosise convorbirile lui Halifax pentru a-i forța să fie de acord cu „concesiile necesare" făcute de către cehi, pentru obținerea unui acord general cu Germania.[33]

Primul ministru pregătise, în prealabil, un răspuns la aceste obiecții: Italia. Ceea ce nu înțeleseseră adversarii săi era că, în ciudeT pactului Anti-Comintern, Italia și Germania aveau interese diferite în Europa. în vreme ce Halifax punea bazele înțelegerii cu Hitler, Chamberlain aborda problema prin Roma, oferind recunoașterea diplomatică statului-marionetă pe care îl crease Italia, cucerind Abisinia. Mussolini avea nevoie de asentimentul britanic mai mult decât de alianța cu Germania — le spuse Chamberlain diplomaților francezi — și s-ar fi putut

face astfel presiuni asupra Berlinului.[34] Dezbină și cucerește — chiar folosind politica de conciliere drept armă. Asemeni criticilor săi, Chamberlain îl disprețuia pe dictatorul italian, dar nu aceasta era problema. „Dacă am putea măcar să ajungem la t) înțelegere cu germanii — îi scria el surorii' sale Ida — „nu mi-ar păsa nici cât negru sub unghie de Musso."[35]

„De ce n-am spune Germaniei" — reflecta Chamberlain —«dați-ne asigurări satisfăcătoare că nu veți folosi forța împotriva austriecilor și cehoslovacilor și vă vom da asigurări asemănătoare că nu vom folosi forța pentru a împiedica schimbările pe care le doriți, dacă le puteți obține pe cale pașnică.»"[36]

Dar niciodată nu s-a pus pur și simplu problema de a nu dori „să fie împiedicate schimbările" pe care la dorea Germania, nici — așa cum postulase Lordul Lothian — de a stabili în mod clar că Anglia va fi neutră într-o dispută ††† fuso-germană pentru supremație în Europa de Est. în schimb, Chamberlain își asumase sarcina de a desăvârși opera tatălui său: acordul global cu Germania. încă din timpul unificării Germaniei, sau, în orice caz, imediat după aceea, devenise limpede că supremația economică britanică era serios pusă la încercare. Francezii aveau ambiții îngrijorătoare în zonele de interes pentru politicienii britanici, dar Germania era singura putere care reprezenta o amenințare reală. Mai devreme sau mai târziu, lucrurile vor trebui limpezite. Se adeverea că Marele Război (primul război mondial) nu făcuse decât să. întârzie ziua socotelilor. Tatăl lui Chamberlain avusese tot timpul dreptate.

Tatăl lui mai avusese dreptate când își declarase lipsa de încredere în americani. în numele a tot ce era sfânt în afacerile internaționale, aceștia nu ar reuși decât să aducă un prejudiciu ireparabil intereselor britanice. Aproape că s-ar fi putut prezice atunci, că asemeni lui —

---

†††

care era gata să-și realizeze planurile pentru un acord cu germanii — americanii vor lansa un soi de propunere pe jumătate coaptă. Chamberlain nu putu înțelege în ruptul capului de ce criticii credeau că exista într-adevăr ceva serios, de genul unei „alternative" americane la politica de conciliere.

Este suficient să citim, asemeni lui Chamberlain, ce avea Roosevelt de spus. în copia după raportul ambasadorului Lindsey, deținută de primul-ministru, referitor la conversația cu Sumner Welles, cineva subliniase aceste rânduri: *„Strategia tradițională de neimplicare politică, pe care Guvernul S.U.A. a aplicat-o și o va menține, este bine cunoscută. în stabilirea [frontierelor?] politice, Guvernul S.U.A. nu poate juca nici un rol“.* Simplu de văzut pentru oricine că Roosevelt nu oferise nici un ajutor, ci doar vise wilsoniene. Lindsay explicase că președintele credea că trebuia să există un acord asupra principiilor generale, înainte de a apărea modificări teritoriale,

29 dar cel care, în Downing Street‡‡‡ nr 10. făcuse sublinierile cu 37 creionul albastru, era evident de altă părere

Roosevelt punea, de asemenea, preț pe efectul surpriză al propunerii sale — explică Lindsay. Din momentul acela, nu mai era timp pentru ca Guvernul Maiestății Sale să formuleze „sugestii constructive". „Criticile distructive, rezervele sau încercările de a defini soluțiile mai clar nu vor realiza mare lucru... în schimb vor produce o impresie nejustificat de proastă" la Washington.[38]

Ce trebuie înțeles din toate acestea? Ce legături se puteau face? O propunere concretă pentru o prezență

‡‡‡ Reședința oficială a primului ministru englez — (N. trad.:

americană în afacerile europene? Nu prea, credea Chamber- lain. Mai degrabă se oferea celor de la Foreign Office o plăcintă dospită în pripă, pentru a-i sustrage de la sarcina de a salva imperiul de ideologi și cruciați, precum Vansittart și clanul său. Nu existase nici o astfel de înțelegere secretă decât, poate, în mintea suspicioasă a lui Chamberlain; dar întrucât nu exista nici un document care să poată fi studiat — cu excepția raportului lui Lindsay asupra conversației cu Welles — nu este deloc de mirare că primul ministru a considerat că această dorință manifestată de Foreign Office neobișnuită și total necaracteristică. de a risipi bănuielile, stârnea ea însăși bănuieli.

Lindsay se entuziasmă descriind dorința evidentă a lui Roosevelt de a pune guvernul american la baza democrațiilor, dar sub această aparență.-se aflau principiile nătânge și stupide pe care Wilson le adusese cu sine la Paris și cu care americanii încercaseră să hrănească o lume întreagă. Erau toate acolo, cu mic cu mare: în fruntea listei se afla accesul egal pentru toate națiunile la materiile prime. Germania ar putea accepta aceasta, dar ce ar oferi în schimb?[39]

După părerea lui Chamberlain și a celor ce gândeau ca el, propunerea lui Roosevelt urmărea să dea ceasul în urmă la vremea când piața era condusă după principiile comerțului liber britanic, după cum mările erau controlate de marina britanică. Dar primul război mondial distrusese lumea aceea. Ba mai mult, chiar înainte de New Deal.§§§ americanii înșiși practicaseră protecționismul. Respingerea inițiativei lui Roosevelt de către Chamberlain atrăgea, de asemenea, implicațiile „preferinței imperiului'.

Cu apropae șase ani în urmă, la Ottawa — Canada, în

§§§ Plan de reforme, inițiat de F.D. Roosevelt, pentru redresarea economiei americane, slăbită de criza economică din 1929—1933, și întărirea capitalismului de stat — (N. trad.)

vara anului 1932, Chamberlain condusese delegația britanică la o conferință a imperiului, în cadrul căreia se crease sistemul preferinței imperiului. Miza era mare. Dacă trebuia salvat imperiul, acesta trebuia să aibă o bază economică. Criza dezorganizase comerțul pretutindeni în lume, timp de aproape trei ani, fără a se întrezări o finalitate. Dacă la conferința de la Ottawa, Londra nu ar fi acordat preferințe speciale producției imperiului pe piețele acestuia, realizările domniei glorioase a reginei Victoria ar fi avut un viitor sumbru.

Urmărind evenimentele de la Ottawa din Albany-New York, guvernatorul Franklin D. Roosevelt, candidatul democrat la președinție făcu câteva remarci tăioase unui ziarist britanic. „Nu cred că se poate realiza și nu cred că este înțelept" — îi spuse Roosevelt lui Arthur Cummings — „să încercați crearea unei unități economice a imperiului, deoarece aceasta ar naște, în mod aproape inevitabil, unități economice antagonice și în alte părți. Noi, de pildă, am fi neândoios tentați să obținem acorduri de exclusivitate cu Germania." Sper în vremuri mai bune, — divagă Roosevelt în continuare — când Statele Unite, Marea Britanie și Imperiul vor putea să acționeze împreună pentru a-și promova interesele economice și politice în toată lumea, dobândind „conducerea morală a întregii lumi. [40]

Acum, la începutul anului 1938, timpul cel mai favorabil pentru Roosevelt era momentul cel mai nepotrivit pentru un răspuns pozitiv din partea lui Neville Chamberlain. Este mai mult decât o simplă ironie „că inițiativa americană era fondată — dacă observai cu atenție — pe grija în legătură cu o posibilă „înțelegere" comercială anglo-germană, de împărțire a piețelor europene [41] Dar chiar în fața propunerii lui Roosevelt începu să se contureze o nouă abordare, de izolare a sistemului preferențial al imperiului. Negocierile comerciale anglo-americane continuaseră timp de câteva luni, înainte de propunerea președintelui. Negociatorii

britanici erau precauți în special în a aborda problema comerțului, tocmai datorită implicațiilor sale politice. Cabinetul considera că nu exista nici o miză în joc, sau poate doar una mică, pentru comerțul britanic și aprobase negocierile, în ciuda temerilor legate de integritatea acordurilor stabilite la Ottawa, datorate presupuselor avantaje politice.

Ottawa reprezentase programul de reformă „New Deal" propus de Chamberlain — după cum le mărturisea acesta criticilor la vremea respectivă — și, deși nu era tocmai încântat de supărarea americanilor datorită presupusei discriminări comerciale, nu regreta cine știe ce că distanța dintre Londra și Washington se mărea. în mod cert nu era afectat, de pildă, de faptul că Ottawa ridica mereu obstacole în calea încercărilor „don-quijotești" de a stabili cooperarea anglo- americană; acestea erau generate de infatuarea primului- ministru de atunci, Ramsay Mc Donald, referitoare la presupusa sa influență asupra opiniei publice americane.

„Știu că primul ministru își exprimase unele dorințe după o vizită făcută în toamnă în America" — îi scria Chamberlain surorii sale, la întoarcerea sa din Canada — „dar am motive să cred că americanii nu îl vor și sper, de aceea, să nu mai auzim de propunerea lui".[43] Nu se răzgândi nici în anii următori. Deși dorea să-și extindă relațiile personale cu 32
Mussolini și Hitler. Chamberlain refuză toate invitațiile de a-l vizita pe Roosevelt. De pildă, la începutul lunii iunie 1937, lui Chamberlain i se transmise un mesaj din partea lui Roosevelt, conform căruia o vizită ar fi fost binevenită, deoarece pacea lumii depindea de „politica luminată a cooperării anglo- americane". Roosevelt 'avea în vedere „prilejul logic" al acordului asupra negocierilor comerciale pentru o atare vizită, întrucât oferea oportunitatea conversațiilor „despre alte subiecte." [44]

Americanii mai aveau „de parcurs un drum lung până să devină parteneri utili în afacerile internaționale" — îi

scria Chamberlain celeilalte surori, Hilda, citând eforturile de a câștiga sprijinul Washingtonului în lansarea unui apel Japoniei și Chinei pentru încetarea ostilităților.[45] Primul ministru folosea situația din Orientul îndepărtat ca pretext pentru a nu merge la Washington, dându-și seama de „șansele mici" de acțiune ale puterilor occidentale de a dezamorsa tensiunile în zonă. încheierea unui acord comercial anglo-american, „după ce vom fi găsit soluții pentru dificultățile evidente, va reprezenta, fără îndoială, un pas important în sensul dorit."[46]

Chamberlain nu intenționa să se lase prins de un acord comercial care ar fi subminat tot ce se realizase la Ottawa, decât dacă ar fi fost nevoie urgentă de un sprijin politic american. Inițiativa lui Roosevelt din ianuarie 1938 îi păru astfel doar o nouă tactică în campania americană, de a interveni în blocajul negocierilor anglo-americane și a obține un acord internațional privind soluții economice pentru probleme politice. Când Lindsay îl întrebă concret pe Welles cum se integra problema Japoniei în planul lui Roosevelt, i se răspunse că, odată Germania și Italia angajate în negocieri serioase, ele și-ar retrage sprijinul acordat Tokyo-ului, nelăsând Japoniei altă alternativă ţjecât încheierea păcii, în termenii diferitelor tratate ce garantau securitatea Chinei.[47]

Oricât de bine-intenționate ar fi fost, și tocmai *de aceea,* acestea reprezentau noțiuni pernicioase pentru britanici. Pe

33 tie altă parte, politica de conciliere putea salva Anglia de la neplăceri nedorite în Atlantic, ca și de pericole mai aproape de casă, în Marea Mânecii. Deși părerea predominantă în cabinetul primului ministru ‘era aceea că inițiativa americană va fi respinsă și de către forțele fasciste, ca fiind o strădanie stângace de a-i manipula — distrugând astfel toate șansele de negociere a unui acord european — totuși, interesele britanice puteau fi în și mai mare pericol dacă Germania și Italia luau propunerea în serios.

Președintele făcuse un apel pentru discutarea „nedreptăților" Tratatului de la Versailles. Aceasta putea chiar determina dictatorii să pretindă concesii economice mai mari decât intenționa Chamberlain să ofere. El își exprimă teama în sensul acesta, într-un mesaj particular adresat ambasadorului Lindsay. Propunerea lui Roosevelt — spunea el — fusese, evident, redactată fără o cunoaștere deplină a ceea ce se întâmpla. De fapt, nimeni, cu excepția primului ministru, nu știa tot ce se întâmpla, deoarece neîncrederea sa față de Foreign Office îl determinase să folosească intermediari din afară, inclusiv pe cumnata sa, pentru a stabili contacte cu potențialii parteneri de negocieri din Germania și Italia. Dar aceasta nu conta; observația sa către Lindsay era aceea că orice menționare a nedreptăților din Tratatul de la Versailles putea determina Germania să ridice „pretenții coloniale într-adevăr foarte mari."[48]

Lindsay relată că atitudinea lui Chamberlain reprezentase o totală dezamăgire pentru președinte. Pe lângă aceasta, propunerea primului ministru de a i se acorda lui Mussolini recunoașterea *de jure* a cuceririi Abisiniei, ca punct de plecare pentru negocieri serioase, îi spori și mai mult iritarea lui Roosevelt. La Washington, aceasta ar părea încheierea unui târg necinstit — avertiza ambasadorul — cu prețul renunțării la blocarea eforturilor Japoniei de a legitima cucerirea pe cale armată a Manciuriei. Disputa in jurul 34 negocierilor ahglo-italiene ajunsese la o criză in relațiile dintre Chamberlain și Eden. Grija permanentă a ministrului de externe de a hu întreprinde nimic in privința Italiei „fără asentimentul lui Roosevelt" crea un impas ce nu putea fi triiăturat decât prin părăsirea cabinetului de către Eden.[50] La întrunirile hotărâtoare ale cabinetului, din 19 și 20 februarie 1938, Chamberlâin își expuse lunga experiență legată de povară tot mai mare a înarmării, clin perioada când deținea funcția de ministru de finanțe. Dacă lucrurile continuau ca și până aturici, în doi ani țara s-ar fi

confruntat cu „cea mai .^grșy^'bnză financiară".

Așadar, încă de pe vremea când devenise prim-ministru. fusese preocupat să găsească o soluție diplomatică pentru iminenta cr/^ă , financiară a Angliei. își repetă ‘ din nou convingerea că o. asemenea cale de rezolvare trecea prin -Italia. După părerea sa'— mărturisea el acum — aceasta fusese întotdeauna o chestiune de concesii făcute Germaniei sau de dezamorsare a tensiunilor cu Italia. Italia era ca „o femeie isterică". Jotre, atitudinea britanică față de Abisinia și puterea germană în Europa Centrală. Roma trebuia să facă • *o* alegere disperată.

- ■ Nu-și : putea închipui că Mussolini considera noile "amenințări ale lui Hitler împotriva Austriei pe gustul său, dar diplomația britanică era cea care nu îi lăsa nici o posibilitate de încuviințare. Fusese informat — continua Chamberlain — pă fidrilâ încercase să ternpereze abordarea Austriei de către germani. Scopul demarării negocierilor cu Italia fusese întotdeauna de a întări rezistența lui Mussolini față de ■pretențiile germane. Acum era una dintre acele ocazii — cohchibe el — „care se ivesc rareori și nu se repetă". Dacă gambitul itâlîah reușea, el „avea să dea curaj" nu numai Romei, ci și Austriei și altor țări mici, amenințate de către ’ puterea ’germană.

Eden încercă să pareze performanța eficace (și facilă) a primului ministru, insistând asupra faptului că nu exista nici o dovadă că Mussolini se confrunta cu o alegere disperată sau că intenționa să treacă în tabăra adversă. Eden nu crezuse niciodată că Mussolini exercita, sau dorea să exercite, un rol moderator în problema Austriei. Recunoașterea cuceririi Abisiniei ar fi provocat o „panică" prietenilor Angliei din Europa. „în Anglia ar face impresia

de dat bir cu fugiții iar în S.U.A., de îndepărtare față de opinia publică".[51]

Demisia lui Eden după două zile de lupte în cabinet — discuții părtinitoare în care ministrul de externe nu avea nici o șansă de a câștiga — fu un semnal pentru capitalele europene și pentru Washington că politica britanică fusese hotărâtă: predarea Europei de Sud-Est Berlinului. îndată după demisia lui Eden — spunea premierul francez Camille Chautemps ambasadorului american la Paris — Chamberlain îi telefonase pentru a-l informa că nu vor exista schimbări în politica britanică. „A fost un gest politicos, dar lipsit de importanță."[52]

Chautemps credea că Chamberlain privea cu relativ calm controlul Germaniei asupra Austriei. Cehoslovaciei, Ungariei și României. Premierul se îndoia că țara sa ar fi pregătită să facă sacrificiile necesare în aceste împrejurări, pentru a încerca .să mențină poziția francezilor în Europa Centrală și de Est. Ministrul de externe Yvon Delbos spuse că primise la rândul său o notă liniștitoare de la Chamberlain. Dar nu încăpea nici o îndoială că Anglia se lansase într-o politică de părăsire a Europei de Est. Franța se retrase în spatele Liniei Maginot. Dominația germană — credea Chautemps — părea că va dăinui până când conflictul „dintre Germania și colosul rusesc susținut de celelalte state din Europa" îi va pune capăt.[53]

La Washington, asistentul secretarului de stat George Messersmith îi scrise un lung memoriu lui Cordell Hull, 36 secretarul de stat$_{t|}$ în care analiza situația europeană de la sfârșitul lui februarie 1938. Huli îl predă mai departe lui Roosevelt. Messersmitn, care activase la Berlin pe când Hitler ajungea la putere, se mira că era atât de greu pentru unii să realizeze că Germania pornea pe un drum deja trasat, care nu suferise nici o modificare din momentul în care regimul venise la putere:„

Nu pot înțelege atitudinea englezilor. Se pare că

există... un grup care crede că poate cumpăra securitatea, dând Germaniei mână liberă în Europa de Sud-Est... Acum arată ca un act de cedare în fața Germaniei. Ar- fi bine dacă ei af realiza că Germania, având mână liberă în Europa, are o mână și mai liberă în restul lumii.[54]

Argumentul acesta fusese folosit în mod repetat și cu alte ocazii, împotriva propunerii lui Joe Chamberlain de a stabili o înțelegere cu Berlinul pentru apărarea imperiului. Messersmith credea că refuzul britanicilor de a-și ridica vocea „mai sus de o șoaptă" în legătură cu scopurile germanilor nu va însemna numai ratarea unei șanse de a opri înaintarea Berlinului» spre est, ci și „destrămarea treptată a Imperiului Britanic." în cele din urmă, hegemonia Germaniei va amenința și viitorul programului de acorduri comerciale americane din lumea întreagă și va crea o bază mai puternică pentru expansiunea economică germană în America de Sud. „Cu Anglia și Franța într-o poziție clar secundară și cu Imperiul destrămat, noi, cei din țară**** vom rămâne practic singuri, iar faptul că necazurile ne vor ajunge puțin mai târziu nu îmi aduce nici o consolare" [55]

Roosevelt remarca odată față de un ambasador american în Europa că „grupul" la care se referise Messersmith ca fiind sub controlul politicii britanice își avea o contrapartidă în America. Aceștia erau „economiștii tradiționaliști", care se opuneau planului de reforme New Deal: „într-adevăr, le-ar plăcea să fiu ca Neville Chamberlain",[56] Părerea lui Roosevelt despre sine însuși, aceea de campion al unei politici wilsoniene

**** S.U.A. — (N. trad.)

active, nu reprezenta opoziția unui președinte liberal față de izolaționiștii conservatori. Desigur, Roosevelt se vedea în această lumină, luptând împotriva unui Congres izolaționist și încercând să educe opinia publică; dar tradiția wilsoniană liberală (datând încă de pe timpul lui Jefferson) nu încuraja intervențiile în afacerile europene, ci constituia o suprainterven ție în sine. în loc de a participa la politica bătrânului continent, aceasta încerca să refacă Europa (și lumea) de sus în jos.[57]

Inițiativa lui Roosevelt din 1938 pentru o conferință internațională, cu accentul pe soluțiile economice și pe dezarmare — ca și declarația sa fermă împotriva amestecului politic al S.U.A. în Europa — era în perfectă concordanță cu schema generală a anilor ’30. Tragedia Franței — susținea Camille Chautemps — „a fost că națiunea care s-a ținut de cuvânt, S.U.A., nu a putut acționa în Europa, iar națiunea care a putut acționa. Marea Britanie, nu s-a putut ține de cuvânt."[58] Puțin cam prea autocompătimitoare, și oricum prea simplistă, aprecierea lui Chautemps a surprins totuși dilema mobilizării unui front unit împotriva provocării lui Hitler.

Guvernul lui Roosevelt cochetase puțin cu izolaționismul economic în momentele de apogeu ale crizei, dar apoi propusese Congresului Programul Acordurilor Comerciale Reciproce. Susținătorul său principal din cadrul guvernului era secretarul de stat Cordell Hull, a cărui credință în puterea liberalismului economic de a îndrepta toate — sau aproape toate — nedreptățile politice era luată în derâdere în cercul 38 „organizatorilor" planului de reforme New Deal, in interiorul și în afara Casei Albe. Roosevelt hu se destăinui lui Huli, dar secretarul supraviețui organizatorilor programului și celorlalți rivali ai sâi, în controlarea politicii de zi cu zi.

Primele tratate comerciale sub egida Programului Acordurilor Reciproce fură încheiate cu țări ale cărpr

produse nu concurau în realitate interesele interne americane. Huli realiză că dacă programul voia să deturneze avântul către „blocurile" politice și economice, iar rezultanta s-ar îndrepta spre război, el trebuia să mențină sprijinul acasă, în vreme ce negocia tratate cu rivali industriali puternici. Hull era încredințat că inaugurarea negocierilor cu Londra ar furniza proba capacității democraților de a se uni, cu scopul comun de a înfrunta amenințarea fascistă din străinătate și pericolul socialismului de stat în țară.[59]

întârzierea în definitivarea acestui acord, care dură de la începutul anului 1937 și până aproape de finele lui 1938, și pentru care Huli învinui atitudinea închistată, „de scoică", creată de sistemul preferinței imperiului, de la Ottawa, era înnebunitoare pentru negociatorii din cadrul Departamentului de Stat. „Când războiuL ne amenința iar Germania bătea puternic la porțile noastre" — le spunea un secretar asistent englezilor, într-o conferință de la sfârșitul anului 1938 — „mi se părea tragic că noi nu putuserăm încheia și semna un acord."[60]

Huli sperase să folosească acordul britanic drept trambulină' în misiunea definitivă de creare a unui „bloc" de treizeci sau mai multe națiuni, condus de americani, care s-ar dovedi în ultimă instanță prea mare pentru ca Germania să-i reziste. Dacă metodele comerciale naziste ar fi desființate, atunci năz'isfnul — ca forță ce amenința Europa si lumea — s-ar retrage Dar acum — îi spunea Huli fostului secretar de stat Henry L. Stimson, la sfârșitul lunii martie 1938 — el personal era îngrijorat de posibilitatea unei noi crize în țară și de prăbușirea >economiei americane.[61]

Președintele era, de asemenea, sensibil la pericolul ca toate realizările sale în refacerea economiei, precum și punerea în aplicare a reformelor planului New Deal, să fie distruse printr-o nouă criză economică. Acea posibilitate

vagă devenise tot mai amenințătoare în toamna anului 1937, odată cu izbucnirea recesiunii economice, care îl lăsă pe președinte și pe membrii cabinetului său să bâjbâie după soluții. Meditând asupra bruștei răsturnări de situație. Roosevelt observă, într-o discuție din timpul unui dejun, rapiditatea succeselor înregistrate de fasciști în lumea întreagă. în Statele Unite existau persoane care s-ar putea uni — îi spuse el ministrului de finanțe Henry Morgenthau — pentru a hotărî să aibă omul lor la Casa Albă. Oamenii de afaceri nu îl crezuseră — spunea el — când le declarase că dorea ca ei să obțină profituri și că credea în drepturile asupra proprietății'[62]

Chiar înainte de începutul recesiunii, Roosevelt făcu o călătorie la Chicago. într-un discurs la inaugurarea unui pod, el le adresă tuturor un apel de a izola „molima ilegalităților din lumea întreagă/' Să nu-și închipuie nimeni — spunea el — că dacă s-ar întinde molima, America ar continua să trăiască în liniște și pace." Reacția față de discurs fu extrem de negativă, continuând să dea apă la moară criticilor A3 președintelui, timp de câteva luni de zile după aceea

în durând, Roosevelt își determină adversarii din țară să se alăture „moderatorilor" din cabinetul lui Chamberlain. Dar reacțiile față de discursul său despre necesitatea izolării molimei îl făcură să revină la ceea ce un istoric numea „concilierea multilaterală."

„în vreme ce Londra urma o strategie a concilierii bilaterale, având drept scop păstrarea pieților din Germania și Europa Centrală, deschise chiar cooperării directe, politica Ușilor Deschise a Washingtonului urma un concept de conciliere „multilaterală"[64] 40

Teama președintelui față de cheltuielile pentru înarmare nu era tot atât de mare ca aceea care îl determinase pe Chamberlain sâ se îndrepte spre Munchen, dar efectele stăruitoare ale crizei din 1937 consolidară coaliția adepților planului New Deal, provocând noi atacuri din partea republicanilor, potrivit

cărora guvernul distrugea sistemul capitalist. în consecință, nici nu se punea problema vreunui gest serios de implicare politică în Europa. Fostul președinte Herbert Hoover, de pildă, se declară împotriva oricărei alianțe cu Anglia și Franța contra Germaniei. Aceasta ar trebui să includă și Rusia — spunea el — aducând pe scenă lupta ideologică cu toate „elementele hidoase ale vechilor războaie religioase". „Nu vom putea niciodată îndrepta lumea pe căile dreptății cu câinii războiului."[65]

Hoover le dădu în final lovitura de grație împotriva ideii de izolare a națiunilor în care domnea fărădelegea. „Dacă așa-zisa noastră economie planificată — spunea el, referin- du-se la planul de reforme New Deal — „nu este o infestare datorată curentului original al fascismului, aceasta este cel puțin o coincidență remarcabilă". Adresându-se unui corespondent britanic, bancherul Thomas Lamont făcu o altă comparație, care conținea însă același avertisment, și anume că planul New Deal propus de Roosevelt era mai periculos decât amenințarea externă a acțiunii armate fasciste. Comentariul lui Lamont era cu atât mai remarcabil datorită reputației sale de cel mai înflăcărat internaționalist și „diplomat" de succes din Wall Street:

> *„Hitler amenință pacea Europei. Franklin Roosevelt a amenințat și continuă să amenințe progresul tuturor întreprinderilor și industriilor din această țară. Iar războiul pe care îl duce împotriva oamenilor de afaceri este cu mult mai devastator, pentru țara aceasta, decât amenințările proferate de Hitler la adresa voastră, a poporului. "*[66]

Este interesant că Neville Cnamberiam vădi oarecare compasiune pentru situația in care se afla Roosevelt. „Multe ar depinde de capacitatea președintelui de a

stagna criza" — îi scria el surorii , sale Ida. „Dacă vrea să; oprească putreziciunea, trebuie să redea lumii încrederea. în Statele Unite." Rămânea însă de văzut dacă putea restabili ordinea și cât timp îi vadua aceasta[67]

În vreme ce Hoover și Lamont dezaprobau puternica implicare politică în Europa, ca mijloc de salvare a unei Americi slăbite de planul New Deal, cnamberlam și consilierii săi se temeau, de asemenea, atât de consecințele cheltuielilor■- pentru înarmare, cât și de deschiderea porților bolșevismului către Europa Occidentală, prin intrarea in război cu Germania. Consilierii lui Roosevelt din America și criticii, lui Chamberlain din Anglia considerau, pe de altă parte, că succesele puterilor autarhice vor impune, în cele din urmă, comerțului debușeuri > tot mai înguste și vor da naștere unui nou tip de planificare statală — fascismul. Cu uriașa lor piață internă. Statele Unite erau poate cele mai birțe pregătite să-reziste . izolării ca posibilitate teoretică. Și totuși, ce preț va trebui. plătiL în/ termenii libertăților individuale? „Oricare ar fi • rolul pieței-interne" — scria ambasadorul Willram C. Bullitt de la Paris.— : „protejarea comerțului exterior trebuie să rămână:un element? de importanță maximă pentru prosperitatea economică, în cadrul frontierelor naționale. “6S

Dilema lui Roosevelt era cu atât mai complicată cu cât multe persoane, printre care și Bullitt, doreau să se evite orice implicare a Statelor Unite într-un război pentru Europa de Sud-Est. Președintele urmărea cu multă înțelegere eforturile depuse de Huli pentru încheierea de tratate comerciale. Concepția lui Huli — îi spuse președintele ministrului de finanțe Morgenthau — va pune capăt trândăviei instaurate de șomaj și va înlătura stimulentul pentru cursa înarmărilor. Propunerea președintelui pentrli o conferință internațională 42 reprezenta o cale de a urgenta acest proces. Totuși, in

timpul crizei de la Munchen, câteva luni mai târziu, Roosevelt renunța la ideea că războiul ar fi putut fi evitat prin tratate comerciale. „Henry, aceste tratate comerciale sunt al naibii de încete. Lumea se mișcă prea repede. Ele sunt mult prea încete.

Istoria drumului spre război este relatată adeseori ca o povestire de Thomas Hardy: una a șanselor ratate, a biletelor strecurate pe sub uși, a mesajelor care scapă într-un fel sau altul vederii. „Nota" lui Roosevelt din 1938 era vizibilă, dar ea reprezenta altceva pentru fiecare dintre cei care o citeau. Dând greș cu obținerea sprijinului britanic pentru propunerea de „conciliere multilaterală", Roosevelt rămânea în rezervă, în timp ce Chamberlain urma „politica de conciliere bilaterală," cu rezultatul său nefast. în perioada acordului de la Munchen. [Roosevelt] îi ură primului ministru succes, îndoindu-se totodată de rezultat. Dar propunerea lui Roosevelt nu dispăru niciodată cu desăvârșire, devenind baza diferitelor declarații referitoare la scopurile războiului american, pe tot parcursul celui de-al doilea război mondial; toate acestea vizau evitarea participării americanilor la un „târg" asupra sferelor de influență, pe care celelalte mari puteri le-ar putea negocia între ele. Totuși, presiunea rezolvării problemelor politice nu scăzu în timpul războiului. Iar drumul către Munchen ducea mai departe la Yalta.

2. ACORDUL DE LA MUNCHEN ȘI PACTUL SOVIETO-NAZIST

Sărmanul meu prieten, ce-ați făcut? Cât despre noi, nu vedem nici un alt rezultat, decât o a patra împărțire a Poloniei.

Vicecomisarul Vladimir Potemkin către ambasadorul francez la Moscova

Noiembrie 1938[1]

în zorii zilei de 12 martie 1938, trupele germane treceau granița austriacă. „în Austria nu am fost întâmpinați cu focuri de armă și bombe" — le-a spus Herman Goering judecătorilor cu ocazia procesului crimelor de război de la Nuremberg — o
„un singur lucru ni se arunca: flori" Anexarea „pașnică" a Austriei de către Hitler, *Anschluss-ul,* fu imediat urmat de un regim de teroare nazistă. Mii de oameni fură închiși. „Agenții S.S., S.A. și ai Gestapo ului sunt activi zi și noapte. Casele sunt percheziționate: din locuințele evreiești se confiscă de la bani și bunuri particulare, până la cuțite, furculițe și linguri." Situația — conchise un reprezentant american la Viena —
A 3
„este mai rea decat a fost vreodată la Berlin"

în mijlocul acestor frământări, cancelarul Hitler fu întrebat' de către un britanic, în cadrul unui interviu, dacă evenimentele din Austria vor avea vreo influență asupra convorbirilor *anglo- germane.* „Din partea noastră, nici una" — răspunse conducătorul nazist — „și sper că nici din partea britanicilor. Cu ce am greșit noi față de vreo țară străină?" Majoritatea

>re a austriecilor doreau să devină germani — și

uniseră.[4]

Nici chiar Chamberlain nu mai putea crede acum că așa-numiții moderați din anturajul lui Hitler erau capabili — sau chiar interesați — de o reîmpărțire a Africii, „momeală" primului ministru pentru un acord general în Europa. Cu câteva zile în urmă, Chamberlain schițase pentru cabinet planul său referitor la colonii. El considera că sistemul mandatelor din Liga Națiunilor va fi desființat, întreg teritoriul de la sud de Sahara și la nord de Africa de Sud va fi demilitarizat și se vor acorda drepturi comerciale egale fiecărei puteri conducătoare, inclusiv Germaniei. Schema avea marele avantaj — spunea el — că putea fi prezentată lumii nu ca un acord diplomatic, ci ca un „plan bazat pe idealuri înalte și care abordează problema teritorială în funcție de anumite principii". Pe de altă parte, planul evita acuzația că unele națiuni sunt predate de către o putere alteia „ca niște bunuri imobiliare, fără nici o preocupare pentru interesele lor"[5]. Greu de spus la ce idealuri și principii se referea Chamberlain, cu excepția faptului că Germania era de obicei considerată răspunzătoare de tutela coloniilor africane, în vreme ce extrăgea de la ele grăsimile și uleiurile necesare „succesului" politicii economice naziste din țară.

Când ambasadorul Nevile Henderson îi descrise lui Hitler schema acestui plan, șeful celui de-Al Treilea Reich anunță că avea în minte un cu totul alt câmp de acțiune: Europa Centrală, unde nu dorea să fie dirijat de către cineva de la Londra. Chamberlain fu mâhnit. De ce făcuse Herr Hitler atâta zarvă pentru coloniile pierdute ale Germaniei — își întrebă primul ministru colegii — dacă acum insista că problema putea suferi o amânare de șase până la zece ani, „timp în care ei își propuneau să obțină ceea ce doreau în Europa Centrală? ®

Care trebuia să fie atunci politica britanică? Halifax, în

acel moment ministru de externe, răspunse că orientarea generală la Foreign Office era de a nu lăsa germanilor

45 impresia că alergau după ei, arătându-le insă totodată că ;nu le închideau ușa în nas".[7] Această frază 'încântător de ambiguă se putea referi la aproape orice de la redeschiderea' problemei africane[1] până la satisfacerea pretențiilor pe care era de așteptat să le emită Germania asupra Cehoslovaciei.

Halifax prezentă alternative mai concrete în cadrul unei ședințe speciale a comitetului pentru politică externă a cabinetului, întrunit'Ja câteva zile după *Anschluss.* El scoase în evidență trei posibilități încheierea unei „Mari Alianțe[1]' pentru a opri Germania printr-o acțiune colectivă; un angajament ceva mai limițat față de Cehoslovacia, care totuși ar fi atras în mod sigur Anglia in tratatele de garantare franco- sovietice față de Praga; în sfârșit, eforturile particulare de a convinge atât Franța cât și Cehoslovacia că trebuie să ajungă la o înțelegere cu Germania.

Argumentele împotriva primelor două alternative erau, rin esență, aceleași; Cehoslovacia nu merita prețul unui război care putea dura ani de zile și care, foarte probabil,: ar fi distrus imperiul. Halifax obținu consensul. Alternativa .unui angajament de intimidare se baza pe presupunerea ■. spunea el — că odată ce Germania ar fi obținut „hegemonia'' în Europa Centrală, Berlinul ar-fi intrat in conflict cu puterile occidentale. Personal, el nu credea că așa ceva avea să se întâmple. în al doilea rând, fiecare dintre cele două alternative în parte ar fi însemnat o asociere atât cu Franța, cât și cu Rusia și, prin urmare, ar fi dat Germaniei impresia că Anglia complota la încercuirea sa. zădărnicind astfel „o înțelegere; reală". în fine — spunea Halifax — el credea că trebuia făcută distincția între tendințele de purificare rasială ale Germaniei; > „asupra cărora nu încăpea nici o îndoială și dorința; de cucerire la scară napoleoniană. în

care el personal nu. avea^ Q
încredere." . ’.ix?

Era o diferență atât de mare — îi scrise Chamberlain; surorii sale Ida, după această ședință —< să tratezi cu Halifax 46 la Foreign Office, în locul lui Anthony Eden. Era de prisos să plângi după laptele vărsat. Austria era pierdută. Dorea să le spună germanilor că ceea ce trebuie făcut era recâștigarea încrederii. Spuneți-ne exact ce doriți de la regiunea Sudetă și, dacă se poate rezolva și ne promiteți că veți lăsa oamenii în pace, „noi îi vom îndemna pe cehi să accepte. "[9] Chamberlain credea că scăpase de coșmarul pe care i-l provocase Antony Eden și turbulenții care îi pricinuiseră atâta bătaie de cap la Foreign Office; de asemenea, spera că schimbarea strategiei politice fusese observată acolo unde dorea primul-ministru — în America, pe care nu se putea bizui, și în Rusia Sovietică, un factor și mai puțin demn de încredere. Deocamdată: Chamberlain era îngrijorat că un vechi dușman, Winston Churchill, se întâlnea în taină cu ambasadorul Rusiei. Ivan Maiski, din interesul ambilor, pentru a pune în aplicare ideea înspăimântătoare a „Marii Alianțe Toate bănuielile primului ministru în această privință erau adevărate, ca și aprecierea sa că opinia publică britanică nu era încă pregătită să urmeze orientarea lui Churchill.

Pentru viitorul apropiat, Chamberlain se bucura de deplină libertate de acțiune în politica externă.[10]

Propunerile făcute de ministrul de externe sovietic, Maxim Utivinov, conducătorilor occidentali înregistraseră foarte puține progrese. Este ușor de înțeles de ce. încă de pe timpul Revoluției Bolșevice, țelul mărturisit al conducătorilor sovietici era desființarea sistemului capitalist pretuntindeni în lume. Relațiile Moscovei cu capitalele occidentale fuseseră întotdeauna delicate, mai cu seamă in anii 1930. în „Deceniul Marii Crize".

O scurtă retrospectivă a relațiilor sovieto-amencane

din acei ani prezintă o atmosferă de neîncredere, care caracteriza întreaga situație. Una dintre primele acțiuni în politica externă dusă de Roosevelt constase in deschiderea negocierilor cu Litvinov și dusese la stabilirea relațiilor diplomatice la sfârșitul

47 anului 1933; dar din schimbul de ambasadori nu rezultase nimic semnificativ. într-adevăr, din anumite puncte de vedere, lucrurile se înrăutățiseră atunci când, de pildă, ambasadorul Bullitt încercase să-i constrângă pe ruși să respecte ceea ce Roosevelt și Litvinov hotărâseră în legătură cu datoriile prerevoluționare și activitățile Cominternului.[11]

Asemenea altor conducători occidentali din acei ani de criză, Roosevelt se temea de influența sovietică asupra politicii interne. în Statele Unite, Germania nazistă avea simpatizanți, în Marea Britanie exista o mișcare fascistă demnă de remarcat iar în Europa de Est regimurile reacționare erau la putere pretuntindeni; dar atracția pe care o exercita Rusia „socialistă" asupra unor pături ale clasei muncitoare și, poate mai ales, asupra intelectualilor reprezenta un motiv și mai mare de îngrijorare. Recunoașterea diplomatică a Uniunii Sovietice înlătură un presupus motiv de nemulțumire in aceste cercuri și îl costă pe Roosevelt foarte puțin.

Astfel, politica internă, ocazia de a intensifica comerțul, posibilitatea (dar *numai* posibilitatea) de a colabora cu Rusia pentru a limita ambițiile Japoniei în Extremul Orient determinară, în 1933, politica lui Roosevelt față de Rusia. Bullitt se duse la Moscova cu mari speranțe, dar președintele (printr-o formulă pe care o va repeta în cursul celui de-al doilea război mondial, atunci când mizele în joc vor fi mult mai mari) îl obligă $ă intre în defensivă, apărându-se în fața Departamentului de Stat; specialiștii acestuia in relațiile cu Rusia se îndoiseră întotdeauna că, din relațiile diplomatice cu un regim marxist, ar putea (sau, și mai grav, *ar trebui)* să

iasă ceva.[1]^

Incapabil de a ajunge la ceva concret cu Litvinov în problemele nerezolvate, Bullitt se alătură celor care credeau că, în spatele demenței oportunismului rusesc, se întindea tot mai amenințător fanatismul necruțător al unei ideologii oarbe. Participarea comuniștilor americani la ședințele Cominternului de la Moscova, din 1935, trase semnalul de alarmă. Acesta 48 era un exemplu nerușinat al nepăsării Kremlinului față de promisiunea făcută de a nu se amesteca în politica internă americană.

Rezoluția Cominternului din 20 august 1935 nu chema America la revoluție, dar amâna epoca de aur pentru a declara război fascismului, în termeni pe care toți comuniștii străini să poată să-i înțeleagă. „în fața amenințării uriașe a fascismului" — suna rezoluția — „devine imperativă unitatea de acțiune a tuturor păturilor clasei muncitoare... chiar înainte ca majoritatea acesteia să se unească, printr-o platformă de luptă comună, pentru răsturnarea capitalismului și victoria 1 3 revoluției proletare."

Cu toate acestea, Bullitt interpretă rezoluția Cominternului ca pe un ordin dat conlbniștilor occidentali de a milita pentru un război cu Germania. „Dorința cea mai mare a Rusiei" — îi spunea Bullitt unui diplomat britanic — „este de a provoca o conflagrație generală, în care ea însăși va juca un rol mic, poate doar bombardamente de la mare distanță, după care se va ridica precum pasărea Phoenix... aducând cu sine o revoluție mondială"[14]

Toate eforturile lui Litvinov de a găsi o rațiune comună, o bază pentru securitatea colectivă, întâmpinară aceleași expresii ale neîncrederii și antipatiei în capitalele occidentale. Pretutindeni în Europa de Est însă, teama- de Uniunea Sovietică nu era de sorginte ideologică; aceasta lua o formă mai elementară: groaza la gândul ocupației rusești. De la Marea Baltică și până în Balcani, conducătorii națiunilor se luptau să găsească, cumva, o cale de a nu fi striviți de menghina care se închidea.

Această teamă nu împiedică unele țări est-europene de a încerca să-și mărească propriul *lebensraum††††,* ca de pildă presiunea exercitată de Polonia [15] asupra Lituaniei, ca o consecință la *Anschluss.*

Și ministrul de externe polonez, colonelul Beck, dorea să fie consultat la împărțirea Cehoslovaciei. Goering îl asigurase — se lăuda el — că germanii nu vor întreprinde nimic în „zona" poloneză a acelei țări fără să-l informeze. „Nu ne vor face nici un fel de surprize."[16] O apreciere mai realistă asupra a ceea ce rezerva viitorul pentru întreaga Europă îi fu oferită de către ambasadorul ceh în Marea Britanie ambasadorului Joseph Kennedy la Londra. Dacă Hitler rezistă — spunea el — rușii și germanii se vor alia și vechiul vis de dinaintea războiului, al unui teritoriu comun de la Berlin și până la Bagdad, va deveni realitate, iar — Europa Occidentală va deveni o Portugalie mai mare.[17]

În noianul acesta de temeri și ambiții, șansele lui Litvinov de a primi un răspuns afirmativ la apelurile sale pentru securitate colectivă, fie în Europa de est, fie în cea de vest, erau foarte slabe. El știa că discuția dintre Halifax și Goering prefigurase reacția anglo-franceză față de anexarea Austriei — îi spuse ministrul de externe rus ambasadorului Joseph Davies (succesorul lui Bullitt) — dar, în zilele care urmară, el lansă un apel pentru organizarea unei conferințe internaționale, în vederea studierii mijloacelor de a opri înaintarea lui Hitler spre est.[10]

Spre deosebire de propunerea lui Roosevelt din ianuarie 1938, pentru o conferință atotcuprinzătoare, invitația lui Litvinov excludea cele trei puteri fasciste — Germania, Italia și Japonia. Lumea era împărțită în mod real — susținea el. Singura problemă era de ce parte se afla fiecare putere. Cu toate acestea, în perioada în care Litvinov era purtătorul de cuvânt al politicii externe

†††† Spațiu vital (I. germană) — (N. trad.).

sovietice, la Moscova nu exista de fapt un acord în legătură cu partea de care va fi Rusia în cele din urmă. Vechile temeri ale bolșevicilor de a nu compromite revoluția aliindu-se cu Occidentul, sporite acum de personalitatea lui Stalin și de hotărârea acestuia de a eradica opoziția reală (sau imaginară) față de conducerea sa. îndemnau Kremlinul la sentimente puternic izolaționiste.

60

m realitate, Litvinov lupta pentru o cauză pierdută, deloc diferită de'frământările lui Eden în țara sa. Și nici nu putea separa apelurile lansate Occidentului de jargonul marxist folosit de Stalin și alții, pentru a justifica brutalitatea inconștientă a Țerorii și atmosfera de Inchiziție a proceselor de purificare de la Moscova, unde conducători revoluționari celebri și ofițeri superiori acuzați de deviații „trotiste și spionaj, se înjoseau în mărturisiri publice asupra crimelor comise împotriva poporului,

Ambasada americană raportă că Litvinov, intr-un' discurs ținut la Leningrad, de pildă, avertizase asupra tendinței de a se uita că: „păstrând sistemul capitalist, pacea îndelungată și durabilă devine imposibilă". Deși Uniunea Sovietică nu considera un sistem al imperialismului capitalist superior altuia și nu dorea să participe la lupta dintre ele. ea nu putea totuși ignora renașterea imperialismului militar german, datorită ambițiilor sală nelimitate și interesului său direct in securitatea Uniunii, Sovietice. Țara sa — sugera Litvinov — reprezenta factprul decisiv în rezultatul acestei bătălii. Fără Rusia, balanța s-ar înclina în favoarea fostelor Puteri Centrale

Cu toate acestea, in loc de a analiza acest discurs în contextul politicii curente a Kremlinului. însărcinatul cu

afaceri Alan Kirk văzu în observațiile atent formulate ale iui Litvinov pur și simplu o recitare „ neobișnuit de sinceră a ptincipiiloi sovietice". -

-„•Ei enunță, de fapt, că Uniunea Sovietică nu se consideră parte integrantă a sistemului mondial actua> al: statelor, decât din considerente de ordin practic, referitoare la politica națională, și avertizează lumea că. dacă țările cu care a acceptat până m prezent să cd&pereze nu fac politică potrivit dorințelor guvernului

sovietic, chiar și această slabă cooperare va fi retrasă..[19]

Litvinov se bucură de mai multă înțelegere din partea ambasadorului Davies, dar rapoartele sale către Departamentul, de Stat fură în bună parte respinse, ca fiind năzuințele unui amator naiv. în orice caz, este puțin probabil că o analiză mai serioasă a diferitelor apeluri făcute de Litvinov — neumbrite nici de teama exagerată a lui Bullitt față de șiretenia comunistă, nici de înclinația lui Davies de a răspunde unui apel bine intenționat adresat Occidentului în vederea recunoașterii intereselor comune — ar fi avut alte consecințe.

La Washington, subsecretarul de stat Sumner Welles răspunse negativ întrebării puse de ministrul ceh referitoare la propunerea lui Litvinov pentru o conferință internațională, fără să lase loc pentru discuții ulterioare. „Politica Statelor Unite, pe care eram sigur că domnul ministru o cunoaște, susținută de majoritatea populației din această țară, a fost de a se ține complet deoparte față de orice amestec în treburile europene."[20]

Desigur, Welles întrebuințase aproape tot aceleași cuvinte cu ocazia prezentării propunerii lui Roosevelt din ianuarie 1938 față de Sir Ronald Lindsay. Statele Unite

nu se vor ocupa de frontierele europene nici de dragul britanicilor și cu siguranță nu ca răspuns la vreun apel al Moscovei. Oricât de sceptic se declara Roosevelt față de politicile anglo-franceze de conciliere sau, pe de altă parte, oricât de mult pretindea că-l stânjenesc constrângerile exercitate de opinia publică asupra capacității sale de a conduce afacerile externe, totuși președintele adoptă o atitudine de expectativă pe tot 21 parcursul primăverii și verii anului 1938.

Acuzațiile amenințătoare ale lui Hitler, referitoare la tratamentul discriminatoriu al populației etnice germane din Regiunea Sudetă, serviră drept avertisment serios asupra intenției acestuia de a repeta lovitura dată austriecilor, ori de câte ori vocea se interioară îi spunea că sosise momentul 52 prielnic. Trucul cu concilierea trebuia să înăbușe acea voce, nedând astfel ocazia fanaticului german de a târî civilizația europeană într-un război sinucigaș căruia nu i-ar mai fi supraviețuit nimeni. Purtătorii de cuvânt francezi și britanici sugerară — atât prin declarații publice, cât și particulare — că cea mai bună soluție pentru pace era împărțirea Cehoslovaciei, după un model asemănător celui elvețian. Mai mult decât atât, nici Parisul și nici Londra nu negară că o atare „ofertă'* era pur și simplu o încercare de a câștiga bunăvoința lui Hitler. Singura speranță — îi mărturisea primul ministru francez Edouard Daladier lui Bullitt — era aceea că împărțirea Cehoslovaciei „va avea loc fără vărsare de sânge, astfel încât să salveze prestigiul Franței și al Angliei" 22

Prima criză cehă izbucni la sfârșitul lunii mai 1938, când se raportă o mare concentrare de trupe germane la frontieră. Neville Chamberlain avertiză Berlinul că Londra va fi de partea francezilor în cazul în care Parisul, potrivit obligațiilor stabilite prin tratate, ar veni în sprijinul cehilor. Aparent, mesajul lui Chamberlain se datora în aceeași măsură — și poate chiar mai mare — iritării

acestuia față de faptul că Hitler nu îi lăsase timp de a-i scoate pe francezi dintr-un angajement conceput stângaci, precum și dorinței sale de a rămâne ferm. Câteva zile mai târziu, Ambasadorul britanic la Berlin încerca să revină asupra mesajului, deoarece acesta îi ofensase pe germani. Și după alte câteva zile, Londra își relua politica de încercare a impunerii unul compromis referitor la Praga[23]

Bullitt era chiar mai înspăimântat de eventualitatea unui război decât francezii sau britanicii. îi trimise lui Roosevelt o telegramă de la Paris, implorându-l să-și reînnoiască apelul pentru o conferință internațională. Trebuia să existe o cale — spunea el — pentru a-i elibera pe francezi de angajamentul moral față de integritatea teritorială a Cehoslovaciei. Aceasta nu se putea obține prin genul de conferință generală propusă de Roosevelt în ianuarie. în locul ei, președintele trebuia să-i

53 convoace pe ambasadorii Germaniei. Italiei, Angliei și Franței. Trebuia să le spună la Casa Albă că, dacă erau de acord să-și trimită reprezentanți la Haga, Statele Unite vor participa la o conferință asupra Cehoslovaciei. Americanii erau, în fond, moștenitorii diferitelor „civilizații europene." Apoi, președintele trebuia să le spună ceva în genul.

> *Așa cum suntem recunoscători pentru Shakespeare, tot astfel suntem recunoscători pentru Beethoven, și așa cum suntem recunoscători pentru Moliere, tot astfel suntem recunoscători pentru Leonardo da Vinci etc; nu putem sta deoparte și asista la începutul sfârșitului civilizației europene, fără a face un ultim efort de a opri distrugerea acesteia, fiți convinși că, în ziua de azi, singurul rezultat al unui război european general ar fi un despotism asiatic, instalat pe câmpurile cu morți.*[24]

Până și un regim mai puțin xenofob decât cel din Rusia, cu o concepție ideologică mai ștearsă, ar fi putut observa multiplele „aluzii" strecurate într-o manieră atât de puțin diplomatică, potrivit cărora Rusia nu făcea parte dintre ceea ce Bullittt numise „civilizații europene." Desigur, sovieticii făcuseră o treabă minunată îndepărtându-și democrațiile occidentale; dar cum regimul stalinist nu se putea abține de a îndemna la revoluție (chiar dacă revoluția se amâna), nici conducătorii capitaliști nu puteau renunța la convingerile lor profunde, întărite acum și de instabilitatea internă, cu privire la intențiile comuniștilor.

La sfârșitul lunii august 1938, Litvinov preluă din nou inițiativa, trimițând vorbă prin diferiți purtători de cuvânt că Rusia nu va uita să-și respecte obligațiile stabilite prin tratat față de Cehoslovacia, cu condiția ca Occidentul să aibă totuși bunăvoința de a se achita de responsabilitățile care îi revin.

54

Responsabilitățile' Rusiei față de Cehoslovacia erau cuprinse într-un tratat militar încheiat între Moscova și Praga. Franță avea și ea un tratat cu Cehoslovacia. Și mai exista un tratat .între Franța și Rusia. Temându-se că amestecul Rusiei va duce |a. un război nedorit, al cărui motiv ar fi fost integritatea teritorială a Cehoslovaciei, ministrul de externe francez Pierre Laval încheiase un pact franco-rus, devenit inoperant datorită faptului că stipulațiile adăugate ar fi necesitat aprobarea Ligii Națiunilor. înainte ca Franța să poată acționa în înțelegere cu sovieticii. Mai mult, generalii francezi anticomuniști refuzaseră chiar să participe la discuții cu omologii lor ruși. Astfel încât, atunci când Litvinov vorbea despre bunăvoința Occidentului de a-și îndeplini

obligațiile, el se referea nu numai la conținutul tratatelor, ci și la sila afișată de Paris și Londra de a acționa împreună cu sovieticii: în orice privință.

Robert Vansittart se întrebă, de aceea, dacă observațiile precise ale. lui Litvinov nu reflectă de fapt începutul unei orientări spre izolaționism. Da — afirma ambasadorul Ivan Maiski —, începuse, să se manifeste o tendință în direcția aceea. Spera ca aceasta să nu ajungă prea departe. Dar dacă ajungea, a cui ar fi fost vina? Anglia ignorase Moscova în mod consecvent, răspândind concepția că rușii trebuie ținuți întotdeauna la distanță, indiferent de situație, „Fără îndoială, o astfel de atitudine își va spune cuvântul, în cele din urină"

hi[1] vreme ce Maiski se plângea de indiferența britanicilor. Chamberlain era preocupat de găsirea unei modalități de a ajuriție față în față cu Hitler. La început — spuse el pabinetului — âe' gândise că ar fi putut lua pur și simplu avionul de pe un ăeropdrt britanic, anunțându-l pe Hitler de sosirea sa nurtiai după decolare. Dar apoi se gândi: Hitler ar putea pretinde că este răcit. „Ar fi umilitor și, mai mult, ar agrava

55 situația". Cu toate acestea, ideea de bază, „Planul Z“ cum îl numea el, era bună.

Se va duce la Hitler cu o propunere de plebiscit, pentru a hotărî astfel poarta regiunii Sudete. în realitate, desigur, se subînțelegea că plesbiscițul nu va face decât să confirme detașarea zonei și includerea sa în Reichul german. Ceea ce oferea Chamberlain, în spiritul preîntâmpinării dorințelor nemărturisite ale lui Hitler, era un nou *Anschluss,* fără pericolul unor incidente militare urâte, care ar duce la o conflagrație, îi va accentua lui Hitler că dacă acesta dorea „bunăvoința poporului britanic", trebuia să acționeze în acest fel și nu prin forță. în fine, îi va spune lui Hitler că astfel acesta ar putea

dobândi faimă eternă, ca fiind cel de care a depins menținerea păcii în Europa[26]

îi trebuiră trei călătorii în Germania și trei întâlniri față în față cu Hitler pentru desăvârșirea Planului Z. încrezător în capacitatea sa de a stabili desfășurarea evenimentelor și de a determina deznodământul lor, așa cum făcuseră oamenii de stat britanici timp de generații, Chamberlain se duse practic singur la prima întâlnire cu Hitler, la reședința acestuia de la Berchtesgaden. Nu îl însoți nici un specialist de la Foreign Office, nici o escortă militară și nici măcar un interpret.[27] La sosire, Chamberlain descoperi că era înconjurat de simboluri străine de tot ceea ce cunospuse până atunci. Burghez, prudent, îmbrăcat ca pentru oraș, în costum închis la culoare și guler Eton, privea prin pădurea de arme și cizme care purtau semnul zvasticii, la bărbatul marțial, care îl aștepta, precum tigrul nopții din poemul lui Blake‡‡‡ Hitler își tachină victima prin vorbe măgulitoare, numindu-l pe Cham- berlain „omul" cu care putea face afaceri. Când discuțiile luară sfârșit, cancelarul zâmbi amenințător. „Slavă Domnului*' — spuse el în timp ce se plimba prin ținuturile germane — „în țara aceasta nu avem politicieni cu umbrelă".[28]

Cu fiecare întâlnire, pretențiile conducătorului nazist deveneau tot mai amenințătoare; și totuși, după fiecare confruntare, Chamberlain se întorcea acasă cu mesaje încurajatoare, „l-a plăcut rapiditatea cu care surpnndeam esențialul" — îi scria Chamberlain surorii sale, în dorința sa uluitoare de a nu vedea realitatea.[29] Și aceasta nu era totul. După prima întâlnire, primul ministru își informă

‡‡‡ William Blake (1757—1827), poet, pictor și grafician englez, precursor al romantismului. în text, referire la poemul său „Tiger! Tiger! burning bright" din ciclul „Songs of Experience" (1891) — (N. trad.).

cabinetul că el considera „că obiectivele lui Hitler erau strict limitate". în ciuda duritățiinemiloase pe care o vedea pe fața lui Hitler — scria el în particular — „aveam impresia că era un om pe care te puteai bizui, odată ce-și dăduse cuvântul"[30]

Când Hitler își expuse clar revendicările esențiale — și anume că nimic nu îl va satisface decât un transfer imediat și ocupația militară a Regiunii Sudete — Chamberlain începu să aibă probleme în cabinet. Prezentările pe care le făcea colegilor săi deveniră o practică de a ascunde în parte adevărul; de pildă, Chamberlain sugerase odată că ideea de a satisface ultimele pretenții ale lui Hitler le aparținuse francezilor și nu reprezenta cererea arogantă a conducătorului german însuși. Cu cât ascundea mai mult adevărul, cu atât devenea mai irascibil față de nemulțumirile din cabinet. Fără îndoială, mărturia acestor manipulări ar da psihologilor mult de gândit, dar este suficient să spunem că Chamberlain era tot atât de influențat de vocile sale interioare ca și Hitler. „Stabilisem o influență asupra lui Hitler" — insista el —. iar cancelarul avea acum încredere în el. Problema Cehoslovaciei rămânea singurul obstacol în fața rezolvării diferendelor anglo-germane. dacă așa stăteau lucrurile — și el așa credea — atunci criza devenise o ocazie minunată „de a pune capăt coșmarului oribil al cursei înarmării din prezent". Aceasta i se părea a fi „marea soluție în situația actuală."[31]

57

Chamberlain nu se opri aici.

in dimineața aceea [la întoarcerea din Germama]\ zburase in susul râului, deasupra Londrei. își imaginase un bombardier german făcând aceeași cursă. Se întrebase în ce măsură ar fi putut proteja miile de case pe care le văzuse răspândite care încotro sub el, și simțise că nu era în situația de a justifica un

război astăzi, pentru a preveni un război mâine.[32]

După ce-și convinse din nou cabinetul, Chamberlain trebui să-i convingă pe francezi să facă ceea ce aceștia oricum doreau să facă — și anume să adere la planul său și să le spună cehilor ce trebuiau să facă — adică să se predea. Premierul francez Daiadier știa prea bine, cu "siguranță hiai bine decât Chamberlain, că Hitler dorea să umilească toate națiunile de pe pământ — relată Bullitt — dar această atitudine însemna nebunie curată pentru toți cei in cauză, inclusiv pentru Germania, intr-un război. Germania 'va fi înfrântă. Franța va învinge — afirma Daiadier — dar numai bolșevicii vor avea de câștigat, de pe urma revoluțiilor sociale din toate țările Europei, ca rezultat inevitabil al războiului. „Prezicerea pe care o făcuse Napoleon pe insula Sf. -Elena 33 era pe cale de a se adevei: «Cazacii vor conduce Europa**

Cehilor trebuia să li se spună pur și simplu că situația în care se aflau nu putea fi salvată. Nitnic din ce ar facă o națiune — îl lămuri Chamberlain pe președintele ceh — „nu va schimba această soartă pentru țara și poporul dumneavoastră.,,[34] în consecință, nu putea lăsa Praga Să creadă că ar exista vreo speranță intr-o acțiune militară.

Totuși, munca lui Chamberlain nu se terminale. tfitler stabilise un termen limită. 1 octombrie, pentru capitularea cehilor. Primul ministru nu putea înțelege de ce Hitler nu aștepta pur și simplu ca el să-și îndeplinească sarcinile, odată 58 *ce* soluția reală fusese deja stabilită între ei. „Cât de oribil, de fantastic și de incredibil ar fi — își începu Chamberlain discursul către națiune.

Să *trebuiască să săpăm tranșee și să încercăm măștile de gaze aici, din cauza unei neînțelegeri dintr-o țară îndepărtată, între oameni despre care nu știm nimic Pare încă și mai imposibil ca o neînțelegere, care a fost deja aplanată în principiu, să constituie un motiv de război.*[33]

Ce ar fi făcut Hitler în cazul in care Franța și Anglia ar fi rămas ferm pe poziție, nu se poate ști exact. Refuzându-i-se prilejul de a-și folosi armata, sau pretinzând că i s-ar fi refuzat, Hitler se bucura fără doar și poate la vederea unui prim ministru care stă drepți la comanda sa. Pe de altă parte, poate că, auzind zvonurile abia șoptite despre comploturile militare împotriva regimului său, își jucase cartea în consecință, (jermițându-i unui Chamberlain iritat să ducă muncă de convingere cu comandanții militari germani, asupra faptului că Furerul avea dreptate.[36]

Criza cehă luă sfârșit intr-un hotel din Munchen, la ora două noaptea, pe data de 30 septembrie 1938. Chamberlain îi ceruse sprijinul lui Mussolini in evitarea unui război in Europa. Francezii aveau și ei reprezentanți la această scenă finală a tragediei cehe. Hitler consimți ca, după ocuparea Regiunii Sudete de către armata sa. o comisie internațională formată din reprezentanți din partea celor patru puteri și a Cehoslovaciei să stabilească hotarul definitiv. Intr-o anexă la acord, britanicii și francezii se ofereau să garanteze securitatea restului țării, în cazul unei agresiuni neprovocate. Germania și Italia urmau să se alăture acestei garantări, îndată ce problema minorităților poloneze și ungare ar fi fost rezolvată[37]

Chamberlain și Hitler se întâlniră în particular .în ziua următoare, pentru a înlătura — așa cum spera primul ministru — resturile murdare ce căzuseră în calea înțelegerii anglo- germane.

Chamberlain avea un memorandum care expunea esența noii relații. Hitler se afla ffitr-o dispoziție jovială. Părea un moment potrivit. Primul ministru începu conversația într-o stare sufletească bizară, ținând cont de

faptul că documentul pe care 71 semnaseră în noaptea precedentă ar fi urmat să pună capăt amenințării războiului. Se va abține Hitler să bombardeze Praga, în cazul în care izbucnea războiul? — îl întrebă el. Hitler răspunse că „ura gândul" ca bombele să ucidă copii, îi aminti lui Chamberlain că participase la Marele Război și știa despre lucrurile acestea din propria experiență. Erau ei gata să găsească o soluție referitoare la trupele străine implicate în războiul civil din Spania? — continuă Chamber- lain. Germania nu avea nici un fel de pretenții teritoriale acolo — replică Hitler. îl sprijinise pe Franco împotriva bolșevicilor numai de teama că, dacă Spania devenea comunistă, infecția s-ar fi răspândit în Franța, Belgia, Olanda și mai departe. Era încântat să-și retragă trupele de îndată ce și le retrăgeau și ceilalți.

Chamberlain puse în continuare problema Europei de Sud-Est. Ideea că Anglia dorea să nu fie implicată politic în acea zonă „nu era adevărată." Dar spera ca zona să rămână deschisă comerțului britanic. Interesul Germaniei era același — observă Hitler, „Avem numai relații economice și nici o legătură politică." Germania era un exportator de produse industriale în țările balcanice și un mare consumator de materii prime. „Dificultatea noastră cea mai mare" — continuă cancelarul — constă în schimburile comericale germano- americane. Germania avea nevoie de materii prime americane, dar Statele Unite nu puteau accepta importurile industriale germane din cauza celor douăsprezece milioane de șomeri.

Din punctul său de vedere, Hitler era pentru eliminarea barierelor artificiale impuse comerțului. „Să existe un flux continuu" — conchise el — „între producători și exportatorii “3R industriali.

Acestea erau cuvintele pe care primul ministru britanic le așteptase de atâta vreme, cuvinte care făceau din sacrificarea Cehoslovaciei’ nu un episod rușinos din

istoria britanică, ci o poliță de răscumpărare prin care se putea dobândi pacea durabilă. Chamberlain prezentă memorandumul, iar Hitler îl semnă. Acesta era memorandumul pe care Chamberlain îl va agita în fața mulțimilor care îl aclamau și a camerelor de filmat, proclamând că se întorsese din Germania aducând cu sine „pacea onorabilă... pacea pentru vremea noastră", o scenă care captivă mai târziu generația de politicieni ai războiului rece, spre sfârșitul războiului din Vietnam și după aceea. în document se declara că Anglia și Germania erau hotărâte să găsească o soluție pentru înlăturarea viitoarelor surse de diferende și se angajau să contribuie în comun la menținerea păcii în Europa.[39]

Din dominioane — Canada, Australia, Africa de Sud — sosiră felicitări călduroase. Lumea întreagă îi datora lui Chamberlain mulțumiri — spuneau primii-miniștri ai dominioanelor. „Chiar în pragul haosului, când pasiunile se înfierbântaseră și armatele mărșăluiau" — îl lăuda Mackenzie King — „vocea Rațiunii a găsit o soluție pentru conflictul pe care nimeni, în străfundul sufletului, nu îl dorea, dar pe care nimeni nu părea capabil să-l evite." Era deci un moment de _ * ... 40
cotitură in istoria omenim.

Mesajul lui Roosevelt era de numai un cuvânt: „Bravo."[41] Dar el își trimisese încurajările laconice nu după semnarea Acordului de la Munchen, ci mai devreme, pentru a sprijini strădaniile lui Chamberlain de a menține pacea. Când criza atinse apogeul, când te puteai aștepta ca următoarea transmisiune radiofonică să anunțe vestea zguduitoare a

61 izbucnirii războiului, iar ediția următoare a ziarelor:să. relateze bombardarea orașelor, Roosevelt îi adresă un apel lui Hitler. Apelul nu mergea tot atât de departe ca invocarea rusofobiei napoleoniene de către Daladier, dar era neobișnuit de critic față de fostele cruciade pentru salvarea democrației în liime: „Recurgerea la forță din

timpul Marelui Război nu a reușit să aducă liniștea Victoria și înfrângerea au fost deopotrivă sterile. Lumea ar fi trebuit să învețe lecția aceasta."[42]

Acordul de la Munchen nu era lipsit de precedente istorice. Unii considerau că el reprezenta, în ultimă instanță, conducerea exercitată de bătrânul Congres al Europei, atunci când marile puteri dictau modificarea frontierelor, pentru menținerea păcii. Alții văzură în Acordul de ta Munchen împlinirea ironică a autodeterminării wilsoniene.[§§§§] „Analogie cu Acordul de la Munchen" deveni, pe de altă parte, o deviză pentru americani pe tot parcursul războiului rece.

Pentru ruși „Analogia cu Acordul de la Munchen" căpătă un sens mult mai imediat. Moscova suspecta că diplomația anglo-franceză de la Munchen — condusă de Chamberlain — punea la cale un război între Germania și Uniunea Sovietică. Asemenea suspiciuni erau justificate numâi în sensul că, în caz de război, Parisul și Londra ar fi preferat ca acesta să aibă loc în Europa de Est. Dar sacrificarea Cehoslovaciei trebuia să ducă la evitarea războiului ,și a pătrunderii ulterioare a comunismului în Europa — un rpotiv în plus, la fel de întemeiat (din punctul ,de vedere al Moscovei), de a fi condamnată. Există dovezi, unele dintre ele contradictorii, ră Moscova era pregătită să acționeze pe cont propriu, în caz că Cehoslovacia s-ar fi apărat-Toate chemările lui Litvinov la o' acțiune colectivă rămâseseră fără răspuns. Dar înainte de izbucnirea crizei, -pe- lâ mijlocul; lunii septembrie, ministrul de externe sovietic îl informase pe ambasadorul francez că Rusia își va respecta obligațiile și că era gata de discuții militare tripartite cu cehii. El îi aminti ambasadorului că Franța era obligată să vină în ajutorul

§§§§ Referire la principiul stabilit de Th. W. Wilson privind dreptul . națiunilor la autodeterminare — (N. trad.) , ' ' ■ ’ •

Pragăi, remarcând așadar că sovieticii erau pe drept cuvânt interesați de intențiile francezilor. .Dacă Franța dă ajutor, suntem pe deplin hotărâți să ne îndeplinim toate obligațiile, în conformitate cu pactul sovieto-ceh, folosind toate mijloacele ce ne stau la dispoziție în scopul acesta."[43]

Ministrul de externe francez, Georges Bonnet, se întâlni cu Litvinov mai târziu, în aceeași lună, la Geneva, și îl întrebă pe rus confidențial în ce va consta ajutorul sovietic dat Cehoslovaciei. Se despărțiră după această convorbire, rămânând fiecare la convingerea sa anterioară despre intențiile celuilalt. Litvinov era sigur că Bonnet aștepta un răspuns numai pentru a justifica dezinteresul francezilor pentru apărarea Cehoslovaciei, un mesaj din care să reiasă că rușii nu vorbeau serios. Pe de altă parte, Bonnet credea că jocul lui Litvinov consta în a determina Franța să facă angajamente, pentru ca apoi să găsească un motiv de scuză și să scoată Moscova din cursă.[44]

Nici una dintre națiuni nu avea prea mult de câștigat din continuarea acelui dialog lipsit de sinceritate. Litvinov, care se bucura de sprijinul lui Stalin, își concentră atunci eforturile pentru a demonstra seriozitatea rușilor. Polonezii le oferiră prilejul pentru o astfel de demonstrație, amenințând Cehoslovacia din cauza minorității poloneze — chiar dacă în numele autodeterminării wilsoniene — într-un mod la fel de certăreț ca și cel al germanilor în Regiunea Sudetă. Când trupele poloneze se îndreptară spre granița cehă, Rusia își mobiliză propriile forțe în districtele militare Bielorusia și Kiev. Ambasadorul polonez la Moscova fu silit atunci să asculte avertismentul tăios al adjunctului lui Litvinov, Potemkin, potrivit căruia dacă Polonia ataca Cehoslovacia, Rusia va renunța la pactul de neagresiune dintre Varșovia și Moscova.[45]

Pregătirile militare rusești continuară până în momentul semnării acordului. Apoi încetară. Când ambasadorul Bullitt discută cu Bonnet câteva zile mai târziu, ministrul de externe francez declină calitatea. Rusiei de factor militar important — atât în timpul crizei, cât și în viitdr. După toate informațiile sale, .în Rusia începuse o criză gravă. Litvinov — spunea el — se ascunsese de fapt la Paris în timpul zilelor critice când se hotăra soarta Cehoslovaciei. El avusese o convorbire secretă cu Litvinov, pe care îl întrebă direct dacă Rusia va ataca Polonia. „LOitvinov replicase că guvernul sovietic nu va întreprinde nimic pentru sprijinirea Cehoslovaciei."[46]

Dușmanii lui Hitler reușiseră de minună: reușiseră în a se înșela unii pe alții — un risc mai mic, pesemne, decât războiul pentru Europa de Est. Dar ceva se schimbase. „Cehoslovacia" — consemnase un diplomat britanic în jurnalul său — „deveni brusc, dintr-un pumnal îndreptat spre inima Germaniei, un pumnal înfipt în măruntaiele Rusiei."[47]

La scurtă vreme după semnarea Acordului de la Munchen. stând de vorbă,cu ambasadorul Joseph Kennedy la o ceașcă de ceai, în fața căminului, Lordul Halifax sugeră că Hitler nu dorea un război împotriva Angliei. Și în mod sigur, nici Anglia nu dorea un' război cu Germania, decât dacă aceasta ar încerca să intervină în treburile dominicanelor. Cea mai bună tactică pentru Anglia era de a-și întări forța aeriană. „Apoi, de a-l lăsa pe Hitler să continue să facă ce vrea în Europa Centrală. Hitler va încerca în mod sigur să ocupe Gdansk-ul, Memel Klapeida și, probabil, chiar România. Evident, era un necioplit, nu unul cu care ți-ar fi plăcut să faci înconjurul lumii pe bicicletă", dar Anglia trebuia să-și urmărească propriile interese în Mediterana și în alte părți, să rămână în relații de prietenie cu Statele Unite și să-l lase pe Hitler să-și vadă de treburile sale în acea parte a lumii. [48]

Considerațiile lui Halifax aveau ca punct de plecare memorandumul încheiat între Hitler și Chamberlain, precum 64

și, fără îndoială, ceea ce auzise de la primul ministru referitor la acel *tour d'horizon*[*****] pe care îl sugerase Chamberlain în apartamentul conducătorului german, cu ocazia semnării memorandumului. Nu este de mirare că adjunctul său prjpcipal, Alec Cadogan, care reflecta de asemenea la această situație, ajunsese la o concluzie similară, pornind de la o analiză eqonomică a capacității germane. Sfera naturală pentru sistemul autarhic nazist o constituia Europa de Sud-Est. Dar Germania nu putea înainta prea mult. „Nu-și poate forța intrarea pe piețe ale căror produse nu le poate asimila.

Faptul că lui Hitler i se dăduse mână liberă devenise deja o strategie politică, deoarece mai mulți diplomați germani și italieni continuară să conducă împărțirea Cehoslovaciei, asistând la luarea cu forța a regiunii Teschen de către Polonia și la smulgerea teritoriului său sudic pentru a-l anexa Ungariei. Era o încălcare clară a condițiilor impuse prin Acordul de la Munchen, din punctul de vedere al comisiei internaționale care trebuia să stabilească frontierele cehe, dar nu se redactă - n
nici un protest către Berlin. La jumătatea lunii npiembrie. Chamberlain raportă cabinetului său că regele Carol al României credea că Hitler intenționa să repete expediția de ocupare a minorităților, pentru a forma un stat independent în Ucraina. El dorea să afle mai mult despre atitudinea francezilor față de Rusia în momentul acela. „Primul ministru afirmă că atitudinea noastră va fi determinată în mare măsură de faptul că nu dorim să vedem Franța târâtă într-un război împotriva Germaniei, datorită unei neînțelegeri dintre Rusia și Germania..."[51]

***** Tur de orizont (I. franceză) — (N. trad.).

A doua zi, Lordul Halifax îi puse această întrebare lui Georges Bonnet și descoperi cu bucurie că francezii doreau să rupă complet legătura cu rușii! Rusia dorise războiul în septembrie — îi spuse Bonnet — dar s-ar fi ținut în mare măsură deoparte, sperând să profite de pe urma confuziei generale. în mod clar, pentru guvernul Maiestății Sale era important să evite o situație în care i s-ar fi cerut să treacă la acțiune împreună cu Franța și Rusia împotriva Germaniei și Italiei, pentru un stat pe care nu îl putea apăra[52]

Aspectul cel mai neliniștitor al situației îl constituia, cu toate acestea, aparenta indiferență a Berlinului față de continuarea procesului de conciliere autentică. Chamberlain sperase că discuția sa particulară cu Hitler se va concretiza cu promptitudine în înțelegeri practice și aranjamente economice specifice. Speranța aceasta se baza pe presupușii „moderați" germani, a căror influență s-ar fi făcut simțită odată pusă pe masă o ofertă concretă — Chamberlain încă mai credea că soluția referitoare la colonii îi putea atrage — și pe încă o convingere, potrivit căreia economia germană reprezenta punctul nevralgic al lui Hitler. Acesta ar fi putut încerca să facă Germania independentă economic, însă nici prin dominația Europei de Sud-Est n-ar fi reușit aceasta.

De fiecare dată — va spune Chamberlain mai târziu — Hitler pierduse trenul. îl păcălise pe germani — îl împiedicase să pornească un război pentru a-și rezolva problemele — dar așteptarea ca acesta să se trezească la realitate și să acționeze în consecință devenea obositoare. Pe data de 15 decembrie, unul dintre „moderații" germani, expertul în economie Hjalmar von Schacht, se întâlni cu Frank Ashton- Gwatkin la Foreign Office. Adept înflăcărat al politicii de conciliere, Ashton-Gwatkin își exprimă dezamăgirea față de inerția germană. După Acordul de la Munchen — spuse el — apăruse o „oarecare speranță" de deschidere spre o

colaborare anglo-germană pentru reconstrucția Europei.

Urmarea îl lăsă pe Ashton-Gwatkin înmărmurit. Von Schacht îl întrebă dacă dorea să știe ce îi spusese Hitler lui despre acest „acord". Astfel de idei erau depășite — spusese 66 Hitler. Se aflau într-o epocă dinamică. Nici un acord nu mai era valabil odată ce înceta să mai fie util. „Dl. Chamberlain este un bătrân atât de simpatic[11] — îl cită von Schacht pe Fuhrer — „iar eu am semnat pe atâtea fotografii și cărți, încât m-am gândit să îi las semnătura mea ca pe o amintire plăcută.[11]

Dar oare — protestă Ashton-Gwatkin poticnindu-se — în anturajul lui Hitler nu se aflau decât persoane care doreau să distrugă această colaborare? Cu alte cuvinte, unde erau moderații? Von Schacht se minună la rândul său că Ashton-Gwatkin vorbea despre anturajul lui Hitler. „în Germania există astăzi patru man bărbați. Aceștia sunt Hitler, Hitler, Hitler și iar Hitler. Nimeni n-are influență asupra sa.“

Atunci nu mai avea nici un rost să discute? — întrebă Asthon-Gwatkin. „Nu mai avea nici un rost.[1153]

Vechiul consilier al lui Chamberlain și recent reprezentant al său la întâlnirilea cu Hitler în momentul crucial al crizei cehe, Sir Horace Wilson văzu stenograma conversației cu von Schacht și citi trista concluzie la care ajunsese Ashton- Gwatkin: „în Hitler nu se poate avea absolut nici un fel de încredere.[1154] Și totuși, Chamberlain continuă să creadă contrariul. Ambasadorul german îi spusese — scria el în particular la sfârșitul lunii ianuarie 1939 — că Hitler nu plănuia nici o agresiune, dar că era preocupat în special de situația sa economică și de găsirea unor soluții pentru creșterea exportului german. Fără îndoială, germanii aveau probleme cu standardul lor de viață.[55]

La Foreign Ofiice aceste noi motive de agitație ajunseră la urechile Lordului Halifax. Cartea lui John Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace*,

care tocmai apăruse, îl frapă pe Harold Caccia ca fiind un text potrivit pentru reanalizarea atitudinilor britanice față de Germania și Rusia.

* Breast-Litovsk: Pacea uitată (I. engleză) — (N. trad.).

Caccia porni de la premisa că Hitler disprețuise eforturile depuse după semnarea Acordului de la Munchen de a se ajunge la o înțelegere generală anglo-germană, înlăturând astfel unul dintre motivele politicii de ținere la distanță a Rusiei.

Dar importanța Păcii de la Brest-Litovsk — pace pe care o negociaseră Lenin și Trotki cu Germania, după Revoluția Bolșevică,— avea altă semnificație pentru Caccia. în contextul zvonurilor despre intențiile germane referitoare la Ucraina, părea probabil ca Stalin — și, în mai mare măsură, un guvern care i-ar urma — să ajungă la o înțelegere cu Hitler în lipsa unei „clarificări" asupra politicii britanice. Existase un moment — le reamintea Wheeler-Bennett cititorilor (și Caccia colegilor săi) — când Lenin sugerase că ar fi fost dispus să accepte „sprijinul imperialismului francez împotriva briganzilor germani." Dar nu se făcuse nici o ofertă în acest sens. „Desigur, nu putem promite nimic" — observa Caccia — „dar și pentru noi «criminalii ruși» ar putea reprezenta, în anumite împrejurări, un pericol mai mic decât «briganzii germani»!"

Nu aveau nimic de pierdut — conchidea Caccia — dacă încercau să afle care ar fi atitudinea lui Stalin în această privință. Refuzul său de a vorbi despre „clarificare" ar putea fi folosit împotriva membrilor Partidului Laburist, care criticau 56 politica guvernamentală.

Notița lui Caccia făcu mare vâlvă la Foreign Office, fiind însoțită de lungi comentarii în fiecare birou.

Majoritatea întrebărilor se referea la ceea ce trebuia. în ultimă instanță, să ofere Anglia sovieticilor. Stabilirea unei audiențe pentru ambasadorul britanic la Stalin (foarte greu de realizat, deoarece, dintre cei trei dictatori, rusul era cel mai refractar la discuțiile cu reprezentanții străini) nu era ajuns. Caccia recunoscuse că nu .putea fi vorba de vreo alianță defensivă formală. O audiență în care să se declare că britanicii nu-l vor ajuta pe Hitler în mod direct. în nici una dintre aventurile 68

sale, ar fi atras, din partea rusului, echivalentul englezescului „Mulțumesc pentru nimic." Comentariul lui Cadogan fu cel mai direct; „Foarte curând, va trebui să dezvăluim lumii sărăcia din dulapul nostru."[57] /

Și ce ar avea Stalin de spus despre propriile sale intenții? „Dacă nutrește cgmva gândul de a cumpăra Germania fără luptă" — spuse un coleg sceptic — „nu va fi atât de prost să o recunoască, nici chiar pentru plăcerea de a băga groaza în noi." Dintre toate aceste comentarii, poate singura recomandare pozitivă era aceea dea se stabili ca primă prioritate demararea negocierilor pentru un nou acord comercial cu rușii. Deocamdată, chiar și acele negocieri urmau indicațiile de păstrare'a rezervei. în vederea adoptării unei atitudini corecte față de Moscova.[58]

Inițiativa lui Caccia păru să-l determine pe Halifax să reanalizeze discuția cu Joseph Kennedy, la o ceașcă de ceai, precum și să-l recheme pe Sir Robert Vansittart de la „Coventry" în serviciu activ. Erau multe de făcut pentru îmbunătățirea relațiilor cu Rusia — ii spuse ministrul de externe acelei *bete noire*†††† a bătrânului Chamberlain — dar el împărtășea îndoielile criticilor lui Caccia, cei puțin în privința metodelor. Ce sugera

†††† Oi negre (I. franceză) — (N. trad)

Vansittart? Iată o ocazie pe care Vansittart nu voia s-o piardă. Era „un fapt incontestabil că relațiile cu Rusia erau proaste, deoarece, practic, i-am boicotat în 1938." Așa se justifica tendința Rusiei de a se izola. „Și trebuie să îndreptăm repede acest fapt și această tendință." Dar o întrevedere la nivel de ambasadă nu era modul cel mai nimerit de a aborda această problemă. Dacă obținea o întrevedere cu Stalin, ar fi probabil hărțuit cu întrebări la care nu putea răspunde. Era mai bine să fie trimis un ministru de cabinet, chiar și unul a cărui misiune formală era de a semna pur și simplu un acord comercial. Vansittart era sigur că germanii vor băga de seamă și că vizita va avea asupra Berlinului efectul descurajator scontat, fără a mai fi nevoie de încheierea unei alianțe politice.

„Aș dori să discutăm" — notă Halifax pe recomandarea lui Vasittart.[59] Astfel începu să prindă contur o dispută între Chamberlain și Halifax. Primul ministru se folosi de prilejul de a ține un discurs în orașul său natal, Birmigham, pentru a-și repeta argumentele expuse în particular: dificultățile economice ale Germaniei reprezentau un factor caracteristic pentru situația de față. Următorul discurs al lui Hitler — care li se păru politicienilor americani o încercare de a șantaja Occidentul pentru a-i face concesii economice — fu luat de către Chamberlain drept mărturie că moderații câștigaseră, în sfârșit, întreaga atenție a conducătorului nazist.'[60]

Această nouă concepție se bucură de sprijin de unde nimeni nu se aștepta — din partea ambasadorului rus Ivan Maiski; acesta îi sugeră unui reprezentant de la Foreign Office că discursul lui Hitler demonstra nevoia cancelarului de a calma lucrurile. Poate că acum era momentul ca francezii și britanicii să facă propuneri referitoare la situația coloniilor, pentru ca Hitler să nu afirme mai târziu că-i părea rău, dar întrucât nu i se făcuse nici o propunere, trebuia să strângă șurubul.

Această fascinantă capodoperă diplomatică, al cărei autor era Maiski, ar fi putut fi curată minciună, menită doar să tenteze un ascultător imprudent să-și dezvăluie secretele, sau mai curând o aluzie la faptul că Rusia Sovietică nu s-ar opune cu nimic mai mult câștigării Berlinului în schimbul Africii decât o făcuse Anglia capitalistă'[61]

Timp de alte câteva săptămâni, iluzia că reușise să câștige îi dădu lui Chamberlain posibilitatea de a-și ține criticii în șah. Arăta foarte bine — relata ambasadorul Kennedy — și se simțea „mai puternic ca niciodată." Se semnase deja un acord asupra cărbunelui cu Germania — exclamă Chamberlain față de ambasador — și se urniseră lucrurile în vederea unui schimb de negociatori comerciali. Situația părea să se 70 'limpezească în Europa — ii scria el lui Nevile Henderson. Oamenii erau încă cu toții „agitați" și speriați, dar cu puțină grijă atmosfera ar fi în curând de așa natură „încât am putea începe să ne gândim la discuțiile cu privire la oolonii.

Secretarul de stat Cordell Hull nu era deloc entuziasmat de aceste aranjamente comerciale cu Germania, care promovau acorduri bilaterale speciale, negociate direct de către state. La începutul deceniului, Statele Unite respinseseră contracte asemănătoare, preferându-le un program de acor duri comerciale reciproce; Huli dorea să le reamintească britanicilor că aceștia căzuseră de acord asupra necesității de a opta pentru perspectivă, în loc de a culege mici avantaje imediate.

Secretarul de stat Huli ar fi fost, de asemenea, nemulțumit **de ideea** exprimată de către Foreign Ofiice de a folosi un acord comercial îngust cu Rusia pentru a câștiga avantaje politice. Dar dezvoltarea lentă a acestei idei spre ceva concret nu pricinui aproape nimănui griji față de o apropiere anglo-rusă. Când i se comunică lui Maiski faptul că se hotărâse, în sfârșit, trimiterea ministrului comerțului, Roben Hudson, la Moscova,

acesta replică sarcastic că vestea era „prea bună pentrp a fi adevărată." Ba da, Hudson pleca îi spuse interlocutorul - și aceasta demonstra dorința britanicilor de a fi în relații de prietenie. Dacă era așa. aceasta era o veste bună — răspunse ambasadorul — chiar dacă era greu de înțeles cum s-ar fi potrivit aceasta cu politica de **conciliere** dusă față de sentimente — spuse . Maiski — și va **aștepta** să vadă cum se vor desfășura lucrurile.[64]

în ziua următoare acestei conversații de tatonare, pe data de 10 martie 1939, Stalin se adresa celui de-al XVIII-lea Congres al Partidului, la Moscova. El atacă Anglia și Franța pentru că respinseseră planul pentru securitatea colectivă. Făcuseră aceasta — spuse el — în ciuda forțelor lot superioare, în parte deoarece se temeau de „revoluția care

71 ar putea izbucni" după aceea, in loc de a nega această posibilitate, Stalin le dădu criticilor occidentali un și mai mare motiv de meditație: „Politicienii burghezi știu că primul război imperialist a determinat victoria revoluției într-una din cele mai mari țări. Lor le este teamă că un al doilea război imperialist ar putea duce la triumful revoluției într-una sau mai multe țări."[65] Și încă ceva important — continuă el — națiunile burgheze nu trecuseră la acțiune, sperând să provoace un atac german împotriva Rusiei și să distrugă și acolo revoluția. Tulburarea din rândurile presei occidentale, iscată de situația din Ucraina, era menită „să învenineze atmosfera, provocând un conflict cu Germania, fără temeiuri evidente. ' Enumerând sarcinile viitoare ale partidului, Stalin trasă alte fire conducătoare. El vedea necesitatea strângerii „legăturilor de tipul celor de afaceri cu toate țările" și „a acționării prudente, pentru a nu lăsa ca țara noastră să fie târâtă în conflicte de către negustorii de război, care îi îndeamnă pe alții să scoată cu propriile lor mâini.

Când legiunile germane porniră spre Praga, pe data de 14 martie, violând astfel Acordul de la Munchen, rușii

nu reacționară în nici un fel. Se trimise o notă la Berlin, dar nu se întreprinse nici o acțiune. îh Camera Comunelor, Chamberlain făcu observația că. întrucât statul ceh se dezmembrase, obligația britanicilor față de Cehoslovacia devenise nulă.[67] Dar Halifax și alți membri ai Partidului Conservator nu fură deloc satisfăcuți de răspuns și insistară ca primul ministru să le spună mai multe. Două zile mai târziu, acesta le îndeplini dorința, cu ocazia unui discurs pe care îl ținu la Birmingham. La următoarea ședință de cabinet, Halifax se folosi de discurs pentru a lansa un apel către Franța, Polonia, Turcia și Rusia, în legătură cu garantarea situației României. Halifax fusese influențat în această privință de către ambasadorul Kennedy, care îi spuse că Marea Britanie s-ar bucura de un și mai mare respect în America dacă ar lua măsuri cu privire la 72

România, în loc de a aștepta ca germanii sau italienii să se îndrepte spre Grecia, unde erau in joc numai interesele imperiale.[68]

Când însă Litvinov răspunse printr-o propunere de ținere a unei conferințe, cu participarea celor patru puteri, la București, Halifax dădu repede înapoi. Nu aveau pe nimeni care să poată fi trimis — îi spuse el lui Meiski. Și cine ar fi putut spune cum s-ar fi încheiat o astfel de conferință? El propunea în schimb o declarație comună: in caz de agresiune împotriva României, cele patru puteri se vor consulta. Rusia acceptă din nou. Dar polonezii refuzară. Din acest moment, punctul nevralgic în jurul căruia se vor purta negocierile anglo-ruse îl va constitui refuzul polonezilor și românilor de a participa la o declarație de garantare comună cu Moscova

Dar Chamberlain nu intenționa să facă presiuni asupra acelor țări pentru a li se alătura. Discursul său de la Birmingham — îi scrise el surorii sale — avea într-adevăr menirea nu de a-l provoca pe Hitler, ci de a opri derularea rapidă a evenimentelor, pentru a câștiga timp,

„căci nu voi accepta niciodată că războiul este inevitabil. “ Reacțiile polonezilor nu făcură decât să-l determine și mai mult să refuze apropierea de Rusia. Aceasta ar speria intelectualitatea din statele mici — reluă el vechiul argument — i-ar oferi lui Hitler pretextul de a porni războiul pentru a-și rezolva problemele economice tot mai grele din țară și ar lăsa Anglia și Franța să facă singure față consecințelor.[70]

Chamberlain avea dreptate că Hitler avea probleme în țară, dar în concepția primului ministru propria sa politică ar fi avut una din două consecințe posibile, ambele preferabile războiului. Fie așa-numiții moderați naziști îl vor face pe conducătorul lor -să fie mai rezonabil, fie Germania se va îndrepta spre est. Chamberlain ar fi putut pune pariu că opoziția din țara sa își va veni în fire, chiar dacă nu și Hitler, astfel încât să o determine prin manevre deosebit de grele

(la un moment dat se compara cu un om care conduce o trăsură înclinată pe serpentinele unui munte) să accepte hegemonia Germaniei în acea parte a lumii. Statele mai mici erau oricum la mila lui Hitler — adăugă Chamberlain într-o altă scrisoare, lăsând să se-nțeleagă că teama acestora față de Rusia îl preocupa prea puțin, poate doar ca o scuză pentru refuzul său de a acționa. A le îndemna să i se opună lui Hitler — spune el — ar echivala cu a trimite pe cineva în gura leului. ,,«Nu-i nimic» — obișnuia el să spună — «Nu-i nimic dacă leul te sfâșie și te înghite; după aceea o să-i trag eu o bătaie bună.»“ Poate — oftă Chamberlain — se va întâmpla ceva care să rupă această cumplită vrajă germană. Hitler și-ar putea da seama că forțele de apărare împotriva sa erau, în ultimă instanță, prea puternice. Sau ar putea chiar muri![71]

în vreme ce primul ministru își întrerupea șirul viselor pentru a organiza un dineu în onoarea regelui și a

reginei, Halifax îi telefonă într-o zi de miercuri, 29 martie, pentru a-l anunța că dorea să i-l prezinte pe Jan Colvin, un reporter proaspăt întors de la Berlin. Colvin aducea vești urgente. Hitler era gata să „se năpustească" asupra Poloniei. O parte a acesteia urma să fie anexată, iar restul organizat sub formă de protectorate. în aceste condiții, Lituania și alte țări est-europene vor fi o pradă ușoară. în urma acestor evenimente dramatice, creștea tot mai amenințător cea mai îngrijorătoare dintre posiblilități — alianța ruso-germană.

La îndemnul ministrului de externe, Chamberlain hotărî că britanicii trebuie să garanteze independența Poloniei. Nu și-ar putea lega inițiativa — își consultă prirriul ministru cabinetul — de o ofertă de mediere a disputelor germano-poloneze? Nu, veni răspunsul. Deși visele sale se năruiau, el mai încerca încă să-i determine, făcând o distincție între apărarea „hotarelor" Poloniei și „independența" acesteia. Reuși, cel puțin să obțină ca ziarul londonez *Times* să reia subiectul și ‡‡‡‡‡ să interpreteze „garantarea" în sensul „corect". Dacă Hitler era interesat numai de Gdansk, planul încă ar putea să meargă.[73]

Cu toate acestea, Chamberlain făcu fie intenționat, fie din neatenție, un lucru care era de departe mult mai inteligent. Primul ministru îl „consultă" pe Maiski în legătură cu garantarea Poloniei. Date fiind declarațiile recente ale lui Stalin că sovieticii erau dispuși să ofere spirijin victimelor agresiunilor, Chamberlain întrebă dacă putea anunța Camera că Rusia era de acord cu garantarea. Maiski rămase uimit. Chiar aici, cu numai două ore înainte ca primul ministru să intre în Camera Comunelor, lui Maiski i se punea o întrebare atât de importantă. Guvernul său nu putea răspunde într-un timp atât de scurt. Răspunsul fu, probabil, cel la care se

---

‡‡‡‡‡

* Amor propriu (I. franceză) — (N. trad.).

aștepta sau pe care-l spera Chamberlain, și anume de a-i reduce la tăcere pe adepții unei „alternative" rusești la politica de Conciliere.

Când Moscova răspunse, mai târziu, o făcu pe un ton acru. Chamberlain n-ar fi tratat niciodată o altă națiune cu atâta frivolitate. După ce ignorase încercările repetate ale lui Litvinov de a organiza o acțiune colectivă împotriva fasciștilor, cerea acum ajutor, în răstimp de două ore. Ce trebuia înțeles din această comportare arogantă?[74] §§§§§ Lăsând tipicul *amour propre** rusesc la o parte, sovieticii credeau a fi deslușit la Chamberlain o încercare de a neutraliza opoziția din țară, dirijând expansiunea germană spre statele baltice.

Primul sperase, în mod sigur, să poată clama agitația crescândă, pricinuită de alianța cu Rusia. El credea că această „pasiune isterică" era întreținută de vechii săi opozanți, precum David Lloyd George, care habar n-aveau ce ar însemna ea. Prezentase o garanție Poloniei și arătase indisponibilitatea rușilor de a se alătura cauzei, făcând astfel ca Moscova să pară un pietroi de care te împiedici. Dar oricât ar fi încercat, Chamberlain nu putu controla consecințele propriilor sale cuvinte. El nu putu limita noțiunea de garantare.[75]

La începutul lunii aprilie 1939, fu semnată o alianță oficială cu Polonia, prin care cele două țări își acordau garanții reciproce. Dar cum nu se bucura de sprijinul forțelor armate, aranjamentul nu-i descurajă pe Hitler sau pe Mussolini decât în mică măsură. Șapte zile după ce primul ministru încheiase alianța cu Polonia, Italia ataca Albania. Foreign Office continua să spere că pusia putea fi determinată să i se alăture în tratatele de garantare față de Varșovia, precum și față de România — așa cum propusese Halifax — fără a recurge la soluția forțată a unei alianțe oficiale. îndemnurile ministrului de externe erau mai serioase decât 'hotărârile rapide ale lui

Chamberlain, dar guvernul lui Maiski reacționă deopotrivă în ambele cazuri.

Sir Robert Vansittart se temea cel mai mult de asemenea manipulări ambigue, care lăsau rușilor spațiu de manevră. „Dacă Rusia se jzolează" — avertiză el — „aceasta va însemna o perioadă de mofturi, care ar putea foarte bine să fie urmată, și probabil că va fi, de o apropiere de Germania. Consider că de acest fapt depinde soarta noastră. "****** De la Berlin veni însă un avertisment contrar, din partea lui Nevile Henderson, potrivit căruia Stalin făcea un joc dublu. Auzise de la Alan Kirk — fost însărcinat cu afaceri la Moscova și profund antisovietic — că scopul urmărit de Stalin era de a sta pe margine „fără a face nimic, în timp ce Europa se autodistrugea și comunismul se răspândea.[1,77]

Alegerea lui Chamberlain între sfaturi atât de contradictorii era evidentă. Dar în cabinet apărură voci noi. Noul ministru pentru organizarea apărării, Lordul Chatfield, invocă argumentul potrivit căruia chiar în condițiile unei expansiuni rusești, trebuia să se teamă mai mult de eșecul de a aiunge la o înțelegere cu sovieticii decât de contrariu. După un război epuizant, Rusia se va afla într-o situație mult mai bună pentru a pretinde concesii Occidentului. Șefii militari — continuă el — erau foarte îngrijorați de alierea Rusiei cu Germania. Dacă „împingem țara aceasta în tabăra germană, vom face o greșeală de importanță vitală și cu consecințe de lungă durată."[78]

Chatfield îndemna la negocieri in vederea încheierii unei alianțe, aproape în aceeași perioadă in care însărcinatul cu afaceri rus la Berlin sublinia oficialităților germane că „între Germania și Uniunea Sovietică nu existau conflicte" și, deci, nici un motiv de dușmănie. Germanii răspunseră acestei deschideri propunând

******

discuții în plan economic, dar noul ministru de externe sovietic, V. M. Molotov, ripostă argumentând că negocierile economice trebuie să aibă o bază politică.[79]

Molotov îl înlocui pe Litvinov la 4 mai 1939, semn că în urma dezbaterilor interne, Kremlinul dezaprobase atât convingerea fermă a lui Litvinov potrivit căreia „pacea era indivizibilă", precum și strategia politică ce deriva din ea. Chiar privită din perspectiva deselor schimbări survenite în politica rusă, încă de pe timpul lui Petru cel Mare și până la perioada „Ferestrei deschise spre Occident". înlocuirea de către Stalin a celui mai înverșunat adept al securității colective cu adjunctul său brutal, cu greu ar fi putut trece neobservată. Dar Molotov nu retrase propunerile anterioare ale sovieticilor de a crea o triplă alianță în vederea respectării garanțiilor atât față de Polonia și România, cât și față de tot Estul Europei, de la Marea Baltică și Marea Neagră.

Cererea unui preț atât de mare pentru o astfel de alianță dovedi fără putință de tăgadă că nici Londra și nici Moscova nu doreau acordul cu adevărat. Chamberlain și Stalin știau †††††† prea bine că nu aveau mult de discutat în mod serios, astfel că își constrânseră reprezentanții să facă propuneri inacceptabile la prima vedere. Din culisele diplomației .celor două puteri ieșea la iveală dorința de împărțire pașnică a Europei. Numai Hitler putea realiza aceasta, astfel încât mai întâi Chamberlain și acum Stalin lăsară la o parte toate avertismentele, de la cele ale lui Litvinov până la cele ale lui Vansittart, cufundându-se și mai adânc în tăcere. La Londra nu toată lumea împărtășea această idee. Chamberlain le sugeră criticilor săi că cei care avertizau asupra pericolului unei posibile alianțe ruso-germane întăreau de fapt argumentul potrivit căruia nu te puteai

baza pe politica rusească, „sinistră". Cu toate acestea, mai avea încă nevoie de sprijin împotriva acuzației că lăsa să se irosească o posibilitate reală, din lipsă de alternative. La sfârșitul lunii mai, după ce se consultase cu Sir Horace Wilson, inspiratorul său favorit de idei noi, Chamberlain se hotărî asupra unei scheme de alianță care nu era de fapt o alianță. Anglia trebuia doar să se ofere să semneze un document prin care își declara, în anumite condiții, „intenția" de a respecta obligațiile ce îi reveneau:, conform Art. XVI din Acordul de Constituire a Ligii Națiunilor. „Este într-adevăr o idee foarte ingenioasă" — o asigură primul ministru pe sora -sa Hilda. Și ce era mai important, nu se putea compara cu o alianță oficială și' numai de natură temporară, pentru perioada cât dura criza. Mai mult decât atât, era convins că Art. XVI va fi amendat sau chiar abrogat, „și aceasta ar trebui să ne dea ocazia de a ne revizui relațiile RO cu sovieticii, dacă asta vrem."

Odată hotărârea luată — adăugă el — „mi-am redobândit echilibrul sufletesc." încă mai credea că Hitler, sau generalii lui Hitler, nu-și vor permite să riște un război major. „Dar nu pot încă înțelege cum se va realiza destinderea, câtă vreme evreii refuză cu încăpățânare să-l împuște pe Hitler. De 78 câtăva vreme deja, Chamberlain îi reducea pe membrii cabinetului la tăcere, făcându-le promisiuni de felul celor ale lui Micawber‡‡‡‡‡, în sensul că va apărea ceva nou. Nemulțumirea sa, pe jumătate serioasă, referitoare la evrei era aidoma convingerii sale că Eden și Vansittart îi blocaseră „cu încăpățânare" eforturile de conciliere; că moderații refuzaseră „cu încăpățânare" să încerce să-l

‡‡‡‡‡ Personaj din romanul „David Copperfield" de Ch. Dickens — (N. trad.).

influențeze pe Hitler; că criticii săi din țară refuzaseră „cu încăpățânare" să vadă cât de puțin se puteau bizui pe Statele Unite și cât de puțină încredere puteau avea în Uniunea Sovietică.

Atunci când Kremlinul răspunse ultimei propuneri a britanicilor, repetându-și cererea de a încheia o alianță oficială și insistând ca aceasta să se refere atât la statele baltice, cât și la alte țări în discuție, Chamberlain ridică mâinile a neputință, de această dată, însă, față de criticii săi. Era imposibil să ajungi la o înțelegere cu astfel de oameni. Dar Lordul Chatfield era acum secondat de mult respectatul general William Ironsides. Alianța cu Rusia era singurul lucru pe care-l putea face Anglia pentru salvarea situației — îi spuse acesta primului ministru pe la mijlocul lunii iulie. Supărat, Chamberlain se întoarse împotriva generalului: acesta este QO
„singurul lucru pe care nu-l putem face."

în vreme ce Chamberlain își neutraliza criticii, Molotov îl ajuta de fapt pe primul ministru să-i respingă pe adepții „alternativei" rusești, prin insistența sa de a aduce în discuție statele baltice. Mai mult, în negocierile directe cu reprezentanții acestor națiuni mici, Moscova recursese deja la amenințări rău-prevestitoare. De pildă, sovieticii atrăseseră atenția Estoniei că își rezervau dreptul de a interveni, în cazul în care orice altă națiune ar fi căutat privilegii acolo, cu sau fără invitație. Apoi, când Moscova ceru insistent definirea noțiunii de „agresiune indirectă ', astfel încât Rusia să aibă mână liberă în statele baltice, chiar și adepții politicii de conciliere din Anglia și Franța amuțiră. Discuțiile care porneau de la asemenea premise erau de neconceput.

Halifax, care se opusese politicii duse de Chamberan față de Rusia și care, cel puțin, ascultase argumentele lui Vansittart, bătu în retragere. „Ceea ce ar dori rușii acum" — îi scria el unui istoric celebru din țară — „ar fi să le dăm eventual permisiunea de a se amesteca în afacerile

interne ale acestor state și să pornim un război, în caz că lucrurile vor merge prost.“ Abstracție făcând de „imoralitatea întregii proceduri", statele baltice și Finlanda se așteptau deja la perspectiva primirii unei asemenea garantii, pe care nu o - 84 ceruseră.

Chiar în timp ce Halifax răspundea întrebărilor legate de amânarea negocierilor cu Moscova, un alt ministru din cabinet, R. S. Hudson, îi repeta încă o dată emisarului german că Londra recunoștea supremția economică a Germaniei în QE
Sud-Estul Europei încetul cu încetul, negociatorii britanici și francezi căzură de acord să includă statele baltice într-un tratat propus Rusiei, dar nu fură de acord în privința „agresiunii indirecte." La începutul lunii august, mai mulți experți militari britanici și francezi sosiră la Moscova, fără a spera însă — după cum se dovedi curând — să ajungă la o soluție, deoarece nu erau abilitați să-și angajeze guvernele în nici o privință. „Ar vrea să lege Rusia de mâini și de picioare" — telegrafie ambasadorul Kennedy în țară, după o conversație purtată cu Halifax — „excluzând astfel orice posibilitate ca rușii să se gândească la o înțelegere cu Germania.[1,96]

Dar în cea de-a treia zi a discuțiilor militare, la 14 august 1939, ministrul apărării Kliment Voroșilov întrebă de-a dreptul 80 dacă forțelor armate sovietice li se va permite pătrunderea pe teritoriul polonez și românesc, pentru a face contact cu agresorul. Nimeni nu răspunse nimic. Guvernul german, pe de altă parte, îl informă pe Molorov în aceeași zi că nu exista „nici o problemă referitoare la zona dintre Marea Baltică și Marea Neagră care să nu poată fi rezolvată spre deplina satisfacție a ambelor țări."[87]

Pactul sovieto-nazist fu semnat nouă zile mai târziu. Se rostiră toasturi pentru reluarea unei vechi relații și, în mod incredibil, în cinstea lui Hitler, care nu era de față. „Știu cât de mult îl iubește poporul german pe Fuhrerul

său“ — declară Stalin, închinând o cupă de șampanie. „Doresc să beau în sănătatea lui!"[88] Pactul înlătura temerile germanilor asupra unui război pe două fronturi, având deci un rol hotărâtor în riscul pe care și-l asumă Hitler de a ataca Polonia. Observatorii apropiați, chiar dacă nu au știut că Stalin încercase să păstreze legătura cu Berlinul, ca pe o alternativă la politica lui Litvinov, preziseseră această strângere a relațiilor încă înainte de semnarea Acordului de la Munchen. în mod cert, cei mai șocați fură membrii partidelor comuniste din celelalte țări. Nici unul dintre motivele invocate pentru încheierea pactului — duplicitatea anglo-franceză, teama reală a lui Stalin de un război pe două fronturi, împotriva Germaniei și Japoniei, precum și încercarea de a mai câștiga timp — nu reușiră vreodată să vindece complet rănile.-

Pactul sovieto-nazist pleda pentru neutralitatea celor două națiuni, în cazul în care una dintre ele ar intra in război. Printr-un protocol secret se făcu împărțirea Poloniei, iar Moscova primi drept recompensă Estonia, Letonia, provincia românească Basarabia și dreptul de dominație asupra Finlandei. Germanii își rezervară Lituania pentru propria lor sferă de influență. Cu ocazia vizitei ministrului de externe rus V. M. Molotov, în 1940, Hitler îl felicită într-un mod oarecurfi neșteptat pentru încheierea unui târg bun. „Bine, îi uniți pe §§§§§§ ucrainieni cu bielorușii — de acord - și cu moldovenii — mi se pare rezonabil; dar cum veți explica lumii întregi alipirea statelor baltice?" „O vom explica" — mcneie Molotov discuția. Conducătorii statelor baltice fuseseră convocați la Moscova pentru a afla ce soartă le fusese hărăzită. „Nu vă vșți întoarce acasă" — îi spuse Molotov ministrului de externe leton — OQ
„pană când nu semnați anexarea cu noi.

Să-l fi împiedicat oare ortodoxismul marxist pe Stalin să vadă că Germania lui Hitler nu era numai o altă

națiune imperialistă, ci una care, reușind să iasă dintr-o criză îndelungată a lumii capitaliste, transcendea toate normele și repudia toate limitele? Sau poate ocazia de restabilire a Imperiului Rus, în numele securității statelor, se dovedise irezistibilă?

Protocolul secret trebuia să rămână secret pentru multă vreme. Politicienii ruși negară existența lui până aproape de sfârșitul războiului rece, în ciuda amplelor dezvăluiri făcute pe baza arhivelor germane capturate. Alegerea lui Stalin era evidentă — scria un diplomat britanic câțiva ani mai târziu:

> *Chiar dacă am fi fost de acord cu fiecare revendicare a sovieticilor, chiar dacă am fi sacrificat statele baltice și am fi forțat Polonia să accepte trupele rusești, in ultimă instanță am fi putut oferi satisfacerea aspirațiilor rusești numai cu riscul războiului. Germanii, pe de altă parte, au oferit guvernului sovietic satisfacție deplină și imediată, fără riscul unui război. Alegerea rușilor era evidentă.*[90]

Unul dintre criticii cei mai înverșunați ai lui Stalin, Hoy Medvedev, conchise că Occidentul era răspunzător de compromiterea securității colective. „în aceste condiții, Uniunea Sovietică trebuia să aibă grijă de propriile sale interese. Pactul de neagresiune încheiat cu Germania în 1939 servea tocmai acestui scop."[91] *******

„Gafa“ lui Stalin — continuă Medvedev — nu a constat deci'în încheierea în sine ă pactului, ci în atmosfera politică și psihologică pe care a creat-o pentru a-l justifica. în ciuda argumentării logice a pactului — îl citează Medvedev pe scriitorul Konstantin Simonov — cadrul în care a apărut acesta știrbea în mare măsură semnificația sa intrinsecă, „legat și de conceptul de «prim stat socialist din lume»... Adică, se întâmplase

****

ceva care, din punct de vedere moral, era foarte rău.[1,92]
, Acordul de la Munchen și pactul sovieto-nazist anulară Tratatul de la Versailles și înlăturară Carta pe care statele nou formate în Centrul și Estul Europei o câștigaseră după Marele Război. Războiul care izbucni la 1 septembrie 1939 nu le-o restitui. Culmea ironiei, diplomația eficientă dusă de Stalin în timpul războiului, aceea de a păstra avantajele Pactului sovieto-nazist, făcu în cele din urmă posibilă destinderea pe care o căutase Chamberlain la Munchen, și anume dintre o Germanie dinamică și Occident. „Tradusă în termeni nesubiectivi" — scria Claude Cockburn după război — „ceea ce numea Hitler «spațiu vital» pentru Germania ar putea deveni ceea ce numim acum Piața Comună sau [93]
Comunitatea Economică...

Chamberlain avea dreptate. Aliații'se puseseră în postura nefericită de a le spune națiunilor mici; „Nu-i nimic dacă leul vă înghite; am să-i pun eu pielea pe băț, după aceea."

3. CELE MAI NEGRE CEASURI

De când a izbucnit războiul, nu am adoptat niciodată părerea că nu s-ar putea schimba nimic în structura teritorială a diferitelor țări. Pe de altă parte, nu ne propunem să recunoaștem vreo schimbare teritorială care se petrece in timpul războiului, dacă aceasta nu s-a produs cu asentimentul și dorința părților in cauză.

Primul ministru Winston Churchill, ,
Declarație în Camera Comunelor,
5 septembrie 1940

Nimeni nu se îndoia de faptul că Pactul sovieto-nazist va duce la război în Europa. Acesta izbucni doar câteva zile mai târziu, la 1 septembrie 1939. Scăpând de amenințarea unui război pe două fronturi, Hitler își creă un pretext de a ataca Polonia. Aparent, acesta era șocat de faptul că britanicii ș> francezii își respectau tratatele de garantare față de Varșovia. Dacă Hitler ar mai fi așteptat puțin după semnarea pactului cu Moscova, sau dacă ar fi permis Rusiei să dirijeze împărțirea Poloniei, Chamberlain ar fi putut încerca să împiedice o declarație de război din partea britanicilor. Primul ministru contase pe faptul că slăbiciunea economică a Germaniei îl va constrânge, în cele, din urmă, pe Hitler la moderație. Dimpotrivă, ambițiile și temerile fură cele care îl determinară să se îndrepte spre câmpul de luptă împreună cu pactul pe care îl semnase.

Chamberlain avu nevoie de multe imbolduri pentru a redacta declarația de război. Observatorii apropiați erau de părere că în timpul crizei acesta trecu de la „vârsta mijlocie la decrepitudine."[1] „Mă simt de parcă aș conduce o trăsură greoaie pe un drum întortocheat și îngu-t. pe buza unei 84 prăpăstii" — îi scria el surorii sale, Hilda, la numai câteva zile înainte de izbucnirea războiului. „Abia

dacă îndrăznești să te uiți în jos, de teamă să nu amețești, și simți uneori că ți s-a oprit inima minute în șir, până când reușești totuși să dai colțul și să ajungi iar pe drumul bun.“[2]

Hitler nu era singurul șocat de hotărârea britanicilor de a accepta războiul din cauza Poloniei. Unii istorici au avansat ideea că Acordul de la Munchen era într-o măsură atât de mare în spiritul tradiției britanice încât întrebarea nu ar fi trebuit să fie: „De ce fuseses nevoie de Munchen?", ci mai degrabă „De ce un război din cauza Poloniei?"[3] Pentru ambasadorul Nevile Henderson de la Berlin, un simpatizant asiduu al revendicărilor revizioniste germane, răspunsul final nu avea nimic de a face cu frontierele sau cu independența Cehoslovaciei sau Poloniei. „Nisipurile mișcătoare din Europa de Est nu reprezintă o problemă reală pentru noi" — scria el mai târziu. „Suntem cruciați într-un război al idealurilor creștine împotriva doctrinelor păgâne..."[4]

Occidentul capitalist liberal avea acum de înfruntat deznodământul cumplitului deceniu inaugurat de Marea Criză, martor al ridicării Germaniei naziste, al răspândirii alianțelor comerciale autarhice conduse de puteri în ascensiune, și al pierderii corespunzătoare de încredere în instituțiile politice și. economice occidentale; acea încredere ce putea fi recâștigată numai printr-o provocare în termeni absoluți, așa cum făcuse Henderson: idealurile creștine împotriva doctrinelor păgâne.

O asemenea abordare a problemei explică de ce Anglia a abandonat „tradiția" politicii de conciliere și cum s-au dezvoltat concepțiile americane în perioada dintre împărțirea antebelică a Europei și invadarea Rusiei de către naziști. Pentru politicienii americani, faptul că Hitler unea Germania cu Rusia pe cale pașnică sau prin forță armată era mai puțin important decât 'starea de lucruri

intolerabilă, generată de

Pactul sovieto-nazist. în ziua izbucnirii războiului, de partea cealaltă a Oceanului Atlantic, un expert al Departamentului de Stat în relații europene consemna în jurnalul său: „Implicațiile sunt atât de îngrozitoare, perspectiva atât de sumbră, probabilitatea bolșevizării atât de mare, iar șansele unei păci mai trainice în viitor atât de îndepărtate, încât dacă ai sta să te gândești, te-ar cuprinde disperarea.**[5]

Cu toate acestea, pentru americani, pericolul imediat al războiului nu consta în succesul militar german sau în răspândirea bolșevismului, ci „în perspectiva unui haos economic postbelic, sau a unei economii mondiale dominate de dictaturi.“ După părerea lui Roosevelt, Hull, Sumner Welles și a altor politicieni de frunte, în cazul în care Germania ar triumfa (sau în care războiul ar dura destul de mult), dictaturile ar deține puterea în lume, lăsând Statele Unite să ofere — așa cum afirma Adolf Berle — „trista priveliște a unui magazin universal demodat, dintr-un oraș împânzit de supermarket- uri."[6]

Grupări ale forțelor economice, politice (și, în ultimă instanță, militare), între care existau legături, exercitau presiuni asupra modului de viață american, amenințând să distrugă realizările unui secol întreg. „Era o păcăleală cumplită" — scria unul din adjuncții lui Henry L. Stimson, de la Departamentul de Război — „să crezi că Statele Unite puteau fi păstrate ca o insulă a liberei inițiative, într-o economie mondială totalitară." Amenințarea la scară mondială ținea de resortul econofniei politice: forțate să cheltuiască miliarde pentru apărare. Statele Unite vor fi nevoite să reducă din cheltuielile pentru consum, încătușând libertatea individuală prin restricții de care aveau oroare. „Pe scurt, realizările economice pe care le-am obținut în ultimul secol vor fi distruse."[7]

în price caz, se părea că negocierile politice de la sfârșitul anilor ’30 duceau la stabilirea de noi relații economice, care 86 dirijau comerțul și finanțele spre canale închise. Londra încercase să încheie un acord comercial și de credit cu Germania, până cu câteva săptămâni înainte de începerea războiului, iar Pactul sovieto-nazist fusese posibil datorită unui acord economic. Germania deschisese un credit de două sute milioane de mărci, pentru încheierea acordului economic cu Moscova, și promisese să faciliteze negocierile dintre întreprinderile de stat sovietice și furnizorii germani. Ziarul Pravda salutase semnarea acordului comercial, afirmând că acesta era „menit să destindă" atmosfera politică încordată o
și că va duce la îmbunătățirea relațiilor in general.

Secretarul de Stat Cordell Hull bănuise întotdeauna că „adepții planului economic New Deal" din jurul lui Roosevelt abia așteptau un moment prielnic pentru a se reafirma. Lumea fiind deja împărțită, aceștia pregătiseră noi scheme de planificare națională, autodeterminare și, în cele din urmă, socialism. „Dacă într-adevar ajung în șa" — declară Huli despre presupușii săi dușmani din guvern, adepții blestemați ai planului New Deal — „aceștia vor adopta un sistem economic închis, fără a încerca rțiăcar să împiedice Anglia Q I
de la o politică bilaterală." Era, deci, esențial să se recurgă la influența Departamentului de Stat pentru a-i împiedica pe britanici să adopte „stilul Munchen" în stabilirea sferelor de influență, sau să închidă porțile imperiului din cauza condițiilor Jmpuse de război.

Unii americani bănuiau că, prin revenirea la splendida sa izolare, Marea Britanie abandonase definitiv liberalismul economic și că Londra nu intenționa să se întoarcă la perioada premergătoare Marii Crize, fascismului sau planului New Deal. Războiul va face ca sarcina de a înfrânge hotărârea britanicilor de a-și salva

imperiul, indiferent de ce ar însemna aceasta pentru alte națiuni capitaliste, să fie și mai dificilă. Pe de altă parte, erau americani care se temeau doar de

87 faptul că, dacă nu erau împinși de la spate de SUA, politicienii britanici vor accepta lumea așa cum era și nu se vor alătura eforturilor Washingtonului de a împlini, in cele din urmă, speranța nutrită de Thomas Paine††††††† în 1776, potrivit căruia exista acea putere de a reclădi lumea. „Este evident că programul domnului Huli privind acordurile comerciale este complet deplasat" — îi scria ambasadorul Joseph Kennedy lui Roosevelt, în cea de-a doua săptămână de la izbucnirea războiului. „Anglia este astăzi o țară tot atât de totalitară din punct de vedere economic și comercial ca orice altă țară din Europa; singurul lucru de care are nevoie este timpul de a se organiză mai bine."[10]

„încă de la începutul războiului" — conchide istoricul Warren Kimball — „Roosevelt se gândea la structura lumii postbelice." El nu intenționa s-o clădească pe principiul acordurilor bilaterale, oricât de strânsă ar fi fost „relația specială" pe care o avea cu Mărea Britanie, ci dorea să folosească această relație pentru a readuce lumea pe calea liberalismului. Pentru votarea Legii împrumutului și închirierii‡‡‡‡‡‡ de către Congres, optsprezece luni mai târziu, fură necesare negocieri care să asigure că aranjamentele de genul revenirii la splendida izolare să nu supraviețuiască înfrângerii națiunilor Axei.[11]

---

††††††† Publicist iluminist și om politic american, de origine engleză, care în lucrarea sa „Common Sense' (1776)' pleda pentru independența coloniilor americane, contribuind la mobilizarea forțelor politice din țară. (n. trad.)

‡‡‡‡‡‡ Act prin care Congresul i-a autorizat pe Roosevelt să acorde ajutor nerambursabil Marii Britanii și Rusiei, pe perioada războiului, (n. trad.)

Anglia salută Legea împrumutului și închirierii nu numai pentru ajutorul imediat pe care îl oferea, ci și pentru perspectiva unui angajament de cooperare anglo-americană pe termen lung. Primului ministru Churchill i se sugeră de către unul dintre consilierii săi să ia act asupra acestui angajament în Camera Comunelor. Putea spune: „Americanii au scris o nouă și măreață Magna Carta. Ei au arătat lumii că marea societate a națiunilor nu poate exista pe jumătate înrobită, pe jumătate liberă; căJ\merica nu va accepta decât o lume în care să domnească libertatea și prietenia, în care să-și poată dezvolta propriul său mod de viață.

Churchill lăudă Legea împrumutului și închirierii în Camera Comunelor, fără a fi însă dispus să predea atât de ușor americanilor conducerea lumii. Legea împrumutului și închirierii era o nouă Magna Carta, care dădea doar exemplul și stabilea datoria „oamenilor liberi și națiunilor libere de pretutindeni, de a-și asuma cu toții responsabilitățile și povara..."[13]

Preocupările imediate ale Londrei, în septembrie 1939. erau de a menține Rusia într-o neutralitate autentică față de război. Un consilier de la Foreign Office remarcă faptul că orice abordare a Moscovei era periculoasă, deoarece britanicii nu puteau oferi nimic din ceea ce doreau rușii. Pe lângă aceasta, Pactul sovieto-nazist stârnise pasiuni vechi. Chamberlain dorise să convingă Partidul Laburist de faptul că Moscova nu era demnă de încredere iar acum aceștia se convinseseră. Adepții din guvern ai cooperării cu Rusia se convinseseră și ei de acest lucru și ,îi înjurau pe ruși într-un mod surprinzător de vehement. Nimeni n-o făcea mai cu foc decât Robert Vansittart. „Sper să nu mai mușcăm din momeala rușilor" — remarca acesta referitor la propunerea de a se face o nouă încercare de cooperare. Singura preocupare ar trebui să fie cum să învingem

Germania. „Dacă putem face aceasta, putem trata cu Stalm și pseudocomunis- mul său, a cărui distrugere este tot atât de necesară ca și cea a nazismului."[14]

Problema cheie era cum putea fi înfrântă Germania. Analizarea intențiilor rușilor, oricât de neplăcută ar fi părut, era totuși necesară, începând cu reluarea discuțiilor referitoare la problemele comerciale. Era foarte probabil ca această metodă să dea rezultate și fără ca Londra să lase impresia că așteaptă, la rând, favorurile Moscovei. /Atitudinea lui Vansittart plăcu multora, atât ca idee cât și ca spirit, dar nu chiar pe moment. Se făcuse propunerea de sprijinire a eforturilor Finlandei de a se opune revendicărilor Rusiei, sau chiar de a ataca pozițiile rusești din Caucaz, dar toate aceste planuri fură respinse în cele din urmă.

Lordul Halifax era mai deschis decât înainte la sugestiile privind necesitatea analizării situației rușilor. I se alătură acum în cabinet primul lord al amiralității, Winston Churchill, care merse până la a spune că prezența rușilor în zona Mării Baltice și a Finlandei era un avantaj pentru Anglia. Pe tot parcursul războiului, Churchill va șovăi asupra chestiunii „sferelor de influență', dar cu prilejul analizării situației în timpul unei discuții din cabinet, în noiembrie 1939, acesta făcu câteva declarații surprinzătoare.

Fără îndoială — începu el — sovieticilor li se părea firesc să profite de situația prezentă, „pentru a recâștiga o parte din teritoriul pe care îl pierduse Rusia în urma ultimului război, la începutul căruia fusese aliata Franței și a Marii Britanii.[1,15] Ar fi, desigur, o greșeală — continuă el — să-i încurajăm pe finlandezi să refuze acordarea de concesii Moscovei, deoarece prezența rușilor ar limita dominația germană în zonă. în general — conchise el —

politica noastră ar trebui să urmărească obținerea unui sprijin cât mai mare atât din partea Rusiei, cât și din partea Chinei și a Statelor Unite. Ce declarații din partea unui vechi dușman al bolșevismului, a acestui bărbat care se lăudase adeseori că l-ar fi strâns de gât pe urmașul rus al lui Marx, încă din față! Halifax, ale 90 cărui concepții profund religioase nu-i împiedicaseră să laude metodele lui Hitler înainte de izbucnirea războiului, se declară șocat de mult prea evidenta *Realpolitik*[§§§§§§§] dusă de Churchill. Era interesat să analizeze problemele împreună cu rușii, dar atitudinea lui Churchill era inacceptabilă. Cu siguranță — răspunse el plin de indignare — guvernul Maiestății Sale nu Fi putea sfătui pe finlandezi să facă niște concesii „pe care aceștia înșiși le considerau vitale pentru independența lor națională."[1]®

Pentru moment, discuția se opri aici. Indiferent dacă Churchill ar fi preluat sau nu „sfatul" dat de Chamberlain cehilor în legătură cu interesele lor vitale, Halifax simțea că trebuie să răspundă pe cont propriu, într-un mod mult mai convingător. îndemnat de către un alt fost „rusofil , Laurence Collier, ministrul de externe îi scrise lui Churchill că o prezență rusească în zona Mării Baltice n-ar diminua influența germană, ci ar spori-o. Mai mult chiar, poate că germanii îi instigaseră pe ruși să amenințe statele scandinave, pentru a le determina să facă mai multe concesii Berlinului, în special pe plan economic. Nu exista nici un temei de a crede că rușii ar fi putut fi determinați vreodată să adopte o atitudine ostilă față de Germania.[17]

După cum am văzut, Halifax nu era chiar atât de rigid pe cât ar lăsa această scrisoare să se creadă. între poziția lui Vansittart și cea a lui Churchill, domnea un consens general asupra faptului că orice nouă abordare a Rusiei

§§§§§§§ Politică adevărată (I. germană) — (N. trad.)

trebuia făcută cu prudență, având mereu în vedere implicațiile de perspectivă. Sir William Strang, care condusese delegația britanică cu ocazia negocierilor comerciale care eșuaseră, expuse fără menajamente, în cursul unei discuții la Foreign Office, scopurile urmărite în război de către aliați. „Pericolul care trebuie evitat" — pleda el —

> *„este orientarea Germaniei spre bolșevism și spre o alianță cu Rusia, cu sau fără Hitler. Cea mai bună soluție ar fi o Germanie denazificatâ, slăbită fără a fi strivită, care pierde din teritorii, sau în orice caz din influență, în Europa de Est în favoarea Rusiei și care să formeze o Alianță a Celor Patru Puteri, împreună cu Marea Britanie, Franța și Italia, pentru apărarea Europei Occidentale. "*[18]

Dar ceea ce se întâmplase după primul război mondial, când Europa Centrală și de. Est fusese lăsată pradă puterilor cu care se învecina, devenea intolerabil la sfârșitul acestui război. Trebuia încurajată o oarecare formă de cooperare între statele mici, dacă era ca ele să supraviețuiască, evitându-se astfel un nou conflict militar. „în scopul acesta" — se putea citi într-un proiect de declarație asupra obiectivelor războiului — „ar fi de dorit să se încurajeze imediat cooperarea strânsă dintre statele balcanice și cea dintre diferitele grupuri de refugiați polonezi, cehi, slovaci și austrieci."

Renumitul economist John Maynard Keynes, care lucra în momentul acela la Trezorerie, pleda în același sens, într-o lucrare a sa din decembrie 1940. Era periculos — susținea el — să se folosească propaganda britanică pentru cultivarea „unui sentiment revoluționar în Europa." Ca replică la pretențiile Germaniei de a fi înființat Noua Ordine, trebuia oferit un plan competitiv, care să răspundă cerințelor stăruitoare pentru securitate individuală și socială. Rolul Germaniei după război era

esențial, datorită poziției sale geografice și economice.

Nu pot înțelege cum se poate aștepta restul Europei la o reconstrucție economică eficientă, dacă Germania este exclusă de lă aceasta, iar cea ce rămâne este un putregai în mijlocul continentului; o Germanie

92 *reconstruită din punct de vedere economic își va prelua în mod necesar rolul conducător.' Nu putem evita o atare concluzie decât dacă intenționăm să dăm această sarcină Rusiei.*

Lucrarea lui Keynes se bucura de un sprijin entuziast la Foreign Office. Anthony Eden, care îi luase locul lui Halifax ca ministru de externe, făcu o seamă de comentarii aprobatoare pe marginea lucrării și îl încurajă pe Keynes să discute problema cu consilierul special al lui Roosevelt, Harry Hopkins. Părerile lui Strang și Keynes asupra situației in discuție corespundeau îndeaproape concluziei la care ajun sese Nevile Henderson, cu privire la necesitatea în ultimă instanță a războiului; și toți trei se concentrară nu asupra eforturilor gernpane în vederea împărțirii, pe care Londra o declarase deja ca acceptabilă, ci asupra Pactuldi sovieto- nazist, care era inacceptabil. Pactul însemna cu siguranță război, dar dacă acesta nu s-ar fi încheiat, ce s-ar fi întâmplat atunci? Lecția pe care o primiseră britanicii era că trebuia să delimiteze sferele de influență în alt mod, astfel încât să excludă o combinație ruso-germană, indiferent cui ar fi revenit rolul conducător.

Pentru americani, chestiunea stabilirii sferelor de influență căpăta, totuși, o nuanță mai sinistră. La început, ei nu putură da nici un sens războiului, cu excepția urmăririi unuia malefic. Reacția inițială a lui Hopkins față de ideile lui Keynes nu era relevantă pentru politicienii

britanici. înainte de a face publică propunerea lui Keynes — spuse el — trebuie să i se dea președintelui ocazia să o studieze. „Președintele era foarte susceptibil față de astfel de chestiuni, considerând că în 21 așa-numita înțelegere postbelică ii revenea un rol special."

Dar „susceptibilitatea" lui Roosevelt trebuia să treacă pe planul al doilea. Pentru britanici, problema stringentă o

93 reprezenta tot Rusia. Atmosfera de la Kremlin era impregnată de apărarea îndreptățită, din punctul de vedere al rușilor, a Pactului sovieto-nazist, însoțită de observații dojenitoare la adresa diplomaților occidentali. Nici una din cele două tactici nu reuși să reabiliteze poziția Partidului Comunist în Occident. Tacticile Frontului Popular din anii ’30, preferate de către Maxim Litvinov, fuseseră abandonate. Cel puțin pentru o vreme, Rusia stalinistă descoperi că este izolată din punct de vedere ideologic, ceea ce — hotărâse în mod evident dictatorul sovietic — era de preferat unei izolări militare.

La 17 septembrie 1939, Armata Roșie ocupa partea de răsărit a Poloniei, pretinzând că avea datoria de a proteja minoritățile bielorusă, și ucraineană care, printr-un „capriciu al soartei, fuseseră lăsate fără apărare". Dar nota adresată ambasadorului polonez la Moscova conchidea că înaltul Comandant Sovietic primise ordinul de „a lua sub protecția sa viața și proprietatea populației din partea de vest a Ucrainei și din partea.de vest a Rusiei Albe", o afirmație cu mult mai ample implicații asupra viitorului.[22]

Presiunilor lui Halifax asupra ambasadorului Maiski în legătură cu „schimbările surprinzătoare" din politica externă rusă li se răspunse că linia de demarcație cu Polonia era doar provizorie, dar Maiski nu vru să spună nimic despre viitor. Ceea ce spuse era că Armata Roșie îi alungase pe moșieri și eliberase țărănimea oprimată. Nu i se păru ciudat — observă Halifax sardonic — faptul că aceste „reforme sociale necesare" erau făcute pe

teritoriul altei țări. Când ministrul de externe făcu apoi observația că Armata Roșie depășise vechile hotare ale. Rusiei țariste, Maiski păru că nu bagă de seamă nici această absurditate. Acest fapt putea fi adevărat pe alocuri — spuse el — dar „în general, linia de demarcație nu-i favoriza ca cea de dinaintea războiului."[23]

Eforturile oarecum chinuite ale lui Maiski de a îndeplini misiunile internaționale ale comunismului și de a apăra în 94 mod pașnic hotarele Rusiei țariste de dinaintea primului război mondial, nu erau în stilul ministrului de externe Molotov. La 31 octombrie 1939, acesta ținu un discurs exploziv, în care aproape că punea semnul de egalitate între „misiunile[1]' Germaniei naziste • și Uniunii Sovietice. „Cercurile conducătoare din Polonia" — începu el — „nu au pregetat să se mândrească cu «fermitatea» guvernului lor și cu «forța» armatei lor. Cu toate acestea, scurtele atacuri împotriva Poloniei, mai întâi din partea armatei germane și apoi din partea Armatei Roșii, s-au dovedit suficiente pentru a înlătura orice armă a acestei reminiscențe deformate a Tratatului de la Versailles, ce dăinuise în Polonia prin oprimarea națion- naliștilor care nu erau de origine poloneză". Două zile mai târziu, pe 2 noiembrie, regiunile ocupate de către Armata

P4

Roșie erau incorporate in Uniunea Sovietică

De asemenea, Molotov se aruncă asupra celor care criticau presiunea exercitată de sovietici asupra statelor baltice și a Finlandei. Chiar și președintele Statelor Unite - spuse el — considerase necesar să intervină în negocierile ruso-finlandeze asupra cedării bazelor navale și a unor părți ale Peninsulei Karelia.

S-ar putea crede că, în comparație cu relațiile dintre Statele Unite și Filipine sau Cuba — care și-au cerut dreptul la libertate și independență de la Statele

Unite, fără a reuși să-l recapete — relațiile dintre Uniunea Sovietică și Finlanda sunt mai bune — aceasta din urmă dobândindu-și demult libertatea și independența de stat din partea Uniunii Sovietice.[25]

Reprezentanții statelor baltice fură curând convocați la Moscova pentru a afla ce soartă le hărăzise Kremlinul. Ambasadorul Estoniei la Moscova fu informat că hotarele

95 prezente din zonă fuseseră impuse Rusiei înntr-un moment de slăbiciune și că acum trebuia ca acestea să fie modificate „în conformitate cu statutul Rusiei de putere din zona Mării Baltice". Estonia putea să accepte revendicările sau să se plece în fața unor soluții mult mai drastice. Stalin îi explică ministrului de externe leton în termeni mai puțin duri: „Vă spun deschis că s-a produs deja o împărțire a sferelor de interes. Din punctul de vedere al Germaniei, vă putem ocupa oricând dorim." Dar își justifică amenințarea ca fiind un mijloc de apărare împotriva unui posibil atac german asupra Uniunii Sovietice — o ciudată combinație de motive.[26]

La Londra, Maiski se plângea de faptul că presa britanică făcea prea multă vâlvă în jurul presupuselor intenții ale rușilor în zone îndepărtate, precum India. Britanicii nu trebuie să permită „presei să revină la atmosfera de suspiciune față de «Lupul cel Rău» din poveste, caracteristică pentru relațiile dintre țările noastre în secolul al XIX-lea. Haideți — îndemna el — să folosim prilejul oferit de război pentru a ține presa noastră în frâu și a o împiedica de la comentarii ostile." Atașatul militar rus fu ceva mai sincer. Orice ar fi încercat Moscova — îi spuse el lui „Rab“ Butler — umbra Imperiului Britanic cădea asupra „planurilor sale." Uniunea Sovietică nu primise niciodată vreo propunere sinceră din partea Londrei. Butler răspunse că fiecare din țările lor avea destule teritorii și probleme, fără a mai căuta altele la cealaltă țară. Atașatul militar fu mulțumit

cu această replică. Dar — spuse el — Anglia îi tratase întotdeauna pe ruși ca pe niște proscriși. Dacă Londra continua să se comporte în această manieră feudală, nu vor reuși niciodată să se apropie de Rusia. Răspunsul lui Butler fu unul clasic: „Am declarat că acum ambele țări sunt imperii", la care el a zâmbit, „și că, fără îndoială, cea mai bună cale de apropiere va fi cea 27 < comercială." 96

Cel mai potrivit părea să fie un troc: cauciuc și cositor contra cherestea. Dar când britanicii puseră cu mare prudență condiția ca nici una din aceste materii prime să nu ajungă în Germania, li se răspunse de fiecare dată că, dacă doreau să încheie un acord comercial, era în interesul lor no
ca guvernul sovietic să participe. Tonul acestui răspuns il înfurie pe Vansittart. Nu noi trebuie să mergem în Rusia pentru a netezi aceste lucruri — urlă el. „Ar trebui să vină rușii la noi. Nimeni dintre noi nu se poate duce acolo, după lungul și tristul șir de victime, fără să pară că se îndreaptă spre Canossa********." Pentru prestigiul britanic acest lucru ar fi dezastruos iar pentru-Rusia un câștig de cauză. „Gândiți-vă PQ
la efectul pe care l-ar produce acest fapt in Europa."

Toate intențiile de continuare a negocierilor comerciale, fură ciate uitării în momentul în care rușii, profitând de un „incident" asemănător celui folosit de Hitler pentru a ataca Polonia, deschiseră ostilitățile împotriva Finlandei. De trimiterea unei delegații speciale la Moscova nici nu mai putea fi vorba. Negocierile sovieto-finlandeze se întrerupseseră pe la jumătatea lunii noiembrie, finlandezii nearătându-se speriați de o posibilă acțiune a Moscovei. „Războiul din Iarnă" dură trei luni și,

******** Aluzie la castelul în care Henric al IV-lea și-a făcut scurta penitență (ianuarie 1077), până la ridicarea excomunicării pronunțată de papa Grigore al Vll-lea. Aici cu sensul de loc de pocăință. (N. trad.)

deși în cele din urmă Helsinkiul trebui să cedeze un teritoriu mult mai mare, conform tratatului de armistițiu încheiat — din nou până la vechea linie de hotar stabilită de Petru cel Mare în 1721 — războiul se dovedi o catastrofă 30 diplomatică pentru sovietici, dacă nu și una militară.

încântat să-și poată lua revanșa asupra vechilor săi dușmani de la Kremlin, ambasadorul american la Paris. William C. Bullitt, îndemnă și instigă oficialitățile din cadrul Ligii Națiunilor să exciudă Uniunea Sovietică, lucru pe care-l și reuși. Făcuse aceasta — îi scrise el președintelui american — pentru a respecta vechile instrucțiuni pe care i le dăduse Roosevelt. în urma eșuării negocierilor sovieto-americane, în 1934, președintele îi spusese lui Bullitt să lămurească o dată pentru totdeauna că „era mai bine pentru oricare națiune să fie în relații de prietenie cu Statele Unite dacât in relații de ostilitate."[31]

Prin aceste instrucțiuni inofensive. Roosevelt nu intenționase să dea reprezentantului său libertatea de a-i ostraciza pe sovietici. Manipulările lui Bullit îi produseră lui Roosevelt neplăceri mai târziu. în timpul războiului, atunci când președintele speră să-l convingă pe Stalin să i se alăture în înființarea unei organizații noi, în locul defunctei Ligi.‘Stalin consideră că expulzarea Moscovei din Ligă era un motiv suficient pentru a limita puterea organizației, prin acordarea dreptului de veto fiecăruia din cele trei mari puteri. Totuși, ceea ce îl supără mai mult chiar decât situația diplomatică neplăcută din 1940 era spectacolul jalnic pe care îl oferiseră armatele sale în încercarea de a învinge rezistența finlandezilor. La o lună după victorie, un general sovietic remarca plin de amărăciune: „Am cucerit exact atâta teritoriu finlandez qp cat ne este necesar pentru a ne îngropa morții.

Washington-ul impuse un embargo cu privire la armament împotriva Uniunii Sovietice, care dură până în timpul ultimei invazii germane din iunie 1941. Comportarea Armatei Roșii în Finlanda inspiră o

satisfacție amară în capitalele țărilor aliate. Fusese nevoie de torente de artilerie și de uriașe valuri de trupe rusești pentru a învinge o armată superior instruită în tehnicile războiului pe timp de iarnă. Admirația pentru Finlanda, ca singura care se opusese dictatorilor dintre toate țările mici, nu merse până la sprijinirea acesteia din punct 98 de vedere militar. în ciuda expulzării rușilor din Ligă. Ambasadorul aproape avu remușcăn atunci când rugă Londra să claseze cazul Finlandei „într-un sertar separat", așa cum el și cu Eden hotărâseră să procedeze în privința războiului civil din Spania.[33]

El pricepu — își amintea Butler — că britanicii ar putea ridica obiecții față de acțiunile guvernului sovietic în Finlanda, „și ar putea chiar să-i spijine pe finlandezi; dar nu trebuie să facem mare caz în legătură cu aceasta și... ambele părți trebuie să încerce să mențină relațiile diplomatice". Prin analogie, Maiski își aminti o experiență înspăimântătoare pe care o trăise în timpul exilului. înainte de Revoluția Bolșevică. Fusese azvârlit dintr-o sanie în nordul Siberiei și lăsat singur în zăpadă preț de câteva ceasuri. „Uneori se simțea tot atât de singur la Londra, ca și atunci, dar de fiecare dată își amintea că vizitiul se întorsese cu sania trasă de ren ca să-l salveze.[134]

Când se termină Războiul din Iarnă, primul ministru Chamberlain — tocmai el — găsi prilejul de a-l smulge pe Maiski din starea de izolare în care se afla. înainte de război nu se iviseră încă astfel de ocazii, dar acum îi comunică subsecretarului de stat american Sumner Welles că evenimentele din zona Mării Baltice ar putea reda Rusiei libertatea de acțiune și ar conduce la anumite deosebiri în politica acesteia față de cea a Germaniei.[35] Roosevelt îl trimise pe Welles într-o misiune de pace, prin capitalele țărilor beligerante, pentru a vedea dacă exista vreo șansă de adoptare a propunerilor economice și de dezarmare pe care le avansase Washingtonul în ultimii

doi ani. Impresia lui Welles cu privire la relațiile ruso-germane era foarte diferită de cea a lui Chamberlain. Ea se întemeia pe ceea ce ministrul de externe Joachim von Ribbentrop repetase de mai multe ori, și anume că Germania și aliatul său rus erau hotărâți să ††††††† nu permită niciodată unei a treia puteri să hotărască în problemele care priveau Europa de Est. In cursul convorbirilor de la Berlin, Welles mai culesese și alte informații — după cum îl anunță pe primul ministru — referitoare la faptul că germanii pretindeau să aibă un statut privilegiat în țările cu care se învecinau. Chamberlain răspunse că nu vedea de ce germanii nu și-ar stabili „cu vecinii lor înțelegeri comparabile, într-o oarecare măsură, cu cele dintre Marea Britanie și diferite părți ale Imperiului Britanic.“

Desigur, — răspunse Welles — „toate aceste acorduri preferențiale" nu erau tocmai de dorit, „dar era greu să li se opună într-o zonă a lumii, câtă vreme acestea predominau in alte zone." In aceasta consta dilema pentru politicienii americani. Reacția lui Welles ar fi putut părea plină de compasiune pentru situația Marii Britanii, dar nu aceasta era situația. Declarații precum cele ale primului ministru implicau disponibilitatea de a negocia Europa de Est — înainte de război cu Germania și acum cu Rusia — în scopul protejării imperiului. Oricât de puțin probabilă ar fi părut atunci ipoteza, ea nu era exagerată, ținând cont de hotărârile luate în momentul revenirii la splendida izolare.

Comentariul lui Chamberlain îi ajută până și pe americanii anglofili să facă legătura între „politica de conciliere", pe de o parte, și abandonarea principiilor liberale și apărarea colonialismului, pe de altă parte. Ce influență dezastruoasă pot avea aceste concepte demodate datând din epoca victoriană asupra

caracterului național! — era normal să-și spună americanii, atât adepții planului „New Deal", cât și susținătorii propunerii lui Huli pentru un comerț liber. Pe vremuri, existența unui imperiu făcuse din Marea Britanie o țară puternică din punct de vedere economic. Acum, tot el o făcea slabă din punct de vedere politic. Toate acestea aveau drept rezultat politica de conciliere. Infirmitățile politicii 100 britanice cu siguranță că nu se vor vindeca in condițiile în care războiul secătuia resursele financiare. Ce s-ar fi întâmplat dacă Londra ar fi avut de înfruntat o situație asemănătoare în negocierile sale cu Rusia?

Dacă pornim de la presupunerea că Statele Unite ar fi trebuit să intre în război pentru a salva Anglia, aceasta s-ar fi făcut pentru a împiedica Anglia să repete greșelile pe care le făcuse în anii ’30. Pur și simplu nu se putea avea incredere în britanici. Statele Unite, fără povara unui imperiu, nu a unuia prea mare, în orice caz, erau succesorul firesc al moștenirii lăsate de Pax Britanica. Aceasta era ceea ce trebuia apărat. Cu aceasta se întorsese Welles în țară din misiunea sa din 1940. Marea Britanie nu mai era destul de puternică pentru a menține climatul sănătos pe care îl cultivase în vederea „dezvoltării materiale și a evoluției unei ordini sociale [decente]" — afirma un cetățean particular pe nume Dean Acheson, cu prilejul unnei conferințe la Universitatea Yale. Sferele de influență ruso-germană și japoneză impărțeau lumea „după coordonate orientale." Dacă ele deveneau permanente, viitorul Americii ca democrație liberală era pus în primejdie.

Acheson nu se aștepta la vreo invazie militară în America de Nord. Puține persoane își închipuiau așa ceva, în ciuda eforturilor lui Roosevelt de a sugera că germanii erau în căutare de baze sigure de unde să atace America de Sud. Ceea ce îl speria pe el erau „coordonatele

orientale" care ar fi înmormântat idei și bunuri materiale deopotrivă. Când Welles îi spusese lui Chamberlain că va fi greu să se opună ideii sferelor de influență într-o parte a lumii câtă vreme ele existau în altă parte, el se referea de fapt tocmai la acest lucru. Iar când Acheson descrisese pericolele pe care le-ar genera o reacție de izolare față de război, el se temea de faptul că socialismul și fascismul, _;a urmare a efectului

„coordonatelor orientale , se vor răspândi, cuprinzând întreaga Americă. „Nu spun că morala ține de domeniul economicului[1]', — conchisese Acheson — „ci mai degrabă că există motive serioase să credem că dacă nu suntem duși în ispită, putem fi mai ușor izbăviți de rău,[1]

Misiunea lui Weiles nu izbuti să amâne ofensiva din primăvară a germanilor împotriva Franței. Când izbucni *blitzkrieg‡‡‡‡‡‡‡-ui,* guvernul iui Chamberlain căzu, ca urmare a nemulțumirilor acumulate pe seama atitudinii sale cu privire la război. La începutul lunii mai, acesta fu înlocuit cu un guvern de coaliție condus de Winston Churchill. Atitudinea sfidătoare, de buldog, a primului ministru față de Berlin îi liniști pe cei care erau îngrijorați că Londra ar putea cere pacea. Cu toate acestea, încercările sale de a-i încuraja pe francezi să contraatace dădură greș, deoarece forțele acestora se risipiră pur și simplu în fața atacului blindat german. Generalul Maxime Weygand, care își îndemna guvernul să-l întrebe pe Hitler care erau condițiile de capitulare, răspunse insistențelor lui Churchill cu o amărăciune sarcastică; „Voi aveți în Marea Mânecii o capcană antitanc foarte bună."[39]

Prăbușirea Franței avu un efect imediat asupra relațiilor diplomatice dintre puteri. De câtva timp, Lordul

‡‡‡‡‡‡‡ Război fulger vi geimană) (n. trad.)

Halifax medita la o nouă inițiativă cu privire la Rusia. La începutul primăverii, în 1940, Sir Stafford Cripps, un laburist de stânga, discutase cu Molotov în cursul inutilelor „misiuni comerciale[11] de la Moscova. Reveni acasă cu sentimentul că o nouă deschidere britanică ar putea da rezultate. Foreign Office-ul nu se lăsă impresionat. Dar Halifax, susținut de „Rab" Butler, credea contrariul, măcar și pentru faptul că. încercând, nu aveau mare lucru de pierdut.[40]

La 18 mai 1940, într-o ședință de cabinet, se hotărî trimiterea lui Cripps într-o misiune specială în Rusia. Rușii fură de acord să-i primească, dar numai ca ambasador obișnuit. de teama de a nu-i ofensa pe germani, ceea ce cu greu putea îndreptăți optin .smul lui Sir Stafford. Se făcură eforturi pentru a-l convinge pe ambasadorul Maiski de faptul că numirea lui Cripps demonstra „un nou spirit aici, o voință mai fermă și un imbold mai puternic de a câștiga războiul precum și o dorință fierbinte ca vechile neînțelegeri dintre țara sa și a noastră să fie înlăturate de ambele părți.'[141]

Cripps ajunse în sfârșit la Moscova, la jumătatea lunii iunie 1940. Rușii erau evident curioși să vadă dacă numirea acestuia constituia, intr-adevăr, un semn de schimbare în atitudinea britanicilor, ca urmare a căderii Franței. încercară să facă aceasta în mod neoficial. La 18 iunie, corespondentul șef la Londra al agenției ruse de știri Tass făcu o vizită la Foreign Office, pentru a sugera ca Churchill să-l cheme pe Maiski și să-l întrebe care era părerea U.R.S.S.-ului în legătură cu situația prezentă și „dacă spectacolul unei Germanii care se întinsese peste întreaga Europă făcea vreo impresie asupra Moscovei.[1142]

în timpul acesta, forțele armate ruse invadau cele trei state **baltice,** Estonia, Letonia și Lituania. „Ipotezele cu privire la viitor sunt pesimiste[1] — îi telegrafie ambasadorul american din Riga, Letonia. „Este posibil ca noile guverne ale statelelor baltice să fie formate astfel încât *Anschluss-ul* la U.R.S.S. să poată fi votat la timpul cuvenit, în' încercarea de a stăvili o **nouă** ordine hitleristă

în Europa de Est.[1143]

Câteva zile mai târziu, Moscova ii dădea României un ultimatum, cerând retrocedarea Basarabiei și Bucovinei, provincii care se învecinau cu Ucraina și care fuseseră luate Rusiei pe vremea când aceasta era slăbită din punct de vedere militar, „o situație nenorocită, care nu mai este de actualitate.[1'] Ultimatumul fu urmat de ocupația militară. Ambasadorul german la București îi comunică omologului său american că „Hitler nu va uita niciodată[1'] acțiunea rușilor.[44]

Ministrul de externe român insistă asupra faptului că. deși capitulase, țara sa nu-și spusese încă ultimul cuvânt. Armata

103 va rămâne intactă și va continua să spere în ivirea unei ocazii de a-i ataca pe ruși și a-și recâștiga teritoriile. Marea șansă va apărea când Germania, resemnată deocamdată în privința acțiunii Moscovei, dar și foarte iritată de ea, va face pace cu Occidentul, și va avea astfel „mână liberă de a se ocupa de Rusia."[45]

Observațiile ministrului de externe, precum și unele rapoarte din țările baltice, denotă schimbările profunde intervenite în calculele politice odată cu înfrângerea Franței. Manevrele rușilor ar putea fi interpretate fie ca defensive, în scopul respingerii din flanc a unei eventuale ofensive germane, fie ca acțiuni fulger (asemenea declarației de război a lui Mussolini împotriva Franței, din 11 iunie), menite de a nu-i lăsa mai prejos în întrecerea de acaparare a oricărui locșor nesigur din Europa.

Astfel, în momentul audienței lui Cripps la Stalin, la 1 iulie 1940, lucrurile luaseră practic o cu totul altă întorsătură decât înaintea plecării sale spre Moscova. Adusese cu sine o scrisoare din partea lui Churchill, prin care primul ministru dădea glas unei vechi întrebări, referitoare la atitudinea sovieticilor față de dorința Germaniei de a obține hegemonia asupra Europei. Guvernul Maiestății Sale — se afirma în mesaj — era gata

să „discute în amănunt... despre oricare dintre vastele probleme create de încercarea actuală a Germaniei de a urma, sistematic și în etape succesive, un proces de cucerire și asimilare în.Europa." [6]

Reacția lui Stalin față de scrisoarea primului ministru fu mai mult decât naivă. El nu credea că Germania dorea sau. chiar mai important, putea să-și asigure hegemonia în Europa, ceea ce — era de acord — ar fi dat posibilitatea unei asemenea puteri să stăpânească lumea. Cât despre motivele încheierii pactului de neagresiune ruso-german, negocierile antebelice cu «Marea Britanie și Franța demonstraseră că aceste două națiuni doreau să păstreze „vechiul echilibru" pe 104 care îl reprezentau. Rusia dorise să schimbe acel echilibru. „Germania dorise, de asemenea, să facă o schimbare... și această dorință comună de a anula vechiul echilibru crease premisa pentru o apropiere de Germania... Dacă primul ministru dorește să restaureze vechiul echilibru, nu putem fi de acord cu el. în concluzie, trebuie să spun că, oricât de mult s-ar dori restaurarea completă a echilibrului în Europa, această misiune va fi foarte grea.[1,47]

Cu toate acestea, Cripps fu încurajat de asigurările date de Stalin că Rusia nu mai avea alte pretenții asupra României. Rusia nu dorea să conducă nicăieri în Balcani — susținea Stalin, răspunzând sugestiei lui Cripps potrivit căreia el ar fi trebuit să preia conducerea acolo. O asemenea politică — spunea Stalin — ar fi „incorectă și foarte periculoasă." Sir Stafford era convins că toate acțiunile Rusiei avuseseră un scop defensiv și era gata să acorde Moscovei recunoașterea deplină a includerii statelor baltice în Uniunea Sovietică. 'Aceasta ar aduce o schimbare în bine popoarelor acelor regiuni — afirma Cripps în rapoartele sale către Londra. Ca și Stalin, el se aștepta, după război, la un nou echilibru între națiuni, iar politica rusă — așa cum o vedea ei — confirma această

profeție.

Părerile lui Cripps, pe care de altfel nimeni nu le ceruse, nu avură darul convingerii la Foreign Office. Ceea ce se petrecuse între ambasador și Stalin era exact genul d& dialog de care se temeau oficialitățile de la Londra — atât în privința revendicărilor rușilor, cât și a concesiilor care se așteptau din partea Occidentului. Noțiunea de „echilibru nou", reprezentat în speță de ocuparea sovietică a statelor baltice, prevestea urmări grave, indiferent de tabăra care ar fi câștigat războiul.

Washingtonul nu trebuia să-și facă griji în privința lui Cripps, dar „căile ocolite" ale Kremlinului de a legitima anexarea statelor baltice provocată o declarație usturătoare din partea lui Sumner Welles. Statele Unite erau împotriva

105 oricărei „acțiuni de jaf" — era scris in declarația publică - indiferent dacă aceasta se realizează prin forță armată sau prin amenințări. Națiunile mici aveau nevoie de protecția legii, fără de care „fundamentul însuși al civilizației moderne., nu poate dăinui.[1,48]

Administrația americană blocă valorile deținute de țările baltice, refuză să-și retragă recunoașterea diplomatică a acestora și se opuse politicii ruse prin toate mijloacele. Dar nici chiar Welles nu pierdu din vedere necesitatea de a rămâne totuși flexibili în relațiile cu rușii. Oportunismul nu era o cale bună de urmat în politică — se spunea intr-un memoriu de uz intern al Departamentului de Stat, cu privire la situația țărilor baltice — și nici nu puteau coexista două standarde, unul pentru membrii Axei și altul pentru Rusia. „Refuzul nostru de *a* recunoaște cuceririle sovietice in momentul de față" — continua memoriul pe un ton oarecum diferit — „deși nu este pe placul guvernului sovietic, ne poate furniza un nou atu la o conferință pentru viitorul Europei, dacă aceasta va avea ioc vreodată. “[49]

Când Roosevelt sugeră că dorea să treacă la represalii prin închiderea anumitor consulate sovietice. Welles îl convinse că acesta ar fi fost un gest inutil. Căderea Franței impunea păstrarea legăturilor cu Rusia, oricât de neplăcută ar fi fost comportarea sovieticilor. Astfel, subsecretarul se întâlni cu ambasadorul rus Konstantin Umanski. pentru a-i convinge de faptul că „noul echilibru'[1] despre care vorbea acum toată lumea nu putea fi clădit pe baze care amenințau securitatea statelor mici. „Dl. Welles făcea afirmații intr-adevăr foarte interesante și de perspectivă", — recunoscu Umanski în timpul unei întâlniri — „dar țara sa prefera să discute mai întâi problemele specifice, cum ar fi valorile țărilor baltice.'[150]

Acesta era primul schimb adevărat de idei. în cadrul unui dialog sovieto-american. care va continua pe aceste coor- §§§§§§§§

donate timp de peste trei ani, până când Roosevelt va avea o discuție față în față cu Stalin, la Teheran, referitoare ia soarta Europei de Est. între timp, la Londra, Halifax luă notă de denunțarea de către Welles a anexărilor forțate și o înscrise printre motivele pentru care cabinetul nu trebuia să se grăbească să recunoască acțiunea rușilor. Nemaivorbind de faptul că nimic din ceea ce îi spusese Stalin lui Cnpps n-ar fi constituit un „temei" suficient de serios pentru ca Moscova să-și schimbe, în general, atitudinea. „Pe scurt, în cazul acesta, oportunismul recomandă aceeași soluție ca și moralitatea." Formula ar fi. deci, ca. in ciuda refuzului de recunoaștere în prezent, guvernul Maiestății Sale să nu aibă «

mâinile legate în viitor.

Lui Cripps îi displăcu această soluție și încă foarte mult. Desigur, Londra era cea care trebuia să decidă dacă merita să riște deteriorarea relațiilor anglo-sovietice de

§§§§§§§§

dragul opiniei publice americane. Dar consecințele recunoscute la toate nivelurile, inclusiv mult așteptatul acord comercial, meritau o analiză foarte serioasă.

‘ Statele Unite ale Americii își mai pot permite, fără îndoială, să se opună guvernului sovietic, prin adoptarea unei atitudini morale în problema integrării acelor state, deși sunt înclinat să cred că orice stat important connfruntat cu pericolul, unui atac german, așa cum se întâmplă astăzi cu Rusia, ar fi recurs la ocuparea statelor baltice înainte ca Germania să le poată folosi ca baze de atac.[52]

Deocamdată, Halifax cedase. Era gata să recunoască *de facto* controlul administrativ al rușilor asupra statelor baltice, dar nu și dreptul de a pretinde proprietățile acestora din Marea Britanie. „Vă las libertatea de a juca singuri această carte, cum știți mai bine..."[53]

Dar era o carte slabă — declară pe scurt Molotov, la următoarea sa întrevedere cu Cripps. Ce avea Londra de oferit, în afară de un acord comercial de mică însemnătate? Britanicii se plânseseră de „inegalitatea[3] dintre neutralitatea rușilor față de Germania și cea manifestată față de țara lor. Dar pactul cu Germania dăduse naștere unor acorduri de „importanță vitală". „De pildă, ne-am asigurat satisfacerea intereselor în vestul Ucrainei și în Rusia Albă". Evident, nu exista nici un indiciu referitor la faptul că Uniunea Sovietică ar considera anexarea Poloniei o conjunctură temporară, creată de război. Un alt exemplu — spuse ministrul de externe rus — constă în „modificarea relațiilor noastre cu statele balcanice".[54]

Ceea ce înțelegea Stalin prin echilibru nou devenea acum mult mai limpede: recunoașterea liniilor de hotar,

în conformitate cu Pactul sovieto-nazist și cu propriile aprecieri ale rușilor. Cripps înțelese toate acestea. în timp ce-și susținea punctul de vedere prin diferite mijloace, era adânc încredințat că acțiunile Moscovei erau în esență unele de apărare față de Germania, ceea ce putea fi văzut de orice geopolitician. Iar Foreign Office-ul ar trebui să înțeleagă, de asemenea, că Marea Britanie avea de operat o alegere extrem de importantă: fie făcea tot posibiliul pentru îmbunătățirea relațiilor anglo-sovietice, producând o eventuală ruptură între Moscova și Berlin, fie risca o înfrângere pe cale armată. Prima alternativă impunea „sacrificii și dăruire egale cu cele' ale Germaniei", dar în comparație cu pericolul unei victorii naziste, CC
aceasta era cu siguranță cea mai bună alegere.

Dar erau oare acestea singurele dpțiuni posibile? Halifax nu era sigur. Adjuncții săi erau aproape în umanimitate împotriva altor gesturi, care ar fi implicat sacrificarea drepturilor națiunilor mici, în speranța vagă de a influența intențiile sovieticilor. Sir Alec Cadogan insistă asupra faptului că rușii se vor schimba numai atunci când aceasta le va conveni și 108 nu mai devreme. „N-ar avea nici o importanță dacă l-am lovi pe Maiski cu piciorul în burtă. Dimpotrivă, i-am putea oferi luf Maiski Ordinul Jartierei, și tot n-ar fi nici o deosebire."[56] Țările scandinave, în special Suedia și Finlanda, se temeau de orice schimbare în politica britanică. în fine, americanii' erau cu totul împotriva recunoașterii anexării.[07]

Cu toate acestea. în luna octombrie 1940, apărură elemente noi de cealaltă parte a balanței. De pildă, semnarea în septembrie a pactului Axei Tripartite arăta nu numai o strânsă coordonare între Germania, Italia și Japonia, ci și posibilitatea ca Rusia și Japonia să-și dea mâna, periclitând și mai mult interesele britanice și chineze în Extremul Orient, lată de ce era necesar să i se dea lui Sir Stafford noi instrucțiuni. Dar ce instrucțiuni

chinuite și întortocheate fură acestea, reflectând adâncă îngrijorare a britanicilor față de viitor! Dacă Moscova promitea să păstreze o neutralitate binevoitoare", în locul atitudinii sale favorabile Axei, și dacă promitea să continue trimiterea de ajutoare in China, și dacă era de acord să nu atace Turcia sau Iranul, în cazul in care acestea ar fi intrat în război și dacă rușii semnau acordul comercial și negociau un tratat de neagresiune anglo-sovietic — atunci, după toate aceste „dacă", guvernul Maiestății Sale, dacă va câștiga războiul, se va consulta pe larg" cu Moscova și cu celelalte națiuni care manifestaseră aceeași neutralitate binevoitoare (adică, Statele Unite), în privința aranjamentelor postbelice din Europa și Asia. Un astfel de angajament nu trebuie totuși înțeles ca o promisiune de a accepta în mod anticipat punctele de vedere ale Rusiei.

Dacă rușii acceptau toate aceste condiții și mici clauze, Londra accepta să nu formeze după război nici o alianță împotriva Uniunii Sovietice și să recunoască „până la consultări ulterioare" suveranitatea de facto a Uniunii Sovietice asupra statelor baltice, Basarabiei, Bucovinei și „a acelor părți ale fostei Polonii aflate în prezent sub control sovietic." în

109 fine, Marea Britanie Bra de acord să ofere Rusiei produse disponibile sau asistență de specialitate, care vor constitui subiectul altor angajamente, iecesare apărării Rusiei împotriva atacurilor străine. Câne Cripps le făcu rușilor această „ofertă", i se spuse mai întâi că ea conținea sugestii de cea mai mare importanță. Dar când le ceru lămuriri suplimentare, sovieticii refuzară să mai discute.[36]

Cripps nu reușise să discute personal cu Molotov, pentru a-i prezenta planul, fiind primii numai de către adjuncții acestuia. Molotov fusese, chipurile, indisponibil, întrucât se pregătea să facă o călătorie la Berlin. Ambasadorul american la Moscova, Lawrence Steinhardt,

era de părere că această călătorie se făcea la insistențele germanilor, in mare parte datorită publicității cu privire la eforturile britanicilor de a arunca o punte între cele două țări. Cripps îi vorbise, de fapt, lui Steinhardt despre „oferta politică", fără a menționa la început paragraful referitor la recunoașterea cuceririlor teritoriale sovietice dii: timpul războiului — o schemă care va dăinui pe parcursul anilor de război, stârnind și mai mult suspiciuni cu privire la alunecarea britanicilor spre vechea politică de conciliere.[03]

Cripps fu șocat și profund descurajat de aflarea veștii cu privire la vizita lui Molotov la Berlin, îngrijorat că aceasta i-ar putea determina pe conservatorii britanici să caute obținerea păcii printr-o cale antisovietică indirectă. „Informatorii" lui Steinhardt de la Moscova îi comunicară că discuțiile se purtau pe o „bază cu adevărat imperialistă și că, de fapt. Molotov și Hitler vorbiseră despre împărițirea anumitor zone ale lumii" Ministrul de externe rus se dusese in Germania pornind de la premisa că „singurele acorduri de oarecare valoare în relațiile internaționale erau cele care făceau posibilă achiziționarea de teritorii de importanță economică sau strategică".[60]

Informatorii iui Steinhardt nu aveau întru totul dreptate. Prin discuțiile de la Berlin, Ribbentrop și Hitler încercau să-i 110 atragâ atenția lui Molotov asupra recompenselor care îi așteptau pe sovietici în Orientul Mijlociu și în india, odată ce Anglia era înfrântă. Rusia era. de asemenea, invitată să ia parte la pactul Axei Tripartite Din punctul său de vedere. Molotov era convins că acordurile specifice erau singurul lucru important în diplomație, dai toate observațiile sale erau îndreptate împotriva acțiunilor germane din Finlanda, a foarte recentului acord încheiat cu Helsinki-ul, de a transporta trupe spre Norvegia, și a amenințării acțiunii germane în zona Mării Negre.

Discuțiile nu se derulară deloc fără incidente. Ribbentrop și Hitler precizau înfrângerea Angliei ca pe un

final de mult știut, dar discuțiile fură întrerupte de mai multe ori de către raidurile aeriene britanice, care făceau necesară retragerea în adăpostul subteran. Când Ribbentrop insistă din nou oă Marea Britanie era înfrântă, Molotov le dădu lovitura de grație. „Dacă așa stau lucrurile" — spuse el — „de ce ne aflăm în 61 acest adăpost și ale cui sunt pombele care cad acum[9]

Dorința și chiar bravada lui Molotov de a-[1] provoca pe Hitler, precum și retuzul său de a se lăsa cumpărat cu promisiuni de nespuse bogății, care așteptau să fi^ luate Imperiului Britanic, nu demonstrau că Stalin se hotărâse să dea Germaniei un ultimatum (eforturile sale de a evita războiul continuată până în ajunul atacului german) sau că era gata să treacă la o politică pro-britanică. Răspunsul lui Molotov la invitația de a lua parte la pactul Axei Tripartite era — așa cum îl descria Hitler — de o mare „viclenie". Uniunea Sovietică li s-ar alătura cu plăcere — spuse ministrul de externe (Jupă întoarcerea sa la Moscova — dacă se îndeplineau anumite condiții. Acestea se dovediră a fi garanțiile pe care ie ceruse cu ocazia vizitei ,1a Berlin, dar puse in termeni și mai duri — de pildă, retragerea completă din Finlanda. Berlinul nu mai 6?
dădu nici un răspuns

Când „Rab" Butler îl întrebă pe ambasadorul Maiski despre soarta „ofertei politice" pe care o făcuse Cripps în octombrie, ambasadorul rus remarcă faptul că ar fi de preferat pentru relațiile anglo-sovietice să nu dea nici un răspuns. Oferta era lipsită de substanță — continuă Maiski. Când Butler protestă, afirmând că oferta cuprindea semne grăitoare ale atitudinii britanicilor, ambasadorul spuse batjocoritor: „Acum trăim într-o junglă; limbajul de salon nu are nici o valoare". Rolul pe care și-l asumase Marea Britanie pentru „consultările"

viitoare cu privire la încheierea păcii — spuse Maiski — „îi amintea de Sf. Petru, singur de strajă la porțile Raiului. Nu avea nici un rost ca... [Marea Britanie] să aspire la rolul de sfânt. Credeam oare că vom organiza singuri lumea, după război?" Singura promisiune făcută de Maiski era de a le relata superiorilor săi această conversație. Butler își amintea: „Am tras concluzia spunând că mie mi se părea că lucrurile rămâneau neschimbate..."[63]

Fără îndoială, Halifax răsuflă ușurat când Churchill îi înlocui la Foreign Office cu Anthony Eden. Astfel, scăpa de a se mai confrunta cu Maiski sau de a-l mai instrui pe Cripps asupra a ceea ce avea sau nu avea voie să facă. Trimis la .Washington în calitate de ambasador, Halifax va încerca, printr-o ironie a sorții, să-i convingă pe americanii sceptici să urmeze linia politică britanică de recunoaștere a anexării statelor baltice de către ruși.

îndată după numirea sa în noua funcție, Eden îl rugă pe Cripps să amintească oficialităților sovietice că în activitatea sa anterioară nu manifestase nici un fel de prejudecăți în privința Moscovei. Dar până și Cripps îl sfătui să nu se pripească și să aștepte rezultatul vizitei lui Molotov la Berlin. Eden fu de acord că, deocamdată, singura strategie trebuie să fie rezerva. „Simt că singurul lucru pe care îl putem face este să nu ne pierdem cu firea și să așteptăm cu răbdare, până în momentul în care acțiunile noastre militare vor reuși 112 să inspire guvernului sovietic ceva din teama și respectul pe care le manifestă acum pentru germani"[64]

în momentul acela, în zona Mării Baltice relațiile anglo-ruse ajunseseră într-o situație fără ieșire: pe de o parte, refuzul Moscovei de a accepta oferta condiționată a lui Cripps de recunoaștere a anexărilor din timpul războiului; pe de altă parte, refuzul britanicilor de a restitui Uniunii Sovietice averea în aur a acelor state. La 11 februarie 1941, Molotov îi comunică lui Cripps, în

termeni asemănători celor pe care îi folosise la Berlin, că nu se aștepta ca Londra să-și „exprime satisfacția" în legătură cu ceea ce se petrecuse în zona Mării Baltice, dar nici suedezii n-o făcuseră și, cu toate acestea, acceptaseră situația. încăpățânarea britanicilor în această privință nu demonstrează „nici o dorință" de a ameliora relațiile anglo-ruse.[65]

Reacția probabilă a suedezilor în legătură cu anexările fusese citată, de fapt, mai devreme de către consilierii de la Foreign Office ca unul din motivele de a nu satisface dorințele sovieticilor. Dar chiar dacă acum Stockholmul accepta situația — așa cum afirmase Molotov — americanii refuzau să o facă și, de când Congresul votase Legea împrumutului șr închirierii, trebuia evitat orice lucru care ar fi pricinuit supărare prietenilor britanicilor de dincolo de Atlantic. Cu atât mai mult cu cât America reușise să mențină un dialog cu rușii. în fine, problema care se punea acum era cea a guvernelor aflate în exil. Tăvălugul german care traversase Europa, atât la răsărit cât și la apus, obligase Marea Britanie să găzduiască o mulțime de oficialități refugiate, care-și făceau de lucru la Whitehall********* la cel mai mic semn al unor tratative diplomatice care le priveau. De pildă, ministrul de externe polonez aflat în exil îi demonstrase lui Eden că recunoașterea anexării statelor baltice ar compromite lupta împotriva capturării părții de est a Poloniei de către sovietici.[66]

Atitudinea Washingtonului era poate chiar mai importantă pentru britanici acum, că rezultatul războiului părea să atârne de lucruri ca votarea Legii împrumutului și închirierii, propusă de administrația americană și introdusă de către Roosevelt în Mesajul său despre

********* Stradă din Londra, pe care se află Palatul Parlamentului și birourile guvernamentale (n. trad.)

Starea Națiunii, la 6 ianuarie 1941. Lumea se aștepta la dezbateri furtunoase în Congres, ceea ce se și întâmplă. Nu era bine să furnizeze ziarelor izolaționiste anti-britanice dovezi ale unor tratative dintre englezi și ruși, referitoare la predarea statelor baltice conducerii Moscovei. Lgea fu votată la 11 martie, dar împrumutul și închirierea ofereau britanicilor ajutor economic în schimbul unui preț mare: independența politică. Churchill putea descrie împrumutul și închirierea drept cel mai generos act din istoria omenirii, dar spera să amâne discutarea problemelor organizatorice până după război, când Marea Britanie își va fi redobândit puterea. Mai mult, uneori, chiar dacă doar în treacăt, spera să uzeze de o „relație specială" cu Stalin pentru 67 a putea scăpa de anumite presiuni exercitate de americani

între timp, Stalin ajunsese la concluzia că relațiile ruso- germane ajunseseră într-un stadiu foarte periculos. Din propriile sale surse de informații, precum și de la Churchill și Roosevelt, aflase de planul lui Hitler de a se îndrepta spre răsărit. Atunci de ce nu se apropiase de britanici? Churchill răspunse la această întrebare în memoriile sale, scrise în toiul războiului rece. Stalin și colegii săi — declara el — erau de departe, cei mai șireți ratați ai celui de-al doilea război 66 mondial.

Comportarea „ciudată" a lui Stalin din vara anului 1941. lipsa de pregătire a Armatei Roșii, precum șî aparenta sa cădere nervoasă din zilele ce urmaseră invaziei germane duc toate la aceeași concluzie, chiar dacă nu în termeni tot atât de categorici cum o va spune Churchill. Cu toate/acestea, 114 mărturiile vremii oferă destule temeiuri pentru a contrazice această părere. Chamberlain își motivase politica de conciliere fie demonstrând stadiul nesatisfăcător al reinarmăni in Marea Britanie, fie avertizând că uriașele cheltuieli pentru înarmare vor duce țara la faliment. Stalin avea înaintea ochilor dovada a ceea ce însemna de fapt conducerea germană, căderea rapidă a Franței și succesul mult mai dramatic al Wehrmacht ului††††††††† în Iugoslavia și Grecia.

---

††††††††† Armata germană (l germană) — (n trad).

înfrângerea Franței putea fi explicată, în parte, prin considerente de ordin psihologic, nu însă și ceea ce se întâmpla în Balcani.

Pe de altă parte, slăbiciunea militară a Rusiei fusese demonstrată în Războiul din Iarnă, dus împotriva Finlandei. Dar Stalin considera că mai putea continua manipularea relațiilor diplomatice — din nou, așa cum presupusese Chamberlain— în avantajul său. Aprecierile serviciilor de informații britanice cu privire la stadiul relațiilor ruso-germane. până in mai 1941, duceau aproape la aceeași concluzie, chiar dacă mai puțin flatantă. la adresa abilității diplomatice a lui Stalm. „Churchill credea, de asemenea, că în aceasta constau jocurile[1]. La 20 mai. el observa că un atac din partea germanilor „nu părea a fi în intenția acestora. [69]

Refuzul lui Ștalin de a lua in serios avertismentele britanicilor și americanilor cu privire la amenințarea unui atac german capătă în acest context un aspect nou. Oare aceste avertismente nu făceau parte dintr-un joc inteligent menit a-i atrage pe sovietici în război? — insista el pe lângă colaboratorii săi. Suspiciunile profunde ale lui Stalin față de diplomația britanică nu reprezentau neapărat preocupări marxiste. Chiar și oficialitățile americane se temeau de abilitatea Londrei în manevre de culise. De pildă, asistentul secretar de stat, Adolf Berle, descria adesea .concepția engleză[1] ca admițând existența a numai două națiuni civilizate în lume: britanicii și americanii. Și — adăugă Berle — „nu sunt sigur că ne includ și pe noi in această categorie, decât atunci când discută cu noi" [70]

Anglofobia lui Berle era binecunoscută la Washington, dar chiar și cei care s-ar fi lăsat seduși de Marea Britanie erau atenți, pentru ca rezultatul final al războiului să nu lase întregul control al proiectelor postbelice în seama Londrei. De la „marele joc“ al secolului al XIX-lea, la care Rusia și Marea Britanie participaseră în Orientul Mijlociu

și Asia Centrală, și până la aceste manipulări din ajunul invaziei germane, mizele deveniseră uriașe. Dacă miza greșit, Stalin ar fi avut de înfruntat invazia, riscând posibila distrugere a țării sale; în schimb, dacă americanii mizau greșit în privința britanicilor, li s-ar fi oferit întotdeauna o nouă șansă. Aceasta era, într-adevăr, o deosebire foarte mare.

Sir Stafford venise la Moscova în calitate de diplomat al „noii" școli, dar atitudinea sa părea să-și aibă rădăcinile în maniera calculată și rece în care Lordul Salisbury apărase interesele imperiului. Cripps făcuse multă zarvă în jurul ofertei sale politice, iar ziarele britanice erau pline de zvonuri în legătură cu pregătirile de război ale germanilor. Acestea erau considerate la Moscova încercări de a provoca panica. „Nu vedeți?" — le explica Stalin confidenților săi. „încearcă să ne sperie pe noi cu germanii și pe germani cu noi, asmuțindu-ne pe unii împotriva celorlalți"[71]

întrebarea dacă în sinea sa, Stalin disprețuia într-adevăr avertismentele și sursele de informații rămâne. Acțiunile sale arată că el spera, precum Chamberlain odinioară, ca prin formarea dispozitivelor de apărare și acordarea de concesii la timpul cuvenit, să poată amâna ziuă socotelilor. Astfel, de pildă, el făcu mare vâlvă în jurul negocierii unui pact de neagresiune cu Japonia, in aprilie 1941. Pactul părea să demonstreze solidaritatea cu aliații Axei, dar îl apăra în același timp de pericolul unui război pe două fronturi.

116

La îndemnul repetat al lui Sir Stafford Cripps și ca urmare a pactului ruso-japonez, Eden făcu o nouă încercare de a găsi o bază comună de discuții cu Maiski. Eden îl invită pe ambasador la o discuție deschisă cu privire la relațiile anglo-sovietice. Era absolut convins —

afirmă pentru început ministrul de externe — că Germania intenționa să atace Rusia. Ambițiile lui Hitler nu cunoșteau margini, lată de ce Eden dorea să vadă dacă nu era posibilă o apropiere între ei, înainte de căderea loviturii. Maiski declară că și el dorea un progres în această direcție, dar că nici pentru problemele mărunte britanicii nu aveau nimic de oferit. Eden înlătură această afirmație. Dacă se străduiau să amelioreze relațiile dintre ei, „trebuia să o facă la proporții care să merite efortul". Să fi fost oare adevărat că statele baltice reprezentau mărul discordiei?

Maiski recunoscu că așa era. Dacă se înlătura obstrucția în această privință, se puteau face progrese pe linia apropierii. Foarte bine — replică Eden — dacă tot trebuia să se facă o concesie în acest sens, atunci trebuia ca rușii să aibă o contribuție la fai de mare. Maiski acceptă și întrebă dacă Londra își formulase condițiile. „El știa că domnul Stalin considerase întotdeauna că politica Rusiei trebuia să se 70 bazeze pe reciprocitate".

În ziua următoare, Eden îi telegrafia lui Cripps la Moscova pentru a-i comunica disponibilitatea sa de a recunoaște asimilarea statelor baltice de către sovietici, ca parte a unui plan general de apropiere. In schimb, lui îi revenea sarcina de a se asigura de dorința sovieticilor de a coopera cu 73 britanicii in alte privințe.

Hotărârea lui Eden de a lua totul de la început — la proporții care să merite efortul — păli aproape pe dată în fața opoziției aproape unanime a consilierilor săi de la Foreign Office față de o deschidere a relațiilor cu rușii. Churchill se împotrivi și el. Nu putea urma sfatul lui Sir Stafford Cripps,

117 înlăturând astfel obstrucția americanilor — spuse Eden — căci întreaga inițiativă rămânea pur ipotetică.[74] în loc de a-și formula condițiile în schimbul recunoașterii anexării statelor baltice, rușii fură lăsați să se frământe în zona „ipoteticului*[1].

Sosi apoi vestea neașteptată că o înaltă personalitate oficială germană, Rudolf Hess, fusese parașutat în Anglia

cu o propunere de pace! Agenții de informații sovietici știau multe (și bănuiau încă și mai multe) în legătură cu „călătoria fantastică" a lui Hess. Unele dintre acestea erau adevărate. Acesta dorea cu nerăbdare să pună capăt războiului cu Anglia. Avea informații cu privire la atacul plănuit de Hitler împotriva Rusiei, deși despre cât de vitale erau aceste informații mai rămânea de discutat. întrebarea care avea să-i chinuie pe Stalin de-a lungul războiului era dacă Hess fusese „atras" în Anglia în urma unui plan complicat pentru a-i face pe germani să creadă că vor beneficia de ajutor din partea britanicilor în cazul unui război cu Rusia sau dacă, odată ajuns acolo, devenise fără să vrea un factor de propagandă, speriindu-i pe ruși cu amenințarea unei păci separate/[5]

Până și Sir Stafford Cripps era domic (nerăbdător chiar, deoarece lui îi aparținuse ideea) de a exploata afacerea cu Hess, pentru a intensifica teama sovieticilor față de eventualitatea unei păci separate. Eden nu voia să aibă de-a face cu acest plan, temându-se numai ca nu cumva acesta să se întoarcă împotriva lor, împingându-i pe ruși drept în brațele germanilor. Dar Londra rămase surprinzător de tăcută în privința misiunii lui Hess și a informațiilor secrete pe care le furnizase locotenentul Fuhrerului. In acest context, nu e deloc de mirare că relațiile anglo-ruse ajunseră în ajunul atacului lui Hitler într-un punct mort.

La 2 iunie 1941, Eden și Maiski își reluară dialogul cu privire la statele baltice. în realitate, nimic nu se schimbase de la ultima lor discuție. La jumătatea lunii aprilie, Eden își reafirmă certitudinea cu privire la atacul german; lui Maiski „îi venea greu să creadă că Germania plănuia o acțiune militară 118 împotriva sovieticilor... La urma urmei, aceasta reprezentase o sarcină foarte grea Părerea lui Eden era că ambasadorul încerca să se convingă singur, dar discuția devie repede la problema statelor baltice. Ministrul de externe îi spuse acum că nu „credea într-o politică de reconciliere ". Dar insistă totuși

să afle ce ar fi dispuși să facă rușii în cazul in care Marea Britanie ar recunoaște preluarea puterii în zona Mării Baltice și ce „concesii corespunzătoare' ar oferi Moscova? Moscova răspunse că fixarea condițiilor era la latitudinea Londrei „Atunci ar fi posibil să se facă progrese " [77]

Eden și Maiski se mai întâlniră o dată, înainte de invazia germanilor. Ministrul de externe oferi Uniunii Sovietice ajutor militar pentru cazul în care ar fi avut loc un atac. Maiski își repetă pur și simplu ideiie expuse anterior: (1} nu credea ,.m posibilitatea unui atac german": (2) mesajul ar fi mai bine recepționat la Moscova dacă ar fi însoțit de o acțiune a britanicilor care să demonstreze dorința de a avea „relații mai amiabile cu sovieticii" La auzul acestora, Eden clătină dezaprobator din cap. Discutăm despre o situație de extremă urgență — spuse el.[78]

Politicienii americani urmăreau neliniștiți eforturile infructuoase ale lui Eden de a lua de la început negocierile cu Maiski. în oferta sa politică inițială, Cripps ascunsese informațiile legate de recunoașterea condiționată a anexării statelor baltice la Rusia, dar ar fi trebuit să fii total lipsit de imaginație diplomatică pentru a nu sesiza situația deosebit de grea a britanicilor și erodarea opoziției manifestată de Londra față de presiunile sovieticilor. Sumner Wells consideră că sosise timpul să discute despre acestea cu Lordul Halifax, în vreme ce Hitler se pregătea să pornească marșul, subsecretarul îi ținu ambasadorului o prelegere despre marea responsabilitate de a păstra o atitudine morală în zona Mării Baltice. Psihologia sovieticilor — afirma Wells — „nu recunoștea decât fermitatea, puterea și forța Ea reflecta

„instinctele primitive" lipsite de „constrângerile civilizației [79]

între timp, în noaptea de 21 iunie 1941, un dezertor

german pătrunse dincolo de liniile sovietice. Era un muncitor din Berlin — le spuse el interogatorilor ruși. La aflarea instrucțiunilor date unității sale, se hotărâse să treacă în tabăra adversă. Când auzi despre dezertor, Stalin ordonă împușcarea lui pentru dezinformarea premeditată, sentință care nu fu executată numai datorită faptului că atacul începu în zorii zilei următoare.[80] La orele patru și jumătate în dimineața zilei de 22, înaltul Comandament Militar se întruni cu Biroul Politic și cu Stalin. Fața dictatorului rus era albă ca varul; stătea la masă, jucându-se cu pipa plină cu tutun. Apoi intră în încăpere Molotov: „Guvernul german ne-a declarat război". Stalin se afundă în fotoliu, profund îngândurat se lăsă o liniște lungă, apăsătoare. Stalin reacționă numai la insistențele șefilor militari de a primi ordine. Dar ordinul de contraatac nu fu dat mai devreme de trei ceasuri.[01]

Molotov fu cel care se adresă poporului rus. „Guvernul face apel la voi toți, bărbați și femei, cetățeni ai Uniunii Sovietice, de a fi alături, acum mai mult ca niciodată, de gloriosul nostru conducător, tovarășul Stalin. Cauza noastră este dreaptă. Dușmanul va fi învins. Victoria va fi de partea noastră".

Stalin nu vorbi în public timp de încă vreo două săptămâni, după care se adresă națiunii. între timp, Maiski și Eden începură discuțiile despre o colaborare anglo-rusă. Ministrul de externe nu oferi nici un plan politic și nici un angajament de revenire la frontierele din perioada antebelică. La 30 iunie, Eden spuse că nu putea discuta probleme politice de mare anvergură — relată Maiski — din cauza „poziției S.U.A. și a politicienilor lor încăpățânați". Ultimele lor cuvinte înainte de atacul german, și aproape primele după începerea acestuia, se refereau la sferele de influență postbelice" [83]

4. CARTEA ATLANTICULUI

Credeam că această Cartă a Atlanticului era îndreptată împotriva celor care încercau să stăpânească lumea. Acum Carta Atlanticului pare să fie îndreptată împotriva U.R.Ș.S.

Iosif Stalin către Anthony Eden, decembrie 1941[1]

Anthony Eden fu primul care află vestea cea bună. Fusese convocat la Chequers, reședința de la țară a primului ministru, în weekend-ul care începea pe 21 iunie 1941. Discuțiile se purtau în jurul negocierilor ruso-germane. Era probabil ca acestea să se încheie printr-un nou pact, o capitulare abjectă față de pretențiile crescute ale Berlinului, sau printr-un atac fulger din partea germanilor. Cei prezenți la discuții fură de acord că Rusia nu va rezista mai mult de câteva săptămâni în eventualitatea unui atac. în dimineața următoare, la orele șapte și jumătate, valetul primului ministru se prezentă la ușa camerei lui Eden cu o tavă de argint pe care se afla un trabuc mare: „Cu complimentele primului ministru: armatele germane au invadat Rusia".[2]

Conform mai multor mărturii, Churchill își petrecu ziua de duminică lucrând la un mesaj pe care dorea să-l transmită și în care promitea ajutor rușilor. Un „mare risc" potențial, și anume reacția americană, se dovedi a fi inexistent — își amintea Lordul „Max" Beaverbrook — deoarece ambasadorul James G. Winant venise, de asemenea, la Chequers în weekend-ul acela. Venise ca să transmită asigurările lui

Roosevelt de a acorda primului ministru sprijin total in căzui în care acesta ar anunța un astfel de plan. °

. Churchill era totuși sfâșiat de emoții contradictorii. Cei prezenți își aminteau că era agitat, trecând din grădină în birou șijnvers. La dejun îi catalogă pe ruși drept „barbari", declarând în continuare că între „comunism" și cel mai de jos tip de umanitate nu exista nici cea mai firavă legătură. „Totuși, după cină, concepția primului ministru se schimbă cu 180 de grade; rusii erau țărani nevinovați care fuseseră maltratați și ar trebui să nu ne mai gândim la sistemele sovietice sau la Comintern, ci să întindem mâna semenilor noștri la necaz" [4] Și la fel va continua până la sfârșitul războiului.

Seara, mai târziu, el transmise un mesaj prin intermediul BBC

> *N-a existat dușman mai înverșunat împotriva comunismului decât am fost eu timp de douăzeci și cinci de ani. Nu voi retrage nici un cuvânt din câte am spus până acum. Dar toate acestea pălesc în fața priveliștii care ni se înfățișează Trecutul, cu crimele sale, cu nebuniile și cu tragediile sale dispare brusc* [5]

La Washington nu se acorda mare importanță afirmațiilor lui Churchill în favoarea sau împotriva sovieticilor, in cursul discuțiilor de la Chequers sau în mesajul difuzat de BBC. ceea ce îi interesa era posibilul acord pe care acesta l-ar încheia cu Stalin. în ziua precedentă atacului german. Serviciul de Relații Europene al Departamentului de Stat își expuse punctul de vedere, cu fermitatea care îl caracteriza;

> *Nu trebuie să abdicăm de la concepția potrivit căreia faptul că Uniunea Sovietică este în război cu*

Germania nu înseamnă că aceasta apără, luptă pentru sau aderă

la principiile pe care noi le susținem in cadrul relațiilor internaționale[6]

Secretarul apărării, Henry L. Stimson, era de părere că atacul Germaniei schimbase toate datele războiului. „Greșeala ‘ lui Hitler oferea Statelor Unite cea mai bună ocazie pe care acestea o avuseseră vreodată de a obține conducerea lumii, pe care generația lui Wilson nu o întrezărise. Pentru viitorul apropiat — îi scria el lui Roosevelt la 23 iunie — acesta îi elibera de teama că America putea fi târâtă în operațiuni majore înainte de vreme. „De treizeci de ore' Stimson nu făcuse altceva decât să mediteze la semnificația deciziei luate de Germania. Consilierii săi apreciau că lui Hitler i-ar fi fost necesare între una și trei luni ca „să-i bată" pe ruși. în acest răstimp. America s-ar putea mobiliza pentru a câștiga războiul în Atlanticul de Nord. Jar conducerea dumneavoastră se va bucura de un succes deplin, ca de altfel orice program viitor pe care îl vom face'

Intrând în acest război împotriva Rusiei, Germania ne-a scutit de multe motive de îngrijorare, cu condiția să acționăm cu promptitudine și să eliminăm pericolele de bază, înainte ca Germania să poată ieși din mlaștina rusească[7]

Cu toate acestea, asemenea celorlalți consilieri ai lui Roosevelt, Stimson era preocupat de angajamentele politice făcute față de Uniunea Sovietică și de pericolul crescut pe care îl reprezentau comuniștii americani, în urma hotărârii președintelui de a considera Rusia cel

puțin un semialiat.[8] La 14 iulie, două zile după semnarea primului acord ruso-britanic. Roosevelt îl preveni pe primul ministru că era „mult prea devreme pentru oricare dintre noi să facem promisiuni' cu privire ia pace. într-o fază remarcabilă pentru o națiune care

123 se bucura încă de pace, președintele adăugă că asemenea angajamente trebuie evitate „din simplul motiv că atât Marea Britanie cât și Statele Unite 'doresc asigurarea păcii viitoare prin dezarmarea celor care pricinuiesc necazuri..." Și apoi afirmă:

> *înclin să cred că o declarație cuprinzătoare din partea dumneavoastră ar fi binevenită de data aceasta, pehtru a stabili clar că nu s-a făcut nici o promisiune referitoare la teritorii, populații sau economie. Atunci aș putea susține declarația dumneavoastră în termeni foarte fermi.*[9]

în aceste prime ore și.zfie care urmară atacului german, „Barbarossa", împotriva Uniunii Sovietice, Churchill nu era îngrijorat că ar putea fi constrâns sau determinat prin vorbe lingușitoare să se pună într-o situație atât de compromisă. După cum îi explică Eden ambasadorului Maiski. oferta politică a britanicilor se redusese la o singură promisiune: nu se va încheia o pace separată cu Hitler. „Rezultă, prin urmare, că vom acorda orice sprijin ne este posibil Rusiei și poporului rus".

Preocupările lui Maiski se reduseseră și ele. La ce fel de ajutor se putea aștepta Moscova pentru poporul rus? La mai mult decât activitatea Forțelor Aeriene Regale deasupra Franței? Atacul furios al germanilor pătrunsese adânc în teritoriul Poloniei anexate și în statele baltice. Oare Marea Britanie nu putea întreprinde nici o altă acțiune, cum ar fi de pildă „debarcarea prin orice mijloace, în orice parte a țărmurilor ocupate de germani, acum când o mare parte a Forței Aeriene Germane se

afla departe, în est?"[10]

în vreme ce Maiski insista pe lângă Eden pentru o operațiune „terestră" — măcar și din considerente de ordin psihologic — Stalin trimise un mesaj prin care cerea 124 încheierea unui tratat oficial cu Anglia. Cabinetul de Război hotărî să răspundă solicitării printr-o propunere de „declarație de principii" asupra strategiei de război. Această declarație trebuia să cuprindă afirmarea de comun acord a principiilor expuse de primul ministru în transmisiunea BBC: acordarea tuturor formelor de ajutor militar și refuzul de a încheia o pace separată.[11]

Churchill dorise să forțeze lucrurile și mai mult, încercând să exploateze teama rușilor de o pace separată, printr-o notă explicativă în genul următor:

„Dumneavoastră [Stalin] veți înțelege desigur că la o Conferință pentru Pace care ar urma victoriei noastre și în care Statele Unite vor avea, bineînțeles, un rol decisiv, punctul nostru de vedere va fi acela ca frontierele terestre să fie stabilite în funcție de dorințele poporului locuitor și, în general, după criterii etnografice; în al doilea rând, aceste entități odată stabilite, trebuie să fie libere să-și aleagă propriile forme de guvernare și moduri de viață, atâta timp cât acestea nu contravin drepturilor similare ale popoarelor cu care - 12 se *învecinează.*

Eden îl convinse pe primul ministru să renunțe la această declarație, care nu numai că se opunea recunoașterii anexării statelor balcanice și a altor teritorii ,de către ruși, dar periclita scopul principal al răspunsului, și anume o promisiune reciprocă de neîncheiere a vreunei păci separate. Ministrul de externe se temea că nici chiar o declarație comună nu ar fi suficientă pentru a menține totuși Rusia în război și îl întrebă pe ambasadorul Winant ce alternative vedea la o declarație comună, care nu era încă un tratat de

asistență reciprocă. Ținând cont de opinia publică din țara sa — spuse Winant — era de preferat ca pactul anglo-sovietic să nu se numească

„tratat". „Un tratat avea o rezonanță specială în America" — explică el — „în conformitate cu prevederea constituțională potrivit căreia era obligatoriu că orice tratat încheiat de Statele Unite să fie aprobat de două treimi din Senat- .[13]

De asemenea, noțiunea de tratat dădea o anumită notă de permanență și apropiere. După câteva zile, Harry Hopkins ajungea la Londra, fără a ști nimic despre refuzul categoric al lui Churchill de a încheia o înțelegere cu Rusia. Hopkins trebuia să pregătească prima întâlnire dintre Roosevelt și Churchill din timpul celui de-al doilea război mondial; aceasta urma să aibă loc o lună mai târziu, in largul coastelor insulei Newfoundland‡‡‡‡‡‡‡‡. Instrucțiunile lui Roosevelt către adjunctul său aveau în fruntea listei o notă de avertisment: „înțelegeri economice sau teritoriale — NU".[14]

Răspunsul lui Churchill la întrebările lui Hopkins referitoare la strategia politică și militară ocolea părțile mai delicate ale problemei, stabilind un precedent care va caracteriza diplomația britanică pe tot parcursul războiului. Era și de așteptat. în calitate de unic membru al Marii Alianțe viitoare cu o miză importantă în *status quo ante*§§§§§§§§§, britanicii erau nevoiți „să se descurce cum puteau-, trăgând cât mai bine sforile printre moștenitorii viitori ai Pax Britannica.[15]

---

‡‡‡‡‡‡‡‡ Newfoundland=Terra Nova, insulă în sud-estul Canadei (n. tr.)

§§§§§§§§§ Starea de dinainte (l. latină) — (n trad.).

Când emisarul special al lui Roosevelt făcu aluzie la teama că britanicii intenționau „să ducă o politică de conciliere¨ cu rușii, de pildă, primul ministru îi spuse lui Hopkins pe un ton categoric că nu-l interesa pacea; dacă Hopkins era îngrijorat în privința diplomației britanice, trebuia să discute cu Anthony Eden pentru a-și risipi îndoielile. Renunțând la intenția sa inițială de a-l preveni pe Stalin, primul ministru dorea, fără îndoială, ca ministerul de- externe să preia această sarcină. Se pare că lui Hopkins nu-i displăcu răspunsul. Nu era în atribuțiile sale să-l provoace pe primul ministru, chiar dacă avea împuternicirea din partea lui Roosevelt în buzunar. în afară de aceasta, teama principală de discuție era cum puteau fi ajutați britanicii să reziste unuî posibil atac violent din partea germanilor, după ce rușii vor fi fost învinși. Mesajul lui Roosevelt putea fi transmis mult mai simplu ministrului de externe decât lui Churchill, dându-i-se astfel mai multă forță de expresie. Și, conform însemnărilor din jurnalul lui Eden, referitor la această întâlnire, lucrurile se petrecură întocmai. Roosevelt „ținea foarte mult" — începu reprezentantul președintelui — ca britanicii să nu facă promisiuni în privința frontierelor postbelice în Europa. Statele Unite nu doreau să intre în război numai pentru a descoperi mai târziu că „existaseră tot felul de înțelegeri despre care lor nu li s-a spus nimic".

Eden explică atunci punctul ,de vedere al britanicilor. „Doream foarte mult să am mână liberă", spuse el. Dar își mai notase în jurnal și cu ce gânduri făcuse această afirmație, care însemna mai puțin (mult mai puțin) decât o promisiune angajantă. „Imaginea unui președinte american negociind nestingherit frontierele europene mă umplea de fiori wil- sonieni."

Amintirea lui Wilson îi umplea de fiori și pe politicienii americani, dar din cu totul alte motive. Anularea Tratatului de la Versailles în Statele Unite, când Wilson și acoliții săi nu putuseră scoate Liga Națiunilor din

„tratatele secrete" ale aliaților în primul război mondial, Fi urmărise dintotdeauna pe făuritorii politicii, externe și în special pe democrați. Numai cu ocazia deschiderii arhivelor de la Kremlin de către bolșevici se descoperi rețeaua completă a tratatelor dintre aliați (Marea Britanie, Franța și Rusia țaristă), prin care zone ale Imperiului Otoman fuseseră împărțite, ca pradă de război, învingătorilor.

Roosevelt nu avea nevoie să fie prevenit pentru a nu se lăsa amestecat înti -un nou „scandal" al tratatelor secrete. Dar

politicienii nu erau îngrijorați numai de faptul că această putere „izolaționistă" ar putea bloca planurile politice postbelice. Americanii se convinseseră deja că politica de conciliere a britanicilor, datând din perioada când se străduiau să ajungă la o înțelegere cu Germania, avea legătură atât cu apărarea imperiului, cât și, chiar mai grav, cu rezolvarea problemelor lor economice și comerciale prin acorduri bilaterale. Toate acestea — politica de conciliere, colonialismul, blocurile economice — urmăreau același scop.

Negocierile economice la nivel guvernamental cu Germania, chiar dacă nu reușiseră să-l atragă pe Hitler de partea lor, erau un exemplu al tendinței spre bilateralitate, ca și propunerile lui Sir Stafford Cripps de schimburi barter cu Rusia. Germania putea fi învinsă, dar secretarul de stat Cordell Hull se temea că dacă Statele Unite nu reușeau să obțină un angajament multilateral ferm, „politica comercială hitleristă va fi adoptată, probabil, de Marea Britanie".[17]

Experți britanici se deplasară la Washington pentru a stabili condițiile în vederea unor discuții pe plan economic, în conformitate cu Legea împrumutului și închirierii, exact în timp ce Hopkins, aflat la Londra, punea întrebări precise despre înțelegerile politice cu Rusia. în nici una din cele două capitale politicienii americani nu se convinseră de aderarea totală a

interlocutorilor lor britanici la punctul de vedere al S.U.A. cu privire la lumea postbelică. Refuzul Lordului Keynes de a angaja Marea Britanie în acorduri multilaterale — pe care acesta le comparase odată cu „încleștarea unei mâini de mort sau, cel puțin, de muribund" — era în mod special descurajam pentru negociatorii Departamentului de Stat. Aceștia erau de acord cu Huli că alternativa la programul de acorduri comerciale reciproce și la multilateralitate era mai degrabă întoarcerea la planul New Deal, la alte constrângeri prin regulamente și în cele din urmă la ceva asemănător 1R socialismului.

128

Preocuparea lui Roosevelt pentru angajamentele politice față de Rusia îl determinase, după cum s-a observat, să-i ceară lui Churchill o declarație publică din care să reiasă că nu avusese niciodată în vedere așa ceva. El îl asigurase pe primul ministru că „nu era nici o grabă" în privința aceasta, dar devenise apoi extrem de insistent. Deși textul pactului anglo-rus din 12 iulie 1941 privind acordarea de ajutor reciproc nu conținea nici un protocol secret. îngrijorarea americanilor mai stăruia încă. Ea îl urmări pe Roosevelt și pe consilierii săi, de-a lungul croazierei efectuate la începutul lunii august pe vasul Augusta, cu destinația Argentina, lângă Newfoundland; acolo *Prince of Wales,* avându-i la bord pe primul ministru și pe Harry Hopkins, venise la întâlnirea cu partea americană. Hopkins făcuse o călătorie rapidă de la Londra la Moscova și înapoi, pentru a ajunge la timp și a-l însoți pe Churchill în călătoria peste Atlantic. Se întorsese de, la o întâlnire cu Stalin, convins că Uniunea Sovietică nu va fi strivită de Germania sau forțată să ceară pace înainte de vreme. Cu toate acestea — îi relată el lui Roosevelt — supraviețuirea Rusiei (și victoria sa în război) depindea, în ultimă instanță, de ajutorul Occidentului. Odată ce se deschisese un front de est

stabil — îi spusese Hopkins lui Stalin — se putea iniția un program amplu de ajutoare, în conformitate cu prevederile Legii împrumutului și închirierii. Roosevelt se ducea așadar la întâlnirea cu Churchill convins că ținea in mâinile sale destinele Rusiei și ale Marii Britanii.

Subsecretarul de stat Welles nu pierdu vremea și îi „aminti" omologului său britanic, Sir Alexander Cadogan, că trecuseră șase săptămâni de când Roosevelt îi ceruse lui Churchill o declarație publică, în care acesta să afirme că nu se făcuseră promisiuni pentru perioada postbelică — trecuseră șase săptămâni și nici un răspuns. In anii 1890. Lordul Salisbury ar fi fost vexat de o asemenea forțare a mâinii, dar acum se aflau în 1941, anul de cotitură, cum îl

129 numea Churchill. Cadogan se oferi să le arate textele tuturor acordurilor britanice curente, asigurându-l pe Welles că acestea nu conțineau nimic îngrijorător. Americanul spusese că „i-a mai venit inima la loc" aflând aceasta și trecu la altă problemă. Care erau intențiile britanicilor în privința renunțării la splendida izolare? „Nu văd cum am putea urma strategii divergente" în privința problemelor economice postbelice — conchise Welles, gândindu-se la cuvintele disprețuitoare ale lui Keynes față de programul lui Cordell Hull, de revenire a tuturor statelor la principiile sănătoase ale liberalismului în 21 comerțul exterior

Această întâlnire la vârf cu privire la război se soldă cu o declarație anglo-amencană referitoare la obiectivele războiului, cunoscută sub numele de Cartea Atlanticului. Roosevelt era mai puțin preocupat de a obține garanții specifice din partea primului ministru decât de „a se asigura" în privința britanicilor, înainte ca americanii să intre în război.' IMici Churchill și nici Roosevelt nu doreau să se oprească asupra unei definiții anume a Cartei Atlanticului; ambii erau mulțumiți că puteau apăra declarația în țara lor.[22]

Privind în urmă, după război, Churchill preciza cu multă plăcere cititorilor memoriilor sale că el, și nu Roosevelt, schițase pentru prima oară ceea ce avea să devină mai târziu faimoasa Cartă a Atlanticului. „Luând în considerare, toate poveștile referitoare la concepția mea reacționară despre Bătrânul Continent și supărarea pe care se zice că i-ar fi pricinuit-o aceasta președintelui, mă bucur că se va consemna faptul că proiectul celei ce avea să devină „Carta Atlanticului" a fost în formă și în fond, o lucrare britanică.

prezentată cu propriile mele cuvinte."[23]

După câteva modificări de terminologie, prima declarație de război a aliaților conținea opt „principii comune" care cuprindeau „speranțele acestora într-o lume viitoare mai bună." Punctul al treilea statua angajamentul acestora de „a 130 respecta dreptul tuturor națiunilor de a alege forma de guvernământ în care vor trăi și... dorința de a h se restitui drepturile la suveranitate și autoguvernare celor cărora le-au fost luate cu forța."

Discuțiile cele mai grele din cadrul întâlnirii de la Argentina se dovediră a fi cele referitoare la eforturile americanilor de a-i convinge pe englezi să accepte punctul patru al declarației propuse. Prin el. ambele guverne urmau să consimtă sprijinirea în egală măsură a accesului statelor la comerț și materii prime Asupra acestui punct. Keynes i se opunea lui Huli, sistemul splendidei izolări se împotrivea legii acordurilor comerciale reciproce iar trecutul britanic se vedea pus față în față cu viitorul american. Roosevelt îl opri pe Welles de la insistențe prea mari, atunci când Churchill argumentă că nu putea semna o astfel de declarație fără a adăuga cuvintele „cu respectarea cuvenită a obligațiilor lor în vigoare". Deocamdată, era de ajuns. Roosevelt considera că spusese destul de clar că în această privință trebuia să se ajungă la o concluzie comuna.

La sfârșit, Sir Alec Cadogan îl întrebă pe Welles dacă această Cartă a Atlanticului, inițiată de Roosevelt și Churchill, era suficientă pentru a-i convinge pe americani că britanicii nu făcuseră angajamente anterioare, sau dacă mai doreau ca aceștia să facă o declarație publică separată. „După Declarația în opt puncte" — replică subsecretarul — „ar fi un lucru absolut inutil și era sigur că președintele nu dorea nimic * in sensul acesta.

Carta servi scopurilor britanicilor — susținea Churchill, asigurând o declarație de război din partea americanilor: „după declarația comună, era o chestiune de onoare ca americanii să nu stea deoparte' .[26] Dar Churchill spera să provoace această chestiune de onoare cu prilejul conferinței. Rusia trebuia ținută în război —■ spunea el. O pace separată pe frontul de est ar duce oricum la un dezastru. Trebuia să-l

131 convingă pe Roosevelt — spunea primul ministru — că „el nu va răspunde de consecințe dacă Rusia era silită să ceară pace și dacă, să zicem, până în primăvara viitoare britanicii își vor fi pierdut orice speranță cu privire la intrarea Statelor Unite în război."

Președintele a suportat foarte bine aceste declarații — raportă Churchill Cabinetului de Război — „și a spus clar că va căuta un «incident» care să justifice deschidera ostilităților." Reproducerea fidelă a cuvintelor lui Roosevelt de către Churchill este mai puțin importantă decât contextul în care a fost făcută și decât îngrijorarea cu privire la o pace separată în est. Este mai cu seamă semnificativ faptul că în cazul acesta, amenințarea era folosită de către primul ministru britanic în speranța de a-și mări influența asupra lui Roosevelt — un început complicat al diplomației celui de-al doilea război

P7 mondial.

Miza fiind atât de mare, nu era de mirare că Churchill se gândea la Pacea de la Brest-Litovsk și la retragerea rușilor din primul război mondial. Cu atât mai mult cu cât strategia sa „periferică" va depinde de un echilibru fragil

pe frontul de est. Așa cum schițase Churchill înainte de Conferința Atlanticului, și cum o va face mereu, strategia periferică se baz,a pe metoda tradițională britanică, blocadei navale, întărită acum cu bombardamente aeriene.

Aceste etape în sine puteau provoca prăbușirea germanilor — îi sugeră el lui Roosevelt. „Dar ar trebui să se facă și planuri de sprijinire a populațiilor de către armatele eliberatoare la momentul potrivit." Această proiectare a celui de-al doilea front, sau a unei serii de mici fronturi secundare, în scopul sprijinirii revoltelor locale „la momentul potrivit' nu era deloc pe placul stategilor militari americani. Stimson ridiculizase odată planurile stategegice ale lui Churchill, ca fiind bune numai de astupat găuri de șoareci. Cu atât mai puțin își imaginau americanii campaniile corespunzătoare din 132 nordul Africii, la care primul ministru îl tot îndemna pe Roosevelt[28]

„Scrisoarea' adresată de Churchill și Roosevelt lui Stalin, cu prilejul Conferinței Atlanticului, promitea conducătorului rus „maximum de ajutoare de care ar putea fi nevoie urgentă" în scrisoare, se remarca necesitatea unei conferințe pentru discutarea „strategiei de perspectivă' și se încerca stabilirea unei legături între distribuirea ajutoarelor din Occident și planificarea stategică. „Războiul se duce pe mai multe fronturi și, înainte de a se sfârși, poate că vor mai apărea și alte A câmpuri de luptă.

Mai târziu, Churchill afirma că el și Roosevelt schițaseră acest mesaj împreună; dar cuvintele ambigue despre „și alte câmpuri de luptă" sugerează abilitatea și subtilitatea primului ministru referitoare la problemele „echilibrului" în diplomația din timpul războiului. Dacă se menținea frontul de est — își imagina el — aceasta va necesita un efort din partea Occidentului de a restabili echilibrul, printr-o combinație abilă de reasigurări și ajutoare materiale. Atâta vreme cât America nu participa la război, nu se putea face mare lucru pentru a-i smulge

inițiativa strategică lui Churchill, nici pentru a-i împiedica pe acesta să stabilească relații cu noul aliat. Rusia stalinistă, și în fine, nici pentru a-l opri să mai strecoare în on urechile lui Roosevelt tot felul de idei.

Statele Unite nu aveau o relație analogă cu Stalin, carență pe care Roosevelt se va strădui mai târziu, în timpul războiului,, să o înlăture. Oricât de dubioasă li s-ar fi părut americanilor planificarea militară britanică, aceasta nu cuprindea nici un cadru pentru relațiile sovietofemericane. în prima sa conferință de presă, după întoarcerea de la Argentia, Roosevelt spuse că întâlnirea fusese plănuită încă din luna februarie, că ea consta „în primul rând într-un schimb de opinii" și că până în prezent nu se intenționase aplicarea celor opt puncte ale

cartei. Ajunseseră, el și cu primul,ministru, la o înțelegere deplină din toate punctele de vedere asupra situațiilor din lume, inclusiv a celei din Extremul Orient? Ei bine — veni răspunsul — discutaseră despre toate zonele lumii. Unul dintre reporteri sesiză rapid sensul posibil al ambiguității intenționate a cuvintelor lui Roosevelt

Reporterul. Domnule președinte, este cumva Rusia obligată să adere la program in opt puncte? acest

Președintele. Nu.

Președintele: Nimeni nu s-a gândit la aceasta înaintea dumitale.[31]

Era cu siguranță o mică denaturare a adevărului, dar nici nu se poate spune că sovieticii fuseseră invitați la elaborarea proiectului cartei. Când. îh ciuda observațiilor lui Roosevelt, aceasta le fu prezentată de către britanici ca *un fan accompli*********, ambasadorul Maiski reacționă după cum era de așteptat. S-ar zice se plânse el ministrului de externe Eden - „că Anglia și S.U.A. se consideră Dumnezeul Atotputernic, chemat să judece restul lumii păcătoase, inclusiv țara mea. Nu puteți forma o alianță pe astfel de baze'°^

Eforturile insistente ale britanicilor de a obține aderarea sovieticilor la cartă i se părură Moscovei „un șantaj*' Intenționau americanii și britanicii să renunțe la furnizarea de ajutoare pentru a 'e torța mâna? Molotov credea în posibilitatea unei asemenea intenții și îl informă pe Maiski că Uniunea Sovietică nu fusese consultată în prealabil in legătură cu declarația. „Tovarășii noștri sunt foarte iritați de faptul că se urmărește legarea U.R.S.S.-ului la carul altor state.“°[3]

********** Fapt împlinit (1. franceză) in trad. ■

Rușii erau, de asemenea, enervați de faptul că britanicii dovedeau o ceremonie de semnare specială, la care să asiste și reprezentanți ai guvernelor din exil. „Britanicii și americanii" — scria un ministru de externe adjunct — „ar vrea să ne reducă la statutul guvernelor aflate în exil ia Londra și în dominioanele Regatului Unit. [34] Rușilor nu ie picase prea bine. Churchill dorise să excludă imperiul din Carta Atlanticului, dar dorea, de asemenea, să împingă Rusia în rândul guvernelor din exil, pentru a-i face egali din puct de vedere politic. în cele din urmă, încercarea sa de a menține două lumi separate — pe de o parte lumea națiunilor de limbă engleză și imperiul, pe de altă parte lumea statelor semnatare a Cartei Atlanticului •— nu reuși. După întoarcerea de la Argentia, primul ministru răspunse întrebărilor referitoare la împărțirea lumii în două categorii, declarând că evoluția imperiului și a Commonwealth-ului constituia o problemă aparte, diferită de cea a națiunilor pe care germanii > le privaseră de libertate. Dacă dorea să controleze expansionismul rușilor, nu putea restrânge prevederile Cartei Atlanticului la Europa. Conducătorul Partidului Laburist și adjunctul primului ministru, Clement Attlee, declară în fața unor studenți din vestul Africii, la Londra, că această cartă se referea la „toate rasele omenirii" Protestele primului ministru referitoare la faptul că e! și președintele își limitaseră promisiunile la „viața statelor și națiunilor aflate sub jugul nazist" nu făceau decât să atragă atenția asupra obiectivelor războiului. [35]

Păstrându-și punctul de vedere potrivit căruia lumea putea fi împărțită în sfere care se *aflau* sau *nu se aflau* sub incidența Cartei Atlanticului, politicienii britanici continuau să facă presiuni asupra sovieticilor, pentru a-i determina să semneze declarația anglo-amencână. in cele din urmă, rușii acceptară. Maiski aduse cu sine o lungă declarație pentru a fi citită la Conferința Aliaților, care proclama aderarea Uniunii Sovietice, adăugând un

protest care cuprindea acest paragraf esențial.

135

Ținând cont de faptul că aplicarea practică a acestor principi^ se va adapta in mod inevitabil împrejurărilor, necesităților și particularităților istorice ale anumitor țări guvernul sovietic declară că aplicarea consecventă a acestor principii se va bucura de cel mai mare sprijin [36] *din partea guvernului și a popoarelor Uniunii Sovietice*

Aici apar câteva semnalări, cu precădere expresiile „aplicare consecventă' și „cel mai mare sprijin". Acestea indicau în mod clar nu numai că rușii își rezervau dreptul de a adapta Carta la „împrejurările" din jurul lor — cum făcea și Churchill — dar și că respectarea regulilor anglo-americane depindeau de acțiunile Occidentului in propria sa sferă.

Declarația lui Maiski punea, de asemenea, un mare accent pe necesitatea de „a contribui la înfrângerea cât mai rapidă și mai decisivă a agresorului .

Pentru ducerea la bun sfârșit a acestei misiuni, trebuie să se întrunească și să-și dedice toate forțele și resursele, în vederea găsirii celor mai eficiente căi și mijloace de a-și atinge scopul.

Aceste expresii codificate se refereau la conferința trilaterală, pe care Hopkins o promisese în timpul vizitei sale la Moscova, efectuată în luna iulie, chiar înainte de întâlnirea la vârf dintre Roosevelt și Churchill. Deși conferința nu fusese amânată în scopul forțării sovieticilor de a adera la Carta Atlanticului, Lordul Beaverbrook, care conducea delegația britanică în cadrul convorbirilor despre Legea împrumutului și închirierii la Moscova, îl găsi pe Stalin într-o dispoziție foarte bănuitoare. Eforturile lui Beaverbrook de a înlătura

aceste sentimente îi provocară lui Stalin triste amintiri, care îl făcură să zâmbească, dar și să taie în carne vie. în toiul discuției referitoare la deschiderea unui al doilea front, ca alternativă

136 la prezența trupelor britanice în Rusia, Beaverbrook îl întrebă pe Stalin dacă credea că era posibilă o invazie a aliaților în Franța. Am putea lăsa aceasta la aprecierea lui Churchill — replică Stalin — dar de ce să nu se trimită trupe la Arhanghelsk sau în Ucraina? Odată Churchill dorise să trimită o armată la Arhanghelsk — îi răspunse Beaverbrook cu sarcasm. Această propunere se soldase cu „comentarii batjocoritoare" în legătură cu „incidentele din războiul precedent"[37]

Se trecu ușor peste această menționare a intervenției britanicilor în Rusia, în 1918, Stalin interesându-se apoi de obiectivele de pace ale acestui război. Atât Beaverbrook cât și conegociatorul său american, Averell Harriman, replicară că cele opt puncte ale Cartei Atlanticului reprezentau un program pentru pace. Beaverbrook argumentă că, prin semnarea cartei, Stalin și-ar face mulți prieteni deoarece obiectivele cuprinse în ea erau importante pentru opinia publică americană. Era o ocazie pentru Stalin de a folosi presa în vederea construirii unei imagini mai bune despre Rusia. Roosevelt — adăugă Harriman — dorea mai multe „informații" din partea guvernului sovietic, deoarece categorii largi de americani aveau prejudecăți mari în privința sovieticilor.[38]

Sau poate că Stalin avea alte idei? — întrebă Harriman. Stalin îl privi pe Beaverbrook. „Cele opt puncte vă satisfac?" Prietenul, de obicei vorbăreț al lui Churchill păru stupefiat de întrebare. Harriman interveni, preluând inițiativa. Se gândea Stalin la ceva anume? — întrebă el. Stalin se gândea, într-adevăr, la o propunere. „Ce-ar fi dacă i-am obliga pe germani să plătească daunele?" Beaverbrook răspunse în doi

peri: „Mai întâi trebuie să câștigăm războiul."

La întâlnirea următoare, Harriman aduse liste cu produse pe care Statele Unite le peteau pune la dispoziția Uniunii Sovietice, conform Legii împrumutului și închirierii. După ce parcurseră listele, americanul îl întrebă pe Stalin dacă nu

137 dorea să-i trimită lui Roosevelt o telegrama de rutină, așa cum făcuse Churchill o vreme. întrucât în viitor vor apărea multe chestiuni de discutat, era important să dezvolte „un strâns schimb de idei intre ei trei . Beaverbrook sugeră ca Stalin să-l invite pe Churchill la Moscova. încurajat de această disponibilitate anglo-americană. conducătorul sovietic își susținu insistent punctul de vedere referitor la atitudinea Finlandei. Trupele finlandeze se adau in momentul acela pe teritoriul Rusiei — pretinse ei — luptând de partea Germaniei. El mai întrebă dacă nu s-ar putea semna un tratat sau o alianță, nu numai pentru război, ci și pentru pace, intre Rusia 40
și Anglia.

Harriman era foarte mulțumit de toate acestea. ..Am avut senzația că fusese sincer cu noi și că. dacă ne am respecta promisiunile pe care i le-am făcut și am menține relațiile personale cu Stalin, suspiciunea care a existat intre Guvernul Sovietic și guvernele noastre ar putea fi înlăturată.

Mesajele lui Staîin din vara și toamna precedentă anului 1941, prin care acesta cerea îndeplinirea promisiunilor făcute cu prilejul întâlnirilor din august și septembrie, referitoare la planificarea de perspectivă, Churchill le răspunse prin mesaje de felicitare pentru eroismul forțelor de luptă sovietice. Acestea avură darul de a-l liniști numai în mică măsură pe conducătorul rus, sau de a mai îmblânzi limbajul „cererilor" sale din ce în ce mai amenințătoare, cu privire la deschiderea uhui front apusean.

Argumentul de bază al lui Churchill consta in faptul că practic nu existau forțe disponibile și nici mijloace de a le transporta până în Franța și pentru a întreprinde ceva de proporțiile imaginate de Stalin. Un asalt prematur asupra coastei franceze, puternic fortificată, ar duce, dimpotrivă, la un mare dezastru, amânând victoria cu luni, dacă nu chiar cu ani de zile. în particular țși. uneori, in prezența ambasadorului Maiski), primul ministru se arătă destul de supărat 138 de faptul că Stalin considera că ar avea vreun drept de a le face reproșuri britanicilor cu privire la orice front.

Cu numai patru luni în urmă — îi spuse el lui Maiski la începutul lunii septembrie — guvernul Maiestății Sale nu știa de ce parte va trece Rusia, intr-adevăr, se credea că era foarte probabil ca Stalin să-i aleagă din nou pe Hitler. „Chiar și atunci, eram siguri că până la urmă vom învinge. Nu am crezut niciodată că supraviețuirea noastră ar depinde de†††††††††† acțiunile voastre în vreun fei. Orice s-ar întâmpla, orice ați face, dintre toate națiunile sunteți singurii care nu aveți nici un drept să ne reproșați ceva."[4]

Aluziile la Pactul sovieto-nazist din 1939 îl făceau întotdeauna pe Maiski să replice: „Dar cu Acordul de la Munchen cum rămâne?" Churchill nu avea nimic împotrivă să discute despre Acordul de la Munchen, vărsându-și mânia distrugătoare pe mormântul sărmanului Neville Chamberlain. (Chamberlain murise în noiembrie 1940, după șase luni de la părăsirea cabinetului). Pe de altă parte, nu dorea să înceapă consultări militare anglo-sovietice la nivel înalt, indiferent de aluziile mesajelor lui Stalin la stomacul delicat al lui John Bull* sau la o pace separată în est

Nici ambasadorul. Sir Stafford Cripps, și nici atașatul

---

†††††††††† Personaj din satira lui John Arbuthnot ‚Law is a Bottomless Pit" (1712), care întruchipează trăsăturile tipice ale națiunii britanice (N. trad.). I

militar, generalul Noel Mason-Macfarlane. nu primiră permisiunea de a se întoarce la Londra, pentru a susține dorința de mai mare consultare și colaborare cu Rusia. Churchill se opuse personal cererii lui Mason-Macfarlane. bălmăjind un pretext despre faptul că generalul nu putea să-și părăsească postul în'timpul zilelor critice ale bătăliei pentru Moscova. Stalin ar fi preferat ca acesta să fie la Londra, căci tot ce putea face Mason-Macfarlane era să observe cu atenție, prin binoclu, înaintarea germanilor.

Generalul se învoi, telegrafiindu-le superiorilor săi că britanicii nu puteau spera să-i înfrângă pe-germani, „ducând războaie separate". Era ilogic, continua el, să încerce să coordoneze trimiterea de ajutoare americane, pe două fronturi pe care se duceau două „războaie necoordonate [42]

Corespondența din ce în ce mai caustică dintre Stalin și Churchill continuă până în toamnă. Deși armatele germane *se apropiau de Moscova iar în Sud, de Bazinul Donețși de Munții Caucaz, regiuni de importanță industrială vitală, se pare că diferitele propuneri ale rușilor rămaseră fără un răspuns clar. „Nu înțeleg ce dorește Stalin" — se plângea Churchill.[43]' Scrisorile dintre Londra și Moscova, din această perioadă, cu ^reu mascau realitatea îngrijorătoare a suspiciunii lor reciproce. Cu sau fără război, în relațiile anglo-sovietice se făcuseră tot atâtea progrese ca și în discuțiile militare din vara anului 1939. Ceea ce dorea Stalin — destul de evident pentru alții — era ca Londra să nu țină lucrurile în șah pe frontul de est, din punct de vedere militar și politic, astfel încât să exploateze situația la momentul oportun. La ce serveau promisiunile de a nu se încheia o pace separată? La lăsarea Rusiei și Germaniei să se epuizeze? La lipsirea Uniunii Sovietice de avantajele obținute prin Pactul sovieto- nazist?

în perioada când era la Moscova, Harriman primi o nouă misiune specială. El urma să ia legătura cu reprezentanți ai armatei poloneze care se pregătea pe teritoriul Rusiei. Instrucțiunile sale inițiale se refereau la

faptul că, de vreme ce guvernul polonez în exil fusese deja declarat eligibil, pentru acordarea împrumutului și închirierii (pe când Rusia nu fusese acceptată), ar trebui să trateze direct cu polonezii. Cel de-al doilea motiv pentru acest demers avea să genereze multe complicații politice în viitor:

Considerăm că este in conformitate cu politica noastră să susținem prestigiul Poloniei cât mai mult cu

putință și să determinăm Europa de Est să trateze direct cu polonezii, în privința sprijinirii torțelor polone din Rusia', deoarece asemenea negocieri directe ar conduce, , probabil, la creșterea prestigiului și la individualizarea acelor forțe, atât în, prezent, cât și în viitor [44]

Două zile mai târziu, dispozițiile speciale adresate lui Harriman erau revocate de către Harry Hopkins, dar atât Harriman, cât și Beaverbrook discutară despre înarmarea polonezilor cu ministrul de externe Molotov, care. în mod surprinzător, nu se opuse cu nimic eforturilor anglo-americane. [45]

Toate mașinațiile legate de Carta Atlanticului, reticența britanicilor de a discuta despre deschiderea unui al doilea front iar apoi refuzul lui Churchill de a declara război aliaților Germaniei, produseră o criză în corespondența dintre Stalin și Churchill, la începutul luni noiembrie. Atât Maiski, cât și Eden se temeau de o posibilă ruptură. Stalin ceruse să se trimită în Rusia între douăzeci și treizeci de divizii, care să i se alăture în lupta pe frontul de est; în același timp, Maiski ridică de mai multe ori, din propria inițiativă, problema unei declarații de război a britanicilor împotriva aliaților Germaniei — Finlanda, Ungaria și România. într-o perioadă când nu era

posibil să acorzi mai mult sprijin material, era cu atât mai important, — spunea el —să se satisfacă dorințele politice ale Moscovei. „Vă rog. faceți aceasta" — spuse ambasadorul.[46]

De la Londra nu se primi un răspuns clar pentru nici una din cele două solicitări. Apoi, oe la începutul lunii noiembrie. Stalin primi o scrisoare de la primul ministru, formulată în termeni aproape condescendenți. Oare conducătorul «. rus credea că declararea unui război împotriva aliaților Germaniei

141 era „chiar o afacere bună pentru Marea Britanie? La urmă urmei, aceasta ar putea lăsa impresia că „Hitler ar fi capul unei Mari Alianțe Europene, extrem de potrivnică nouă.' Cât despre planurile militare britanice. Churchill nu mai avea nimic de adăugat, decât „fiți siguri că nu ne vom lăsa pe tânjală. [47] Eden îi arătă ambasadorului Maiski mesajul lui Churchill.
la scurt timp după transmiterea acestuia la Moscova. Ce s-ai întâmpla dacă, după primirea telegramei, guvernul său ai insista pentru o declarație de război împotriva celor trei țări pro-germane? — întrebă Maiski. Ministrul de externe arătă că dacă Stalin privea chestiunea ca pe „una de importanță majoră", Cabinetul de Război va face tot posibilul să-i dea satisfacție. Era o chestiune de subliniere a acestei năcesități[48]

Stalin răspunse mesajului iui Churchill in douăzeci și patru de ore de la primirea lui, precizând ceea ce considera mai important

în primul rând, nu exista nici o înțelegere clara mire țările noastre cu privire ia scopurile războiului și planurile de stabilire a oacu, după război: in al doilea rând, nu există, intre U.H.S.S. și Marea Britanie, nici un tratat de ajutor reciproc in lupta impotnva lui Hitler Pana ia stabilirea unei înțelegeri in aceste două unvmțe. ni. numai că relațiile anglo-sovietice vor fi

tulburi, dar dacă e să fim sinceri nu va exista nici un fel de ■ 49 *încredere reciproca* ,

Situația privitoare la aliațu Germaniei devenise maccep tabilă pentru Uniunea Sovietică, oa mai mult Stalin era supărat că Statele unite fuseseră consultate ,n această privința și chestiunea fusese făcută publică urm intermediu, presei. în aceeași zi in care își trimise mesajui Staiin făcu declarație proprie, difuzată ia ,radio- cu prilejul aniversări' 142

Revoluției Bolșevice. In declarație, el susținea că eșecul Armatei Roșii era rezultatul refuzului Occidentului de a veni în ajutorul Rusiei.[30]

Maiski și Eden erau de față in momentul in care Churchill citea scrisoarea lui Stalin, congestionat la față, mcleștându-și pumnul cu gesturi spasmodice. Urmă apoi după cum relată primul ministru cabinetului - ..o discuție pe față' . Dacă Rusia ne-ar fi anunațat că va intra in război de partea noastră — începu Churchill — lucrurile ar fi stat altfel. Cât privește problema unei înțelegeri postbelice, guvernul Maiestății Sale nu putea depăși prevederile Cartei Atlanticului.[31]

După ce Maiski și Eden il liniștiră pe primul ministru, se hotărî ca Eden să fie trimîs la Moscova. După cum le spuse membrilor cabinetuiui. ministrul de externe'știa că rușii se temeau de presupusele intenții ale Statelor Unite și Marii Britanii de a stabili condițiile păcii intre ele. El dorea să înlăture aceste suspiciuni. Când Eden și Maiski se întâlniră apoi în particular, pentru a mai limpezi atmosfera. Eden se plânse de tonul scrisorii iui Stalin și de încercările evidente de a stârni opinia publică împotriva cabinetului ue război. Ambasadorul sovietic recunoscu că tonul scrisorii era nepotrivit. Dar propunerile lui Stalin spuse el — erau cereri foarte rezonabile. (Ar fi putut să adauge că Eden însuși sugerase ca Stalin să numească problemele pe care el le considera importante). Mai mult decât atât, tunul se

putea explica și prin suspiciunile rușilor față de acei membri ai guvernului britanic antebelic care pledaseră pentru a i se. acorda Germaniei mână liberă in est. „Ca urmare, atunci când din motive poate foarte întemeiate nu am deschis un al doilea front, aceste suspiciuni au fost, intr-o oarecare măsură, stârnite din nou. lată de ce după cum mi-a explicat chiar el mai înainte — prezența soidaților britanici in Rusia avea o mare semnificație politică, pe lângă valoarea lor militară."[3]*

Maiski îi mai transmise lui Eden un mesa| verbal de liniștire din partea lui Stalm. în care acesta pretindea că nu

 intenționase să ofenseze guvernul britanic. Stalin îi rugase pe Maiski să transmită că el ridicase probleme importante și că nu dorea complicarea situației prin provocarea unor neînțelegeri personale. în mod special era supărat de afacerea finlandeză, deoarece fusese profund afectat de modul în care aceasta fusese tratată la Londra, situând Uniunea Sovietică pe o poziție umilitoare în fața lumii întregi, în ciuda sentimentelor sale rănite — se încheia mesajul — el nu se gândea decât la un singur lucru; să ajungă la un acord de ajutorare reciprocă și de stabilire postbelică a păcii.[53]

Maiski îl însoți pe ^ministrul de externe la Moscova, in dificila sa misiune diplomatică. Plecând din Londra cu trenul. Maiski privea pe fereastră și se gândea la primirea care urma să li se facă în capitala rusă. în timp ce satele și câmpurile verzi se succedau cu repeziciune prin fața ochilor săi. asemeni unui model monoton de pe un tapet. Apoi ceva îi atrase atenția, ceva diferit. In fiecare gară pe lângă care treceau în viteză era o mare agitație, lumea gesticula și alerga de colo-colo, părând că discută cu aprindere.

„Nu puteam înțelege ce se întâmplase" — scria el mai târziu. Eden dădu dispoziție ca trenul să se oprească în gara următoare și un subaltern sș întoarse cu o veste

uluitoare. Japonia atacase Statele Unite.[54] Ministrul de externe nu era sigur dacă trebuia să-și continue drumul ia Moscova, dar Maiski îi spuse că acum misiunea sa devenise mai importantă ca oricând. Churchill, care se pregătea deja să meargă la Washington, ii ură numai drum bun." Dar după cum putură să-și dea seama atât Ma.ski cât și Churchill — nimic nu mai era ca înainte. Ambasadorul era îngrijorat — și temerile sale aveau să se confirme, odată ajunși la Moscova — de faptul că Stalin nu înțelegea pe de-a întregul semnificația atacului de la Pearl Harbor

Maiski știa că încercările de a impune acum lui Eden sau guvernului Maiestății Sale să aleagă între două alternative, ar 144 fi dat în mod sigur greș. Evident, americanii se vor opune oricărui acord care ar implica stabilirea frontierelor postbelice; și iată că acum, dintre toate vocile care se ridicau în numele Occidentului, trebuia să o asculte pe a lui Roosevelt. N-ar fi 55 fost tocmai in interesul Rusiei să-l supere pe președinte. Era preferabil să discute cu americanii despre deschiderea unui al doilea front decât să-i ademenească pe Eden și Churchill cu ajutorul conservatorilor.

Planul discuțiilor pe care ministrul de externe urma să le poarte la Kremlin fusese stabilit înainte de atacul de la Pearl Harbor. Mai mulți funcționari de la Foreign Office admiteau faptul că semnarea Cartei Atlanticului îi făcuse pe ruși să bănuiască un bloc anglo-amencan, dar trebuia totuși să i se spună lui Stalin că guvernul Maiestății Sale nu putea să recunoască anexarea statelor baltice. Eden intenționa, de asemenea, să amâne orice discuție cu privire la cererea de despăgubiri din partea Germaniei, oferind in schimb promisiuni cu privire la ajutorul britanic pentru reconstrucția postbelică a Rusiei. Pe agenda ministrului de externe mai figura discutarea unui plan vag de „federalizare" a statelor mai slabe din Centrul Europei, începând cu un acord între Cehoslovacia și

Polonia, care ar putea include mai târziu și statele balcanice.[56]

„Dacă nu vom propune noi înșine o soluție acceptabilă pentru națiunile balcanice" — se menționa în memoriul redactat de Foreign Office și dus de către Eden la Moscova — „există pericolul ca guvernul sovietic să reușească să obțină o influență preponderentă in Balcani, prin intermediul propagandei panslaviste ,o7 Adjunctul lui Eden. Sir Alexander Cadogan, numi acest plan „Carta Volgăi."[50] Când Eden prezentă proiectul cabinetului de război, dori ca el să fie cât mai precis, pentru a exorciza suspiciunile lui Stalin cu privire la faptul că erau „gata să facă pace cu o Germanie aflată sub controlul armatei, dacă aceasta răsturna Partidul [Nazist]

145 de la putere." Churchill obiectă. Era prea mult. Cum putea ști cineva ce guvern va prelua conducerea ia sfârșitul războiului.[59]

în mare, programul prezentat de Eden in vederea discuțiilor de la Moscova nu era prea substanțial, încărcat cum era cu speculații și subterfugii mentale, cum era cel al lui Churchill cu privire la tratativele viitoare cu o Germanie posthitleristă. Nu este de mirare că o parte din fucționarii de la Foreign Office și unii, membri ai cabinetului găseau că e o prostie să se angajeze în tratative numai cu un guvern posthitlerist pe placul sovieticilor. Ba mai mult, la Moscova Eden nu ar fi fost singur, deoarece după atacul de la Pearl Harbor, Statele Unite deveniseră dintr-odată un factor major, de care trebuia să se țină cont in toate calculele politice

„Nu-l lăsați pe Churchill să vă lege prin alte angajamente speciale decât cele prevăzute de Carta Atlanticului ii avertiză William C. Bullitt pe președintele Roosevelt, pnntr-u notă scrisă de mână, la 5 decembrie 1941. Fostul ambasador în Rusia și Franța, acum adversar înverșunat al sovieticilor, avertiza că nu avea

nimic de-a face cu diplomația Bătrânului Continent. „încercați să-l împiedicați jpe primul ministru] să se angajeze vis â vis de Rusia. Tratatele dacă se vor încheia — vor fi tot atât de greu de aplicat cum au fost vechile tratate secrete pentru Wilson."[60]

Acesta nu era un sfat nou. Și nici o părere singulară in aceeași zi, respectiv cu două zile înainte ca japonezii să atace Pearl Harbor, secretarul de stat Cordell Huli ii telegrafiase ambasadorului Winant la Londra. Roosevelt aprobase per sonal avertizarea ministrului de externe Anthony Eden, aflat în drum spre Moscova, de a nu accepta nici un fel de acord Rusia va avea parte de tratament egal ia conferința de pace nimic mai mult. Carta Atlanticului trasase atitudinile și strategia 146

Statelor Unite față de lumea postbelică spuse Huli și ar fi o „nenorocire" dacă „unul dintre cele trei guverne, care au acum o bază comună prin Carta Atlanticului, s-ar arăta inclinat să-și asume anume responsabilități privind unele condiții ale tratatelor postbelice.. Mai presus de orice, nu trebuie să existe acorduri secrete "[6']

Cu toate acestea, ia 16 decembrie 1941. puțin după orele șapte seara. Stalin deschise discuțiile de la Kremlin cu o propunere îndrăzneață, oferind nici mai mult nici mai puțin decât o guvernare anglo-rusă a Europei postbelice. Departe de a dori să-i alunge pe britanici dincolo de Marea Mânecii după înfrângerea Germaniei, Stalm imagină o hartă a Europei care îi prezenta bine așezați în bazele militare din Franța și Olanda. Rusiă urma să aibă fortificații asemănătoare în Finlanda. Pe măsură ce Stalm vorbea, frontierele se deplasau iar de pe hartă dispăreau spațiile albe: baze navale britanice apăreau pe țărmurile Norvegiei și Danemarcei, in timp ce baze navale și militare ruse luau naștere pe teritoriul unei Românii mai mari. De la est la vest și de la nord la sud Marea Britame

și Rusia stăpâneau pline de bunăvoință in Europa Centrală.

> *în acest scop, va trebui să avem forță militară și cred că ar fi de dorit să se incheie o alianță militară între țările democratice: acestea ar trebui organizate sub egida unui fel de consiliu care* să *dispună de o forță militară internațională. Dacă o pane din țările europene vor, vrea să se unească intr-o federație. Uniunea Sovietică nu va avea nimic de obiectat față de un asemenea procedeu* [6 1]

Privind in |ur. probabil că Eden se întreba dacă se afla într-adevăr în capitala m care trebuia să ajungă. Oare Stalm vorbea serios despre aceasta propunere uluitoare? Eden avea

147 să mediteze la această problemă la întoarcere, când va putea încerca să tragă și câteva concluzii. între timp, considera necesar să mai temporizeze puțin mersul evenimentelor. Stalin țintea departe, mult prea departe. Tratatele pe care le propusese — răspunse Eden — contraveneau obligațiilor pe care le aveau britanicii față de Statele Unite, în conformitate cu Carta Atlanticului.

„Doresc să fiu cât se poate de sincer in legătură cu aceasta" — spuse Eden. „Chiar înainte ca Rusia să fie atacată, domnul Roosevelt ne-a trimis un mesaj prin care ne ruga să nu facem nici o înțelegere secretă cu privire la reorganizarea postbelică a Europei fără a-l consulta mai întâi pe el." Ministrul de externe raportă cabinetului de război că Stalin nu mai fusese interesat de alte declarații comune. El dorea recunoașterea imediată a pretențiilor teritoriale din Finlanda, statele baltice și România. Nu putea face alte concesii decât ca problema frontierei poloneze să fie lăsată deschisă, până mai târziu. „Dorința sa era de a stabili că scopurile noastre de război erau

identice, pentru ca alianța noastră să fie mai puternică. Dacă scopurile noastre erau diferite, atunci nu era posibilă o alianță reală". Ce trebuia să răspundă la toate acestea? — întrebă Eden cabinetului de război.[63]

Răspunsul veni repede. „După cum vă mai amintiți, probabil. Sir A. Cadogan îl asigura pe domnul Sumner Welles cu prilejul întâlnirii membrilor semnatari ai Cartei Atlanticului, că guvernul Maiestății Sale nu se angajase la nimic care să-i lege mâinile la tratativele postbelice." Desigur, aceasta nu însemna că Marea Britanie se va opune neapărat cerințelor Rusiei- la conferința de pace.[64] Dar nici nu însemna că Churchill intenționa să le aprobe. Acum — dădea de înțeles mesajul cabinetului — Statele Unite vor trece de partea Londrei, pentru a limita ambițiile sovieticilor.

148

in ce consta Carta Atlanticului? se intreba Stalin. Diferența dintre matematică și algebră putea fi definită ca diferența dintre declarații precum Carta Atlanticului și tratate. „Consider că o declarație este ca algebra, pe când un acord este comparabil cu aritmetica practică, și cred că în situația de față, când Hitler se laudă cu tratatele pe care a reușit să le obțină, ar fi mai înțelept să se încheie tratate între cele două țări, iar documentele noastre să fie concepute în sensul . 65 acesta.

Da — reuși să spună Eden — dar trebuia ca asemenea propuneri care anulau totul până la ele să fie analizate nu numai de către Statele Unite, ci și de către domimoane... și așa mai departe. Protestele sale rămaseră în suspensie. Foarte bine — spuse Stalm — informați-i și pe americani. Ar fi oare posibil să faceți aceasta pe cale scrisă? Nu, — spuse Eden — „cred că ar fi mult mai înțelept să discutăm cu ei despre asta." Stalin nu descurajă: „Aș fi încântat dacă Statele Unite ar participa."

„Mă îndoiesc că vor fi de acord" — reluă Eden, fără a

fi sigur că înțelesese bine ceea ce auzise, sau dacă dorea sau nu ca americanii „să participe". Era în defensivă, întregul său program de discuții era absorbit de planurile vaste ale lui Stalin. Dacă Stalin asta dorea așa cum întrebase Churchill, ce fel de răspuns se putea da? Stalin nu numai că insista cu propunerile de tratate pe lângă Eden, dar dorea chiar să-și „sublinieze" dorința „de-a ajunge la o înțelegere cu voi, pentru a face un front comun în privința acestor probleme."

„De ce ar veni restabilirea frontierelor noastre in contradicție cu prevederile Cartei Atlanticului?" atacă Stalin. Eden, aflat în întregime în defensivă, replică slab: „Nu am afirmat niciodată aceasta". La un moment dat, când discuția se aprise, Stalin se supără datorită argumentelor permanente ale lui Eden, potrivit cărora „nu putea să revină asupra înțelegerii

149 cu președintele Roosevelt Stalin izbucni ..Credeam că prevederile Cartei Atlanticului sunt îndreptate împotriva celor care doresc să stăpânească lumea. Acum Carta Atlanticului pare să fie îndreptată împotriva U.R.S.S.'[166]

Zguduit de întrevederile de la Moscova și indomdu-se. probabil, de capacitatea britanicilor de a deschide un al doilea front în Europa, destul de curând pentru a împiedica un posibil dezastru (militar sau politic) pe frontul de est. Eden ajunse la concluzia că era poate mai bine să stabilească o 67 înțelegere cu Stalin acum decât mai târziu

Ultima încercare a lui Stalin de a obține o înțelegere la Moscova se referise la o propunere de amendare a proiectului declarației pe care ministrul de externe britanic sperase să i-o propună, la sosire. Aceasta urma să se încheie — sugera Stalin — cu următorul amendament: „Cele două părți contractante consimt să lucreze împreună la reconstrucția Europei, după război, ținând cont de interesele ambelor părți atât în privința

securității, cât și a *intereselor U.R.S.S. în restabilirea frontierelor violate de către agresiunea hitlenstă.* Stalin spuse că sugerase această formă de tratat pentru a înlătura temerile potrivit cărora Uniunea Sovietică intenționa să bolșevizeze Europa după război. „Aș don ca aceste principii să fie afirmate limpede, pentru alungarea oricărei temeri din cugetul oamenilor în această privință.[168]

Probabil că Eden avea în minte acest argument surprinzător atunci când raportă cabinetului de război și primul ministru Churchill, aflat la Washington, că Stalin considera recunoașterea frontierelor din 1941 drept „testul de aciditate" al bunăvoinței britanicilor Când Eden le aminti colegilor săi că „dacă vom câștiga războiul, forțele armate ale Rusiei vor pătrunde probabil în Germania și, mtr-o bună zi. aceasta ar putea dori mai mult decât recunoașterea frontierelor din 1941", ministrul de externe primi o mușturluială la 150 care numai un subaltern din india care si-a depășit prerogativele s-ar fi putut aștepta

Statele baltice ajunseseră in posesia Rusiei u telegrafia Churchill lui Eden, de la Washington, la 8 ianuarie 1942 ca urmare a „actelor de agresiune ale unei complicități rușinoase cu Hitler." A ceda pretențiilor lui Stalm însemna ,,a dezonora cauza noastră. Ce voia să spună cu testul de aciditate? înainte de atacul lui Hitler, rușii erau total indiferenți față de soarta oricui, in afară de ei înșiși, in final:

> *Când spuneți...* că *„nimic din ceea* ce *outem face noi sau S.U.A nu va afecta situația la sfârșitul războiului", faceți o presupunere foarte generală a condițiilor care vor predomina atunci Nimeni nu poate prevedea care va fi raportul* de *forțe, sau care armată va învinge. Este totuși probaoil ca Stateie Unite și*

Imperiul Britanic deuarte de a fi epuizate, sâ fie blocui cel mai puternic din nuna de vedere economic și militar din istoria omenim și ca Uniunea Sovietică sâ aibâ nevoie de a/utorul nostru in procesul de reconstrucție, mdlt mai mult decât vom avea noi nevoie de al lor[70]

•

La vremea aceea. Churchill era stăpân pe situație Călătoria sa la Washington fusese un succes aproape pe toate planurile. Cine se credeau rușii de veneau cu asemenea pretenții? Și de ce credea Anthony că trebuia să-și încheie vizita la Moscova „in sunet de fanfară [7] „Rușii trebuie oricum să continue să lupte pentru propria lor viață" - îi telegrafie el lui Clement Attlee — „și depind de noi pentru ajutoare mari, pe care le-am strâns cu greu și pe care le vom trimite cu conștiinciozitate."[71]

Starea de spirit a IUI Churchill era mult diferită de cea din ziua în care auzise de atacul german. Acum, când americanii

151 intraseră în război, situația era cu totul alta. Dacă frontul de est se menținea, și părea că se va menține, era probabil ca Germania să se îndrepte spre Africa de Nord. Roosevelt era de acord cu aprecierea lui Churchill asupra intențiilor germane și își asigură prietenul englez că va trimite trupe cât mai curând posibil „acolo unde acestea vor fi de cel mai mare folos."[72] Putea oare spera la ceva mai bun? Frontul rusesc se menținea iar Roosevelt își manifestase entuziasmul pentru strategia periferică.

Dar aparențele înșelau.

5. PELERINAJE LA WASHINGTON

Gravitatea din ce in ce mai mare a războiului m-a făcut să cred că principiile Cartei Atlanticului n-ar trebui interpretate in sensul negării frontierelor pe care le avea Rusia, in momentul in care a fost atacată de Germania.

Winston Churchill către Franklin Roosevelt, 7 martie 1942[1]

Atacul japonez de la Pearl Harbor făcuse ca importanța pelerinajului la Moscova, impus lui Anthony Eden, să pălească; toate drumurile duceau acum la Washington. Cel puțin, aceasta era optica lui Churchill. „Aderarea Statelor Unite" — îi transmise primul ministru lui Eden, care tocmai se afla pe drum — „compensează toate neajunsurile, și in timp, cu răbdare, va duce la victoria sigură."[2] Churchill se pregăti imediat să plece în Statele Unite. Rajboartele preliminare ale lui Eden din Uniunea Sovietică îi parveniră pe când se apropia de destinație. Acum nici nu se mai punea problema de a satisface pretențiile teritoriale ale lui Stalin. A-l aborda pe Roosevelt în legătură cu propunerile rușilor referitoare la teritoriile ocupate — îi telegrafie Churchill ministrului său de externe — putea duce la ..necazuri de lungă durată pentru ambele părți.[1,3]

Cât era de diferită atmosfera de la Washington din timpul războiului, plină de agitație și de încredere, în comparație cu turnurile sumbre ale Kremlinului din capitala rusă asediată! „Nu este cazul să ne temem — scrisese Adolf Berle în revista *Fortune,* în ajunul intrării amencânilor în război. „Mai degrabă

153 vom avea ocazia de a făuri cea mai strălucitoare epocă pe care au văzut-o Statele Unite Putem tace ca rara să devină pe loc mai prosperă și mai liberă decât a fost vreodată. Merită repetat, totuși, că m timp ce politicieni; americani de-abia așteptau să dispună de vaste resurse economice și militare pentru război și pentru pacea care va urma, aceștia se temeau că s-ar mai putea încă împiedica de diplomația „Bătrânului Continent. Sau altfel spus, dacă rușii se temeau că li se va atribui roiul de simpli mașmiști. in timp ce eroii americani și partenerii lor vor juca scena finală a dramei războiului, americanilor le era la fei de teamă că ceva va marge prost. Ce-ar fi dacă, in ultimul moment, colaboratorii lor ar veni cu un alt deznodământ[9]

Uneori aceste gnj[1] deveneau aproape obsesive. „Teoretic — scria Berle în jurnalul său ..Eden nu tăcuse nici o promisiune [la Moscova^ dar in diplomație există întotdeauna acel clar-obscur care poate determina sau nu o promisiune, în funcție de înțelegerea dintre cele două părți.. "[:3] Toate mișcările lui Stalin erau suspectate, dar probabil că tot atât de atent trebuiau supravegheați și britanicii, in ciuda referirilor frecvente ale lui Churchill la Carta Atlanticului, strategia sa „periferică' de război presupunea m mod inerent riscuri mari, în timpul primei lor discuții la Washington, primul ministru argumentă că dacă rusii rezistau, germanii își vor îndrepta atenția spre Africa de Nord. Din rațiuni psihologice observă el" era important ca acest risc să fie asumat de britanici ș> de americani in egală măsura Deocamdată, f-iioosevelt părea dornic să li se alătu.e Era neiăbdator - spuse el să ordone intrarea in acțiune a forțelor americane terestre ..cât [1]g mai curând posibil, oriunde acestea ar putea fi de folos.

Experții militari americani nu se lăsară impresionați de strategia „periferică" îngrijorarea lor coincidea cu presimțirea din ce in ce mai gravă ca britanicii doreau ca trupele americane să lupte pentru restaurarea „sferei de influență"

 britanică in Orientul Mijlociu, ca urmare, in mod inevitabil. Europa Centrală urma să fie lăsată pradă fie haosului, fie dominației rușilor. Având aceste preocupări, Departamentul de Stat pregătise o declarație a Națiunilor Unite, pentru a fi semnată de Churchill, alături de reprezentanți ai celorlalte țări aliate împotriva puterilor Axei.

Declarația reprezenta primul din cele câteva documente prin care administrația încerca să ridice Carta Atlantică la rangul de adevărată constituție universală pentru „o singură lume" postbelică. Adolf Berle era din nou unul dintre inspiratorii principali ai documentului. Când li se prezentă proiectul, rușii intervenir cu ceea ce Berle numi schimbări ciudate în formulări.

> *Au inclus după cuvintele „lupta pentru libertate', cuvintele „în propriile lor țări, ca și în alte țări ", cu o eventuală referire ia țările sub/ugate din Europa și, în egală măsură, la o viitoare revoluție mondială.*[7]

Dar Berle dorea să vadă cum se vor comportau rușii mai târziu. Pe celălalt. „front" se făceau presiuni asupra iui Churchill pentru ca acesta sâ permită Indiei să semneze ca entitate separată și nu numai ca membră a Commonwealth- ului. cu drept de autoguvernare, aflată sub controlul Marii Britanii (ceea ce. în sine, ar fi fost o „promovare"). Roosevelt însuși alcătui noua listă a semnatarilor, după proiectul inițial, trecu India de pe lista membrilor Commonwealth-ului (pe care figura împreună cu Canada, Australia. Noua Zeelandă și Africa de Sud), în locul cuvenit in ordine alfabetică, intre Honduras și Luxemburg.[0]

întors la Londra -den hotărî că membrii cabinetului de război nu trebuiau să ignore comentariile umilitoare ale IUI Stalin referitoare ia declarațiile răsunătoare. Rezultatul războiului ar putea depinde de buna dispoziție a lui Stalin.

155 tot atât de mult ca și de succesul Armatei Roșii. Dar Eden se gândea și la dorința rușilor de a risipi temerile cu privire la intențiile Uniunii Sovietice de a bolșeviza Europa. încheierea acum a unui acord asupra frontierelor ar putea îngrădi Q extinderea comunismului.

Marea Britanie avea suficiente motive de bănuială împotriva Rusiei — continuă Eden. îl invitase pe Molotov la Londra, într-un efort de a înlătura aceste sentimente reciproce. Ministrul de externe rus păruse încântat de invitație. Dar, aflat încă la Washington, Churchill nici nu vru să audă. Acum nu trebuia să se discute nimic în legătură cu frontierele — îi reproșă aceasta lui Eden. „Știu că în această privință președintele Roosevelt este tot atât de ferm ca și mine, și și-a exprimat în mai multe rânduri satisfacția in legătură cu atitudinea hotărâtă pe care am adoptat-o la Moscova." Și mai spunea în continuare:

> *Sugerați că „testul acid al sincerității noastre[1]' depinde de disponibilitatea noastră de a recunoaște ocuparea acestor teritorii de către Uniunea Sovietică, indiferent de voința popoarelor lor. Eu, dimpotrivă, consider că sinceritatea noastră trebuie să contribuie la menținerea principiilor Cartei Atlanticului, la care Stalin a subscris. De asemenea, de aceasta depinde asocierea noastră cu S.U.A* [w]

Ambasadorul Halifax consideră, in răspunsul său către Eden, că primul ministru nu avea motive să fie „atât de furios" Anthony nu exagera — îi scrise Halifax lui Churchill la 11 ianuarie 1942 — atunci când sublinia preocuparea lui Stalin pentru securitatea postbelică. „Aparte de marea sa importanță în câștigarea războiului... pacea viitoare va depinde în mare măsură de Joe și de disponibilitatea noastră de a gândi și acționa împreună cu această țară, după aceea.

Am sentimentul, după ce m-am gândit iar și iar la discuțiile noastre cu rușii din vara anului 1939, că Anthony nu exagerează în privința importanței pe care o au toate aceste idei referitoare la securitate, în concepția lui Stalin, și cât de mult îl vor influența ele în colaborarea cu noi.[11]

în loc de a spune că ceea ce dorea Stalin „se lovea" de Carta Atlanticului („o aluzie destul de clară la faptul că nu va obține nici o schimbare din partea noastră, dacă putem să împiedicăm acest lucru"), Halifax propuse un compromis între Cartă și revendicările lui Stalm, prin organizarea statelor baltice sub formă de protectorate. Dar ceea ce este interesant aici este faptul că ambasadorul considera Statele Unite ca pe o a treia partidă, care venea la rând după Rusia, conform alfabetului diplomației postbelice.

Eden îi mulțumi predecesorului său pentru „o scrisoare atât de utilă" referitoare la Rusia. Era greu de precizat care erau motivele reale ale lui Stalin în privința răspândirii comunismului — scria el — dar preocuparea sa pentru securitatea națională a rușilor era dincolo de orice îndoială. „Mi se părea a fi un om cu o viziune completă a unei Realpolitik și mai degrabă un continuator al lui Petru cel Mare decât al lui Lenin." Adepții socialismului și comunismului internațional aveau o concepție ușor de recunoscut — sugera Eden. „Dar pot să afirm un lucru, și anume că acesta nu s-a i 2 manifestat in nici o împrejurare."

Eden supuse din nou cazul Cabinetului de Război: în mod sigur nu era înțelept să rateze ocazia de a ajunge la o înțelegere cu Rusia din cauza atitudinii „exagerat de morale" a Americii, „cel puțin atunci când nu era vorba de interesele HO americane." Eden ii ceruse lui Stalin răgaz de doua sau trei săptămâni și termenul expirase. Argumentul în

favoarea stabilirii frontierelor, conform principiului „garduri bune, vecini

157 buni", va reveni mai târziu in timpul războiului, in special cu prilejul Conferinței „Tolstoi din octombrie 1944. dar la începutul anului 1942, ceea ce avea să-l determine pe Churchill să se răzgândească era situația militară britanică din ce în ce mai precară, precum și creșterea tensiunilor politice din țară. Japonezii cuceriseră Singapore la începutul anului 1942. iar primul ministru era uimit că. in nordul Africii, comandanții săi militari „stăteau degeaba de atâta vreme, in ciuda cheltuielilor enorme, in timp ce rușii se luptau cu disperare și vitejie pe frontul lor vast. [14]

Aceasta nu numai că ii dădea feldmareșaluiui german Erwin Rommel ocazia de a-și reface proviziile in nordul Africii — după cum le spunea Churchill comandanților săi — dar provoca și un declin politic la Londra. Churchill scria in bătaie de joc despre cei care mâzgăleau lozinci sau îi arătau cu degetul pe membrii Parlamentului, in drumul acestora spre Camere „Al Doilea Front Acum!" Dar pe la mijlocul lunii februarie trebui să facă „o remaniete considerabilă a cabinetului de război, pentru „a-i crea condiții lui Sir Stafford Cripps, care dorea să aducă forțe proaspete..."[13]

Cripps se întorsese de la Moscova pentru a conduce forțele „celui de-al doilea front' iar Churchill se simți obligat să-l roage să devină președintele Camerei. Deși Churchill scria despre Cripps că putea veni cu forțe proaspete, această afirmație era în parte înșelătoare, deoarece Sir Stafford părăsise de mult timp grupul parlamentar Laburist. Forța sa provenea aproape în exclusivitate din convingerea populară că el putea aduce ceva din spiritul rusesc in consiliile guvernului Maiestății Sale.

Se vorbea chiar despre el ca despre succesorul iui Churchill într-un „guvern al poporului . Primul ministru

era prea familiarizat cu lupta dintre Lloyd George pe de o parte, și Arthur Henderson și Ramsay Mac Donald pe de altă parte, în primul război mondial — când se credea ca și acum. în 158 1942, că Rusia era salvarea — pentru a nu fi îngrijorat de posibilitatea și de pericolul ca „armistițiul politic" din timpul războiului să fie anulat. '

Oficialitățile americane erau de acord că mișcaarea în favoarea lui „Cripps pentru funcția de premier" necesitase supraveghere. Directorul FBI, J. Edgar Hoover. îl anunță pe asistentul secretar de stat Adolf Berle că, potrivit informațiilor secrete, asupra conducerii lui Churchill nu părea să plutească nici o amenințare imediată. La rândul său, ambasadorul Winant raportă că numirea lui Cripps în funcția de președinte al Camerei Comunelor fusese salutată pe larg de presă:

> *Unii comentatori prevăd o intensificare a eforturilor de a strânge relațiile cu Rusia, ca rezultat al prezenței sale in Cabinetul de Război, iar numirea sa va fi pe placul tuturor celor care doresc o recunoaștere mai largă a rolului jucat de Rusia in război.* 16

|

Intre timp, 'vechiul adversar de cabinet al lui Cripps, ministrul economiei de război, Lordul Beaverbrook — „Max", celebrul lord al presei conservatoare — devenise subit rusofil! Da — susținea el — să deschidem un al doilea front cât mai curând posibil; și nu numai atât, trebuie să încheiem un acord politic anglo-rus, prin care să acceptăm pretențiile sovieticilor asupra frontierelor din 1941.

Beaverbrook își susținu chiar argumentele direct în fața americanilor. Canadian fiind, nu avusese niciodată încredere în yankei, dar acum îi scria lui Harry Hopkins scrisori confidențiale despre greșelile colegilor săi de cabinet. „Marea Britanie nu duce nici o politică externă față de Rusia", începea o scrisoare. „Max" mergea chiar mai departe decât Stalin în condamnarea lipsei de reacție a britanicilor față de insistențele rușilor pentru obținerea

de „ajutor militar". Beaverbrook făcu mult tapaj pe seama nemulțumirilor sovieticilor, trecându-le sub formă de titluri în ziarul său londonez *Daily Express.*

„Stalin susține că britanicii îi tratează pe ruși ca pe niște băștinași sau negri." Beaverbrook înțelegea de ce. Cabinetul de război părea să nu priceapă că singura soluție pentru o politică eficace era ca aceasta să se bazeze pe egalitate — o voce egală în conducerea războiului, o voce egală care să dispună câre vor fi ajutoarele și unde vor fi ele trimise, și o participare „necondiționată" la hotărârile privind pacea. Aliații occidentali ar trebui să înceapă — conchidea el — prin recunoașterea frontierelor Rusiei din 1941, fără multă zarvă.[17]

Orice ar fi crezut Harry Hopkins despre pledoariile înverșunate ale lui Beaverbrook, argumentele acestuia începură să câștige teren în cabinetul de război. La urma urmei — întrebă el — la ce se referea Carta Atlanticului? La securitate, nu-i așa? Stalin spusese chiar că dorea să lase deschisă discuția referitoare la frontiera poloneză postbelică. Dată fiind contribuția rușilor la război, în comparație cu cea a americanilor, nu trebuia să existe nici o ezitare în îndeplinirea a cel puțin câtorva cerințe din partea sovieticilor.

Beaverbrook continuă o vreme în această direcție. Nu numai că rușii duceau greul războiului, dar guvernul Maiestății Sale/ nu reușise să îndeplinească multe dintre revendicările sovieticilor, sau le întârziase, ca în cazul declarației de război împotriva Finlandei. Eden preluă argumentul din acest stadiu, sugerând că reconcilierea cu americanii ar fi posibilă dacă li s-ar garanta sovieticilor bazele militare postbelice din statele baltice. Aceasta fusese tehnica folosită de americani. Bazele americane

din Indiile de Vest — îi explică ministrul de externe ambasadorului Winant — fuseseră preluate de la Marea Britanie, prin Tratamentul Distrugerii de Baze din 1940. Eden presupunea că aranjamentul ar putea părea unora drept o violare a Cartei Atlanticului. Nu sugera că Londra acționase sub aceeași constrângere ca și conducătorii statelor baltice.

18 dar Winnant era de părere că avea dreptate.

160

Lui Churchill nu-i plăcea întorsătura pe care o luau lucrurile, dar Eden, și Beaverbrook îl situaseră într-o postură defensivă. Foarte bine atunci — insistă el — să le prezentăm americanilor argumentele pro și contra, într-o manieră echilibrată. Dar aceasta însemna să le, dea americanilor ultimul cuvânt — se plânse ministrul de externe. Churchill nu putea fi înduplecat să facă mai mult. Eden făcu tot posibilul, cu ajutorul ambasadorului Halifax, pentru *a* determina Washingtonul să schițeze un gest în sensul îndeplinirii dorințelor Moscovei. Era vorba în principal de situația statelor baltice — începu Halifax — și de politica britanică dusă acolo, începând cu 1939, prezentate drept cauze ale deteriorării relațiilor anglo-sovietice și ale Pactului sovieto-nazist. Poate că un „compromis" care ar implica recunoașterea „dreptului" sovieticilor de a deține baze în statele baltice ar fi de ajuns, sau promisiunea că primul ministru va spijini anexarea acestora la Rusia, cu ocazia conferinței pentru pace.

Când Halifax își termină prezentarea, subsecretarul Sumner Welles îi spuse că vorbele sale „au scos în evidență cele mai urâte aspecte care au caracterizat evenimentele de la Munchen." Fără îndoială, ambasadorul tresări de durere la auzul acestei comparații. Welles nici n-ar fi putut să fie mai distant cu

el. îi va vorbi președintelui, dar „nu putea concepe că acest război să se poarte în scopul de-a prelua din nou o ordine contrafăcută, inerent vicioasă și cam peticită, pe care puterile europene încercaseră să o stabilească între 1919 și 1939. “[20]

Două zile mai târziu, Welles îi raportă Lordului Halifax că petrecuse o oră și jumătate cu Roosevelt, prezentându-i acestuia toate telegramele și alte documente referitoare la acest subiect. Roosevelt le studiase „în cele mai mici amănunte". îl rugaase apoi pe Welles să-i spună Lordului Halifax că „președintele nu se gândise decât la un singur cuvânt și acesta era cuvântul «provincial»."[21]

Beverbrook refuză să ia acest răspuns drept unul definitiv. La 18 februarie el trimisese cabinetului de război un „ultimatum". „Cer colegilor mei să ia o hotărâre" — începea acesta. „Acum, guvernului britanic îi este imposibil să refuze cererea rușilor." Și pentru care motiv? Și cu un raționament de operetă, Beaverbrook argumentă că declarația inițială a primului ministru, care pleda pentru sprijinirea rușilor în a-și apăra „patria natală", fusese dată la 22 iunie 1941 și, prin urmare, se referea la frontierele sovietice de la acea dată. „Guvernul Britanic nu va îndeplini promisiunea din 22 iunie a primului ministru, decât dacă va admite cererile privitoare la op frontierele de drept ale rușilor."

Cabinetul de Război refuză să dea curs acestui argument iar Beaverbrook demisionă imediat. Ultima picătură — îi scrise el lui Anthony Eden — a fost avansarea de către Churchill a șefului Partidului Laburist, Clement Attlee, adversar la fel de înverșunat al unui acord cu rușii, în funcția simbolică de vice prim-minnistru. In demisia sa exista chiar o amenințare implicită a unei campanii de presă de proporții împotriva guvernului. x

în presa ămericană apăruseră deja zvonuri despre

anumite disensiuni între aliați. Roosevelt încercă să abată eforturile de a afla ce se întâmpla. „Nu credeți că am putea câștiga războiul" — moralizează el cu prilejul unei conferințe de presă, pe la sfârșitul lunii februarie — înainte de a începe să stabilim toate amănuntele care țin de geografie, de formele de guvernământ, de frontiere și alte lucruri de felul acesta? N-ar fi mai bine să câștigăm întâi războiul, de vreme ce tot aveți principii?"[24]

între timp, președintele îl informase pe Halifax că spera să-l vadă pe ambasadorul rus Maxim Litvinov și să caute, împreună cu el, un mijloc de a satisface cerințele rușilor cu privire la securitate, fără a încălca principiile Cartei Atlanticului. Roosevelt era prea optimist în legătură cu capacitâtea sa de 162 convingere — observă Eden. Stalin nu intenționa să discute aspectele pozitive și negative cu președintele. Frontierele fuseseră stabilite în Europa Occidentală pe bază de tratat — prezicea Eden că va spune Stalm — iar statele baltice votaseră pentru aderarea la Uniunea Sovietică, în timp ce aranjamentele cu privire la Basarabia și Bucovina se făcuseră printr-un tratat cu România. în ce consta deci încălcarea Cartei Atlanticului prin aceste aranjamente? —avea să obiecteze Stalin.[25]

Dar Churchill considera că, de fapt, ar fi fost mai bine dacă Roosevelt prelua controlul situației. Președintelui i-ar putea displăcea o încercare din partea britanicilor de a-l priva de această ocazie. Poate dorea să negocieze intrarea rușilor în război împotriva Japoniei? Poate că da — replică Eden — dar în final se va ajunge probabil într-un punct mort. Nedându-și seama cât de importantă era pentru Stalin problema frontierelor, Roosevelt ar putea face o gafă care să-i pună într-o situație imposibilă. Și ce s-ar mai întîmpla atunci?[26]

încetul cu încetul, primul ministru acceptă, fără nici o convingere, ca Eden să abordeze problema atât cu Maiski, cât și cu Winant, pentru a vedea dacă lucrurile se

pot aranja la Londra. Winant va trebui să se consulte cu Roosevelt; între timp, ministrul de externe va discuta cu ambasadorul Maiski, pentru a afla cum va reacționa el la propunerea unei discuții tripartite. înțelegeți — îi spuse el diplomatului rus — că guvernul Maiestății Sale se „angajase" să nu facă promisiuni cu privire la Europa postbelică „fără acordul lor [americanilor]." Era o aluzie care intriga, deoarece părea să reducă principiile Cartei Atlanticului la o chestiune de negocieri. Dar pe Maiski nu-l preocupau asemenea subtilități. Trecuseră opt săptămâni - spuse el — de când Eden părăsise Moscova. Cât despre americani, de ce ar dori să se amestece atât de mult în tratativele anglo-ruse? îl văzuse

si îl informase pe Winant că. la urma urmei. Statelor Unite „ [27] nu li se ceruse să semneze nimic, ci doar să încuviințeze.

Eden știa că le promisese rușilor un răspuns într-un termen relativ scurt. îl îndemnă pe Churchill să-i scrie lui Roosevelt o scrisoare personală, căci dacă problema frontierelor nu se rezolva era imposibil să poarte discuții strategice cu rușii. Stalin spusese clar că vedea într-o înțelegere politică o condiție prealabilă obligatorie, pentru cooperarea strategică. Dacă, de pildă, Marea Britanie dorea să ridice problema intrării Rusiei în războiul din Orientul îndepărtat, aceasta se va discuta numai după ce se va lămuri chestiunea frontierelor.

[26] „Altminteri, Stalin nici nu va discuta și nici nu va asculta.

Nici unul dintre argumentele invocate de Eden nu îi constrânse atât de mult ca deteriorarea continuă a situației militare, îh special în Orientul îndepărtat. Japonezii cuceriseră Burma după o scurtă luptă, îndreptându-se în continuare spre Indiile de Est Olandeze. Churchill se temea pentru soarta Indiei și a Australiei. „Pare că, aproape în fiecare zi, pierdem câte o altă parte a imperiului" — îi scria șeful Statului Major Imperial unui prieten — „și ne confruntăm cu o situație

de 2Q coșmar după alta.

în acest context, Churchill simți că trebuia să-și schimbe atitudinea. „Gravitatea din ce în ce mai mare a războiului[1]' — îi telegrafie el lui Roosevelt la 7 martie 1942 — „m-a făcut să cred că principiile Cartei Atlanticului n-ar trebui interpretate în sensul negării frontierelor pe care le avea Rusia în momentul 30 când a fost atacată de Germania.

Aceasta a fost baza aderării Rusiei la Cartă și bănuiesc că rușii au desfășurat un proces sever în scopul lichidării elementelor ostile din statele baltice, etc., din momentul ocupării acestora la începutul războiului. De aceea, sper că veți fi în măsură să ne dați mână liberă pentru a semna tratatul pe care îl

dorește Stalin, cât mai curând posibil. Totul prevestește o nouă și imensă invazie germană în Rusia, la primăvară, și nu putem face mare lucru pentru a putea ajuta singura Ol *țară care se confruntă serios cu armatele germane*

Când scria „nu putem face mare lucru" pentru a ajuta Rusia din punct de vedere militar. Churchill se temea cel mai mult că Roosevelt va considera cuvintele sale o provocare. Scrisoarea lui Stalin către Churchill, din noiembrie 1941, putea fi interpretată ca oferind o alternativă; fie deschiderea unui al doilea front în 1942, fie recunoașterea frontierelor sale din 1941*: Cea* mai mare greșeală pe care o putea face Roosevelt ar fi fost să-i facă lui Litvinov o promisiune necugetată cu privire la deschiderea unui al doilea front în Occident.

Roosevelt înlătură temerile lui Churchill. „Se poate să fie o perioadă critică" — îi telegrafie el primului ministru — „Dar amintiți-vă că nu este atât de rea ca cele cărora unii dintre voi le-ați supraviețuit." Politica dusă de Roosevelt cu lușii în timpul războiului începuse cu

acordarea împrumutului și închirierii. Consilierul său principal în problemele rusești. Averell Harriman, îi spusese că Legea împrumutului și închierierii le oferea șansa de a stabili noi relații cu Rusia, înlăturând vechile neînțelegeri și suspiciuni. Acum se gândea la o urmare firească a acordării împrumutului și inchirierii, care îl făcu pe Churchill să se infioare. „Sunt din ce în ce mai interesat" — spunea Roosevelt — „de deschiderea unui nou front la vară, în Europa, bineînțeles pentru aviație și raiduri." Se puteau aștepta la pierderi grele, dar acestea vor fi compensate de pierderile la fel de mari ale germanilor „precum și de constrângerea germanilor de a dizloca forțe importante, de toate tipurile, de pe fronturile rusești."

La sfârșitul războiului, Rusia avea tot dreptul să se bucure de securitate și liniște — îi spuse Roosevelt ambasadorului Halifax. Dar înțelegerea politică și securitatea Rusiei vor

 depinde de hotărârile aliaților în privința Germaniei, care în nici un caz nu vor presupune împărțirea unor bucăți mari de teritorii învingătorilor. Carta Atlanticului — continua președintele — cerea în mod limpede dezarmarea Germaniei. Despre aceste probleme avea să discute personal cu Stalm.

Iritat de aceste aluzii permanente la politica de conciliere și la Acordul de la Munchen, ambasadorul Halifax răspunse sarcastic că statele baltice nu înregistraseră succese notabile prin autoguvernare, în perioada interbelică. Poate părea cinic, dar a pune soarta popoarelor baltice mai presus de asigurările referitoare la cooperarea sovietică in lumea postbelică ar fi trecut cu greu drept o concepție „realistă".

Dar poate că rușii încercau să-și deschidă „al doilea front" al lor, fără a recurge la căile diplomației britanice. Lui Halifax îi parveni știrea trimisă de secretarul particular al lui Roosevelt. Generalul Edwin M. „Pa"

Watson, că ambasadorul sovietic Litvinov încercase să obțină o audiență la președinte pentru a.discuta cu acesta importanța deschiderii unui al doilea front împotriva germanilor. Potrivit informațiilor trimise de Halifax la Londra, Litvinov nu-i spusese nimic despre aceasta, devenea astfel foarte probabil că rușii încercau să-i determine pe americani să facă presiuni asupra guvernului Maiestății Sale, pentru deschiderea unui al doilea front [3°]

Când Roosevelt îl întîlni pe Litvinov la 12 martie 1942. președintele îl asigură pe ambasador că Statele Unite erau hotărâte să nu lase Rusia lipsită de apărare în fața unui nou atac german la sfârșitul războiului. Restul discuției deveni subiect de controversă. Roosevelt își amintea. „Spunea că pusese piciorul în prag" — își notase vicepreședintele Henry A. Wallace înj jurnalul- său — „împiedicându-i pe britanici și pe ruși să încheie un acord prin care rușii ar obține această zonă [statele baltice],' Roosevelt ii mai spusese lui Wallace că îi sfătuise pe ruși să stabilească relații economice strânse cu zona respectivă, dar să accepte relații politice separate 166 timp de cel puțin cinci am. după care se putea organiza un plebiscit. Știa că rușii considerau că plebiscitul avusese deja loc, dar condițiile de desfășurare nu fuseseră corecte.[34]

Din această discuție Halifax află că Roosevelt insistase să nu se încheie nici tratate secrete și nici tratate oficial recunoscute înainte de câștigarea războiului. Pe de altă parte, era dispus să sprijine orice măsuri „legitime" de apărare a securității sovieticilor.[35] Potrivit singurului* document existent în arhivele rusești, în cele din urmă, președintele îl asigură pe ambasadorul Litvinov de faptul că personal nu vedea „nici o dificultaate" în rezolvarea problemei frontierelor, după război. Dar încheierea unei înțelegeri secrete anglo-ruse îl neliniștea.

Problema ar putea provoca discuții neplăcute, iar președintelui i s-ar putea aminti de principiul autodeterminării, menționat in Carta Atlanticului. El însuși considerase că ■ separarea provinciilor de Husia, după război, fusese o greșeală și credea că și Wilson se opusese acestui lucru. De aceea, personal îl asigurase pe Stalin că era absolut de acord cu noi.[36]

în fața acestor două interpretări total diferite, diplomații britanici și ruși se întrebau in ce consta, de fapt, politica americană. Maiski spuse că Moscova interpretase raportul lui Litvinov asupra convorbirii ca o dovadă certă a acceptării cerințelor sovieticilor pentru securitate. Când Eden arătă că informația Lordului Halifax nu corespundea deloc cu o atare interpretare, Maiski acceptă dar veni, in cele din urmă, cu o soluție ingenioasă:

[Rooseve/f] se *opunea inctieierii unui tratat secret — dar aici nu eia vorba despre un tratat secret. Spusese că nu putea subscrie la un tratat oficial recunoscut cu*

privire la problema frontierelor, înainte de câștigarea războiului. Dar nu-i cerea nimeni să subscrie la tratatul anglo-sovietic. Tot ce i se cerea era să-l aprobe, sau 37 cel puțin sa-l accepte.

Eden hotărî să facă așa cum- îi sugerase Maiski și să aștepte pur și simplu răspunsul lui Stalin către Roosevelt, pentru a lămuri situația. Răspunsul sosi câteva zile mai târziu. Moscova hotărâse numai să ia notă de punctul de vedere al lui Roosevelt, plasând din nou povara responsabilității pe umerii britanicilor, în vederea continuării demersurilor pentru un tratat anglo-sovietic,

care să conțină clauze politice. Maiski spuse foarte clar că guvernul său credea că această problemă trebuia rezolvată între Londra și Moscova. „Nu au cerut niciodată președintelui să intervină; dimpotrivă, cu ajutorul Domnului Winant, încercaseră din răsputeri să determine Statele Unite să nu facă aceasta.“ Maiski spera ca Londra va fi acum în măsură „de a spune răspicat guvernului Statelor Unite că în interesul Aliaților în război, vom încheia qo
acum tratatul nostru cu Rusia."

Evident, Roosevelt nu făcuse impresia pe care o sperase. „Știu că n-o să vă supărați dacă voi fi brutal de sincer" — îi scrise Roosevelt confidențial lui Churchill, la 18 martie 1942 — „când spun că personal m-aș descurca mai bine cu Stalin decât Foreign Office-ul sau Departamentul de Stat. Stalin îi urăște din sufet pe toți ai voștri. Crede că pe mine mă place mai mult și sper că va continua să creadă aceasta. Când Harry Hopkins se întâlni cu Halifax, la 26 martie, discutară îndelung despre pericolele din ce în ce mai mari de a ajunge în impas. Halifax relată că Hopkins „își stoarce creierii să găsească o cale de a stabili o legătură, pe care să o supună [40] atenției președintelui.

Omul de încredere al lui Roosevelt avea multe pe cap, inclusiv raportul primit din partea serviciului secret de informații militare, G-2, care sugera o „posibilitate evidentă a unei înțelegeri ruso-germane." După părerea șefului servicului secret de informații militare, generalul Raymond Lee, acest pericol provenea în parte din modul în care se acordase dreptul la împrumut și închiriere. Concluzia sa era următoarea:

Slabele raporturi sovieto-britanice și dependența

noastră față de britanici în ceea ce privește cooperarea și furnizarea de informații au stricat relațiile noastre cu U.R.S.S. Nu trebuie să se mai dea crezare informațiilor furnizate de sursele britanice, referitor la situația sovieticilor; în locul lor, este de preferat un contact direct la nivel înalt. Rușii exploatează ajutorul nostru, dar nu ne înțeleg altruismul, sunt bănuitori în legătură cu capacitata noastră de a ajunge la o înțelegere asupra planurilor de război și nu reușesc deloc să colaboreze ■ 41 cu noi

Serviciul secret de informații militare aprecia că aceste lucruri contribuiseră în mare măsură la concluzia pe care o trăseseră americanii, și anume că nu se putea face nici un progres până când Statele Unite nu vor smulge Marii Britanii controlul inițiativei diplomatice. Sumner Welles putea să se certe cu Halifax și să-l numească adeptul în continuare al Acordului de la Munchen; dar argumentul cel mai puternic era că britanicii păreau să caute o înțelegere pe probleme teritoriale deoarece nu puteau, sau nu voiau, să discute despre singura problemă care conta: al doilea front.

Asemeni criticilor lui Churchill din Marea Britanie, mulți politicieni americani crezuseră că ezitările primului ministru se datorau dorinței sale de a păstra imperiul. Puțini mergeau însă până într-acolo încât să spună: „Chamberlain prefera

169 reîmpărțirea Africii decât o luptă pentru Cehoslovacia, Churchill este gata să lase statele baltice și jumătate din Europa de Est sub jugul de tier al Rusiei decât să invadeze Europa. Dar comparații se puteau face; în vreme ce Chamberlain încercase să determine revenirea Germaniei la spiritul său burghez, acum politica britanică părea să urmărească întoarcerea la Rusia imperială a lui Petru cel Mare. Strategia nu va da rezultate; nu va salva Rusia, ci va încuraja, de fapt,

încheierea unei păci separate ruso-germane. La urma urmei, vechea diplomație dusese la Pactul sovieto-nazist. De ce n-ar profita Stalin de cea mai bună ofertă?

Raportul generalului Lee se afla, de asemehea, pe biroul secretarului apărării Henry L. Stimson. La 27 martie 1942, Stimson îi scria președintelui; „în 1877, John Sherman spunea că «singura cale de a recăpăta plata în bani peșin este de a o recăpăta». Tot astfel, singura cale de a prelua inițiativa în acest război este de a o prelua. ' Preșemtele ar trebui să trimită „un sol de încredere" la Londra, cu planurile americanilor pentru o ofensivă europeană. N-ar trebui să discute cu subordonații. Apoi, Roosevelt va trebui să sprijine pe cei însărcinați cu producerea de mijloace de debarcare, în vederea ultimei invazii. „Ritmul construcției de nave pentru debarcare n-ar trebui să amâne criza războiului mondial."

Singura obiecție pe care o făcură britanicii în legătură cu o operațiune urgentă de traversare a Mării Mânecii — continuă Stimson — se referea la mijloacele de debarcare. Stătea în puterile lui Roosevelt să preia controlul situației. în timp ce, dacă nu vom avea propriul nostru plan ofensiv, forțele noastre vor fi în mod inevitabil dispersate și irosite."[42]

în vreme ce Roosevelt chibzuia. ambasadorul Halifax îi ceru o nouă audiență pentru a-i explica punctul de vedere al Marii Britanii. Cabinetul de război hotărâse să continue negocierile finale ale tratatului. Răspunsul veni că președintele nu vedea nici un rost în a-l primi pe Halifax, nu avea nimic 170
de adăugat la ceea ce spusese deja. Insă in realitate avea, căci Welles îl informase pe Halifax că, dacă s-ar putea organiza un schimb reciproc de populație, americanii ar * - [43]
putea „încerca sa accepte tranzacția."

Halifax era sigur că Stalin va declina o astfel de propunere, deoarece ar anula povestea potrivit căreia

plebiscitul demonstrase voința statelor baltice. Apoi Hoosevelt îi telegrafie lui Churchill, la 1 aprilie și apoi la 3 aprilie, pentru a-l anunța că-i va trimite pe Hopkins și pe generalul George C. Marshall la Londra, deoarece ajunsse la „anumite concluzii" despre probleme de larg interes și despre situația militară cu care se confruntau cele trei mari puteri. De asemenea, îl informă pe Churchil că voia să-i propună lui Stalin să-și trimită • reprezentanții „să discute urgent" cu el. Din mesaje răzbate hotărârea fermă a lui Roosevelt de a-i scutura pe britanici de mentalitatea rigidă și plină de ifose care, după părerea americanilor, mai domnea încă în consiliile de război.

> *Poporul dumneavoastră și al meu cer stabilirea unui front, pentru a dezamorsa presiunea exercitată împotriva rușilor, și ele sunt suficient de înțelepte pentru a vedea că astăzi rușii ucid mai mulți germani și distrug mai mult echipament decât noi doi laolaltă. Chiar dacă nu obținem succesul deplin, obiectivul cel mare va fi atins.*[44]

Care era „obiectivul *cei mare",* Roosevelt nu spunea. Dar în mod cert, succesul în plan militar nu era singurul criteriu de măsură al avantajelor operațiunii. în momentul în care trimitea acest mesaj primului ministru, Roosevelt știa că britanicii și rușii își vedeau in continuare de acordul lor în spirit „baltico-munchenez". De aceea, când îi scrise lui Stalin, încercă să-l convingă pe conducătorul sovietic să i-l trimită

 pe ministrul de externe Molotov *înainte* ca acesta să meargă la Londra pentru negocierile finale asupra tratatului.[45]

îi spuse lui Stalin că intenționa să-i facă „o propunere militară extrem de importantă, care presupunea folosirea forțelor noastre armate astfel încât să ușureze situația

critică de pe frontul vostru de vest. Acest obiectiv este foarte important pentru mine" în scopul de a grăbi și mai mult vizita lui Molotov, Roosevelt sugeră că avea nevoie de „sfatul" lui Stalin „înainte de a stabili definitiv strategia de urmat, în acțiunea noastră militară comună."[46]

Se dovedi însă că nu fusese de ajuns. Programul lui Molotov rămase neschimbat. Dar cel puțin Hopkins ajunse la Londra înaintea ministrului de externe rus. îl salută pe Eden asigurându-l din partea lui Roosevelt personal că „principala noastră propunere ar trebui să domolească pretențiile pe care diplomația rusă le impune Angliei."[47] Dar ceea ce se petrecu după această întrevedere îi lăsă pe toți înmărmuriți. Cu prilejul unei sesiuni speciale a cabinetului de război, din 14 aprilie, Churchill le promise vizitatorilor săi americani că nu va precupeți nici un efort pentru succesul tentativei în care se *S.* [48] angajaseră.

Eden îi cântă în strună afirmând că planul americanilor avea o semnificație mult mai largă decât una pur militară. „Aceasta reprezenta, de fapt, imaginea celor două țări de limbă engleză angajate în eliberarea Europei." Presa va arăta „popoarelor noastre că nu eram sortiți să rămânem în defensivă pe vecie." Rezistența frontului rusesc până la sfârșitul primăverii ar echivala cu o victorie — continuă ministrul de externe — „și în cazul acesta am dori să ajungem pe Continent și să luăm parte la ea."[49]

Ce se întâmpla? Căzuseră britanicii de acord cu deschiderea unui al doilea front în 1942? Marshall și Hopkins aduseseră cu ei multe propuneri, inclusiv un plan de invazie 172 priri traversarea Mării Mânecii, stabilit inițial pentru 1943, precum și un plan adițional de debarcare în Franța, cândva prin toamna anului 1942. Prima lovitură avea să fie pusă la cale numai în cazul în care frontul rusesc era pe punctul de a cădea, sau dacă germanii ajungeau într-o situație foarte critică. Deci, ce se

hotărâse? Britanicii îi trimiseră acasă pe Marshall și pe Hopkins, crezând că totul era în ordine, că se stabilise ceva concret și că un tratat între Marea Britanie și Uniunea Sovietică nu mai era necesar. Cu toate acestea, discuțiile nu se axaseră pe amănuntele vreunui plan.

Churchill ajunsese acum la părerea certă că era mult mai bine să recunoască frontierele din 1941 decât să încerce o invazie militară în viitorul apropiat. Primind un mesaj de la Halifax, în care acesta îi spunea că Roosevelt căuta o alternativă la un acord asupra frontierelor, primul ministru comentă: „lată o concepție care mie mi se pare stupidă."[50]

Pregătirile în vederea vizitei iui Molotov continuau. Recapitulând ceea ce Stalin îi spusese lui Eden în decembrie, oficialitățile britanice schițaseră un proiect in opt puncte (același număr de puncte pe care îl conținea și Carta Atlanticului!), prin care sperau să înlăture cel puțin câteva dintre motivele de îngrijorare ale americanilor. Dar era evident că situația statelor baltice nu era decât vârful icebergului, un aspect asupra căruia americanii insistaseră tot timpul.[51]

Articolul unu al proiectului reafirma „principiile" Cartei Atlanticului, ca bază comună pentru pace. Al doilea reprezenta o asigurare reciprocă asupra faptului să Germania nu va putea amenința din nou securitatea Europei. Al treilea recunoștea, într-o manieră evazivă frontierele Rusiei din 1941. cu excepția celei cu Polonia și cu un *quid pro quo* în sensul că ambele părți erau de acord ca teritoriile să nu se mărească dincolo de aceste frontiere și să nu se intervină în treburile interne ale „națiunilor Europei". Articolul patru permitea celor aflați sub o nouă suveranitate să emigreze, luându-și bunurile cu ei. Este interesant de observat că Roosevelt îi propusese

173 lui Litvinov, în discuțiile lor. ceva asemănător. Ideea ca persoanele dezrădăcinate să cutreiere Europa de Est

postbelică nu se bucură totuși de mare succes, astfel că articolul fu eliminat chiar de la începutul negocierilor anglo- sovietice.

Articolul cinci propunea întemeierea unei federații balcanice, alimentând, în mod sigur, suspiciunile rușilor față de intențiile britanicilor de a rămâne implicați într-o potențială politică antisovietică in zonă. Ultimele trei articole se refereau la relațiile bilaterale, la obligația de a nu se încheia vreo pace separată, la asistența economică și la durata tratatului — 52 subiecte evident mai ușoare pentru ambele părți.

Reacția rușilor față de acest proiect fu de a propune o anexă separată, care să trateze situația Poloniei; potrivit acesteia, britanicii ar urma să recunoască orice acord asupra frontierelor postbelice, încheiat intre Moscova și conducătorii aflați în exil.[53] Lui Eden nu-i plăcu această „anexă". Cu atât mai puțin îi plăcură eforturile ambasadorului Maiski de a face ca propunerea să pară mai rezonabilă. Britanicii aveau în mod special obligația de a adera la ea — insistă Maiski — deoarece oferiseră atât de puțin ajutor militar pentru a pune capăt cumplitelor pierderi de sânge de pe frontul de est. pierderi care vor mai continua totuși încă un an.

Aceasta nu era tot. Maiski spuse că Stalin mai dorea un „protocol secret" la acest tratat, în sensul celor explicate de conducătorul rus lui Eden în decembrie Dorea ca Marea Britanie să recunoască pactele de apărare dintre Rusia și Finlanda și dintre Rusia și România. Din punctul său de vedere, Stalin va încuraja Londra să negocieze înțelegeri similare cu Belgia și Olanda. Evident, o astfel de înțelegere presupunea o împărțire formală a Europei în sfere de influență permanente (atât cât puteau fi de permanente lucrurile deocamdată). O dominație anglo-rusă atât de puternică ar pune Marea Britanie intr-o postură de invidiat față de Europa 174 de Est, unde asemenea înțelegeri vor avea drept rezultat aceeași constrângere impusă Cehoslovaciei in 1938, și față de Statele Unite, de care

bunăstarea imediată și de perspectivă a Marii Britanii depindea într-un.mod atât de evident.

Pentru guvernul Maiestății Sale nu se punea problema luării în considerare a unui astfel de protocol — îi spuse Eden lui Maiski. Ce se întâmplase cu articolul propus de britanici referitor la întemeierea unei federații a statelor mici din Europa de Est? Veni acum rîndul lui Maiski să se perpelească. Ambasadorul sublinie printr-o „explicație" lungă și pătimașă că guvernul sovietic nu se opunea ideii în sine, dar considera că momentul de a hotărî asupra acestei probleme era nepotrivit. Promovarea ideii de confederație în această etapă n-ar face decât să încurajeze activitățile guvernelor din exil în orice direcție, adică, desigur, direcții antisovietice. Eden avu ultimul cuvânt, cel puțin de data aceasta;

> *Am spus că eram foarte decepționat. Multă lume credea că eram gata să predăm țările mici din Europa dominației sovietice și, dacă nu menționam nimic în legătură cu o confedrație, într-o manieră asemănătoare celei pe care am sugerat-o, mă temeam că efectul tratatului va fi foarte nefast in acele zone.*[34]

Iată ce însemna să vorbești pe șleau. Ideea unei confederații îi era foarte dragă lui Eden. Mai mult decât orice comentariu din partea subalternilor de la foreign Office, atitudinea sovieticilor cu privire la această problemă spori opoziția ministrului de externe față de finalizarea tratatului politic. Din punctul de vedere al sovieticilor, desigur, reconstituirea acelui *cordon sanitaire*‡‡‡‡‡‡‡‡ de după primul război mondial, pe care Aliații îl creaseră prmtr-un șir de tratate pe tot cuprinsul Europeii de Est, trebuia evitată, indiferent de forma nouă

‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Cordon sanitar (I. franceză) — (N traq.)

pe care ar fi putut-o căpăta — Chiar și cu prețul pierderii mult doritului tratat politic.

Interesul pentru semnarea tratatului scăzu de ambele părți. „După părerea mea" — remarcă veșnic scepticul Sir Alexander Cadogan — „unul dintre obiectivele tratatului era să-i ținem pe ruși în frâu, în timpul prioadei periculoase, (acum) când atacul german devenea iminent, deși nu izbucnise încă, și când rușii *mai puteau* fi speriați suficient ca să ia parte la vreo negociere. Din nefericire, rușii continuă să pretindă un preț pe care pur și simplu nu-l putem plăti."[55]

Cadogan spuse că dorea tratatul, dar dacă prețul era prea mare, nu se putea face nimic, decît să se încerce evitarea unei rupturi. Poate că, în cele din urmă, era mai bine așa. în general vorbind, concepțiile lui Cadogan rezumau punctul de vedere al specialiștilor de la Foreign Office, tocmai în momentul în care Molotov ajungea cu avionul in Scoția. Dar câțiva parlamentari îi scriseseră, de asemenea, ministrului de externe despre tratatul iminent, de care aflaseră din diferite surse, în special de la guvernul polonez din exil. „în sălile Camerei Comunelor se vorbea foarte mult" — scria Harold Nicolson, referindu-se la „Acordul baltic". Concepția sa era una pragmatică: dacă Rusia învingea Germania, ea avea să ocupe statele baltice, cu sau fără consimțământul Marii Britanii. Dacă dimpotrivă pierdea. Rusia va încheia o pace separată, și toate înțelegerile făcute cu alte țări se vor duce pe apa sâmbetei. De aceea, nu vedea' nici un avantaj în semnarea unui acord care ar șoca „lumea liberală"[56] Va trebui să voteze contra unui astfel de acord și s-ar putea și să ia cuvântul împotriva lui.

între timp, Eden îl sfătui pe Halifax să facă tot posibilul pentru a pune capăt publicității făcute acestui subiect în Statele Unite. Și aceasta nu pentru că americanilor nu le-ar plăcea tratatul, ci pentru că „o ruptură acum ar fi foarte 176 neplăcută pentru relațiile dintre cele trei puteri. Nu există nici o perspectivă

apropiată de semnare a acestuia și vă vom ține la curent în legătură cu progresele înregistrate" [57]

Molotov nu părea tulburat de vacarmul din presă. La, sosirea șa, la 20 mai 1942, ministrul de externe rus îl informă imediat pe Eden că, după discuții, își va continua drumul spre Statele Unite. în afară de proiectele tratatelor, dorea așadar să discute despre „problema unui al doilea front". Și îl informă pe Eden că „președintele Roosevelt însuși îi pusese această problemă domnuluiStalin"[58] Atitudinea lui Molotov sugera o oarecare încredere față de el, aproape protectoare, „în 1939 ne-am dat silința" — afirmă ministrul de externe, întâlnindu-l pe Sir William Strang — „dar n-am reușit: am ratat ocazia amândoi".[59]

Timp de cinci zile, între 21 și 26 mai, Molotov și Eden repetară toate argumentele cunoscute, favorabile tratatului politic. La început, ministrul de externe rus încercă să-l convingă pe omologul său britanic că „protocolul secret" nu reprezenta altceva decât o codificare a conversațiilor dintre Stalin și Eden. Dând greș cu acest argument, el sugeră ca protocolul să fie inclus, în termeni mâi ambigui, în însuși tratatul politic.[60]

Desele referiri ale lui Eden la concepțiile americanilor, pe care la început nu le considerase hotărâtoare, demonstrau că atitudinea de stăpân față de problemele Poloniei îl făcuse pe diplomatul britanic să ceară ajutor din afară. în aceste condiții, oarecum schimbate, Eden .era fericit să-l aibă în preajmă pe ambasadorul Winant, gata să ofere punctul de vedere al Washingtonului.[61]

Secretarul de stat Cordell Hull scria în *Memoriile* sale că sosirea lui Molotov în Anglia stârnise cele mai puternice proteste de până atunci împotriva încercărilor anglo-ruse de a decide singure asupra problemelor postbelice. „Memorandumul nostru a fost redactat în termeni atât de duri, încât ne

177 era oarecum teamă că președintele nu-l va aproba. Cu toate acestea, domnul Roosevelt își dădu repede acordul asupra lui..."[62] înarmat nu numai cu acest protest, ci și cu alte „informații importante' pentru Molotov. Winant îi telefonă lui Maiski pentru a stabili o întâlnire. întâlnirea avu loc la Ambasada Rusă, la orele 2, pe data de 24 mai.

Cu această ocazie, Winant sublinie interesul manifestat de Washington pentru deschiderea mai devreme a unui al doilea front; el adăugă că Departamentul de Stat îl informase, de asemenea, despre aranjamentele pentru discutarea politicii comerciale și „a unui program de asistență..." Potrivit unei telegrame trimise de ambasador în țară, Molotov ascultă cu mare interes, apreciind totodată că atitudinea președintelui față de tratat reprezenta chezășia unei considerații deosebite. El se gândea să amâne discuția cu privire la un tratat politic până după întoarcerea sa de la Washington, unde urma să 63 afle direct de la președinte ce avea acesta de spus.

Două zile mai târziu, Molotov consimțea să renunțe la tratatul politic, stabilind în locul acestuia o simplă alianță militară. Eden era foarte ușurat că nu trebuia să continue disputa cu Molotov asupra anexelor și protocoalelor secrete, îi mulțumi lui Winant pentru ajutor. De asemenea, îi mulțumi conducătorului polonez aflat in exil, Wladislaw Sikorski, pentru eforturile depuse, atribuindu-i „întregul merit" pentru modul în care evoluaseeră lucrurile. Sikorski îl contrazise, apreciind că lui Eden îi revenea, în proporție de „150%", meritul de a fi luat cu curaj tauruț de coarne. „Este adevărat" — îi întoarse Eden complimentul — „dar am reușit datorită sfaturilor dumneavoastră. Evident, polonezii îi cunosc pe ruși mult mai bine ca noi."[64]

Eden știa că atinsese o problemă delicată. Era puțin probabil ca rușii să renunțe ia obiectivele lor. Ceva mai târziu, problema poloneză va trebui rezolvată, intre timp, trebuia vegheat ca lucrurile să evolueze în același mod.

inclusiv exilul.

a cărui influență asupra politicii interne nu putea fi ignorată și care mai putea încă juca un rol in echilibrarea forțelor după război. Pe de altă parte, în dorința de a înlătura bănuielile rușilor, Eden sublinia valoarea unui tratat militar „apolitic", propunând ca acesta să fie valabil timp de douăzedci de ani. Atât ministrul de externe, cât și primul ministru își permiseseră luxul de a crede, în cele din urmă, că bunăvoința emisarului rus de-a reduce pretențiile anterioare era de bun augur pentru cooperarea postbelică. „Relațiile noastre cu U.R.S.S. se situau acum pe o poziție total diferită și cu mult mai satisfăcătoare.'[65]

Ce îl determinase pe Stalin să urmeze această cale? Ivan Maiski scria: „Nu înțeleg ce l-a putut sili pe Stalm să-și schimbe atitudinea, dar orice ar fi fost, schimbarea s-a produs." Molotov dădu propriul său răspuns la această întrebare în cursul unei serii de interviuri, cunoscute de curând sub numele de „memoriile" sale. Stalin îi ordonase să accepte tratatul britanicilor, mai puțin stipulațiile referitoare la frontiere, datorită politicii războiului, precum și a faptului că deocamdată atât fusese de ajuns pentru deschiderea discuției.[66] Molotov plecă degrabă la Washington, ducând în servietă schema alianței militare pentru o perioadă de douăzeci de ani, pentru care făcuse această mare ..concesie cu privire la statele baltice, in cuda presupusei sale îndoieli, până și Maiski trebuie să fi înțeles că Rusia câștigase două avantaje: o alianță militară mult superioară cu Marea Britanie. care se întindea pe perioada postbelică, și indicii serioase din partea Washingtonului că Roosevelt nu accepta strategia periferică, despre care rușii credeau că era mai degrabă menită să lase Germania și Uniunea

Sovietică să-și epuizeze forțele în luptă. Strategia periferică fusese zădărnicită, sau cel puțin așa părea să fie. de contraoferta lui Roosevelt la tratatul politic, un al doilea front. Astfel, potrivit telegramei lui Winant despre schimbarea bruscă de atitudine a lui Molotov, „rușii

 sunt deosebit de interesați în deschiderea unui al doilea front".[67] Ei nu reușiseră să obțină nici o promisiune clară din partea britanicilor în legătură cu această acțiune în 1942, dar acum îl siliră pe Roosevelt să preia conducerea relațiilor anglo-americane, de teama unui tratat politic anglo-rus.

Pe lângă aceasta, conform însemnărilor istoricului rus Vilnis Sipols, britanicii îl informară oficial pe Molotov că ei recunoșteau integrarea Letoniei, Lituaniei și Estoniei în U.R.S.S., retrăgându-și foștii reprezentanți de pe listele diplomatice aflate la Foreign Office. Formularea alianței militare se referea la înfrângerea „Germaniei", nu numai la „Germania hitleristă". Existau suficiente evenimente și deosebiri care înlăturau, de pildă, posibilitatea ca generalii și politicienii germani să reușească a negocia pacea pe frontul de vest, eliminându-l pe Hitler. în stilul prințului Max la sfârșitul primului război mondial. Harold Nicolson avusese dreptate: dacă Rusia învingea pe frontul de est, aceasta va acapara oricum statele baltice; dacă dimpotrivă, era învinsă, un tratat gQ n-ar mâi fi avut nici o importanță.

în timpul acesta, la Washington, Roosevelt întindea covorul roșu pentru a-l întâmpina pe Molotov. Pe parcursul războiului ruso-finlandez, relațiile americanilor cu Uniunea Sovietică ajunseseră, probabil, la cota lor inferioară, dar acum, lucrurile se schimbaseră. Relațiile ruso-americane deveniseră o *tabula rasa* (în special pentru consilierii președintelui de la Casa Albă) pe care se puteau scrie faptele de vitejie din timpul războiului și trasa profilul unei lumi noi mai bune.

Hopkins era deprimat’ de modul în care președintele redeschisese acest nou capitol al relațiilor ruso-

americane. Cu prilejui primei sale întâlniri cu Molotov, în după-amiaza zilei de 29 mai 1942, spre seară. Roosevelt îi prezentă ministrului de externe sovietic o propunere inutilă (chiar dacă era bine intenționată) din partea Departamentului de Stat, ca americanii să-și ofere bunele oficii de a mᵃdia neînțelegerile 180 rușilor cu Iranul și Turcia, precum și o propunere relativ dificilă, dacă nu chiar controversată, ca rușii să semneze sau să adere la Convenția de la Geneva din 1929, cu privire la tratamentul prizonierilor de război.

Discuțiile deveniră destul de tensionate când Molotov sugeră că rușii își cunoșteau ceva mai bine propriile lor relații cu țările respective, decât americanii. De asemenea, își permise să facă o analogie evidentă între modul în care rușii și germanii își tratau prizonierii de război. Bănuind că Molotov începea să creadă că Roosevelt nu voia cu adevărat să coopereze, Hopkins interveni. „Conferința părea să nu ajungă la nici un rezultat și i-am propus' lui Molotov să se odihnească."[69]

În seara acea, odată cu servirea coktailurilor, atmosfera deveni mult mai propice pentru discuții serioase. Roosevelt dorea să discute despre lumea postbelică, rugându-și musafirul să se gândească la o cooperare a marilor puteri, ca bază pentru o nouă ordine mondială. Toate celelalte națiuni trebuie dezarmate — insista președintele — chiar și o putere istorică, cum e Franța. Când sunt prea mulți polițiști, apare pericolul ca aceștia să se bată între ei. „Președintele spuse că nu putea concepe o altă Ligă a Națiunilor cu o sută de semnatari diferiți; pur și simplu, erau prea multe națiuni pentru a le putea mulțumi pe toate și de aceea o asemenea ligă era și va fi un eșec."

Este ușor de bănuit ce credea Molotov despre această discuție. El spuse clar că dorea să revină la discutarea situației lor de aici și acum. Cunoștea președintele tratatul negociat la Londra? — întrebă el. Roosevelt răspunse afirmativ și că acesta „era spre binele tuturor".

Nu era acum momentul să ridice problema frontierelor viitoare. Poate că mai târziu va sosi și timpul potrivit pentru aceasta. Molotov ar fi putut para această lovitură, replicând că era greu să vorbești despre Cei Patru Mari Polițiști, când nimeni nu știa

ce trebuie apărat. In schimb, el sublime că guvernul său avea convingeri foarte clare asupra acestor aspecte, dar avusese mare încredere în preferința manifestată de britanici și în ceea ce credea el că reprezenta atitudinea președintelui.[70]

După această" introducere, Molotov se lansă într-o amplă discuție privind necesitatea deschiderii urgente a unui al doilea front. O victorie germană în est nu era chiar de neînchipuit — spunea el — și ea i-ar lăsa pe aliații occidentali să înfrunte singuri mașina de război hitleristă. Dacă nu se deschidea de urgență un al doilea front — continuă Molotov — astfel încât măcar patruzeci de divizii germane să fie retrase de pe frontul de est, Rusia ar putea cădea, sau în cel mai bun caz rușii se vor retrage spre Volga. „Dacă această catastrofă se producea, va fi prea târziu ca sovieticii să pună în joc mijloacele de care dispuneau in prezent și întregul șoc al unui atac hitlenst mult fortificat va fi suportat de către Imperiul Britanic și Statele Unite.“[71]

Președintele îi aminti lui Molotov că fusese nevoie ca atât el personal cât și Churchill să se consulte cu consilierii lor militari, care preferau „o acțiune sigură în 1943, unei aventuri riscante în 1942“. Dar recunoștea forța argumentului invocat de ministrul de externe și necesitatea unei acțiuni ofensive „in cel mai scurt și mai potrivit timp cu putință". După ce a doua zi Molotov explică iar, mai amănunțit, propunerile sale, în prezența celor mai apropiați consilieri militari ai lui Roosevelt, președintele se întoarse către generalul Marshall. Evoluția evenimentelor era oare „suficient de clară

pentru a-i putea spune domnului Stalin că ne pregătim pentru un al doilea front?" „Da" — veni răspunsul. „Președintele îl autorizează atunci pe domnul Molotov să-l informeze pe domnul Stalin [73] că intenționăm să înființăm un al doilea front anul acesta.

Ce însemna aceasta exact? Generalul Marshall nu era sigur că ar fi putut răspunde. Nici Roosevelt însuși nu știa. Dar oricât de subtil încercă președintele să treacă peste

*182

această promisiune, înlocuind la un moment dat expresia „ne pregătim" pentru un al doilea front cu „să înființăm... anul acesta", se pusese într-o situație limită. Marshall încercă să intervină, explicând că trebuiau rezolvate probleme logistice serioase. Roosevelt părea să uite pericolul, sau să creadă că prin șiretenie ar putea schimba situația. Dar din discuția finală cu Molotov, la 1 iunie, era imposibil să-ți dai seama cum stăteau de fapt lucrurile.[74]

După un schimb de replici usturătoare referitoare la Finlanda, Roosevelt reveni la obligațiile speciale pe care fiecare dintre cele Patru Mari Puteri trebuia să și le asume după război. Rusia — sugeră el — va trebui să paticipe la un nou sistem de tutelare a tranziției dificile a teritoriilor coloniale spre independență. El menționă Indochina Franceză, Statele Malaieziene și Indiile de Est Olandeze. Ne-am putea întreba la ce se gândea Molotov în vreme ce Roosevelt turuia vesel până la capăt lista coloniilor ce urmau să intre sub supravegherea marilor puteri. Președintele se opusese oricărei tentative anglo-rusești de a discuta despre frontierele postbelice, ca fiind riscante pentru pacea viitoare și neconforme cu Carta Atlanticului. Dar ceea ce considerase că nu putea fi rezolvat în etape, la Londra, propunea acum global, tuturor celor Patru Mari Puteri. Trebuia realizată

dezarmarea restului lumii, reorganizarea sistemului colonial și, în general, supravegherea evenimentelor cât mai îndeaproape cu putință, sau cel puțin așa se părea.

După o asemenea tiradă, nu e de mirare că Molotov mai insistă o ultimă dată pentru o promisiune concretă referitoare la al doilea front. Ei bine — întrebă Roosevelt cu șiretenie — se gândise oare Molotov că deschiderea timpurie a unui al doilea front ar putea însemna scurtarea convoaielor de ajutoare acordate Rusiei prin Legea împrumutului și închirierii? „Cu un sarcasm ce părea intenționat", ministrul de externe rus întrebă la rândul său ce s-ar întâmpla cu Rusia dacă

Moscova ar accepta scurtarea convoaielor și totuși nu s-ar deschide un al doilea front. întrebă apoi chair mai insistent" „Care este răspunsul președintelui referitor la al doilea front?" „Intenționăm să înființăm un al doilea front" — replică Roosevelt.[75] Nu specifică anume când, dar oricum răspunsul fusese inspirat, provenind din dorința de a salva o anumită imagine a păcii viitoare, chiar dacă soarta războiului era încă incertă. Dacă RooseVelt ar fi acceptat pur și simplu o împărțire definitivă a lumii între Marile Puteri, ar fi putut încerca să împace concepția „wilsoniană" a Departamentului de Stat cu metodele tradiționale evidențiate deja în proiectul tratatului anglo-rus. Dar modul de abordare a problemei de către Roosevelt, și evoluția concepției sale în timpul războiului sugerau că bâjbâia mereu în căutarea unei noi metode, care să poată realiza obiectivele wilsoniene prin creșterea încrederii în cadrul alianței Marilor Puteri.

Harry Hopkins încercă să transmită ceva din această abordare, într-o scrisoare către ambasadorul Winant, din 12 iunie. Lucrurile merseseră bine cu Molotov — scria el. Molotov și președintele se înțeleseseră „de minune". „Pur și simplu, nu putem hotărî soarta lumii între noi și

britanici, fără a-i accepta și pe ruși, ca parteneri egali". Din această cauză, "dacă lucrurile ar merge bine pentru chinezi, și aceștia ar trebui considerați parteneri de discuții. Epoca „poverii purtate numai pe umerii albilor" apusese.

Presa, care făcea multă vâlvă în jurul deschiderii celui de-al doilea front, relata toate acestea — continuă Hopkins. „Am impresia că unii britanici ascund ceva, dar în mare situația este cat se poate de bună." Cititorii ziarului *Washington Post,* din 18 iunie, ar fi putut afla de la Walter Lippmann în ce consta esența înțelegerii încheiate la Londra, Washington și Moscova, lucru pentru care istoricii au avut de așteptat timp de patru decenii până să o găsească în arhive. Discutând despre negocierea tratatului anglo-rus, Lippmann 184 elogia ceea ce numea el politica „liberală[11] adoptată în cele din urmă de toate cele trei națiuni:

> *Trebuie totuși să înțelegem că politica liberală a devenit posibilă numai atunci când a fost limpede că Statele Unite se pregătesc să ac'țoneze ferm și constructiv în perioada postbelică. Dacă nu am fi făcut-o... nu am fi fost în măsură să ne exprimăm părerea referitor la ceea ce ar trebui să facă Rusia pentru a-și asigura frontierele vestice din punct de vedere strategic... îmbinând înarmarea cu diplomația, urzind împreună planul războiului și pregătirile pentru pace, ne îndreptăm cu pași siguri spre țelul nostru.*[77]

Patru zile mai târziu, Hopkins și ambasadorul Maxim Litvinov fură văzuți împreună la Madison Square Garden, unde avea loc o adunare pentru sprijinirea războiului rus. „Și ce se mai aude cu trupele noastre de trei milioane de infanteriști împreună cu echipamentul lor mecanizat?[11] — întrebă Hopkins. „Doresc să asigur asistența că generalul Marshall, marele comandant al armatei noastre, nu pregătește acești oameni pentru jocuri de noroc. Al

doilea front? Da, și dacă va fi nevoie, al treilea și al patrulea front, ca să strângem armata germană într-un cerc de oțel.[1178]

Cu toate acestea, în timp ce Hopkins vorbea, anumite forțe zădărniceau posibilitățile lui Roosevelt de a stabili în termenii doriți de el, și de a se asigura că Europa va fi într- adevăr împărțită în zone de influență. La 9 iunie, președintele se întâlni cu amiralul Louis „Dickie[11] Mountbatten, trimis de Churchill pentru a-i pregăti vizita. Subiectul „lungii și interesantei discuții[11] era al doilea front. Mountbatten justifică punctul de vedere tipic britanic, afirmând că lipsa mijloacelor de debarcare și prezența a douăzeci și cinci de divizii germane în Franța însemna că „nici o debarcare pe care am putea-o duce la bun sfârșit nu va dizloca trupele...[11]

Drept răspuns, Roosevelt îl rugă pe Mountbatten „să-i amintească primului ministru de înțelegerea încheiată cu ocazia ultimei sale vizite la Washington, că in cazul în care lucrurile ar lua, vara aceasta, o întorsătură foarte urâtă pentru ruși, se va întreprinde o debarcate de sacrificiu în Franța, pentru a-i ajuta*. în această discuție, Roosevelt dădu semne clare de suspiciune (mai mari decât cele împărtășite de consilierii săi militari) cu privire la faptul că britanicii doreau să-l atragă spre strategia lor „periferică**, răpmdu-i astfel posibilitatea, chair înainte ca America să-și fi făcut simțită puterea, de a proiecta o pace americană. Relatarea de către Mountbatten a prezentării făcute lui Churchill asupra acestei convorbiri ilustrează aceste preocupări.

Am explicat că dumneavoastră [Roosevelt] ați subliniat necesitatea ca soldaților americani să li se dea ocazia de a lupta cât mai curând posibil..

Am spus că ați cerut asigurări privind

disponibilitatea noastră de a profita de fisura .apărută in moralul soldaților germani, debarcând in Franța la toamnă...

Am subliniat că nu doriți să trimiteți un milion de soldați in Anglia numai pentru a afla, poate, că prăbușirea totală a Rusiei a făcut imposibil atacul asupra Franței. Am spus că ați întrebat dacă n-am putea pune piciorul in Europa cândva, anul acesta, chiar și in decembrie; in acest caz, veți acorda cea mai mare prioritate producem și expedierii de nave de debarcare, echipament și trupe..

Am arătat că nu agreați ideea de a trimite divizii din Anglia, de vreme ce din America oricum porneau alte trupe și că ați propus să lăsăm aproximativ șase divizii in Anglia, urmând ca șase divizii americane sâ fie trimise[79] *in locul lor, direct, sâ lupte in Africa de Nord..*

186

Când Churchill ajunse personal, presa vorbea despre „măsurile fulger" și despre al doilea front. Mai sosiseră însă rapoarte referitoare la căderea Tobrukului sub ocupație germană, în Africa de Nord. Noi rapoarte din Washington începeau să sugereze că al doilea front va trebui să se limiteze acum la apărarea Egiptului. Nimeni nu era mai decepționat de această perspectivă decât secretarul apărării Stimson. El nu anticipase căderea Tobrukului, dar se așteptase ca Churchill să ridice o întreagă barieră de argumente împotriva ideii unui atac prin traversarea Mării Mânecii. Stimson îl îndemnă pe președinte (bucurându-se de asentimentul total al consilierilor săi militari) să nu „vorbească nimic despre vreun plan nou, nici măcar în șoaptă, unui prieten sau dușman,' decât dacă aceasta ar ajuta în mod evident atingerii obiectivului de invadare a Franței, „devenind astfel imposibil de interpretat drept o dovadă de îndoială sau . .x:—<<80 șovăire...

Cu toate acestea, așa cum se temuse, obiectivul se îndepărta. La 15 iulie. Stimson îi trimise președintelui o notă scrisă de mână și o carte despre campania blestemată a primului război mondial, din Dardanele. Aceasta oferea o paralelă la „actualele tentative de diversiune față de operațiunea Bolero [atacul propus prin traversarea Mării Mânecii] ale prietenilor noștri britanici... Vă rog să o citiți neîntârziat și *înainte de a lua hotărâri cu privire la modul în care veți acționa".*[6]'

în jurnalul său. Stimson se plângea de „guvernul obosit și defetist, care își pierduse spiritul de inițiativă, zădărnicind ajutorul unei națiium tinere și puternice, a cărei putere nu suferise încă de pe urma nici unui război".[82]

„Mă simt cumplit de demoralizat" — nota Hopkins în urma unui răspuns negativ dat de britanici, cu privire la atacul prin traversarea Mării Mânecii, în 1942. Roosevelt își trimise consilierii speciali și pe generalul Marshall la Londra pentru a găsi o cale de a-și ține făgăduiala dată lui Molotov. Nu se miră prea tare de refuzul britanicilor — recunoștea președin- 187 tele într-o telegramă trimisă emisarilor săi — dar ei trebuia să găsească o alternativă de a folosi „forțele terestre americane în 1942“, indiferent că acestea se vor desfășura în Africa de Nord, Norvegia, Egipt, Munții Caucaz sau chiar în Persia. Trebuie pur și simplu, să se hotărască.[03]

> *Stimson era de părere că Roosevelt cedase prea ușor într-un punct esențial și îi trimise președintelui un memoriu în care îi atrăgea atenția, aluziv, că lăsase Marea Britanie să-și impună propria strategie militară pentru a salva imperiul*[84]

Roosevelt se înfurie la auzul propunerii lui Stimson, cu atât mai mult cu cât se temea de veridicitatea ei. încăpățânarea secretarului nu contribuia cu nimic „la ajutarea rușilor ca să reziste în 1942“ — se plângea el. Astfel Roosevelt hotărî declanșarea unui atac asupra Africii de Nord. Forțele americane nu vor mai debarca în

Europa înainte de 1944. Multe erau motivele care ar fi pus sub semnul întrebării un atac prin traversarea Mării Mânecii în 1942. Dar campania din Africa de Nord avu drept consecință campania din Italia, în 1943, abătând gândirea strategică a lui Roosevelt de la obiectivele sale inițiale, atât din punct de vedere militar cât și politic. Britanicii salutară intervenția lui Roosevelt din 1942, de reducere a tratatului anglo-rus la o alianță militară, pe o perioadă de douăzeci de ani. Ei preferau să evite angajamentele politice de felul celor propuse de Stalin și Molotov, în special referitor la Polonia, dar până în 1944. atât Churchill cât și Stalm vor susț'kje că tratatul lor, oricât de îngust ar fi fost, era suficient de cuprinzător pentru a le permite să decidă soarta Europei Centrale și de Est.

Acest rezultat nu constituia o surpriză pentru unii observatori, ca de pildă pentru revista Time a lui Henry Luce, care prezisese că tratatul anglo-rus din 1942. deși lipsit de clauze 188 politice, era menit să contrabalanseze dominația americană la masa tratativelor pentru pace. Și Roosevelt înțelesese mizele care erau în joc, fapt pentru care era la fel de îngrijorat, întrebarea pusă de Time îl apăsa și pe președinte:

> *Cât de mult se datora încheierea pactului de către Marea Britanie opiniei recente a Partidului Conservator că, într-o lume în care Statele Unite deveneau pe zi ce trece tot mai puternice, un pact cu Rusia era o mișcare înțeleaptă, pentru păstrarea importanței Europei în lumea de mâine?*[65]

Dintre toate pelerinajele la Washington, în primele luni de război, călătoria lui Molotov fusese probabil cea mai rodnică, cel puțin din punct de vedere diplomatic. El reușise să determine trecerea diplomației occidentale în defensivă. Dacă își amintea cu precizie mulți ani mai

târziu, se dusese la Washington știind bine că aliații occidentali nu erau capabili să deschidă un al doilea front în 1942. Britanicii fuseseră aproape gata să le recunoască frontierele, datorită incapacității lor de a lupta în Europa: acum rușii emiteau pretenții și față de Roosevelt. „Acest fapt a fost foarte important pentru poporul nostru rus" — își amintea Molotov — pentru menținerea moralului său, „pentru politică și pentru presiunile exercitate împotriva lui". Indiferent dacă, după trecerea primejdiei, lauda de sine a lui Molotov cu privire la „triumful" său era justificată sau nu, președintele resimțea tensiunile. în curând, el începu să-și reanalizeze opoziția față de politica lui Churchill referitoare la țările baltice, subliniind totuși că pusese capăt unor negocieri politice premature.[86]

6. CÂNTĂRIND SFINXUL RUS

Sunt impresionat de aprecierea potrivit căreia asistența economică reprezintă una dintre cele mai eficace arme pe care le avem la dispoziție, pentru influențarea evenimentelor politice europene in direcția pe care o dorim, precum și pentru împiedicarea dezvoltării sferei de influență a Uniunii Sovietice asupra Europei de Est și în Balcani.

*Ambasadorul Averell * Harriman, 1944*[1]

„La începutul anului 1943“ — consemna Cordell Hull în ale sale *Memoirs* — „Rusia părea tuturor națiunilor lumii un sfinx, afară de faptul că rezista, luptând eroic." Rezolvarea enigmei, mai precis sarcina de a descoperi atitudinea Rusiei față de planurile postbelice americane și de a determina Kremlinul, într-un fel sau altul, să

coopereze, îi reveni lui Huli, în calitate de șef al Departamentului de Stat. Cu toate acestea, Roosevelt nu dorea să-l implice pe Huli în discuțiile -celor Trei Mari Puteri cu privire la strategia de război, ca și cum hotărârile luate la aceste întruniri nu ar fi determinat planurile postbelice. Desemnat ca șef al planificării economice pentru pace, Huli trebui să se bizuie pe mici frânturi de informații, deoarece Roosevelt păstra un control atent asupra oricărei probleme care avea legătură cu relațiile sovieto-americane.

Nu se poate spune că' deznodământul fu fericit. Indignați de atitudinea președintelui, politicienii de la Departamentul de Stat (și alții) deveniră cu atât mai bănuitori față de ceea ce spunea și făcea Roosevelt, de dragul Marii Alianțe. Mai rău încă, Roosevelt își luase demult obiceiul nefericit de „a debarca" agenții însărcinați special cu urmărirea relațiilor l

190 sovieto-amencane. Astfel se petrecuseră lucruruile cu William C. Bullitt, în anii 1930, când se punea problema unei posibile colaborări împotriva Japoniei, și tot astfel se întâmplă, la mijlocul războiului, cu Averell Harriman, când tocmai se discuta un plan concret de ajutor din partea americanilor, pentru reconstrucția Rusiei după război.

Cu toate acestea, ar fi o greșeală să tragem concluzia că președintele și secretarul său de stat aveau păreri diferite în ce privește punctul central al viitoarelor relații sovieto- americane. După părerea ambilor. Stalin avea de ales între două posibilități, și anume.

> *prima, izolarea care ar fi urmai ajustării unor teritorii de-a lungul frontierelor Rusiei și păstrării de către aceasta a armamentului greu; a doua, în integrarea Rusiei ca parte a întregii lumi și în îndeplinirea tuturor responsabilităților sale, conform unei politici sănătoase și practice de cooperare internațională*[3]

Dacă Rusia alegea prima alternativă, separând după război Europa de Est și zona balcanică de restul economiei mondiale, aceasta nu numai că avea să fie o povară cumplită pentru planurile de reconstrucție, oricare vor fi fost ele, dar. în concepția lui Huli, va recrea lumea anilor 1930, cu toate implicațiile sale. Nu problema economică în sine a piețelor din Europa de Est îi îngrijora atât de mult pe politicienii americani, cât economia politică a ordinii postbelice.

Președintele prefera ceea ce s-ar fi putut numi o abordare a sovieticilor în două etape. Era convins că perioada de importanță crucială a tranziției de după război, trebuia folosită pentru instaurarea încrederii între Cele Trei Mari Puteri. Se presupunea că, pe măsură ce ar crește încrederea, tendința acțiunilor unilaterale ar dispărea de la sine. Efortul de a face

191 concesii în scopul liniștirii lui Stalin in timpul războiului avea să fie răsplătit după încheierea tranziției spre o lume mai deschisă. Trebuie să recunoaștem că toate acestea îi erau cam neclare lui Roosevelt. Totuși, înțelegerea abordării în două etape explică de ce președintele aprobase atitudini aparent contradictorii, de pildă în cazul pretențiilor emise de Rusia asupra frontierelor sale din 1941.

Deși ei începuseră să se gândească la mecanismele de revigorare a economiei, abordarea problemelor sovieticilor nu devenea cu nimic mai clară.

Metoda lui Roosevelt depindea de păstrarea unor puternice legături personale între Cele Trei Mari Puteri. Ce s-ar fi întâmplat în cazul în care planificarea postbelică ar fi contravenit necesității de armonie? Președintele putea să amâne luarea unor hotărâri, cu condiția să nu ajungă în situație de a risca atât Marea Alianță, cât și planificarea postbelică.

Pe de altă parte, Roosevelt avea în mod sigur

dreptate să creadă că adeseori „planificatorii" nu țineau seama' de lumea reală, ci numai de abstracțiuni. în problema cheie a sferelor de influență, importantă și pentru planificarea economică, și pentru cea politică, președintele se eschivase, în ciuda declarațiilor sale publice împotriva sferelor de influență,și a intervenției sale în negocierile asupra tratatului anglo-rus, președintele își exprimase personal față de Molotov punctul de vedere referitor la responsabilitățile ce reveneau Celor Patru, într-o lume a dezarmării care nu se aplica însă marilor puteri. Atât Mărea Britanie cât și Rusia priveau „ridicarea" statutului Chinei cu scepticism și îngrijorare: scepticism referitor la capacitatea Chinei de a juca un rol atât de important și îngrijorare cu privire la faptul că America spera să se folosească de „votul" Chinei pentru a obține o majoritate în discutarea oricărei propuneri americane.

192

Lui Roosevelt îi plăcea să prezinte midi schițe ale unei Organizații a Națiunilor Unite așa cum și-o imagina el. Aceasta ar fi urmat să aibă trei organisme — îi spuse el odată Lordului Halifax: o adunare generală a tuturor membrilor, un comitet executiv al Celor Patru și un consiliu consultativ, format din reprezentanți zonali aleși, care ar fi trebuit să se întâlnească periodic cu Cei Patru, în momente de criză. Roosevelt propunea ca adunarea să se întrunească anual, pentru a da posibilitatea „micilor puteri... să-și spună păsurile'. Pe de altă parte, comitetul executiv urma să „ia cele mai importante hotărâri și să conducă'forțele politice ale Națiunilor Unite". Rămânea de văzut dacă această schemă corespundea efortului real de a reda independența coloniilor sau urmărea numai un aranjament mai special de împărțire a lumii în sfere de influență.

Roosevelt se lăsa furat de aceste „instrucțiuni" improvizate, propunând de pildă ca francezii să părăsească Dakarul și Bizerte-ul, din Africa, pentru a lăsa Statele Unite și Marea Britanie să devină polițiștii Națiunilor Unite. Ambasadorul Halifax se întrebă dacă nu cumva președintele era „prea aspru cu francezii". Ba da, era — recunoștea Roosevelt —, dar fără îndoială că „Franța va cere un ajutor în schimbul căruia va pune anumite teritorii ale sale la dispoziția Națiunilor Unite".[4]

În cursul acestei discuții, Sumner Welles îi aminti președintelui că le promisese francezilor restituirea integrală a imperiului, la sfârșitul războiului. Roosevelt pară, spunând că se referise numai la Africa de Nord, dar că în orice caz „această poziție ar putea fi rectificată, în procesul de clarificare a lucrurilor după război".

Planificatorii de la Departamentul de Stat se temeu că președintele lăsa prea multe lucruri de „rectificat" la sfârșitul războiului. Trebuia să existe o bază — argumentau ei — dincolo de discuțiile care se purtau între Cei Trei. Teama cea

 mare a Departamentului de Stat era că, dacă tranziția nu era bine condusă, Statele Unite vor cădea in „izolaționism", mai ales dacă aliații Americii din timpul războiului duceau politici independente. Consecințele primului război mondial și decepția americanilor față de „tratatele secrete (reversul sferelor de influență) stăruiau mereu prezente în memoria celor de la Departamentul de Stat. Secretarul Huli reprezenta, desigur, aripa „wilsoniană" a Partidului Democrat, „inter naționalistul" care se temuse întotdeauna că adepții planului „New Deal" vor exagera în sensul autosuficienței economice și al planului național. Huli aștepta ocazia. Rezistase primului val al curentului „New Deal" iar când izbucni războiul se simți îndreptățit să-și mențină concepția fundamentală cu privire la necesitatea existenței unei legături între căile comerciale deschise și o lume pașnică.

Cămila este un animal rumegător — îi plăcea lui Huli să le spună 'colegilor săi de la Departamentul de Stat, după atacul de la Pearl Harbor — încet la mers și greoi. Dar în final cară mult mai multă greutate decât toți măgarii! Când discutăm despre planificarea economică postbelică, nu trebuie să disprețuim această luptă în interiorul administrației, care decurge din planul New Deal. Faptul că războiul a pus capăt discuțiilor despre „izolaționism" nu însemna cel puțin nu pentru secretarul Huli — că acestea nu vor reapărea după obținerea victoriei. Huli avea să-și verifice chiar amintirile despre polemica din țară, discutând cu V. M. Molotov, cu ocazia Conferinței miniștrilor de externe de la Moscova, din 1943. Secretarul introdusese o listă lungă de măsuri pentru punerea bazelor lumii postbelice, reușind în cele din urmă să-l „rețină" pe ministrul de externe sovietic pentru a-i afla părerile. Molotov declară că după părerea sa era important să se ajungă la un acord. Apoi făcu o pauză, ca și cum ar fi înțeles brusc de ce era Huli atât de hotărât, și spuse: 194

Jara dumneavoastră a pus capăt izolării, nu-i așa, domnule secretar?

Da, așa este. Și țara dumneavoastră a pus capăt izolării, nu-i așa, domnule ministru?

Molotov zâmbi și recunoscu că așa era [5]

„După război" — continuă Hali, profitând de ocazia oferită de Molotov — „puteți urma calea izolării, dacă doriți, înghițindu-vă toți vecinii. Dar aceasta ar fi opera dumneavoastră. Când eram mic. cunoșteam un bătăuș în Tennessee. Obișnuia să obțină lucruri bătând și înșelând alți băieți. A sfârșit prin a nu mai avea nici un prieten pe lume."[5]

Pentru americani, aceasta reprezenta cea de-a doua lor șansă de a îndrepta lumea. Părea să nu mai existe o alta. Avea să fie irosită? Da, dacă britanicii continuau și

după război sistemul splendidei izolări, stabilit la Ottawa.[7] Și aceasta s-ar putea întâmpla dacă Rusia i-ar determina pe ceilalți să accepte o lume postbelică împărțită în sfere de influență.[8] Dacă s-ar întâmpla oricare din aceste lucruri, atunci ar exista toate motivele să ne temem de renașterea naționalismului economic în alte părți, chiar și în Statele Unite, sub forma unui supraprogram New Deal.

Pe scurt, dacă nu se luau măsuri din timpul războiului pentru a se asigura că aceste lucruri nu se vor întâmpla, politica nu va ajunge la ceea ce Roosevelt numea etapa a doua. în aceasta consta suprapunerea diplomației economice pe cea politică. Pe de altă parte. în ciuda temerilor lui Huli referitoare la modul în care Roosevelt înțelegea legăturile dintre angajamentele politice și problemele economice, mulți foști adepți ai planului New Deal fură de acord cu analiza făcută de secretar.[9] Poate unul dintre cei mai importanți politicieni care credeau în Puterea Rațiunii, asistentul secretar de stat Adolf Berle, era ferm în această privință. „Principiul organizator" al Europei postbelice — scria acesta în jurnalul

 său la 27 octombrie 1942 — „va urma fie direcția lui Stalin, fie pe cea liberală și individualistă."[10]

Nu erau speranțe ca Rusia să renunțe la „sistemul" său comunist de a face comerț de stat în străinătate și de a impune monopoluri guvernamentale în țară. Nimeni de la Washington nu spera aceasta. Dar ceea ce se spera totuși era găsirea unei formule de-a realiza anumite obiective, cum ar fi constrângerea Rusiei de a-și respecta „obligațiile" ce-i revin, precum și disponibilitatea de a participa (oricât de pasiv) la restaurarea economiei rrțondiale, după principii oapitaliste liberale.

Mai mult decât atât, experiența anilor 1930 îi învățase pe Huli și pe 'subalternii săi că Rusia nu părea să devină un debușeu major pentru mărfurile americane. Visul unei piețe de un miliard de dolari, despre care vorbise Maxim

Litvinov la Conferința asupra problemelor economice de la Londra, din 1933, nu se împlinise niciodată. Tendința Rusiei spre autosuficiență, lipsa de interes a americanilor pentru produsele rusești, precum și nesfârșitele dispute privind hotărârile luate cu prilejul negocierilor pentru stabilirea relațiilor diplomatice, toate acestea avură un efect de slăbire a relațiilor economice. în 1938, ultimul an dinaintea războiului, Rusia cumpărase aparatură americană în valoare de aproximativ optzeci de milioane de dolari, pe care Statele Unite o exportase în anul acela.[11]

Diplomații americani și în special înflăcăratul de odinioară William C. Bullitt, primul ambasador al S.U.A. în Uniunea Sovietică (1933—1936), dădură o interpretare sinistră eșecului in
diplomației economice antebelice. Intr-un discurs din 1934, ținut la Camera de Comerț din Philadelphia, ambasadorul Bullitt descrisese Uniunea Sovietică drept un „continent plin de bogății minerale tot atât de mari, sau chiar mai mari decât cele ale Statelor Unite, un continent cu o populație de 170.000.000 de locuitori... Puține sunt produsele americane 196 de care Uniunea Sovietică să nu aibă nevoie."[13] Dar în toiul despărțirii de conducătorii sovietici și de strategiile lor, Bullitt avertiză printr-o depeșă diplomatică celebră că va veni vremea când Rusia va deveni „un factor primejdios în domeniul comerțului exterior".

> *Ea încearcă, pe cât posibil, să nu depindă de nimeni și își va exercita fără milă monopolul asupra comerțului, obligându-și dușmanii să ' vândă la prețuri mici și aducându-le astfel prejudicii... Va încerca să instaureze un haos cât mai mare în economiile țărilor capitaliste, în speranța că mizeria va da naștere revoluției comuniste.* [14]

Cordell Hull sintetizează aprecierile antebelice ale

Departamentului de Stat cu privire la sovietici. într-o scurtă propoziție: „Prezintă tot atâta încredere ca și Jesse James".[15] Prin aceste câteva cuvinte, Departamentul își menținea scepticismul referitor la relațiile economice sovieto-americane în sine, precum și cu obiective viitoare; dimpotrivă, Casa Albă vedea în astfel de măsuri luate în timpul războiului, ca de pildă Legea împrumutului și închirierii, posibilitatea stabilirii unui climat prielnic pentru relațiile economice și politice postbelice.

Cauzele care determinaseră hotărârea de a trimite ajutoare în Rusia, conform Legii împrumutului și închirierii, au fost deja menționate: merită insă amintit faptul că Roosevelt se gândise la sovietici atunci când respinsese încercările de-a exlude Moscova din program.[16] Cu toate acestea, în primele săptămâni care urmară atacului german asupra Rusiei, președintele preferă alte modalități de a trimite ajutoare. La conferința de la Casa Albă, ținută cu ambasadorul Konstantin Umanski, se stabili că primul ajutor pe care urma să-l primească Rusia va fi dat de Corporația Financiară pentru

Reconstrucție și va consta intr-un sistem mixt de aranjamente de schimb barter și de creditare.

La această conferință, Roosevelt îi arătă ambasadorului rus teama sa de a acorda prea repede ajutor prin Legea împrumutului și închirierii, „datorită nepopularității Rusiei în rândul unor grupuri mari de americani, care se bucurau de o mare putere politică in Congres... Dacă Moscova ar putea determina schimbarea imaginii sale în ochii americanilor, acordând libertatea religiei, aceasta ar avea, probabil, un efect educativ pozitiv... înainte ca acordarea dreptului de ajutor prin Legea împrumutului și închirierii să fie discutată în Congres..."[17]

Și totuțși, înainte de sfârșitul anului, unii dintre coordonatorii Programului împrumutului și închirierii vorbeau despre „nevoia de a avea in Rusia un prieten adevărat și un client pentru perioda postbelică*. Generalul John Burns, șeful comitetului de protocol pentru sovietici. îi inmână lui Harry Hopkins un lung memoriu asupra relațiilor cu Rusia, in octombrie 1942, care se încheia cu următoarea concluzie:

> *Nevoia Rusiei pentru produsele americane, în perioada postbelică, va fi extrem de acută. Rusia va trebui nu numai să se restabilească după pierderile suferite în rezerva de locuințe, industrie, materii prime și agricultură, dar va trebui să asigure resursele necesare progresului inevitabil, conform standardelor de* 1A *viață care vor rezulta după război*

Apariția unui atare mod de gândire în rândul unor membri ai guvernului le dădu strategilor de la Departamentul de Stat fiori de groază. Ei văzură în această interpretare exact atitudinea greșită, ce nu trebuia adoptată in relațiile cu Rusia. Ambasadorul Bullitt. ..'are își începuse cariera în 1933 ca

198 persoană desemnată de Roosevelt pentru a ține piept Departamentului de Stat și care urma să ajute Rusia, se opunea acum celor care insistau că cea mai importantă sarcină a politicii americane consta în înfrângerea neîncrederii sovieticilor. Sugerând că „liberalii cu această orientare se lăsau înșelați de propaganda Kremlinului, realizată cu sprijinul partidelor comuniste străine. Bullitt ii scrise președintelui la 29 ianuarie 1943, pentru a-l îndemna să încerce să obțină o întrevedere cu Stalin.

Bullitt îi aminti lui Roosevelt că. in discuțiile lor frecvente ajunseseră la concluzia că soarta lui Wilson la Paris fusese rezultatul unei așteptări mult prea îndelungate. Odată Ce Germania s-ar preda — continua

el — influența americană asupra Rusiei ar dispărea, și în locul unui echilibru de forțe postbelic în Europa, va apărea un Echilibru al Neputinței. Cei ce vedeau în Rusia un debușeu pentru produsele americane vor fi extrem de dezamăgiți, deoarece sovieticii intenționau să retragă Europa de Est și. în final, întreaga Europă (dacă ie reușea planul), din circuitul economiei mondiale.

> *Reprezentanții noștri diplomatici de la Moscova au fost asigurați in repetate rânduri de către guvernul sovietic că acesta nu va renunța la monopolul absolut asupra comerțului exterior, deoarece renunțarea ar însemna prăbușirea întregului sistem sovietic al economiei dirijate de stat. Prin urmare, știm că zonele anexate de către Uniunea Sovietică vor fi retrase, ca și până acum, din circuitul comercial firesc dintre națiuni,* 1 9 *pe care politica noastră trebuie să-l promoveze*

Ce trebuia să facă președintele? El trebuia să insiste să se întâlnească cu Stalin. „Folosind vechea metodă a măgarului, morcovului și bâtei, l-ați putea determina pe Stalin

199 să acționeze în direcția dorită de noi." La aceasta s-ar putea adăuga amenințări de încetare a ajutorului acordat prin Programul împrumutului și închirierii, sau refuzul de a sprijini reconstrucția Rusiei, în semn de avertisment că Statele Unite ar putea fi puse în situația de a-și concentra eforturile în lupta împotriva Japoniei, în locul Germaniei.

Până atunci, Churchill dusese o politică diplomatică proprie, care propunea relații între Cele Trei Mari Puteri. De fapt, Roosevelt nici nu apucase să strecoare vreun cuvânt. Primul ministru venise la Washington imediat după atacul de la Pearl Harbor, pentru a-l determina pe Roosevelt să adere la concepțiile sale strategice, iar în august 1942 întreprinsese o dificilă călătorie la Moscova, pentru a-i spune lui Stalin că în anul acela nu se va

deschide un al doilea front. înfrângerile militare suferite de britanici, și lipsa de nave de debarcare, precum și alți factori, făceau ca până și cel mai mic atac pe continent să devină imposibil. Potrivit relatărilor primului ministru, „fața lui Stalin se încruntă toată". în Franța nu exista nici măcar o singură divizie germană mai importantă, bombăni el. Această observație provocă o discuție în contradictoriu, referitoare la sursele de informații secrete și altele. Dar până la sfârșitul anului „promise primul ministru — vor ataca Africa de Nord. Operațiunea „Torch"§§§§§§§§§ — spuse el — va contribui la realizarea unor lucruri mai importante în Europa, în 1943. Luând o bucată de hârtie, Churchill desenă un crocodil, pe care îl numi Europa, și îi arătă lui Stalin ceea ce el numea „pântec moale". Vom ataca acolo exact în timp ce îi vom „ataca botul puternic" [21]

Stalin deveni mai interesat. „își imagină întreaga scenă într-o sclipire" — își amintea Churchill, de reacția lui Stalin.[22] „Fie ca această operațiune să reușească" — spuse el. Ce

Itceva observa însă Stalin? Observase mai întâi că primul ministru avea girul lui Roosevelt în problemele strategice: obsrvase că Churchill considera posibilă plasarea forțelor militare în Europa de Sud-Est; în fine, observase că negocierile viitoare asupra sferelor de influență vor depinde de pozițiile militare. Luând promisiunea lui Churchill, cu privire la stabilirea unui al doilea front în 1943, drept un angajament solemn, indiferent dacă se realiza sau nu în anul acela, Stalin putea cel puțin să facă presiuni morale asupra aliaților occidentali, cu-ocazia conferinței pentru pace

De aceea, în discuțiile ulterioare, Stalin reverîi de mai multe ori la problema celui ce-al doilea front, adeseori

§§§§§§§§§ Torța (I. engleză) — (N. traci.)

într-un nod jignitor, care-l făcu pe primul ministru să se întrebe care îra cauza acestor schimbări bruște de atitudine. Dar prin iceste plângeri, conducătorul sovietic pregătea terenul pentru iitoarele revendicări politice. Churchill înlăturase de multe ori riticile rușilor, reproșându-i lui Maiski faptul că pe vremea actului sovieto-nazist Marea Britanie rămăsese singură: acum talin făcea comentarii jignitoare asupra refuzului britanicilor s-a înfrunta armata germană pe câmpul de luptă.

într-o manieră ocolită, Churchill ridicase și alte probleme, feritoare la Europa de Sud-Est și Turcia, în timpul vizitei de la Moscova, dar Foreign Office-ul insista asupra formării unei confederații balcanice în perioada care mai rămânea până la sfârșitul anului. Aceasta părea să-i irite pe ruși într-un moment nepotrivit. Cu toate acestea, toți supravegheau cu atenție acțiunile ambasadorului sovietic față de guvernele aflate în exil la Londra. Se bănuia că acestea încercau să anuleze diplomația plină de tact, promovată de Foreign Office pentru înființarea confederației.[23]

La încheierea cu succes a operațiunii „Torch", Churchill și Roosevelt se întâlniră la Casablanca în ianuarie 1943, pentru a stabili următoarele măsuri strategice de război. Președintele încercase să-l determine pe Stalin să ia parte la

 aceste discuții, menționând chiar conducătorului rus ideea unei întâlniri tripartite, înainte de a încerca să afle părerea veșnic întreprinzătorului Churchill. Multe lucruri ar fi luat altă întorsătură dacă Stalin ar fi răspuns invitației lui Roosevelt. Dar el nu o făcu, preferând să rămână acasă, indiferent de consecințe, și să joace până la capăt rolul victimei.

Consilierii lui Roosevelt se săturaseră, de asemenea, de **a** fi obligați să urmeze strategia britanică și veniră **la** Casablanca hotărâți să nu-i mai ducă trena lui Churchill.

Dar nici aceasta nu se întâmplă. Britanicii aduseseră nave întregi de documente — bombăni un diplomat american — în sprijinul propunerii lor pentru o strategie unică în întreaga zonă a Mării Mediterane, care ar amâna înființarea unui al doilea front pentru mai mult de un an.[24]

Cea mai celebră declarație făcută în cadrul Conferinței de la Casablanca fu pronunțarea dramatică de către Roosevelt a concluziei că aliații nu vor accepta nimic altceva decât „predarea necondiționată" a națiunilor Axei. La vremea respectivă, aceasta fusese controversată, rămânând și după război. Churchill și Roosevelt discutară despre declarație, primul întrebându-se dacă Italia n-ar trebui scutită de aplicarea unor termeni atât de tranșanți. Președintele dorea în mod clar să-l asigure pe Stalin, care — spunea el consilierilor săi militari înaintea conferinței — „se simțea părăsit", că nu va exista o pace separată în Occident.[25]

Harry Hopkins era vizibil nemulțumit de hotărârile militare luate la Casablanca, „l-am spus" — relată el o conversație a sa cu Churchill — „că mi se părea un efort foarte mic din partea țărilor noastre, pentru 1943“ In special — se pare că adăugase el — având în vedere veștile de pe frontul **de** est. După cinci luni de lupte la Stalingrad, armata germană fusese obligată să capituleze. Aceasta reprezentase „bătălia decisivă" a războiului european, recunoscută ca atare atât în capitalele Aliaților, cât și în cele ale Axei. Rusia supraviețuise

 atacului furios al lui Hitler. Se confruntaseră două armate de mai mult de un milion de oameni fiecare și rușii câștigaseră. Stalin dorea un contraatac rapid pe tot frontul, ceea ce se dovedi o greșeală costisitoare, dar bătălia de la Stalingrad șterse definitiv din mintea oamenilor ideea că pacea putea 07 fi numai o problemă anglo-americană.

Potrivit însemnărilor istoricului militar John Erickson,

Din punct de vedere politic, bătălia de la Stalingrad reprezenta o victorie cu consecințe de durată, asemeni unui fitil care arde încet, influențând cursul ulterior al războiului, atât pe frontul de est, cât și în general. Dacă bătălia de la Potlava din 1709 a transformat Rusia într-o putere europeană, atunci lupta de la Stalingrad a făcut 2g *din Uniunea Sovietică o putere mondială.*

Fitilul ardea deja prea repede, din punctul de vedere al lui Churchill. Imediat după Conferința de la Casablanca, primul ministru plecă să-i convingă pe turci să intre în război sub aripa protectoare a Occidentului. Ministrul de externe Eden avea îndoieli serioase asupra rezultatului acestei misiuni, „de a pătrunde în Balcani, cu sprijinul Turciei, vechiul dușman al rușilorl, înainte ca aceștia să ajungă ei înșiși acolo Dar căzu de acord cu colegii săi de la Foreign Office, care erau nerăbdători acum să urmeze planul înființării unei confederații balcanice, în scopul de a controla orice acțiune viitoare a rușilor. Am putea avea de jucat una sau două cărți — observă Orme Sargent — în ciuda avantajelor pe care le au sovieticii în zonă. La sfârșitul războiului, în Balcani s-ar putea afla o armată anglo-americană, înaintând cu greu prin „pântecele moale“ al crocodilului; Turcia ar putea fi o țară beligerantă, iar „noi și americanii vom controla acțiunile de ajutorare, care vor hrăni populația muritoare de foame de pretutindeni..."[30]

Oficialitățile de la Foreign Office erau atât de nerăbdătoare să pună în practică ideea confederației, încât se făcu o încercare de abordare a Turciei, la scurt timp după vizita lui Churchill. Istambulul o interpretă ca pe o promisiune că li se ceda rolul de conducător. Unele

vorbe ajunseră la urechile rușilor iar Molotov declară răspicat că guvernul său nu agrea această, idee. Eden dădu imediat înapoi. „Multe vor depinde de propria noastră ocupație a zonei" — afirmă el într-un [31] memoriu referitor la Europa postbelică, adresat cabinetului.

Când ministrul de externe sosi la Washington la începutul anului 1943, Roosevelt îl rugă deschis să-și spună părerea despre „teoria lui Bullitt, potrivit căreia guverul sovietic era hotărât să stăpânească întreaga Europă prin forța armelor, sau prin forța propagandei comuniste". Eden reacționă mult mai violent, răspunzând că „cel mai înțelept și mai util lucru" ar fi să cultive „cât mai mult cu putință prietenia și încrederea guvernului sovietic, pentru a deschide calea cooperării internaționale..."

Era imposibil de spus dacă temerile lui Bullitt erau justificate; totuși „ar trebui să nu ne înrăutățim situația și să încercăm să lucrăm cu Rusia..." Roosevelt era de acord, adăugând că nu-l deranjau nici pretențiile Rusiei asupra statelor baltice. „Spera într-un plebiscit, dar nimeni „nu va fi în stare să o scoată de acolo cu forța". De asemenea, nu vedea vreo dificultate în acceptarea revendicărilor Rusiei referitoare la Finlanda, și nici a liniei Curzon**********, ca viitoare QQ
frontieră de răsărit a Poloniei.

Specialiștii de la Foreign Office observară că Roosevelt părea „să se fi apropiat foarte mult de concepțiile noastre referitoare la Uniunea Sovietică". Poate chiar prea mult, ținând copt de disputele noastre de la Londra. , „Ar fi desigur imposibil să începem negocierile cu rușii în sensul acesta" — avertiză Frank

---

********** Linie de demarcație propusă de George Nathaniel Curzon, marchiz de Kedleston (1859—1925) și ministru de externe britanic între anii 1919—1924, în vederea opririi ofensivei Armatei Roșii în Polonia (N. trad.)

Roberts de la Foreign Office — „înainte ca efortul militar occidental să-l egaleze pe cel al rușilor, în ochii națiunilor ocupate din Europa" [34]

Atenția manifestată de specialiștii de la Foreign Office față de începutul unor dezbateri americane, constitui subiectul editorialului semnat de Walter Lippmann, la 1 aprilie 1943. Multe personalități acordau o deosebită atenție articolelor bine documentate ale eruditului iar în acest editorial el analiza concepțiile ferme ale lui Bullitt. El avertiză că, potrivit unor semne clare părerile lui Bullitt câștigau teren (mai ales în rândul specialiștilor de la Departamentul de Stat). Izolaționismul de după primul război mondial — sublinia Lippmann — reprezentase o reacție față de teama că Statele Unite se implicau într-un angajament de anvergură față de *status quo.* Articolul X al Actului de Constituire a Ligi Națiunilor, care se referea la obligația expresă de a se opune rezistență agresiunilor și agresorilor, îi determinase pe oameni să aleagă între implicarea în toate neînțelegerile din Europa și retragerea într-o atitudine de rezervă. O nouă reacție izolaționistă era inevitabilă — continua el — în cazul în care Washingtonul insista să impună principii generale și judecăți preliminare tuturor problemelor, în conformitate cu anumite norme abstracte.

Mai presus de toate — conchidea Lippmann — politicienii americani „n-ar trebui să inducă în eroare și alte guverne, lăsându-le sau încurajându-le să creadă că pot adopta o strategie ce poate fi urmată numai cu sprijinul permanent armat al Statelor Unite... Este de datoria noastră să le spunem limpede Aliaților noștri... că trebuie să găsească o formulă care să mențină echilibrul, fără a recurge la intervenția permanentă a Statelor Unite."[35]

Lippnamm devenise un cu totul alt om față de cel

care, cu un an în urmă, îl lăudase pe Roosevelt pentru că salvase Carta Atlanticului de diplomația anglo-rusă. Și se părea că și Roosevelt devenise un alt om. Indiferent ce îl impresionase pe președinte în lunile care urmaseră Conferinței de la Casablanca și bătăliei de la Stalingrad, în mintea și sufletul său se dădea o luptă evidentă. Cu adevărat alarmat acum, Bullitt reluă ofensiva în mai 1943, repetându-și recomandările anterioare și adăugând:

Cel mai ciudat fenomen al perioadei actuale îl constituie faptul că, în timp ce forța noastră militară . crește vizibil, influența noastră politică asupra lumii slăbește. Vă amintiți observația lui Napoleon, potrivit căreia Wellington a câștigat la Watterloo deoarece nu realizase că era înfrânt? Noi ne aflăm în situația inversă Pierdem conducerea lumii, deoarece nu ne dăm seama că am dobândit putere asupra ei. [36]

Spre sfârșitul primăverii anului 1943, odată cu dizolvarea Cominternului de către Moscova, temerile lui Bullitt păreau să fi dispărut. Acum știm că manipularea partidelor comuniste străine de către sovietici nu încetase; dar deciziile luate la vremea respectivă de către Washington se bazau în primul rând nu pe un optimism exagerat cu privire la obiectivele postbelice ale rușilor, ci pe cu totul alte temeiuri. Politicienii considerau că un efort general de a opri înaintarea rușilor in Balcani ar fi dus la invadarea Germaniei de către Armata Roșie, ceea ce constituia cheia dominației postbelice în Europa. O confruntare în Balcani ar mai fi însemnat și implicarea Statelor Unite in zona de cea mai mică importanță pentru obiectivele de război americane; pe de altă parte, rămânând în rezervă, creau un precedent, lăsând partenerilor lor libertatea de a aborda probleme critice, intr-o manieră incoerentă.[37]

Una dintre modalitățile de trecere prin perioada de tranziție era cea sugerată inițial de Averell Harriman, pornind de la Legea împrumutului și închirierii și terminând cu ajutorul acordat pentru reconstrucția postbelică. Dar Huli nu întrezărea nici un indiciu că rușii ar fi fost interesați de programul său de refacere a sistemului economic mondial.

Huli făcu presiuni asupra lui Eden în privința aparentului dezinteres manifestat de Rusia pentru cooperarea postbelică, încercând, de pildă, să-l convingă de faptul că multă lume, nu numai Bullitt, spunea că Moscova va lua „ceea ce va dori fără a se consulta cu nimeni". Ministrul de externe avu o atitudine aproape frivolă, răspunzând laconic că între'timp Rusia ucidea germani. Știm cu toții asta — izbucni la rândul său Huli — dar dacă Rusia nu menifestă nici un interes pentru eforturile noastre reunite, de a promova pacea și stabilitatea economică „bazată pe o politică comercială liberală... nu vom obține nimic, cu excepția faptului că Rusia și Marea Britanie vor fi înlăturat Germania."

La începutul primăverii anului 1943, Roosevelt încă mai spera să-l convingă pe Stalin că nevoia sa de securitate putea fi asigurată fără violarea Cartei Atlanticului. Un articol inspirat, referitor la planurile lui Roosevelt, semnat de Forrest Davis în *Saturday Evenind Post,* punea întreaga responsabilitate pentru menținerea armoniei între Cei Trei pe umerii Moscovei. Enigma zilei se rezuma la ceea ce intenționa Rusia să facă cu noua sa forță militară. în cazul în care Stalin opta pentru colaborare, se puteau pune bazele pentru o lume postbelică civilizată; altminteri, aliații occidentali vor fi, fără îndoială, nevoiți să revină la un sistem al echilibrului de forțe, condus de americani.

Adoptând un punct de vedere realist, neutopic — continua Qavis — președintele rămânea încrezător in posibilitatea încheierii unui acord int.e marile puteri. Numitorul comun l-ar constitui nevoia de pace a tuturor

statelor, atât a celor aflate

207 sub dominația Rusiei, care trăiseră într-o economie a războiului, încă de la înființarea Uniunii Sovietice, cât și a Statelor Unite, „care nu fuseseră cotropite și erau relativ prospere". Stalin trebuia să accepte — scria Davis — să-și asume riscuri atât pe timp de pace, cât și pe timp de război, așa cum făceau cu toții.

> *Probabil că Stalin și-ar putea satisface dorința de securitate teritorială, fără a contraveni principilor Cartei Atlanticului, printr-o combinație de plebiscit și de tehnici de protectorat. Aceasta implică un risc, dar el nu poate spera să reușească in ambele cazuri: pe de o parte insistând asupra respectării unui* fait accompli *în Europa* OQ *de Est, pe de altă parte colaborând în alte zone*

Luând hotărârea de a încerca să-l convingă pe Stalin să accepte o atitudine asemănătoare celei adoptate de Statele Unite în America Latină, ca model pentru Europa de Est. Roosevelt își dublă eforturile in vederea stabilirii unei întâlniri față în față cu conducătorul rus.[40] Aparent impresionat de relatările fostului ambasador 'Joseph Davies în legătură cu perspectivele de discutare ale problemelor postbelice: președintele îl rugă pe Davies să fie mediator în stabilirea întâlnirii cu Stalin. Aceasta va implica discutarea unor probleme ca, de pildă, frontiera de răsărit a Poloniei — îl preveni Davies. Roosevelt nu făcu nici o obiecție. Fără a-l autoriza explicit pe Davies să declare că era de acord cu revendicările Rusiei față de așa-numita linie Curzon, care delimita cu aproximație teritoriul acaparat de Armata Roșie în 1939, președintele îi spuse lui Davies că putea declara: „Credem că revendicările dumneavoastră asupra liniei de frontieră Curzon sunt îndreptățite, dar considerăm că nu este înțelept să insistăm acum asupra acestei probleme."[41]

Averell Harriman fu apoi însărcinat să-l convingă pe refractarul Churchill de justețea unei astfel de întâlniri.

Harriman sublinie faptul că opinia publică americană cu privire la o întâlnire tripartită, în care lui Churchill părea să-i revină rolul de intermediar, va diminua șansele acceptării rezultatelor. Churchill era profund alarmat, dându-și seama de consecințele acestui fapt. Propaganda adversă va face mare caz — protestă el față de Roosevelt — de o întâlnire între Stalin și președinte, de la care Commonwealthul Britanic și Imperiul erau excluse. „Aceasta va fi o problemă foarte serioasă și 42 contrariantă, dezorientând și îngrijorând multă lume."

Nimeni nu era mai îngrijorat și mai dezorientat decât el însuși — gir fi trebuit el să recunoască. Apoi Roosevelt trânti o mică minciună. Spuse că ideea unei întâlniri în doi fusese sugerată de Stalin și transmisă prin Joseph Davies. Insistă însă asupra faptului că dorea să dea curs acestei idei. Stalin va fi mai sincer dacă vor discuta singuri — îi telegrafie el primului minstru. Doresc să discute cu dictatorul sovietic despre China, despre statele balcanice, Finlanda și Polonia. „Vreau să-i sondez modul de gândire referitor la speranțele și ambițiile postbelice ale Rusiei, cât mai profund cu putință. [3]

Astfel, în timp ce îi mărturisea lui Davies gândurile sale despre probleme ca linia Curzon, îi ascundea totuși lui Churchill unele dintre âces'tea. Pur și simplu Roosevelt nu dorea ca britanicul să organizeze o confruntare între Statele Unite și Uniunea Sovietică, pentru a discuta despre sferele de influență, atunci când spera din toată inima că mai rămâneau și alte posibilități. Dacă Churchill ar fi avut inițiativa unei înțelegeri, cea mai bună soluție la care s-ar fi putut aștepta ar fi fost interimară, care ar fi putut avea sau nu o influență benefică. Harriman făcu mare caz din faptul că Statele Unite puteu oferi lucruri pe care Marea Britanie nu și le putea permite:

După cum știți, sunt un optimist înveterat în privința relațiilor noastre cu Rusia, datorită convingerii mele că

Stalin dorește mai mult decât orice pe lume, evident după distrugerea lui Hitler, să ajungă dacă este posibil, la o înțelegere clară cu dumneavoastră și cu America. El consideră că reconstrucția și securitatea Rusiei se bazează pe aceasta mai mult decât pe oricâte alternativă.

Este un om care urmărește scopuri simple și deși poate folosi căi ocolite pentru a ajunge la ele, nu se abate de la obiectivele sale de perspectivă[44]

Și totuși, nimic din toate' acestea nu se putea întâmpla dacă britanicii și rușii încercau să aplice o soluție „independentă" în problema sferelor de influență. Grijii față de prejudiciile psihologice pe care le-ar genera repetarea experienței concilierii, în primul rând subminarea în continuare a credinței într-un guvern liberal, i se adăuga convingerea că aceasta oricum nu va rezolva problema. Iar în cazul în care încercarea eșua și urma o confruntare Est-Vest, ce s-ar întâmpla atunci?

Departamentul de Stat îl considera pe Churchill perfect capabil de a abate problemele politice, după război, astfel încât să provoace fie o luptă între Est și Vest, fie un acord anglo-sovietic, pentru protejarea imperiului, adică exact greșeala pe care o făcuse Chamberlain cu Hitler. Ori de câte ori Roosevelt atingea problema imperiului, primul ministru îl îndepărta de la acest subiect. Președintele nu stărui niciodată în argumentele sale, dincolo de un anumit punct, dar spuse suficient de multe lucruri, pentru a-l impresiona pe Churchill. Cât despre primul ministru, acesta deplângea faptul că Rooseveljˆavea aspirații „vagi" asupra unei ordini postbelice a lumjțgpr. „nu-i costa nimic", lăsând in schimb „întregul nostru Imperiu în mare încurcătură". „L-am informat pe președinte de mai multe ori" —

spunea Churchill cu

210 exasperare la un moment dat — „că nu accept aplicarea 45 universală a Cartei Atlanticului"

Roosevelt nu dorea să-i provoace deschis nici pe Stalm și nici pe Churchill, amenințându-i cu „excluderea" dintre semnatarii Cartei Atlanticului; nici nu dorea să dea impresia că Statele Unite intenționau să-i deposedeze de zonele de securitate. Dar nici nu le putea permite să impună din nou condițiile care duseseră la război. Roosevelt era de acord cu secretarul apărării, Henry L. Stimson: in planurile britanicilor, zona balcanică arăta mult prea mare și amenințătoare. Londra părea să presimtă — îi scria secretarul președintelui — că Germania putea fi invinsă printr-o serie de fricțiuni în nordul Italiei și în Balcani „și că singura luptă necesară va fi cea dusă de Rusia". în continuare adăuga;

în contextul problemelor postbelice cărora va trebui sâ le facem față, mie mi se pare că atitudinea aceasta față de Rusia este extrem de periculoasă. Exact ca și în cazul Marii Britanii, onoarea noastră depinde de deschiderea unui al doilea front adevărat Nu putem conta pe faptul că aceste metode de război îl vor păcăli pe Stalin, făcându-l să creadă că ne-am ținut . ■ *promisiunea.* [46]

în aceeași zi, Roosevelt se întâlni cu Stimson și cu șefii statelor majore ale armatei. Discuția începu printr-un dialog între Stimson și Roosevelt, cu privire la faptul că o expediție în Europa de Sud-Est ar fi însemnat o nebunie, dialogul se încheia cu următoarea concluzie: [u]

Președintele a spus că Foreign Office-ui britanic nu dorește ca Balcanii să ajungă sub dominația rușilor Marea Britanie dorește să ajungă in Balcani A spus că

personal nu înțelegea logica acestui raționament. Nu

credea că rușii ar dori să anexeze statele balcanice. Ei doresc să stabilească legături cu restul lumii slave, in orice caz, consideră că din punct de vedere politic, nu era înțelept să planificăm o strategie militară bazată pe **- 47** *șansa*

în scopul prevenirii unei diversiuni în Balcani — își avertiză el generalii — Statele Unite trebuie să aibă cea mai mare contribuție în cadrul operațiunii „Overlord"†††††††††† din Franța, „începând cu prima zi a atacului". Cu câtăva vreme în urmă, bazându-se pe strategia militară și pe obiectivele sale politice, Roosevelt riscase, promițând în 1942 că va deschide un al doilea front, lucru care nu se realiză. Acum, când puterea americanilor ajungea la apogeu, președintele părea mai degrabă hotărât să cedeze Balcanii prin neprezentare în zonă, decât să permită fie o confruntare anglo-rusă, fie încheierea unui acord politic anglo-rus. Ce trebuia înțeles din această metamorfozare totală a concepțiilor sale anterioare?

- William Bullitt, aflat pe linie moartă intr-un birou al Departamentului Marinei, scria în chip de protest:

Războiul reprezintă o încercare de a realiza obiectivele politice prin luptă; iar aceste obiective politice trebuie avute mereu in vedere, în planificarea operațiunilor. Obiectivele noastre politice necesită stabilirea forțelor britanice și americane în Balcani și în Europa Centrală și de Est. Primul lor obiectiv ar trebui . să fie înfrângerea Germaniei iar al doilea — oprirea **4fl**

†††††††††† Stăpânitorul (I. engleză) — (N. tradj

înaIntărd Armatei Roșii în Europa

Departe de a fi preocupat de aventurismul britanic în BalcanvBullitt era convins că Roosevelt trebuia să-i provoace pe britanici, pentru a preîntâmpina o „conciliere" prin stabilirea sferelor de influență. „O Europă împărțită între o sferă de influență sovietică, de tip comunist, și o sferă de influență britanică, de tip capitalist, va duce în cel mai bun caz la încheierea unui armistițiu, dar nicidecum la pace. Europa va deveni o nouă «casă împărțită împotriva propriilor sale 4Q interese».".

în ajunul următoarei întâlniri dintre Roosevelt și Churchill, cu prilejul Conferinței de la Quebec din august 1943, problema forțelor politice postbelice din fostele țări ale Axei și din sateliții acestora devenise o realitate în Italia. în prim plan se afla, într-o postură delicată, un guvern post-mu- ssolinian; problema de ordin general persista însă, cuprinzând în mod tot mai confuz și mai amenințător discuțiile politice militare.

Harry Hopkins adusese cu el un memoriu redactat de generalul J. H. Burns, coleg cu Edward R. Stettinius în administrația care introdusese Legea împrumutului și închirierii. în esență, memoriul arăta că Rusia dusese și va continua să ducă greul războiului.

Indiferent când vor deschide aliații un al doilea front pe continent, acesta va fi, în mod cert, un front secundar în comparație cu cel din Rusia, care va continua să ducă tot greul. Fără ajutorul Rusiei în război, Axa nu poate fi înfrântă în Europa iar poziția Statelor Unite devine nesigură.[50]

Datorită faptului că Rusia era „factorul decisiv în război", era necesar să se depună toate eforturile pentru a-i câștiga prietenia. Mai mult decât atât, după înfrângerea Axei, „ea va domina fără îndoială Europa,

astfel încât este esențial să se dezvolte și să se mențină cele mai bune relații cu Rusia".

La Quebec, discuțiile despre relațiile postbelice cu Rusia gravitară mereu în jurul sfinxului, încheindu-se în mod confuz.

Eden și Hopkins erau primii care urmau să facă o vizită. Dacă mergea la Moscova pentru viitoarea întâlnire a miniștrilor de externe — spunea Eden — și declara clar că în 1943 nu se va deschide un al doilea front și nu se va da curs revendicărilor asupra frontierelor Rusiei, „atunci cred că întâlnirea ar face > cu siguranță mai mult rău decât bine" Hopkins era de acord, adăugând că părerile lui Roosevelt asupra frontierelor Rusiei erau aproape identice cu cele ale lui Eden. Le spusese deja acest lucru lui Litvinov și Molotov.[51]

Roosevelt — continuă Hopkins — dorea să se întâlnească personal cu Stalin deoarece nu puteș încredința nimănui sarcina de a-i transmite conducătorului sovietic aceste lucruri. Cu toate acestea, în timpul dejunului la care erau prezenți atât Huli și Hopkins, cât și Eden și Churchill, Roosevelt se comportă ca și cum concesiile făcute rușilor ar fi fost ultimul lucru la care se gândea. Miniștrii de externe nu puteau acționa în calitate de plenipotențiari — observă președintele. Dacă Molotov ridica problema Finlandei sau a statelor baltice, reprezentantul american va trebui să spună că nu avea instrucțiuni în acest sens și că va raporta in țară. La ce ar folosi aceasta — exclamă Churchill — de vreme ce guvernul Statelor Unite nu va putea da un răspuns? Roosevelt spuse că va păstra tăcere asupra acestor chestiuni, „așa cum și rușii păstrau tăcerea". Enervat în mod evident de acest gambit în stil Roosevelt, Churchill spuse că nu înțelegea cum s-ar putea amelioira astfel relațiile dintre Cei Trei. Mai enervat chiar, Eden spuse că

adoptarea unei asemenea atitudini era, „total inacceptabilă" din punctul său de vedere. încă din 1941. Stalin; își Jprrpulase clar revendicările cu privire la frontierele vestice. Hujl nu putea pretinde doi am mai târziu că auzea pentrq j^jjgia oară despre acestea, astfel încât trebuia să raportaseră[52]

Cu toate acestea, pe măsură ce discuția continua, Churchill părăsi punctul de vedere al lui Eden, afirmând că, 214 peste un an, Rusia avea să fie ceva mai slabă decât puterile occidentale. Prin urmare, nu avea nici un sens să discute „aceste probleme acum[4]. De data aceasta interveni Harry Hopkins. Relațiile cu Rusia se deteriorau. „Trebuie să încercăm să le ameliorăm încă de pe acum. Dar în lipsa unui acord cu privire la strategia ce trebuia adoptată în problema frontierelor — repetă Eden — nu se putea spera într-o îmbunătățire a relațiilor politice dintre Cei Trei. Roosevelt încheie discuția făcând referiri vagi la planul său pentru o declarație a Celor Patru Puteri, în vederea organizării unei păci interimare, înainte ca tratatele finale de pace să fie gata de semnat.[53]

Eden se temea să meargă la Moscova cu mâna goală: fără a oferi un al doilea front și fără un acord asupra frontierelor postbelice. Nedorind să se lase târât în Balcani de către britanici, Roosevelt îl trimise pe Cordell Hull să-i prezinte propunerea referitoare la declarația Celor Patru Puteri, completată cu o clauză care interzicea marilor puteri folosirea forței armate în zonele eliberate. Rușii aveau, de asemenea o ordine de zi scurtă: măsurile necesare încheierii războiului cât mai curând posibil. Huli sublinie faptul că se afla acolo pentru a discuta nu despre strategie militară, ci numai despre soluțiile care ar trebu adoptate după război. Cu toate acestea, el cedă insistențelor rușilor de a face o nouă promisiune, cu privire la deschiderea unui al doilea front în 1944. ■

Acest angajament făcu posibilă audierea' ^ropuner|1 referitoare la declarația Celor Patru Puteri. Prevederile esențiale cuprindeau un angajament față de o organizație generală de securitate, bazată pe relații de egalitate între statele iubitoare de pace, și o clauză de autoreținere. în paragraful 6, care stipula următoarele:

După încheierea ostilităților, ele nu vor folosi forța armată pe teritoriilor altor state decât în scopurile [de *dezarmare a statelor inamice] menționate în această declarație și în urma consultării comune.*[54]

Declarațiile ulterioare, ca de pildă Declarația de la Yalta asupra Europei eliberate, derivau toate, într-un fel sau altul, din acest angajament. La 25 octombrie, secretarul de stat făcu o propunere privind participarea Statelor Unite la acțiunea de refacere a U.R.S.S. în urma pagubelor provocate de război. Odată ce urgența impusă de război nu va mai fi de actualitate, „capacitatea noastră productivă va fi suficient de mare pentru a ne da posibilitatea de a juca un rol important în restabilirea și reconstrucția U.R.S.S." Se hotărî ca discuțiile preliminare să înceapă între reprezentanții sovietici și misiunea Statelor Unite la Moscova.[55]

Discutarea cu același prilej, de către Hull, a declarației Celor Patru Puteri și a „ofertei" americane cu privire la ajutorul pentru reconstrucția postbelică avea menirea de a-i impresiona pe ruși atrăgându-le atenția asupra avantajelor pe care le puteau obține. Marea Britanie nu putea face o astfel de ofertă. Huli credea că rușii își dăduseră cel puțin seama gât i-ar fi costat o politică de „izolare" sau un „tratat" bilateral cu britanicii, în comparație cu sprijinul acordat de americani.

Secretarul era pur și simplu încântat de ceea ce credea că realizase la Moscova. Luând cuvântul la o sesiune specială comună a Congresului, Huli declară că problema postbelică fusese rezblvată: „întrucât prevederile Declarației Celor Patru Națiuni erau în curs de aplicare, nu va mai fi nevoie de sfere de influență, de alianțe, de echilibru de forțe sau de orice alt fel de aranjament special prin care, din nefericire, în trecut, națiunile se străduiau să-și salvgardeze propria securitate sau să-și promoveze propriile interese."[56] 216

Roosevelt era, de asemenea, emoționat ca și Churchill, care califică rezultatele drept „prodigioase' . Dar noul ambasador numit în Rusia, Averell Harriman, atrase atenția asupra unui aspect. Mai rămăseseră câteva semne de întrebare — îi telegrafie el lui Roosevelt — „dar caracterul anumitor dificultăți reale a fost definit în termeni mai tranșați" în primul rând, problema celui de-al doilea front rămânea de o importanță crucială; în al doilea, din modul în care decurseseră discuțiile, rușii trăseseră probabil concluzia că Washingtonul era de acord să nu ridice obiecții serioase asupra problemei frontierelor. Deși se îndoia de dorința rușilor de a-și extinde sistemul, „existau indicii potrivit cărora, in ciuda faptului că ne țin la curent, vor acționa în sens unilateral față de aceste țări, în vederea stabilirii unor relații satisfăcătoare pentru ei înșiși."[57]

Raportul lui Harrimăn avu darul de a imprima o notă dfe realism adevărat atitudinii lui Roosevelt față de lumea postbelică. Când primi felicitarea pentru Declarația de la Moscova a Celor Patru, din partea scepticului Walter Lippmann în persoană, președintele îi scrise drept răspuns, la 8 noiembrie 1943: „Moscova a însemnat un real succes. Și totuși, uneori presimt că lumea va fi extrem de norocoasă dacă va primi 50% din ce încearcă să obțină prin acest război, un rezultat permanent. Și

acest procent ar putea fi foarte mare."[58]

în ciuda rezervelor sale, Harriman era mai mult decât dornic să-și înceapă misiunea în Uniunea Sovietică. Predecesorii săi acționaseră într-o direcție greșită — îi spuse Harriman lui Adolf Berle — folosind o „politică a declarațiilor blânde și încurajatoare". care le dăduse rușilor posibilitatea de a-i face pe americani să se simtă vinovați, pri de câte ori se produceau incorectitudini în acordarea de ajutoare, conform Legii împrumutului și închirierii. „El crede că găsirea unei formule adecvate în relațiile cu rușii va fi, extrem de

 dificilă' — observă Berle — „dar spune că este un optimist incurabil..."[59]

într-o discuție oficială cu mai mulți corespondenți britanici și americani, la 4 noiembrie, noul ambasador in Uniunea Sovietică declara că acordarea de asistență Rusiei după război era o chestiune „de cea mai mare importanță".

> *Americanii au cea mai mare simpatie pentru ruși, care au suferit atât de mult, și doresc din inimă să încerce să fie de cel mai mare ajutor. Vom avea un plan de realizat a celui mai mare ajutor* [s/cj. *Vom avea planuri pentru construcția de mașini și echipamente necesare Uniunii Sovietice, și prin acestea vom ajuta propriul nostru popor să transforme producția de război intr-una de pace.*[60]

Chiar înainte de sosirea lui Harriman la Moscova, și înainte de Conferința miniștrilor de externe, șeful producției de război americane, Donald M. Nelson, petrecu zece zile in oraș. El fu primit atât de Molotov, cât și de Stalin. Ori de câte ori discuțiile ajungeau la relațiile economice postbelice, gazdele lui Nelson făceau presiuni asupra acestuia. în vederea obținerii de produse

americane pe credit. Entuziasmul lui Stalin în ceea ce privește creditarea îi impresionă pe membrii ambasadei. Nelson plecă, promițând să prezinte ideea unei comisii mixte ruso-americane, care să conceapă un plan pentru o astfel de înțelegere cu Roosevelt.[61]

Fără îndoială că Harriman auzise de schimburile de păreri dintre Nelson și Stalin, ceea ce-i ridică „optimismul incurabil" și mai mult. îl neliniștea însă un lucru; nu dorea ca discuțiile să ajungă Subiect de controverse la Washington. Dacă se întâmpla aceasta — se temea el — nu va mai exista niciodată un plan pe care să-l prezinte rușilor. Mesajul iui Nelson declanșă totuși vizibil acțiunea la Washington, deoarece

 ambasadorul află că Harry Hopkins discuta deja cu oficialitățile sovietice despre „formarea unui fel de, comitet".

Era cel mai în măsură — îi telegrafie Harriman lui Hopkins — să judece dacă cererile sovieticilor țineau într-adevăr de obiectivele războiului. Produsele care nu' erau necesare războiului trebuiau să intre sub incidența unor reglementări financiare diferite — continuă Harriman.

> *Nu încape îndoială că ei doresc să facă cea mai bună afacere posibilă cu noi, dar dacă vor fi duri la tratative. Cred că, din punctul nostru de vedere, putem face o afacere mai bună la Moscova... Nu trebuie să pierdem din vedere că acest subiect este de maximă importanță pentru toate relațiile noastre cu guvernul sovietic.*[62]

Elbridge Durbrow, expert al Departamentului de Stat in problemele Europei de Est. era mai îngrijorat de așteptările nerealiste referitoare la comerțul cu Rusia. Un comitet interdepartamental studiase problema — observa el în însemnările șale — și ajunsese la concluzia

că, deși sovieticii ar fi avut o nevoie uriașă de produse de bază după război, ei produceau puține lubruri care i-ar fi interesat pe americani.

> *Contrar părerii generale asupra acestui subiect, Statele Unite și Uniunea Sovietică nu sunt țări complementare, deoarece puține sunt produsele fabricate în U.R.S.S: pe care le putem lua în schimbul mărfurilor americane* [63]

Din acest motiv, Durbrow se îndoia că Uț^ypea Sovietică și-ar putea plăti la timp creditele primite de ^Washington. Desigur, acestea nu ar trebui să depășească ^qai, mult de 200 milioane de dolari. „Se va avea deci o j^ij&foșfte mare.

219 pentru a se evita crearea de impresii false în legătură cu posibilitățile comerțului postbelic cu Uniunea Sovietică. [64]

Harriman și Durbrow vorbeau despre două lucruri diferite. Ambasadorul dorea controlul negocierilor economice la Moscova, nu din grijă pentru piețele americane, ci pentru a concepe un ajutor de reconstrucție, în scopuri politice. Uneori, situațiile se suprapuneau. în ajunul primei întâlniri dintre Roosevelt și Stalin, la Teheran, încă nu se hotărâse unde se vor purta discuțiile cu privire la ajutorul și creditele postbelice și care vor fi prioritățile în vederea încheierii unui acord în scopuri politice. Harriman avea motive întemeiate de frământare.

Cei Trei începură discuțiile la Teheran, la 28 noiembrie 1943. Pe ordinea de zi a lui Stalin se afla, ca de obicei, în primul rând problema de importanță generală a celui de-al doilea front. Aceasta reprezentase dintotdeauna atât o problemă militară, cât și una politică; acum era profund legată atât de politica de pace, cât și de cea de război. Roosevelt înlătură cuvintele lui

Churchill despre alternativele la operațiunea „Overlord", de invadare a Franței, și trecu la o discuție între patru ochi cu Stalin, referitoare la „pacea viitoare a lumii".

Roosevelt venise la Teheran — le spuse Harry Hopkins subalternilor lui Churchill — „pentru a ajunge la o înțelegere cu Stalin și nu va permite să i se zădărnicească acest scop".[65]

7. ÎNTRE CONFERINȚA DE LA TEHERAN ȘI CONFERINȚA „TOLSTOI"

Acum nu este momentul pentru un război Ideologic. Sunt hotărât să las revolta la o parte... Vă urez tuturor succes... la negocierile cu privire la România, în cadrul cărora considerăm că aveți cel mai greu cuvânt de spus.

Winston Churchill către V.M Molotov, 16 aprilie 1944'

Aflat la bordul vasului USS *lowa,* în drum spre Conferințele de la Cairo și Teheran, președintele Roosevelt și șefii statelor majore reunite vorbeau pe îndelete despre eforturile britanicilor de a dirija rezervele militare spre zona est- mediteraneană și spre Balcani. Roosevelt observă că Churchill era interesat de crearea dnei „federații economice europene". Dar președintele nu dorea să ajungă „legat de mâini și de picioare, pentru a accepta orice sferă de influență în Europa". Nu dorea să fie silit, de pildă, să mențină trupe ale S.U.A. în lugoslavia. Pe lângă aceasta, trebuia bine analizată atitudinea rușilor.

Când generalul Marshall se plânse de faptul că planurile britanicilor vor prelungi războiul în Europa și vor amâna sfârșitul războiului din Pacific, bombănind într-una pe drumul de întoarcere spre Munții Stâncoși că Statele

Unite se pregăteau pentru operațiunea „Overlord", în timp ce Londra intenționa să „îngroape" planul de invadare a Franței, urmărind alte operațiuni militare, Roosevelt propuse să li se spună britanicilor că ar trebui să-și deplaseze trupele din Orientul Mijlociu, „aproape de Balcani", și să le trimită în Orientul îndepărtat.

Trupele rusești — remarcă Roosevelt -- se aflau la o distanță de șaizeci de mile de frontiera poloneză și la numai patruzeci de cea cu Basarabia. Odată ce ar traversa râul Bug, acestea ar fi gata să intre in România. în aceste condiții. Stalin ar putea să mai arunce o privire asupra strategiei occidentale și să ceară unele schimbări, de pildă un atac dinspre Marea Adriatică spre Dunăre. Gereralul Marshall îl îndemnă pe președinte să nu vehiculeze această idee la Conferința Celor Trei. Se temea că Churchill va profita de orice semn de schimbare în gândirea lui Roosevelt pentru a insista în favoarea unei strategii în Balcani, pe care ar prezenta-o apoi lui Stalin drept un plan anglo-american/

Cu șase luni în urmă, la Chicago, Roosevelt, Churchill și consilierii acestora analizaseră „problema rușilor de mai multe ori, fără a se apropia câtuși de puțin de esența ei. Acum Stalin, care reprezenta de fapt esența problemei, era de față pentru a afla ce hotărâseră. La începutul războiului, Roosevelt luase atitudine împotriva oricăror încercări de rezolvare a problemelor teritoriale. Pe de altă parte, Churchil îl îndemnase să nu admită ca prevederile Cartei Atlanticului să împiedice încheierea unui acord cu rușii. Când primul ministru susținuse acest punct de vedere, desigur că nu se putea ști cu precizie unde și când se va manifesta din nou puterea occidentală. Acum, când sosîse momentul luării unei hotărâri, Churchill spera ca puterea militară anglo-

americană să-și poată răscumpăra o parte din averea occidentală sacrificată.

Nici Roosevelt și nici Churchill nu se arătau încântați de perspectiva înlocuirii Germaniei de către Rusia, ca putere predominantă în Europa. Dar nici strategia lui Roosevelt referitoare îa „al doilea front[1]', nici strategia „periferică" a lui Churchill hu preîntâmpinaseră necesitatea unor alegeri dificile. Oricât de dezamăgit ar fi fost Roosevelt de cursul evenimentelor, el nu intenționa să-i permită lui Churchill să-l amestece

 într-un conflict anglo-rus, pentru dominația în Europa de Sud-Est. Nu putea înțelege în ce măsură o astfel de provocare a sovieticilor ar fi îmbunătățit perspectiva. Propriile sale planuri de abordare a problemei rusești rămâneau vagi, bazându-se în general pe menținerea Marii Alianțe. Dincolo de ideile confuze referitoare la folosirea ajutorului economic pentru încurajarea cooperării postbelice cu rușii, care nu i-au fost de fapt prezentate lui Stalin nici la Teheran și nici la Yalta, președintele era hotărât să evite apariția unui „bloc" anglo- american, ca strategie politică stabilită pentru câștigarea păcii.

în ciuda avertismentului lui Marshall, Roosevelt sugeră totuși posibilitatea unei acțiuni în Marea Adriatică. în colaborare cu partizanii lui Tito, și la nord-est de România, în vederea unei fuzionări cu Armata Roșie. Churchill acceptă pe loc ideea, așa cum era de așteptat, iar Stalin o respinse la fel de repede, așa cum era, de asemenea de așteptat. Deși consilierii săi militari și Harry Hopkins erau aproape înspăimântați de fascinația subită pe care o exercita „operațiunea din Adriatica" asupra lui Roosevelt, ea ar fi putut reprezenta totuși un mijloc de a stimula inițiativa lui Churchill și de a domoli elanul lui Stalin.[3]

în orice caz, în discuțiile particulare cu Stalin, asupra statelor baltice, Roosevelt era în sfârșit în măsură să-și

prezinte „strategia" față de zona respectivă. El își prefață observațiile către Stalin, expunându-și pe larg speranțele legate de viitoarea organizare a lumii. Cumva, în viitor, după ce Cei Trei le vor fi „aranjat pe toate", spera că vor ajunge la o conducere a lumii în spiritul rezonabil wilsonian.[4]

Cel puțin, acestea erau speranțele sale; dar în momentul acela, era necesar să i se dea asigurări lui Stalin. Qe^șceea. referitor la statele baltice, Roosevelt trebuia ^%$_{1(}$arate că recunoașterea includerii acestora în Uniunea Soyietică ridica o serie de dificultăți politice, concretizate în țjjjliggn^le de americani provenind din țările respective. Dar prqșgfliṭṭțele „nu

dorea să declare război Uniunii Sovietice din motivul acesta -. Singurul lucru pe care îl dorea era un referendum sau un alt mijloc de exprimare a voinței populare.

Stalin nu fu la fel de receptiv, subliniind numai faptul că Constituția sovietică permitea suficiente posibilități de exprimare a voinței populare. Când discuția ajunse la problema frontierelor postbelice ale Poloniei, Roosevelt ridică aceeași obiecție referitor la electoratul americani de origine poloneză. El nu fusese de față când Churchill și Stalin discutaseră despre această problemă, jucându-se de-a frontierele cu bețe de chibrit pe masa la care luau dejunul; așadar, îi ceda bucuros lui Churchill rezolvarea acestei probleme. Personal, era de acord cu dorința lui Stalin de a deplasa frontierele cu Polonia spre vest, dar trebuia să țină cont de părerea a șase sau șapte milioane de alegători de origine poloneză; prin urmare, nu putea „participa la luarea vreunei hotărâri aici, la Teheran, sau nici măcar iarna viitoare, asupra acestui subiect..." și nu putea „participa deocamdată, în mod oficial, la vreo astfel de înțelegere.[5]

Este interesant de observat că Roosevelt hu ridică nici

măcar problema frontierelor de vest ale Rusiei, de față cu politicienii britanici, preferând, așa cum subliniase întotdeauna, să trateze numai cu Stalin.[6] Nu se poate trage decât următoare^ concluzie; deși Roosevelt credea că s-ar putea referi la exact aceleași frontiere, exact aceleași zone (de pildă statele baltice) și exact aceleași consecințe *imediate,* era convins că implicațiile *de perspectivă* ale unui acord între Churchill și Stalin, sau chiar ale unui aranjament între Cei Trei, ar fi fost oarecum diferite de urmările unei înțelegeri sovieto-americane.

întors de la Teheran, Roosevelt își informă consilierii apropiați că „Unchiul Joe“ le stătea la dispoziție. într-un lung monolog asupra conferinței, președintele se entuziasmă de rezultatele acesteia și de noua sa relație cu Stalin. „Președin-

tele apără atitudinea lui Stalin față de Estonia [sic], Letonia și Lituania. El spuse că Stalin nu dorea Finlanda, dar dorea acea parte a Finlandei necesară protejării Leningradului, pe care Rusia o obținuse în războiul din 1940 împotriva Finlandei." Nu dezaprobă nici părerea lui Stalin, potrivit căreia Polonia trebuia să fie mulțumită de primirea Prusiei de Est, care avea cele mai roditoare terenuri, în schimbul teritoriului ce se întindea până la așa-numita linie Curzon, din est.[7]

Relatarea lui Roosevelt nu fu pe placul a cel puțin unui membru al cabinetului, și anume al secretarului de stat Cordell Hull. într-o discuție cu secretarul apărării, Stimson, el declară că principalul (punct de stabilit era că nu se puteau face anexări forțate. Era, desigur, tocmai principiul enunțat în celebra „doctrină Stimson", care se opusese pătrunderii japonezilor în Manciuria. Pe tot parcursul deceniului ’30, Stimson nu contenise să le reproșeze britanicilor că nu-l sprijiniseră pe deplin în

timpul crizei din Manciuria. Dar acum îi argumentă lui Huli celălalt aspect al problemei:

> *Credeam că trebuie să fim mai realiști, de pildă în privința sentimentelor ce stau la baza acțiunilor Rusiei: (a) că ne-a salvat de la pierderea războiului; (b) că înainte de 1914 Polonia îi aparținuse în întregime, inclusiv Varșovia, tocmai până în Germania, și că nu cerea restituirea acestei zone etc, etc.*[8]

între timp, ambasadorul Harriman se întorsese la Moscova, cu cdnvingerea că fusese împuternicit de Roosevelt să îndeplinească o misiune crucială. în timpul conferinței, președihtele vorbise cu Hopkins și Harriman despre un plan de asistență economică postbelică pentru Rusia. Dar nu-i spusese nimic lui Stalin despre aceasta. Roosevelt „regreta" faptul că, în timpul programului atât de încărcat, nu găsise timp să discute problema ajutorului american pentru

 reconstrucție — îi explică Harriman lui Molotov — dar îl autorizase pe el însuși să înceapa negocierile.

La următoarea lor întâlnire, pe 31 decembrie 1943. Molotov îl întrebă pe ambasador ce credea că era de făcut Harriman credea că o agenție guvernamentală americană ar putea mări creditele pentru cumpărareș echipamentului și materialelor necesare reconstrucției. Desigur, va trebui să se înlăture restricțiile impuse de Legea împrumutului și închirierii și să se dea dispoziții pe baze noi. Harriman considera că. de vreme ce specialiști din Statele Unite veneau la Moscova, se putea face o listă privind obiectivele planului.

Grija cea mare a lui Harriman era deocamdată păstrarea problemei ajutorului sub controlul său. la Moscova. își imagina misiunea ca pe o consecință a Conferinței de la Teheran, și ca pe un punct culminant al

activității sale in domeniul relațiilor sovieto-americane, încă de pe vremea hotărârii de a extinde ajutorul acordat, potrivit Legii împrumutului și închirierii. Și tot atât de important este faptul că Roosevelt ocolise cât putuse de mult birocrația Washingtonului în urgentarea acelei hotărâri de însemnătate crucială.

Dar după ce abordase atât de plin de încredere problema cu Molotov, Harriman descoperi că nu putea oferi datele concrete ale vreupui plan. Sperase să facă o propunere pe placul sovieticilor — dacă aceștia doreau să colaboreze cu partenerii lor occidentali, renunțând la politica de cucerire și extindere spre Europa de Est. Brusc, legătura directă dintre Harriman și Roosevelt încetă. Fie din cauza grijii cu privire la riscul unei confruntări cu Congresul în anul alegerilor, fie dig alte motive, președintele hotărî să nu intervină atunci când Departamentul de Stat preluă controlul negocierilor cu Moscova.[10]

Când Harriman își lansă planul, Harry Hopkirțs era bolnav, astfel încât — după părerea unora — ambasadorului ii fu imposibil să restabilească legătura cu Casa Albă.[1'] Dar chiar

Hopkins îi sugeră lui Harriman un plan conceput de către administratorul ajutorului acordat prin Legea împrumutului și închirierii, Oscar Cox, pentru a-l folosi ca măsură paleativă până la stabilirea unei strategii definitive, prin reglementări care să permită furnizarea de bunuri până în 1947. Ideea lui Cox era că bunurile care nu erau luate pentru război puteau fi negociate printr-o acordare de credit diferită, care va respecta totuși Legea împrumutului și închirierii. Cu alte cuvinte, rușii vor fi obligați să ia mărfurile contractate conform Legii împruhiutului și închirierii, dar să le plătească potrivit unui nou acord negociat. Dat fund faptul că

sovieticii nu importaseră niciodată din America marfă în valoare de 100 milioane de dolari, în anii premergători războiului, materialele dirt uzine furnizate prin Legea împrumutului și închirierii puteau fi folosite în scopul reconstrucției, fiind de calitate de două ori mai bună decât cele primite înainte de război. „Metoda pe care am propus-o" — îi spuse Cox lui Hopkins — „li va ajuta sa pornească pe drumul reconstrucției."

Aceasta deveni baza unui plan conceput la Washington, pe care oficialitățile americane încercară să-l negocieze cu rușii, pentru următoarele șase luni. Harriman îl considera o măsură paleativă, prin care nu se împlineau obiectivele sovieticilor sau ale propriului său plan, de a-i atrage pe ruși în direcțiile dorite. într-o lume postbelică. Cox însuși era de acord cu aprecierea iui Harriman și insistă pentru acordarea de credite suplimentare de la Banca de Import-Export, în condiții acceptabile chiar și pentru „Asociația Națională a Industriașilor".

în prezent, Banca de Import-Export are autoritatea de a face împrumuturi până la 700 milioane dolari, din care numai 200 milioane de dolari au fost folosiți. Cred ca printr-o suplimentare acordată industriașilor particulari și băncilor particulare, această diferență de 500

227 *milioane ar putea fi folosită pentru finanțarea lucrărilor de reconstrucție pentru sovietici, in valoare de cel puțin un miliard și jumătate. De asemenea, din punct de vedere politic și practic cred că nu ar fi imposibil pentru Congres să mărească autoritatea de a face împrumuturi 13*
a Băncii de Import-Export.

Pentru Cordell Hull, Cox nu reprezenta un adversar. Secretarul de stat nu putea participa la consiliile de

război ale celor Trei, dar când discuțiile ajunseră la - problema planurilor postbelice, departamentul său avu un cuvânt mult mai greu în Dealul Capitoliului‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ decât cel al consilierilor prezidențiali. Dacă afirma că autoritatea de a acorda împrumuturi a Băncii de Import-Export era aproape nulă, aceasta ar fi reprezentat un alt mod de a-și manifesta dezacordul cu privire la lăsarea unor chestiuni atât de importante în sarcina lui Oscar Cox sau Averell Harriman. Cu toate acestea, ceea ce era mai important era lipsa oricărei priceperi, sau incapacitatea lui Roosevelt, de a stabili regulile de bază pentru colaborarea dintre Departamentul de Stat și ambasada de la Moscova.[14]

Când supraviețuirea Rusiei reprezentase soluția pentru primii ani ai războiului, Casa Albă folosise toate mijloacele și pârghiile necesare sprijinirii Rusiei prin Legea împrumutului și închirierii. Acum, apelurile repetate adresate de Harriman lui Hopkins de a-l sprijini în realizarea „unui instrument bine pus la punct", rămaseră fără rezultat. Ele merită să fie enumerate pe larg. La 13 martie 1944, de pildă, amabasadorul insistase ca Washingtonul să mediteze asupra soluțiilor de anvergură pe care se putea miza. „Sunt impresionat de aprecierea că asistența economică reprezintă una ‘dintre cele mai eficace arme pe care le avem la dispoziție, pentru a îndrepta evenimentele politice din Europa în direcția dorită de noi și a evita dezvoltarea unei sfere de influență a Uniunii Sovietice asupra Europei de Est și a Balcanilor."[15] După care continuă:

> *Dacă vrem ca ajutorul nostru dat Rusiei pentru reconstrucție să aibă o valoare reală jn contextul general al relațiilor noastre cu guvernul sovietic,*

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Sediul Congresului S.U.A. — (N. trad.).

reprezentând un câștig pe care acesta îl obține de la noi, cu condiția să intre în jocul internațional conform standardelor noastre, trebuie să-i oferim un instrument bine pus la punct. Promisiunile vagi stârnesc suspiciunea sovieticilor, în timp ce un program precis, oferit acum, dar ținut mereu sub controlul nostru, ar fi extrem de prețios. Stalin trebuie să ofere poporului ,său o reconstrucție rapidă, dacă dorește să păstreze puterea supremă. Pe de altă parte, noi avem nevoie urgentă să facem afaceri cu rușii, în timpul perioadei de conversie a producției de război. De aceea, insist ca această problemă să nu fie studiată numai de către o comisie interdepartamentală, ci să fie studiată numai de către o ■comisie interdepartamentală, ci să fie urmărită în mod activ, în scopul găsirii unei soluții de trecere promptă la acțiune. Desigur, îmi dau seama de dificultățile politice din țară, dar sper ca avantajul dublu al unei acțiuni prompte, să poată oferi resurse pentru abordarea acestei probleme.[16]

în vreme ca Harriman dicta aceste cuvinte, Roosevelt aprobase deja înființarea unui comitet interdepartamental pentru studierea „mijloacelor optime prin care le-am putea fi de ajutor". Acest comitet se va afla sub conducerea statului — spuse Huli — și ar trebui să fie format din reprezentanți ai ministerelor Comerțului, Finanțelor, ai Comisiei pentru Tarife, ai Departamentului pentru Economie Externă, „și poate

229 ai Departamentelor de Marină și Război . Roosevelt scrise pe memoriu: „O.K. Care va fi personalul?[117]

Spre deosebire de mesajele sale urgente de a ajuta Rusia prin Legea împrumutului și închirierii din 1941 și 1942. atitudinea lui Rooseve.t pare surprinzător de „detașată". După cum era de așteptat, procedura se transformă într-un șir nesfârșit de negocieri, care se

prelungiră până in vară, cu privire la condițiile de creditare, in vederea adoptării propunerii inițiale făcută de Cox. Aceste negocieri se purtară într-o atmosferă rece. „Nici chiar căldura din cameră — își amintea Dean Acheson mai târziu — „nu putea transforma răceala dintre aliați în cordialitate '.[18] Discuțiile în contradictoriu asupra unor .zecimi de procente din dobânzi, asupra numărului de ani necesari amortizării cheltuielilor și asupra prețurilor mărfurilor, depășiră cu mult cele mai sumbre presimțiri ale lui Harriman.

Când George Kennan reveni la ambasada de la Moscova în 1944, după o absență de șapte ani. începu să explice Washingtonului că ideea „bizară potrivit căreia Rusia ar putea fi orientată spie o colaborare postbelică era o iluzie. Referindu-se la anumiți politicieni puțin cunoscuți în Occident, dar ale căror voci se făceau auzite în consiliile sovietice, cu una sau două excepții. Kennan scria următoarele:

> *Acești conducători sovietici de vază nu prea cunosc lumea din afară. Ei nu-i cunosc personal oe politicienii străini. Tabloul vast al vieții internaționale, economice și politice, nu le poate, oferi temeiul unei comparații, nu poate avea vreo însemnătate decât prin ceea ce consideră ei că ar influența problemele legate de securitatea Rusiei și viața internă a Rusiei Dumnezeu știe ce imagini ciudate și ce impresii își pot forma în mintea lor din ceea ce aud despre viața de dmafara frontierelor Rusiei Dumnezeu știe la ce concluzii ajung* . [19] *Și ce masuri iau pe Oaza acelor concluzii.*

Pronosticul lui Kennon era prin urmare mult mai sumbru decât speranțele de viitor. destui de rezervate, ale lui Harriman. Ambele erau împotriva rezolvării lucrurilor de jos în sus. Văzută din perspectiva Ambasadei americane de la Moscova, politica dusa ia Washington

părea prea notărâtă în „punerea la punct" a Husiei prin aceste metode. Molotov bănuise - - după cum afirma ulterior că acesta fusese stilul lui Roosevelt încă de la început. ..Roosevelt credea în puterea dolarului. Nu că n-ar fi avut încredere și in altceva, dar considera că poporul său era atât de bogat iar noi atât de săraci și de epuizați încât ne vom duce să cerșim. «Și atunci le vom da un șut în tund, dar deocamdată trebuie să-i ajutăm să reziste». Aici și-au făcut ei calcule greșite'[1] — se lăuda Molotov la bătrânețe. ..In aceasta ei nu erau marxiști și noi eram. S-au trezit numai după ce li se luase jumătate din Europa.[120]

Cei mai aspri critici ai lui Roosevelt, printre care și Kennan, îl acuzară mai târziu, pentru convingerea sa că diplomația personală putea înlocui strategiile politice pregătite cu grijă, și chiar mai mult, pentru convingerea sa că putea trece peste prăpăstii ideologice u. iașe, aducându-i pe Churchill și Stalin la masa tratativelor. Totuși, in reconstituirea situației, cel mai surprinzător element rămânea faptul că Roosevelt își dăduse seama de capacitatea sa personală limitată de a influența hotărârile. Evident. Casa Albă nu mai putea ignora pur și simplu opoziția Congresului, așa cum făcuse în primele zile ale războiului, când națiunea se bizuia pe puterea executivă pentru păstrarea securității naționale. De asemenea, vasta birocrație, al cărei eșafondaj se afla în interiorul puterii executive, necesară transmiterii hotărârilor de eficientizare a războiului, devenea acum o piedică in calea hotărârilor rapide pentru pace. Poate că reticența lui Roosevelt era doar o reflexie a acestor situații, care creaseră un președinte „slab[1]

231 în perioada de tranziție de la al doilea război ondial spre începutul războiului rece.

în orice caz, Harriman nu era singurul care se simțea dat la oparte de nesinguranța generată de conferința de

îa Teheran. Politicienii britanici ajunseseră, de asemenea, la concluzia că Roosevelt constituia o enigmă aproape tot atât de mare ca și ursul rus. Și se temeau că America s-ar putea să nu fie de nici un ajutor în perioada postbelică. în legătură cu aceasta, Eden afirma într-o ședință a cabinetului de război de la sfârșitul lunii ianuarie 1944 următoarele:

A *trebuit sâ recunoaștem că, odată ce am fost de acord cu anexarea statelor baltice de către Rusia și cu transferul masiv de populație de origine germană în estul Prusiei și al râului Oder, pentru a face loc polonezilor deposedați, vom fi acuzați pe motivul că o. atare acțiune contravine principiilor cartei Atlanticului. Atitudinea ideală pe care ar trebui să o adoptării ar fi să amânăm orice hotărâre cu privire la frontiere pentru după război și apoi să luăm în discuție toate problemele referitoare la frontiere. Dar situația nu a depins numai de noi. Armatele ruse înaintau pe teritoriul Poloniei.*[2] ^

Plângerea lui Eden referitoare la discuțiile de la Tetîeran și la consecințele acestora, „odată ce am fost de acord" cu modificarea frontierelor poloneze, căzu pe fondul primelor hotărâri legate de o guvernare postbelică în Italia. Ferm hotărâți să nu lase ca sovieticii să împiedice realizarea unor planuri vizând un regim pro-occidental în statul dușman învins și neavând nici o speranță în vreo acțiune militară majoră în Balcani, britanicii începură să se gândească la- măsurile pe care era necesar să .le ia ei înșiși, după Conferința de la Teheran. Ei nu puteau oferi Moscovei tentații economice importante, dar Churchill era nerăbdător să-și pună diplomația personală la încercare.

La Conferința miniștrilor de externe de la Moscova, se

hotărâse înființarea unei Comisii-Europene Consultative [EAC] a Celor Trei care, teoretic, urma să ia decizii cu privire la organizarea internă a guvernelor provizorii, în timpul perioadei de tranziție de după război. Dar EAC aproape că nu era consultată în privința problemelor din Italia, în vreme ce britanicii începuseră formarea unui nou guvern.

Pe la mijlocul lunii martie 1944, Moscova anunță brusc stabilirea de relații cu regimul de dreapta al mareșalului Badoglio, care își croise drum spre putere după căderea lui Mussolini. Departe de a fi bucuroși de „nerăbdarea" rușilor de a coopera, așa cum reieșea din insistențele Londrei în adresele diplomatice către Moscova, era necesar ca legăturile cu guvernul italian să se facă prin intermediul EAC. Englezii ar fi preferat ca Moscova să nu aibă contacte directe cu Roma. Moscova răspunse că în toate problemele de acest fel trebuia să existe o participare egală între Est și Vest. „... Este demn de reținut că neavând până în prezent contacte directe cu guvernul italian, guvernul sovietic se aflase într-o poziție de inferioritate față de aliații săi; aceștia stabiliseră de la bun început relații directe cu guvernul Badoglio, prin intermediul numeroaselor lor instituții și numeroșilor lor reprezentanți pe teritoriul Italiei eliberate.'[22]

Desigur, sugestiile rușilor referitoare la mărirea guvernului Badoglio provocată teama că Moscova avea sub control, în interiorul Partidului Comunist Italian, chiar „mai multe instituții și mai mulți reprezentanți". Pentru Churchill, răspunsul la o astfel de întrebare consta în următoarea propunere făcută rușilor: în schimbul concesiilor speciale cu privire la statele baltice, la frontierele poloneze și la Balcani, Moscova să fie de acord să nu-și folosească influența exercitată asupra elementelor comuniste, pentru a submina poziția britanicilor în Italia și Grecia sau pentru a le răpi

polonezilor șansa la independență.

Ceea ce-l va însufleți așadar pe Churchill cu prilejul discuțiilor din cadrul ..Conferinței", ținută la Moscova, la mijlocul lunii octombrie 1944, era dorința de a irnpidica nu numai răspândirea dominației ruse, impusă de Armata Roșie, ci și a comunismului ca sistem. Eden, care insistase cel mai mult pentru incheierea unui acord cu privire la frontierele poloneze, rezumă noile temeri legate de acțiunile din Italia, într-un comentariu asupra unei lucrări elaborate de Foreign Office, la 3 aprilie 1944: „De ce năpustesc așa la porțile Italiei? Comportarea lor ar putea fi considerată o încercare premeditată de a distruge toate partidele de stânga, precum și partidele de centru, cu excepția celui comunist Este greu de găsit o altă explicație. [24]

în același document, Churchill atrăgea atenția asupra faptului că, în ciuda inițiativelor sale personale pline de efuziune" față de sovietici, nu putea simți ..nici un pic de încredere sau siguranță în privința lor. Singurele lor realități sunt forța și faptele." în toiul speculațiilor Cabinetului de Război, cu privire la faptul că scopul final al rușilor ar putea fi instaurarea comunismului in Italia, Churchill declară că Moscova nu deținea forțe armate în zonă. „în situații ca cea de față, ultimul cuvânt ar trebui... să aparțină celor care au dus greul?. El aminti membrilor Cabinetului de Război că „noi nu am pretins să ne amestecăm in modul rușilor de a. trata țările cucerite sau eliberate din Europa de est [25]

în timpul acestor săptămâni dinaintea Zilei Z, a invadării Franței, Eden și Churchill reexaminară de mai multe ori situația Poloniei, Italiei. Greciei și a restului statelor balcanice. Churchill pomenise despre faptul că va veni o vreme când sovieticii vor avea nevoie, de puterile occidentale iar Eden revenise la problema cooperării

postbelice cu Rusia. La un moment dat, primul ministru mârâi către colegii săi. „Vreau să salvez cât mai mulți polonezi de la moarte." Și totuși, câteva zile mai târziu, el informă un vizitator american că

 „ar trebui să se sprijine în mod ferm pe Cele Trei Mari Puteri" [26]

În ziua următoare acestei ultime întâlniri cu americanul Isaiah Bowman, Churchill începu o corespondență care va culmina cu „Conferința Tolstoi". Pentru ca Molotov să nu interpreteze greșit gestul său, Churchill îi scrise ministrului de externe: „Noi vă lăsăm conducerea afacerilor privind România". Istoricul David Carlton argumentă că rușii protestaseră împotriva prezenței în România a funcționarilor Serviciului Britanic pentru Operații Speciale (SOE), oferindu-i astfel lui Churchill ceea ce dorea, și anume prilejul negocierii sferelor de influență asupra Greciei și României.[27]

Americanii se dovediră imposibil de convins în această privință. înainte și după Conferința de la Teheran, Roosevelt spusese clar că nu va încuraja nici un efort de stabilire a unei prezențe militare semnificative în Europa de Sud-Est. Pe de altă parte, deși dându-se de înțeles că ar accepta alternativa unei înțelegeri politice cu Rusia înainte ca sfârșitul războiului să lase Europa pradă haosului, plângerile sale frecvente, potrivit căror politica din anul alegerilor îl împiedica să facă progrese în această direcție, îi îngrijoră pe politicienii britanici, care credeau că vor ajunge prea târziu pentru a mai „salva" ceva pentru Occident.[28] Dacă, așa cum sublinia Roosevelt, deciziile finale asupra problemelor teritoriale trebuiau amânate până la sfârșitul războiului — se frământau britanicii — aceasta nu-i va împiedica cu nimic pe ruși să încerce obținerea unei influențe politice, ca în cazul Italiei, *în toate zonele eliberate.*

Ceea ce înrăutățea lucrurile și mai mult — observă Eden cu strângere de inimă — era că. ajutându-l pe Tito în iugoslavia și organizația de stânga EAM§§§§§§§§§§ în

§§§§§§§§§§ Ethniko Apeleftheretiko Metopo = Frontul Național de

Grecia, Londra le dăduse rușilor ocazia de a-i urma „exemplul". „Căci noi suntem cei care i-am susținut pe Tito și organizația sa comunistă de partizani. Și același lucru este valabil și pentru Grecia, unde inițial SOE a lansat și sprijinit EAM-ul. în ambele cazuri, i-am susținut din motive operative imediate, în ciuda faptului că erau mișcări comuniste. Din nefericire, se pare că cei mai buni Șefi de gherilă sunt comuniștii."[29]

Deși nu servea scopurilor imediate urmărite de Churchill, rezerva studiată a lui Roosevelt îi dădea primului ministru unele avantaje, în momentul în care acesta reflecta la următoarea sa acțiune. Dacă înțelegerea sa cu Stalin eșua, fie datorită numeroaselor aspecte aflate în joc, fie datorită unei schimbări în raportul de forțe, el putea cere ajutorul americanilor, chipurile pentru apărarea Cartei Atlanticului. Probabil că primul ministru nu se gândise chiar la aceasta, dar când sosi timpul să preia inițiativa, el urmă întocmai metoda respectivă.

Dar calea pe care o aveau de urmat nu era chiar atât de clară: pe atunci, Eden făcea presiuni asupra ambasadorului rus Feodor Gusev, numit în locul lui Maiski, ca să analizeze „propunerea de ordin practic" ca fiecare dintre națiunile lor să accepte conducerea celeilalte, respectiv a rușilor în România și a britanicilor în Grecia. Lui Gusev îi plăcu ideea, întrebând însă dacă americanii fuseseră consultați. Nu fuseseră — replică Eden — dar „nu-și putea imagina că aceștia se vor opune în vreun fel. La urma urmei, propunerea se baza într-adevăr pe operațiunile militare ale propriilor noastre forțe..."

Dacă 'americanii erau de acord— spuse ambasadorul

Eliberare, înființat la 27 septembrie 1941; grupare politică de rezistență antigermană, controlată și inspirată de Partidul Comunist (N. trad.).

Gusev — guvernul sovietic era gata să dea — un răspuns final afirmativ". Luat prin surprindere, Eden consemnă in partea de jos a -minutei sale, pentru a atrage atenția subalternilor săi: „Vă rog, analizați cum se poate discuta aceasta cu americanii"[32] La început, ambasadorul Halifax, ascunse faptul că propunerea fusese discutată cu rușii: „Nu

 i-am spus secretarului de stat Hull că dumneavoastră [Eden] ați discutat deja cu rușii, prezentându-vă propunerile drept rodul unor meditații independente." îi subliniase lui Huli — continuă Halifax — că întreaga idee apăruse din considerente pur geografice și militare. Aceasta nu va prejudicia în nici un caz interesul celor Trei Națiuni în înțelegerea lor postbelică. Temerile lui Huli nu se risipiră. Orice acțiune care s-ar fi „referit la crearea sau acceptarea ideii sferelor de influență" — protestă secretarul de stat — „se va întoarce mai târziu împotriva noastră".[33]

Ceea ce de fapt se și întâmplă în ziua următoare. La o conferință de presă, Huli fu rugat să răspundă unei acuzații aduse politicii americane de către ministrul de externe al Olandei: acesta reproșase Washingtonului că favorizase atitudinea dictatorială a Celor Trei față de națiunile mici. Secretarul se lansă într-o negare vehementă a motivului acuzației, declarând: „Timp de 150 de ani, am învățat toate națiunile de pe Pământ și toate popoarele lumii ce înseamnă libertatea și am practicat-o. Am încurajat toate națiunile să aspire la libertate și să se bucure de ea. Atitudinea noastră față de Filipine reprezintă un exemplu evident. N-a fost nevoie ca acestea să ne pună la încercare pentru a afla ce făceam pentru ele.''[34]

Exemplul Filipinelor, pe care americanii obișnuiau să-l pună criticilor pe tapet, folosindu-l ca „model" pentru comportarea altor națiuni, nu era de proporțiile situației în cauză. Din punctul de vedere al Londrei, o comparație

mai exactă se putea face cu hegemonia S.U.A. în America Latină. Churchill o folosi în apelurile sale către Roosevelt, dar Foreign Office-ul nu fu deloc încântat când Churchill îi trimise președintelui primul său mesaj referitor la înțelegerea asupra Greciei și respectiv României. Aceasta nu numai pentru că ar fi preferat să nu-și bată capul cu încercările primului ministru de „a trata" cu americanii, dar Churchill dezvălui

acum ceea ce Halifax ascunsese, și anume că discuția cu rușii avusese deja loc, și că întreaga răspundere o purtau britanicii prin propunerea de încheiere a unei înțelegeri anglo-ruse. Churchill mai dezvălui faptul că Moscova dorea să știe dacă Washingtonul era de acord. ..Desigur că nu dorim să ciopârțim Balcanii în sfere de influență... — repetă Churchill — iar „înțelegerea va fi valabilă numai pe timp de război.[35]

Roosevelt transmise mesajul Departamentului de Stat, care observă pe loc deosebirile dintre declarația lui Halifax către Huli și telegrama lui Churchill. Secretarul de stat interimar Edwar R. Stettimus îi mărturisi lui Halifax profunda sa îngrijorare față de duplicitatea evidentă. Aflând acum că subiectul fusese deja discutat cu rușii spuse Stettimus — guvernului S.U.A. îi era „dificil să răspundă". Se redactă un mesaj pe. care Roosevelt urma să-l adreseze primului ministru.

Când Churchill află despre această discuție, pătrunse și mai adânc în fondul problemei, adresând un nou mesaj ambasadei din Washington. Nu se punea problema sferelor de influență — sublinia el ■- dar era necesar ca Cei Trei să acționeze împreună iar cineva trebuia să-și asume răspunderea. Grecii erau aliați vechi ai britanicilor, sacrificaseră pentru ei patruzeci de mii de oameni în 1941 Avea toate motivele — continuă ei — să creadă că Roosevelt era „pe deplin de acord" cu orientarea sa în privința Greciei și Iugoslaviei. Cel mai rău lucru care li se

putea întâmpla acestor țări era supunerea lor unor decizii telegrafiste între cele trei sau patru puteri. Pe de altă parte — spunea primul ministru — Londra se lăsa condusă de S.U.A. in America Latină, „atâta timp cât aceasta nu atingea problema vitelor sau oilor noastre. în aceasta privință, este firesc să avem o? concepții ferme, ținând cont de cat de puțin primim.

238

Lui Halifax i se spuse că îi putea arăta telegrama lui Huli sau oricui altcuiva. E posibil să fi crezut că referirea la America Latină îi va stânjeni pe americani, care pretindeau că părerile lor despre Argentina lui Peron să fie respectate, indiferent de impactul acestora asupra importului de carne al britanicilor; sau poate crezuse că aluzia la înțelegerea dintre Churchill și Roosevelt cu privire la zona Balcanilor va face carieră în Departamentul de Stat. Se înșela. între timp. Stettinius îl informase pe Roosevelt că propunerea britanicilor, „oricât de abil" ar fi fost prezentată, constituia strădania de a obține consimțământul americanilor pentru stabilirea sferelor de influență, pe care Departamentul de Stat nu o dorea. Ba mai mult, prin răspunsul propus de către departament, pe care Roosevelt i-l dădu lui Churchill, britanicii erau refuzați, sugerându-se că Washingtonul avea ultimul cuvânt:

...Recunoaștem că, în orice teritoriu dat, guvernul responsabil din punct de vedere militar va lua în mod inevitabil hotărâri ca urmare a cursului evenimentelor militare, dar suntem convinși că tendința firească de extindere a unor asemenea hotărâri și asupra altor domenii decât cei militar, va deveni și mai puternică printr-un acord de tipul celui sugerat. După părerea noastră, acesta va avea ca rezultat menținerea

deosebirilor dintre dumneavoastră și sovietici și împărțirea zobei balcanice în sfere de influență...[30]

Foreign Office-ul mimă surpriza față de atitudinea americanilor,' deși în realitate nu avusese niciodată vreun motiv să creadă că abordarea wilsonierilor din anturajul lui Cordell Hui ar duce ia un alt rezultat. Subsecretarul permanent Alec Cadogan consemna. „Americanii au o fobie uimitioare față de «sferele de influență»" Se părea că problema reală consta in minimalizarea incurcăturii produse

de gafa lui Halifax, de telegrama inoportună a lui Churchill către Roosevelt, precum și de plasarea responsabilității pe umerii rușilor, pentru a fi încercat să găsească o soluție. Astfel, într-o scurtă scrisoare, se explica faptul că „propunerea guvernului sovietic... apăruse în urma unei observații întâmplătoare [cuvintele «comentariu neoficial» erau tăiate] a secretarului de stat [Eden]...“ Astfel că nu existase nici o posibilitate de a o discuta cu americanii de la bun început, dar de îndată ce sovieticii preluaseră această „observație întâmplătoare, transformând-o într-o propunere oficială, ne-am consultat cu guvernul S.U.A., la sugestia făcută într-adevăr 39 \
de guvernul sovietic"

Eden era furios în speciaf pe Churchill, „lată rezultatul «amestecului» primului ministru'' — le spuse el colegilor săi. „Ce ne facem acum?''[40] Indiferent de discuțiile care urmară, Churchill hotărî că trăbuia să facă presiuni mai mari asupra lui Roosevelt. A doua sa telegramă adresată președintelui, datată 11 iunie, argumenta că alternativele erau haosul și paralizia. De data aceasta primul ministru nu se sfii să facă politică. Repetă instrucțiunile pe care i le dăduse lui Halifax, în

legătură cu sacrificiile făcute de britanici pentru greci, punând problema direct: „Rușii sunt gata să ne lase să preluăm conducerea în Grecia, ceea ce înseamnă că E.A.M. și acțiunile sale nefaste ar putea fi controlate de forțele naționale ale Greciei. Altminteri ța)ra la care ținești atât de mult va cădea pradă războiului civil și dezastrului."

El spuse că obișnuia să-i raporteze președintelui asemenea chestiuni iar Roosevelt obișnuia să citească toate telegramele pe care i le trimitea. “Cred că ați putea, avea încredere în mine, în această privință." Rusia era pe punctul de a pătrunde în România, o țară care intrase „bucuros" în război împotriva sovieticilor, provocând multe pierderi Armatei Roșii. Având în vedere că în zonă nu existau trupe britanice sau americane și că rușii oricum aveau să facă ceea ce

doreau, „ar fi bine să ne lăsăm în seama sovieticilor". Singura concesie făcută de Churchill cu privire la faptul că o astfel de înțelegere era temporară consta în a-i propune președintelui să fie de acord cu ea pentru o perioadă de încercare de trei luni.[41]

Această cerere dădu rezultate, deși nu chiar pe cele dorite de Churchill. Fără a consulta Departamentul de Stat, Roosevelt trimise cel mai laconic răspuns, acceptând perioada de încercare de trei luni. „Trebuie să avem grijă să explicăm clar că nu stabilim nici un fel de sfere de influență postbelice." Răspunsul primului ministru se înscria din nou, în mod evident, în spiritul relațiilor inițiale dintre britanici și Washington, și anume că propunerea se referea numai la problemele militare. Mulțumindu-i lui Roosevelt, Churchill spuse că îl rugase pe Eden să-i transmită-lui Molotov poziția americanilor și „să le explice clar că motivul limitiării perioadei la trei iuru este de a nu stabili dinainte sferele de influență

postbelice ,4?

informarea lui Molotov de către Etien, prin intermediul ambasadorului Gusev, cu privire la acceptul Washingtonului pentru o perioadă de încercare de trei luni, era făcută în termeni cu care ar fi fost de acord până și Huli, ca o alternativă mai bună de alegere între două rele; sau cel puțin, așa spera Eden. Insistând asupra preocupării americanilor pentru sferele de influență permanente, ministrul de externe declară că întotdeauna intenționase să aplice înțelegerea numai pe timpul războiului, „și să nu prejudicieze drepturile și responsabilitățile pe care fiecare dintre cele trei guverne vor trebui să le exercite la stabilirea păcii și după aceea, pentru întreaga Europă"[43]

în mijlocul atâtor proteste care pluteau în aer, când Churchill încerca să-l liniștească pe Roosevelt iar Eden incerca să susțină opțiunile viitoare în favoarea rușilor, în toiul evenimentelor din preajma Zilei Z, la 6 iunie 1944, care îi

241 preocupau pe politicieni, hotărârile luate erau cel puțin confuze.[44] Pentru Departamentul de Stat, ele nu făceau decât să agraveze lucrurile. Subalternii lui Huli erau îngroziți de — „această propunere primejdioasă Huli observă *-că* propunerea nu se limita la Grecia și România, formularea Jui Churchill referindu-se Je fapt la întreaga zonă balcanică. El consideră că „analogia" făcută de primul ministru cu „poziția noastră în America de Sud" era jignitoare.

Secretarul nu se opri aici, revenind asupra deosebirii dintre versiunile lui Halifax și Churchill, cu privire la originea propunerii și la eforturile Londrei de a mușamaliza. întreaga aiacere. S-ar fi zis acum că dacă *rușii* n-ar fi cerut aprobarea americanilor, „Guvernul acesta s-ar fi confruntat cu un acord oeja încheiat, asupra sferelor de influență..."[45] Hu|l îi dădu lui Roosevelt schița uneî telegiame pentru Ci.urcnili președintele expedie

telegrama în care se exprima preocuparea americanilor pentru modul în care se trata această problemă și speranța că „pe viitor" aspectele importante nu vor mai fi stabilite „în această njanieră" [46]

Churchill insistă ri'n nou asupra faptului că numai rușii puteau interveni în problemele referitoare la România. Numai recunoscând această realitate, ii putea convinge să nu mai facă reclamă organizației de stânga E.A.M.. în Grecia. „Nu recunosc să fi făcut vreo greșeală în această privință.' Era imposibil să tratezi — scria el — dacă nici unul din Cei Trei nu făcea vreo propunere oricăruia dintre ei, fără „a-l informa" totodată și „pe al treilea". Uitase m aparență de panică pricinuită de negocierile separate dintre Roosevelt și Stalin. Primul ministru aminti atunci de discuțiile lui Roosevelt cu conducătorii polonezi, despre care „deocamdată n-am auzit 47 nimic de la dumneavoastră."

Din considerente proprii. Moscova dădea acum înapoi în privința propunerii britanicilor, făcând observația că ar putea aduce ceva „nou în situația deja creată" și că trebuia să mai studieze problema. Poate că amânarea convenea perfect

242 obiectivelor urmărite de Stalin; în vreme ce Armata Roșie înainta pe teritoriul României, el continua să se bucure de o libertate de acțiune deplină, câștigând putere din ce în ce

4S J

mai mare in alte zone. Era foarte probabil ca sovieticilor, să nu le fi plăcut explicația lui Eden cu privirea la atitudinea americanilor, bănuind că, acestora li se ceruse să accepte o înțelegere care, mai târziu, putea fi anulată printr-o schimbare a relațiilor dintre britanici și americani Dacă Rusia accepta versiunea lui Eden, nu însemna oare aceasta că perioada de încercare de trei luni era într-adevăr un mijloc de a opri derularea evenimentelor politice până când Occidentul și-ar fi consolidat poziția față de Rusia în Europa de Est?

La 1 iulie 1944, Ambasada sovietică de la Washington

trimise Departamentului de Stat un *aide-memoire,* > a cărui esența era tocmai această preocupare, mascată într-o întrebare referitoare la punctul de vedere al americanilor, întrebarea pusă de ambasadă dădu departamentului prilejul să declare cu fermitate că Statele Unite n-ar fi încurajat niciodată această înțelegere, decât pentru „strategia actuală de război". Răspunsul departamentului reafirma pentru a nu știu câta oară, că Washingtonul nu era de acord cu nici o înțelegere care s-ar opune. „înființării și funcționării efective a unui sistem mai larg de securitate generală, la care vor contribui toate țările.

Stalin s-ar fi mulțumit poate cu acest răspuns, interpretând că, de fapt, propunerea britanicilor era și fusese întotdeauna o modalitate cfe a deschide porțile pentru Europa de Est. până când situația militară va permite retragerea puterii rușilor. Dar Departamentul de Stat era mai mult ca sigur recunoscător lui Stalin pentru prilejul oferit de a diminua importanța asentimentului lui Roosevelt față de „propunerea primejdioasă" a primului ministru.

Ambasada britanică de la Washington înamtă Londrei o copie a răspunsului dat de Departamentul de Stat întrebării

 puse de ruși, după aproape două săptămâni de la primirea acestuia. în mare, se scursese aproape o lună de la adresa rușilor datată cu 1 iulie. Churchill își ieșise din fire. „Ce înseamnă aceasta? Că americanii sunt de acord cu perioada de încercare pe trei luni de zile, sau aruncăm iar totul la canal?" „Nu știu", scria Eden. „Să facem iar presiuni asupra Moscovei [?]“ — era întrebarea pe care și-o punea atât lui însuși cât și consilierilor săi.[51]

Curând după aceasta, Eden trase concluzia din memorandumul americanilor că Departamentul de Stat dorea ca Moscova să renunțe chiar la încercarea pe perioada de trei luni. între timp, rușii trimiseseră în

misiune forțe pentru a sprijini ELAS**********, cartierul general al partizanilor din Grecia. Discutase această problemă cu ambasadorul sovietic — îl informă ministrul de externe pe Churchill. Dacă răspunsul era conciliator, atunci mai exista o șansă „de a-i face să recunoască[7] poziția noastră dominantă în Grecia; în caz contrar, mă tem că nu vom putea face aceasta."[52]

Ziua următoare, el susținu în fața Cabinetului de Război trimiterea a încă două sutq de ofițeri în misiunea secretă din Grecia, precum și a unor forțe mult mai mari, imediat după retragerea germanilor. în ciuda celor ce-i spusese lui Churchill referitor la asigurarea dominației britanice, Eden insistă față de cabinet asupra faptului că „desigur, nu se punea problema de â le impune grecilor o anume tormă de guvernământ sau de a se amesteca în libertatea deplină a acestora de a-și alege sistemul în care doresc să trăiască pe viitor." înăbușindu-și rapid îndoielile pe care le-ar fi putut avea în calitate de șef al Partidului Laburist, vice-prim ministrul Clement Attlee împărtăși punctul de vedere al lui Eden și îșI dădu consimțământul, bazându-se pe datoria umanitară de a supraveghea trimiterea de ajutoare cu vaporul spre Grecia.[53]

La o săptămână după aceasta, Churchill organiză un plan strategic pentru un desant parașutat în zona Atenei, în scopul de a cuceri capitala, înainte ca EAM să poată acționa. Era îngrijorat de faptul că întoarcerea regelui grec înainte de plebiscit nu era privită cu ochi buni de cabinet: și afirmă că nici nu fusese de acord cu o asemenea soluție.

********** Ellinikos Laikos Apelertheretikos Stratos = Armata Națională de Eliberare, înființată în decembrie 1941 și condusă de generalul Stefanos Sarafis: „brațul înarmat" al EAM — (N. trad.).

„Guverhul grec [adică regimul regalist afalt sub protecția britanică] va lua ființă aproape imediat după desantul parașutat și în câteva ore va trebui să funcționeze la Atena, unde probabil că poporul îi va primi pe parașutiștii britanici cu entuziasm."

Cheia succesului acestei operațiuni era ca americanii să fie ținuți la curent și cooptați în acțiune. Ministrul de externe Eden nu credea că lucrurile erau atât de simple. într-adevăr, cabinetul pusese problema întoarcerii imediate a regelui. El îi spuse primului ministru că în opinia publică din Marea Britanie, din Grecia și din America domnea o mare confuzie, în special datorită leit-motivului organizației EAM, potrivit căruia „încercăm să-l readucem pe rege cu ajutorul baionetelor britanice".[54]

Era un avertisment voalat că apelul adresat de Churchill lui Roosevelt, în scopul trimiterii de trupe în Grecia, risca să primească același răspuns din partea politicienilor americani ca și cel dat propunerilor britanice de stabilire a unei înțelegeri asupra Balcanilor. Dar sfatul lui Eden nu reuși să-l determine pe primul ministru să renunțe la telegrama către Roosevelt, „întotdeauna am mers alături, în deplină înțelegere asupra politicii noastre în Grecia — începea telegrama — „și am apelat la dumneavoastră în toate problemele importante." Restul mesajului repeta, în esență, pe un ton foarte retoric;

245 argumentele pe care primul ministru le prezentase în vederea stabilirii unei înțelegeri cu rușii. Adăugă că britanicii vor avea nevoie de ajutorul forțelor aeriene americane, pentru a se cc
ajunge la numărul de zece mii de parașutiști.

Poate că unul dintre obiectivele lui Churchill era să forțeze Statele Unite să se înfrunte acum cu consecințele faptului că nu fuseseră de acord cu înțelegerea asupra României, în care caz Rusia nu ar mai fi sprijinit EAM, Din acest punct de vedere, Washingtonul avea de ales între

a-și'da un asentiment diplomatic pentru o înțelegere anglo-rusă sau pentru un sprijin militar, în scopul unei evacuări anticipate, și a vedea cum haosul și comunismul triumfă în zona Meidteranei. Este puțin probabil ca Churchill să fi formulat o astfel de alternativă în mod conștient, dar efectul la Washington a fost același: Departamentul de Stat se consideră împins la acțiune de încercările insistente ale lui Churchill de a implica Statele Unite într-un /joc al puterii despre care, în acești ani, premergători războiului rece, nu credea că ar avea succes.

Roosevelt nu răspunse vreme de mai multe zile. între timp, un artjcol probabil inspirat, semnat Drew Pearson, denunță politica britanicilor în Grecia, etichetând-o printre altele drept o politică de cooperare cu colaboraționiștii naziști, în încercarea de a-și asigura avantaje economice postbelice și cedarea insulei Creta. Oficialitățile britanice din Orientul Mijlociu presupuseră că articolul lui Pearson fusese inspirat de organizâia americană omologă — SOE-ului, și anume Biroul de Servicii Strategice (OSS). OSS își conducea propia activitate în Grecia, favorizându-i pe cei care în mod hotărât nu erau pro-britanici. „Au scăpat situația din mână“ — i se spunea lui Churchill într-un mesaj — „și numai o abordare directă a președintelui ar putea pune capăt necazurilor. Sunt capabili să provoace un conflict anglo-american referitor la Grecia, care ar putea prejudicia politica guvernului Maiestății Sale."[56]

Churchill medita la posibilitatea de a-i scrie direct lui Roosevelt, se gândi mai bine apoi încercă să exercite presiuni asupra șefului OSS din 'zonă, și să-și câștige simpatia lui Harry Hopkins. Ambasadorul Halifax încercă să-l liniștească pe primul ministru. Nu era vorba de vreo conspirație împotriva britanicilor — sublinie Halifax ' ci

doar de o dezaprobare clară a Washingtonului față de ideea că cel mai bun mijloc de a combate EAM' era de a-l sprijini pe regele exilat.[07]

Primul ministru răsuflă ușurat când primi, în urma apelului său, un răspuns din partea lui Roosevelt; acesta îl asigura că nu avea nimic impotriva pregătirilor pe care le făceau britanicii în vederea trimiterii unor forțe pentru păstrarea ordinii după retragerea germanilor. Președintele promise că, în cazul în care americanii ar avea avioane disponibile, acestea ar pptea fi folosite intr-o asemenea operațiune. Girul, neautorizat pe care Roosevelt îl dădu planurilor britanicilor în problemă Greciei rămâne oarecum o enigmă. Discuțiile cu Stalin referitoare la încercările de a sprijini insurecția de la Varșovia, grijile din ajunul alegerilor, simpla oboseală (mesajul era schițat de către amiralul Leahy) — toate au contribuit, probabil, dar, așa cum arată editorul corespondenței dintre Roosevelt și Churchill, „această telegramă reprezintă un mare pas înainte în sprijinirea politicii britanicilor față de Grecia eliberată".[59]

între timp, pe măsură ce armatele sale înaintau, conducătorul sovietic începu negocieri cu o seamă de partide din europa de Est. Nu le făcea favoruri speciale comuniștilor, pe care-i numea „politicieni de la țară". Probabil că se temea ca nu cumva întârzierea să deschidă, Doamne ferește, calea unei „revoluții" adevărate în tot Estul Europei. Astfel, John Erickson scria:

Crearea unui „oloc comunist", în mod oficial, în ■ Europa de Est, nu pare să fi făcut parte din planurile

247 *sale la vremea ^respectivă: dimpotrivă, împărțirea îi convenea de minune, promițând ca și până acum exploatarea nelimitată a acestei regiuni relativ nevătămate, în interesul refacerii economiei sovietice... Cei care au zădărnicit aceste negocieri, fie datorită principiilor comuniste, fie din respect față de propria*

națiune, și-au atras în mod invariabil furia sa.[60]

Churchill avu primul ideea unei întâlniri în tete-â-tete cu Stalin, la sfârșitul lunii septembrie, cu scopul declarat de a trece în revistă toate problemele care le stăteau în fpță; el îi sugeră lui Roosevelt că principala sa preocupare era legată de planurile rușilor referitoare la războiul din Orientul îndepărtat și de frontiera poloneză. Și, sigur că da, mai erau *„și alte aspecte", cu privire la Iugoslavia și Grecia, care ar fi trebuit discutate. Când primul ministru își publică propriul raport asupra „Conferinței Tolstoi" în 1953, își justifică totuși vizita la Moscova ca pe o încercare de a ține inamicul pe loc, datorată în bună parte întârzierii cu care americanii își „dădeau seama de creșterea influenței comuniștilor, de dinainte și după marșul victorios al puternicelor armate comandate direct de la Kremlin".*[61]

în timp ce se pregătea să plece la Moscova pentru „Conferința Tolstoi", Churchill adresă în particular americanilor o ripostă bine țintită pentru că se opuneau unei acțiuni militare anglo-americane în Europa de Sud-Est. „Stalin" — spuse primul ministru cu mâhnire — „va obține ceea ce vrea. Au avut grijă americanii de aceasta."[62] Pe de altă parte, potrivit spuselor medicului său, Lordul Moran, Churchill credea acum că putea trata cu Stalin cu aceeași convingere ca și Roosevelt, în trecut. „Atmosfera de acolo este complet diferită de când s-a debarcat în Normandia. Voi profita de pe urma acestui fapt pentru a ajunge la o înțelegere amicală cu Stalin în privința Poloniei. Acesta este motivul plecării mele."[63]

Pentru ruși. „Conferința Tolstoi" reprezenta un prilej de a verifica intențiile britanicilor cu privire la o eventuală renaștere a acelui *cordon sanitaire* de după primul război

mondial. Moscova avea mari îndoieli față de diversele propuneri făcute de britanici în legătură cu „confederațiile" europene, cu rolul guvernelor din exil, care se aflau la adăpost sub privirea binevoitoare a leului britanic, și cu intrigile diplomatice de atragere a Turciei în război. După cum declarase ministrul de externe Molotov la Conferința miniștrilor de externe, care avusese loc în 1943 la Moscova, „unele planuri de federalizare amintesc poporului sovietic de faptul că politica acelui «cordon sanitaire» fusese îndreptată după cum se știe, împotriva Uniunii Sovietice."[64]

Churchill ceruse ca ambasadorul american Averell Harriman să participe la „Conferința Tolstoi", pentru a-l asigura pe Stalin că — „aprobați misiunea noastră... [și pentru] a participa la discuții", deși acesta nu avea să fie invitat la multe din discuțiile cheie.[65] Când aflară de intenția primului ministru de a merge la Moscovă, subalternii lui Roosevelt se temură exact de acest lucru. Dar Roosevelt nu-i putea refuza lui Churchill cererea. Pe ordinea de zi se aflau câteva probleme, în afară de cea a Balcanilor și a sferelor de influență, iar Washingtonul era dornic să afle orice ar fi putut spicui Harriman de la oficialitățile britanice și ruse cu privire la discuțiile între patru ochi dintre Churchill și Stalin. Așadar, într-o mare măsură, Churchill reuși să obțină ce dorea în ambele direcții: Harriman era prezent, când era nevoie de un acord al Celor Trei, și era ținut afară când nu era nevoie de prezența sa.

Mesajul lui Churchill către Roosevelt, la 5 octombrie 1944, trimis înainte de plecarea primului ministru la Moscova, sublinia dilema americanilor:

Sunt foarte bucuros că Avereil va participa ia toate' discuțiile noastre mai importante: dar sunt sigur că nu

doriți ca aceasta să prefigureze discuții între patru ochi dintre mine și U.J. [Unchiul Joe, adică Stalin], sau dintre Anthony și MolotOv, așa cum se fac cele mai bune aranjamente de obicei. Va puteți, baza pe mine în privința informării permanente asupra tuturor aspectelor care privesc interesele noastre comune, pe lângă rapoartele 67 pe care vi le va trimite Avereil

Modul în care Churchill folosise în acest mesaj expresia „interesele noastre pomune" implica desigur faptul că anumite subiecte nu constituiau interese comune cu Statele Unite, între Marea Britanie și Uniunea Sovjetică existau intșrese speciale. Deși pe tot parcursul războiului devenise un fapt obișnuit ca Stalin șă-și exprime îngrijorarea față de o „înțelegere" anglo-americană, Churchill se temea (cu atât mai mult cu cât echilibrul de forțe părea să se încline hotărâtor de partea britanicilor și a americanilor) că Roosevelt ar putea profita de ocaazie pentru a folosi „blocul" sovieto-amencan în anumite situații care atingeau interesele Imperiului Bxitanic în afara Europei. Ambii conducători considerau că americanii își luău cam multă libertate in privința planurilor și sfaturilor în domeniii care afectau interesele securității britanicilor și sovieticilor.

între timp, un specialist în problemele Rusiei de la Departamentul de Stai, pe nume Charles Bohlen, îi trimisese lui Harry Hopkins un memoriu, argumentând de ce întâlnirea dintre Churchill și Stalin Viu trebuia să aibă loc. Dacă la Moscova americanii nu vor fi reprezentați la nivel înalt, lumea va trage concluzia că Statele Unite „s-au spălat pe mâini de problemele politice europene" sau că l-ar fi autorizat pe Churchill să vorbească în numele Washingtonului. Stalliri și Churchill -- continua Bohlen - fie se vor angâja într-o dispută

 extrem de aprinsă, fie vor ajunge la împărțirea Europei în sfere de influență. Dacă totuși conferința se

ținea, președintele trebuia să-i spună clar lui Stalin că nici un acord încheiat CQ
intre cei doi nu angaja cu nimic Statele Unite.

Hopkins fu de acord cu Bohlen, contramanda pe lob expedierea mesajului lui Roosevelt și-l chemă pe președinte din dormitor, unde acesta se bărbierea. Roosevelt ascultă cu atenția interpretarea dată de subalternul său argumentelor lui Bohlen și cei doi schițară o lungă telegramă către Stalin, în locul salutărilor banale din mesajul inițial al președintelui. Noua versiune începea cu regretele lui Roosevelt că „următoarea întâlnire" nu era o conferință a Celor Trei. Stalin „va înțelege bineînțeles" că nu există nici un aspect, de ordin politic sau militar, de care Statele Unite să nu fie interesate. „Sunt ferm convins că toți trei, și *numai* toți trei, putem găsi soluții pentru problemele rămase încă nerezolvate." Deși dorea ca ambasadorul Harri/nan să participe ca „observator", aceasta nu putea angaja Statele Unite în nici o privință și — spunea Roosevelt — ar prefera să considere discuțiile anglo-sovietice ca preliminare pentru o întâlnire între Cei Trei, *
AQ
care va putea avea lor oricând după alegeri.

Lui Harriman personal, președintele îi repetă că nici o problemă discutată de Churchill și Stalin nu era lipsită de importanță pentru Statele Unite. „Este important să-mi păstrez deplina libertate de acțiune după încheierea acestei conferințe."[70] Stalin se arătă surprins de mesajul lui Roosevelt, sublinind că înțelesese că Churchill venea ca purtător de cuvânt pentru ambele puteri occidentale. Dar deși acceptase justețea protestului lui Roosevelt, în scurt timp se străduia împreună cu primul ministru să ajungă la înțelegeri permanente, nu numai în privința Balcanilor.

Potrivit memoriilor sale, la deschiderea lucrărilor „Conferinței Tolstci"; la 9 octombrie 1944, orele 22,

251 în jurul mesei și aprecie că momentul părea potrivit pentru a aborda subiectul. „Să ne ocupăm de problema Balcanilor, începu el cu o frază care avea să fie mult citată după aceea. Apoi primul ministru își scrise propunerea de înțelegere pe o foaie de hârtie oarecare. Rusia urma să aibă o influență asupra României în proporție de 90% iar Marea Britanie una de 90% asupra Greciei. Ele urmau să-și împartă pe jumătate dominația asupra Ungariei și Iugoslaviei iar Rusia va domina Bulgaria în proporție de 75%. împinse hârtia de partea cealaltă a mesei, către mareșalul Stalin; acesta luă un creion albastru, făcu o bifă mare pe foaie și o împinse înapoi.

„După aceasta urmă o tăcere îndelungată" — își amintea Churchill. în cele din urmă, primul ministru spuse: „Nu s-ar putea socoti că am fost cam cinici dacă s-ar afla că am luat aceste hotărâri, fatale pentru milioane de oameni, într-un mod atât de detașat? Să ardem hârtia." „Nu, păstrați-o." — replică Stalin.[71]

Dar lucrurile nu se petrecuseră chiar așa. La o întâlnire preliminară dintre Eden și Molotov, la orele 19 din aceeași seară, ministrul de externe explicase că scopul primului ministru era de a raporta evoluția situației militare în Vest și de a sublinia „hotărârea noastră de a lucra toți trei". „Trecuse un an de la ultima lor întâlnire, și se intenționa ca această vizită să marcheze și să arate că cei trei sunt de acord în 7? orice problemă.

Când Churchill deschise de fapt discuțiile, câteva ore mai târziu, el nu începu cu faimoasele tratative referitoare la Balcani, pe care le dezvălui pentru prima oară în memoriile sale, ci cu problema Poloniei și a liniei Curzon. El sugeră că liderul polonezilor de la Londra, Stanislaw Mikolajczyk, să fie conovocat la Moscova, astfel încât ambele părți, polonezii de la Londra și Comitetul Polonez

pentru Eliberare Națională, susținut de ruși, să fie „forțați să ajungă la o înțelegere".

252

Dupfi ce hotărâră ca în problema Poloniei să decidă cei doi reprezentanți, Churchill reveni la situația Greciei și a României. Condițiile de pace impuse de ruși României — începu el — erau rezonabile și dovedeau o bună cunoaștere a problemelor statale în contextul păcii viitoare. Aceasta era o problemă exclusivă a rușilor.

Dar *în Grecia, lucrurile stăteau altfel. Marea Britanie trebuia să fie principala putere în Mediterana și spera ca mareșalul Stalin o va lăsa să hotărască în privința Greciei, așa cum mareșalul o făcea pentru România.*

Stalin era de acord că Marea Britanie „ar trebui să vină cu o propunere în privința Greciei. Aici, Churchill propuse ca aceste chestiuni să fie exprimate în limbaj diplomatic, deoarece americanii ar putea fi șocați. Dar atâta timp cât el și Stalin se înțelegeau unul pe altul, el. Churchill, putea „să-i explice lucrurile acestea președintelui[1]*.

Stalin spuse că primise din partea lui Roosevelt un mesaj referitor la statutul de oljservator al lui Harriman și la faptul că președintele considera discuțiile lor ca fiind doar preliminare pentru o întâlnire a Celor Trei. Churchill răspunse că el nu avea secrete față de președinte, dar nu dorea ca prezența lui Hariman să împiedice „discuțiile apropiate" dintre ei doi. Ambasadorul nu avea chiar același statut ca ei. Răspunsul lui Stalin merită citat în întregime.

Mareșalul Stalin a spus că răspunsese numai că nu știa ce probleme se vor discuta, dar că de îndată ce va

afla îi va comunica președintelui. Observase unele semne de îngrijorare în mesajul președintelui, cu privire la discuțiile lor și, în general, nu îi plăcuse mesajul.

. Acesta părea să pretindă prea multe drepturi pentru Statele Unite, lăsând prea puține pentru Uniunea

Sovietică și Marea Britanie, care, la urma urmei, [73] *încheiaseră un tratat de ajutor reciproc.*

Din nou, Churchill se angajă în discuții ample și de perspectivă; înainte de a reveni la situația din Balcani. Odată fusese, tentat, ca și americanii, să voteze pentru înființarea Organizației Națiunilor Unite și ca marile Puteri să hu aibă drept de veto în discuțiile referitoare la situațiile în care erau implicate. Dar acum vedea că rușii au argumente foarte puternice. Să presupunem că China ar ridica problema Hong Kongului — spuse el. Marea Britanie ar trebui să se retragă, lăsând Rusia și Statele Unite să decidă în această problemă.

Această observație, nu tocmai subtilă, se referea la o presupusă nevoie a Marii Britanii și Rusiei de a se apăra de binefacerile imperialismului american. Din acest punct de vedere, nu avea mare importanță dacă politica postbelică a Statelor Unite urma orientarea stabilită de adepții unui „Secol American" sau dictatelor morale din apelul vicepreședintelui Henry Wallace pentru un „secol alemului de rând“. Dar putea oare Churchill, care spusese adeseori despre ruși (printre altele) că nu erau demni de încredere, să-și închipuie așa ceva?

Se pare că putea, cel puțin cu această ocazie. „Conferința Tolstoi" reprezintă punctul culminant al diplomației anglo- sovietice din timpul războiului. După ce-și afirmă punctul de vedere asupra dreptului de veto

al marilor puteri, primul ministru reveni la.. problema Balcanilor, extinzând prima discuția de la situația Greciei și a României la cea a Ungariei și Iugoslaviei. Pentru aceasta din urmă, propuse că Marea Britanie și Rusia să-și împartă influența în mod egal. Statjn răspunse referindu-se la Bulgaria și, încercând să sondeze terenul cât mai adânc cu putință, la Turcia. Ce-ar fi dacă Rusia avea dreptul de a controla strâmtonle din Marea

Neagră? La Convenția de la Montreux din 1936, referitoare la căile de intrare în Marea Neagră, Japonia primise tot atâtea drepturi ca și Rusia. Dacă Marea Britanie era interesată de Mediterana, Rusia era deopotrivă de preocupată de Marea Neagră, aflată încă sub dominația Turciei.

Pus dintr-odată în gardă, Churchill întrebă la ce schimbări se gândea Stalin. Deocamdată — veni răspunsul — consensul cu privire la faptul că hotărârile Convenției de la Montreaux trebuie abrogate era de ajuns. „Ce-ar face Marea Brițanie dacă Spaniei sau Egiptului li s-ar da dreptul de a închide Canalul Suez, sau ce ar spune guvernul Statelor Unite dacă vreo republică sud-americană ar avea dreptul să închidă Canalul Panama? Rusia se afla într-o situație și mai grea." Churchill acceptă principiul, propunând numai ca aceasta să fie aplicat în mod amabil, astfel încât să nu sperie Istanbulul. Primul ministru propuse apoi ca Stalin să reia problema Convenției de la Montreux cu Statele Unite.[74]

Revenind la situația din Balcani, Churchill spuse că avea sentimentul că ar trebui să facă ceva pentru a împiedica izbucnirea unor războaie civile ideologice în țările acelea. „Acestea ar trebui oprite prin autoritatea cleor trei mari Puteri." „De acord" — spuse Stalin. (Dată

fiind evoluția ulterioară a .războiului rece, aceasta este probabil, cea mai mare ironie din întreaga diplomație de război a Celor Trei). Prin declarația sa că np vor încerca să iținpună cu forța un rege în Grecia, Iugoslavia sau Italia, Churchill îl rugă pe Stalin să-i „tempereze pe comuniștii din Itlaia și să nu-i mai stârnească".

Stalin spuse că aceasta nu va fi prea lesne, comuniștii italieni putând să-l trimită la dracu. în Bulgaria, Armata Roșie îi oprise de fapt pe comuniștii bulgari de a forma soviete. Dar asupra Bulgariei — continuă Stalin — nu putea fi de acord ca Marea Britanie să aibă o mare influență. Aceasta era o țară cu deschidere la Marea Neagră. Se temea oare Churchill

 că Rusia intenționa să lanseze un atac asupra Turciei? Nu avea o astfel de intenție. înainte ca disputa să continue, primul ministru propuse să-i lase pe Eden și pe Molotov să pună la punct amănuntele.[75]

Prin urmare, lucrurile nu se făcuseră spectaculos, într-o clipă, așa cum avea să scrie Churchill în memoriile sale. Harriman află despre „acordul" cu privire la Balcani în ziua următoare" pe 10 octombrie/ la un „dejun" care dura patru ore. Așezat lângă Stalin, află fie de la Stalin însuși, fie de la un subaltern al acestuia că liderul rus modificase o telegramă comună către președinte, privind discuțiile referitoare la Balcani, scoțând cuvintele „având în vedere datoria noastră diferită față de ei", care implicau recunoașterea din partea fiecăruia a sferei de influență a celuilalt. Raportul ambasadorului asupra acestei șarade extraordinare continua astfel:

> *După dejun, vrând să i-o plătesc lui Churchill, i-am spus lui Stalin că veți fi foarte bucuros că a eliminat această frază, deoarece sunteți de părere că toate problemele trebuie rezolvate de către noi trei. Stalin spuse că îi părea bine să audă aceasta și întinzându-se*

prin spatele lui Churchill, îmi strânse mâna.[76]

în seara aceea, discuțiile fură reiate pe un ton mai puțin amical. Molotov deschise convorbirea sa cu Eden afirmând că raportul de influență de 50% pentru fiecare în privința Ungarie era inacceptabil. Sovieticii doreau 75%. Eden protestă, reproșând faptul că liderul iugoslav Tito făcuse în secret o vizită la Moscova, fără a-i informa pe britanici. Atmosfera era mult mai rece decât în searta precedentă, mai ales după ce Eden declară că „guvernul Maiestății Sale era nemulțumit de întreaga situației din Balcani". Un motiv de iritare pentru britanici îl constituia activitatea, ofițerilor bulgari

în nordul Greciei, care se comportau față de ofițerii britanici de parcă ei ar fi câștigat războiul și nu invers.

Molotov se dovedi înțelegător până la un anumit punct, repetând că Bulgaria trebuia pedepsită pentru rolul jucat în război. Dar argumentă că Rusia trebuia să dețină acolo, ca și în România, o influență în proporție de 90%. Urmă o succesiune rapidă de propuneri, prin care Molotov se arătă dispus să negocieze diferite procente în privința Iugoslaviei, în schimbul unui control aproape absolut asupra Bulgariei și aproape același lucru referitor la Ungaria. La un moment dat, încercă să explice ce ar fi însemnat aceste procente. în I ugoslavia — spuse ministrul de externe rus — 60/40 însemna că Marea Britanie va deține controlul asupra țărmului iar Rusia asupra interiorului țării. Eden acceptă în cele din urmă ceea ce considera a fi un compromis de bun simț, și anume ca douăzeci procente să revină dominației Marii Britanii asupra Bulgarie și Ungariei, obținute printr-o înțelegere în două etape, astfel încât după război Rusia să permită funcționarea unei comisii de control, formată

din reprezentanți ai aliaților. în acest scop Molotov acceptă responsabilități egale în Iugoslavia. în mare, împărțirea zonei balcanice reprezenta cel puțin o consecință a tratamentului aplicat Imperiului Otoman după primul război mondial, cu excepția faptului că acum în joc era soarta oamenilor și nu petrolul.[77]

Churchill nu avea răbdare cu detaliile. „Nu vreau să umblați după chițibușuri" — îl mustră el pe Eden. „Dacă ajungi la un aspect dezavantajos, eu aș trece la următorul. Sunt multe lucruri care n-au importanță." „Dar Bulgaria nu face parte dintre ele" — replică Eden.[78] Churchill însă nu dorea să se certe cu rușii pentru procente abstracte. Intenționa să-i timită lui Stalin o scrisoare în care să-și expună punctul de vedere. Se pare că nu o trimise, deoarece Harriman îl avertiză să n-o facă, ceea ce sugerează că, pe lângă scrisoarea lui Churchill către Harry Hopkins, Roosevelt

257 era in măsură să afle totul despre înțelegere. In schița scrisorii neexpediate. Churchill își exprima speranța că Marea Britanie, Rusia și Statele Unite vor putea lucra impreună în Balcani, la punerea unor baze solide pentru o pace durabilă. Hotărârile „Conferinței Tolstoi' erau doar preliminare la o hotărâre a Celor Trei la masa tratativelor pentru pace, procentele nereprezentând decât o metodă de a stabili cât de aproape erau în anumite situații specifice — cu alte cuvinte, un ghid referitor la modificările necesare planurilor lor.

După cum spuneam, acestea ar putea fi considerate crude și chiar cinice dacă ar fi supuse atenției ministerelor de externe și dipiomaților din lumea întreagă. De aceea, ele nu pot constitui baza unui document public, cel puțin nu deocamdată. Ele ar putea reprezenta, totuși, un ghid bun pentru evoluția afacerilor noastre. Dacă vom avea succes in aceste

afaceri, vom Împiedica probabil câteva războaie civile, precum și multă vărsare de sânge și dezbinare in țările rnici despre care este vorba. Principiile noastre generale ar trebui să lase fiecărei țâri libertatea de a adopta forma de guvernământ pe care o dorește poporul ei

Apoi Churchill abordă problema ideologică, fără a-și ascunde părerea privind lupta posibilă dintre formele de guvernare totalitare și „cele pe cafe le numin libera alegere, controlată prin sufragiul universal". Era recunoscător — spuse el — că Stalin declarase că nu intenționa să încerce schimbarea prin forță său prin propagandă comunistă a sistemelor stabilite în țările balcanice. Cu excepția fascismului, care nu putea fi tolerat. Marile Puteri ar trebui să accepte situațiile interne ale acestor țări „și să nu se îngrijoreze în privința lor, sau să se amestece în treburile lor. odată ce s-au

 pus bazele pentru reinstaurarea calmului, după această teribilă baie de sânge prin care am trecut cu toții"

Tocmai pornind de la acest punct de vedere, am încercat să jalonez măsura de interes pe care o are fiecare dintre noi în aceste țări, bucurându-se de deplinul acord al celuilalt și de asentimentul Statelor Unite, care se pot îndepărta vreme îndelungată, pentru a se reîntoarce apoi pe neașteptate cu puteri uriașe.

Să fi avertizat oare Churchill că în cazul în care Stalin nu respectă înțelegerea Statele Unite se vor întoarce cu puteri uriașe? Sau, așa cum arătau discuțiile sale anterioare cu Stalin, vorbea despre necesitatea respectării înțelegerilor respective de către'Marea Britanie și Uniunea Sovietică, datorită atitudinii postbelice

incerte a americanilor față de Europa?

Dar sensul paragrafului următor era imposibil de interpretat greșit. Hitler încercase să exploateze teama de un „comunism prozelitist agresiv, existent pretutindeni în Europa"; deși Hitler fusese definitiv învins, Stalin știa prea bine că „teama persista în fiecare țară deoarece, dincolo de meritele sistemelor noastre diferite de guvernare, nici o țară nu dorește să treacă printr-o revoluție sângeroasă necesară, cu siguranță, în aproape toate cazurile, pentru a impune o schimbare atât de drastică în viața, obiceiurile și concepțiile societății lor".

Scrisoarea se încheia cu un paragraf care transmitea „sentimentul" că, odată cu trecerea anilor, diferențele dintre sisteme se vor atenua, datorită „scopului nostru cornun, de a face oamenilor o viață mai bogată și mai fericită, mai puternică Cu fiecare an". Era o scrisoare remarcabilă. Deși primul ministru repeta într-una că înțelegerea era, așa cum dorea Washingtonul, doar temporară, era din nou clar că

Churchill intenționa să stabilească o pace durabilă pe baza unei înțelegeri permanente.

Date fiind demersurile primului ministru, începute înainte de „Conferința Tolstoi" și continuate până în ajunul acesteia,[01] de a asigura libertatea de acțiune a britanicilor față de politica americană, Churchill redactă un raport extrem de corect asupra întâlnirilor sale cu Stalin și ale lui Eden cu Molotov, raport pe care Harry Hopkins urma să-l transmită lui Roosevelt. Mesajul începea cu o apreciere referitoare la atmosfera prietenească de la Moscova și la „trista încurcătură" din Balcani. Reluând plângerile britanicilor cu privire la vizita secretă a lui Tito la Moscova și la comportarea bulgarilor în Grecia, Churchill explică faptul că rușii aveau „un mare interes în Ungaria", și pretindeau „responsabilitae deplină" în privința României, dar erau gata „să renune la

interesele lor în Grecia". „Toate aceste aspecte sunt pritocite de domnii Eden și Molotov".

Se întâlnea „des cu Averell" — continuă primul ministru — dar „în prezent avem atâtea lucruri de împărțit în privința Balcanilor, încât am prefera să aprofundăm discuția *ă deux*†††††††††† pentru a putea vorbi mai deschis decât într-o adunare mai mare. îi voi telegrafia președintelui în legătură cu toate acestea, într-o zi sau două". [2] Eden îi dădu aceleași lămuriri lui Harriman, inclusiv o explicație cu privire la motivul pentru care Churchill folosise expresia „nepopulară" de „sfere de influență", pentru a defini „un acord practic" în privința Balcanilor „și responsabilitățile respective" ale Rusiei și Marii Britanii. Churchill și Eden sperau că Roosevelt și Huli vor fi mulțumiți de aceste înțelegeri, și convinși că dacă nu „se întreprinde" ceva „în această direcție, în țările respective se vor produce tulburări politice, dacă nu chiar un război civil..."[85]

Și mesajul direct al lui Churchill către Roosevelt sublinia* pericolul unui război civil, „când dumneavoastră și cu mine vom fi de partea unei tabere iar U.J. de cealaltă parte". Va continua să-l țină pe președinte la curent, asigurându-l din nou că orice înțelegere stabilită la „Conferința Tolstoi" constituia „subiectul unor discuții profunde și de prelucrare cu dumneavoastră a unui material brut",[84] în cursul acestor trei contacte cu Hofkins, Harriman și Roosevelt, Churchil și Eden nu calificară înțelegerile lor ca „temporare", adică o formulă valabilă pe o perioaă de nouăzeci de zile, ci mai degrabă „preliminare", în sensul unui material în curs de finalizare.

Mesajele, lui Roosevelt către Harriman, în timpul „Conferinței TolstoT, erau menite să-i amintească ambasadorului că era prezent numai în calitate de observator. Citise relatarea lui Harriman despre dejunul din ziua de 10 octombrie, atunci când se presupunea că

†††††††††† în doi (1. franceză) — (N. trad.).

Stalin eliminase o frază care implica crearea sferelor de influență. Roosevelt adăugă: „în prezent zona balcanică mă interesează extrem de mult și consider că ar trebui luate orice fel de măsuri care ne pot asigura că problema Balcanilor nu ne va târî într-un viitor război mondial."[85]

Pe tot parcursul războiului, Roosevelt avusese o atitudine oscilantă; mai întâi refuză să sprijine orice propunere „provincială" negociată de Churchill și Stalin cu ușile închise: apoi hotărî că, dacă tot se stabileau sferele de influență, era preferabil ca ele să fie „deschise", astfel încât să lase loc pentru luarea unei hotărâri mai bune, în condițiile în care Cei Trei „erau implicați deopotrivăâ și *dacă* negocia *el* cu Stalin. Dar acum sosise timpul ca în loc de a mai oscila să ia o hotărâre. Churchill și Stalin ajunseseră deja la o înțelegere.

Harriman venise în Rusia în calitate de ambasador, după Conferința de la Teheran, convins că putea facilita un program de cooperare economică și politică postbelică, în spiritul principiilor wilsonine. Era deja foarte decepționat. Interesul lui Roosevelt pentru misiunea lui Harriman, cu care președintele îl însărcinase personal, părea să fi scăzut făcând loc altor probleme, iar atmosfera de la Moscova nu fusese propice

261 finalizării unor acorduri durabile. Harriman îl informă acum pe Harry Hopkins că era important să-i raporteze situația personal lui Roosevelt, cât mai curând posibil. „A sosit timpul să clarificăm ceea ce așteptăm [de la ruși] în schimbul bunăvoinței noastre. Dacă nu luăm măsuri față de politica actuală, după toate semnele Uniunea Sovietică va deveni cel mai mare bătăuș din lume, oriunde propriile sale interese vor intra în joc... Sunt decepționat, dar nu și descurajat. Sarcina de a determina guvernul sovietic să joace un rol decent în afacerile internaționale va fi însă mai dificil decât am crezut noi."[86]

Orice alte preocupări ar fi avut ambasadorul în urma „Conferinței Tolstoi", și a eșecului său în a folosi diplomația economică pentru a împiedica crearea sferelor

de influență, sarcina de a-i determina pe sovietici să joace un „rol decent" devenise cu mult mai complicată datorită inițiativei lui Churchill în privința înțelegerii balcanice. Aceasta umbrise rezistența opusă pretențiilor Rusiei de a domina Polonia, oricât de mult încercau primul ministru și președintele de a menține iluzia că Europa nu era pe cale de a fi împărțită între Cei Trei.

8. DEZNODÂMÎNTUL: POLONIA ȘI YALTA

Prietenii noștri se mai cramponează încă de vechiul lor obicei de a se feri din calea taurului, alergând cu sufletul la gură prin arenă, decât să-l apuce zdravăn măcar de un corn. Ca și dumneavoastră, mă tem că vor sfârși prin a ajunge la mare strâmtoare.

Lordul Halifax despre americani, decembrie 1944[1]

începând cu „Conferința Tolstoi", Churchill începuse să-și semneze adresele către Stalin cu formula „Prietenul și camaradul dumneavoastră de arme . Ambasada britanică de la Moscova sugeră că, de vreme ce americanii erau hotărâți să-și retragă trupele cât mai curând posibil după război, în mod firesc rușii își vor îndrepta privirile spre Londra, pentru a-și căuta acolo principalii consultanți în treburile de conducere a Europei. De fapt, erau oarecum bănuitori față de puterea capitalismului american. Deși acesta le putea satisface anumite necesități care nu stăteau în puterea britanicilor, putea de asemenea să-i copleșească. „Ei ne consideră europeni: în britanic; ei văd un popor care, asemenea lor înșile, a simțit pe pielea sa acțiunea dușmanilor, care a lăsat America neatinsă. Deci, din acest punct ,de vedere, avem un bun prilej de a începe dezvoltarea relațiilor noastre într;o atmosferă de mai mare încredere cu dificilul nostru aliat."[2]

Churchill părea de-a dreptul optimist in legătură cu perspectivele formării unei Mari Alianțe. „Putem stabili totul" — îi spuse el lordului Moran - „dacă ne unim noi trei". Desigur, existau câteva amănunte neliniștitoare, dar viitorul

 părea foarte luminos. „Dar, Winston" — protestă Eden — „Polonia constituie o problemă mare, nu un amănunt".[3] Și problema devenea pe zi ce trecea tot mai mare. Optimismul subit al lui Churchill cu privire la posibilitatea de a se înțelege „ca frații", atât cu Stalin cât și cu Roosevelt, pe alt plan decât ceilalți, va fi pus la grea încercare de problema Poloniei. Aceasta zădărnici toate planurile de „armistițiu" politic în Balcani, devenind primul conflict al războiului rece.

Marea Britanie acceptase să intre în război împotriva Germaniei din cauza Poloniei: Rusia fusese invadată de două ori prin traversarea Poloniei: iar Statele Unite considerau că de situația Poloniei depindea succesul sau eșecul Organizației Națiunilor Unite, al tuturor planurilor acesteia. Totuși, Roosevelt evitase să abordeze problemele Poloniei pe tot parcursul războiului, cu o convingere Micawberiană că „se va ivi ceva" care să-l salveze de confruntarea cu rușii, pentru viitorul acestei țări. în timpul Conferinței de la Teheran se dusese la culcare, în timp ce Churchill și Stalin discutau despre frontierele estice ale Poloniei; avusese însă grijă să-și justifice poziția politică în cadrul unei discuții particulare cu liderul rus, invocând milioanele de americani de origine poloneză ale căror sentimente și voturi trebuia să le respecte. Stalin pricepu, adăugând însă că Roosevelt trebuie să ducă „muncă de propagandă" cu oamenii aceia.[4]

întors acasă, Roosevelt deveni foarte prudent, cu excepția discuțiilor particulare, ori de câte ori vorbea despre statutul guvernului polonez aflat în exil la Londra, condus o vreme de Stanislaw Mikolajczyk. Mikolajczyk conducea Partidul Agrarian și trecea drept un moderat în problemele relațiilor ruso-polone. Potrivit relatărilor multora, Roosevelt îl respecta pe Mikolajczyk, luând în considerare problemele lui. Socotea însă că polonezii stabiliți la Londra aveau o idee exagerată despre posibilitățile pe care li le putea oferi politica și pe care li le

refuza geografia. Amintindu-și ce-i spusese ambasadorului

264 polonez despre înaintarea rușilor, Roosevelt își sublinie cu fermitate punctul de vedere: „Credeți că se vor opri, numai pentru a vă face dumneavoastră sau nouă plăcere? Sperați ca noi și Marea Britanie să-i declarăm război lui Joe Stalin dacă rușii trec peste vechea frontieră? Chiar dacă am vrea, Rusia încă mai poate susține pe câmpul de luptă o armată de două ori mai puternică decât ale noastre puse laolaltă și pur și simplu n-am avea nici un cuvânt de spus în această privință?[5]

Mai mult — continua președintele — „un plebiscit corect, dacă a existat vreodată așa ceva“, ar putea arăta că provinciile estice „preferă" să revină la Rusia. Polonezii exilați la Londra — adăugă el — fuseseră naivi în „problema mormintelor". „Și încă ce naivi au fost: nu mai am răbdare cu ei." Această aluzie disprețuitoare la masacrul ofițerilor polonezi la pădurea Katyn, din 1940, care provocase ruptura finală dintre Moscova și polonezii aflați în exil la Londra, recunoscut de către Rusia numai spre sfârșitul războiului rece, nu îi făcea cinste lui Roosevelt. Arăta în schimb hotărârea președintelui de a evita să se gândească la acuzațiile Germaniei, în mijlocul războiului. Pe viitor, el va manifesta aceeași toleranța pe care și-o impusese și în privința dominației britanice în India.[6]

Și totuși, cu prilejul vizitei lui Mikolajczyk la Washington, în iunie 1944, Roosevelt, deși îi vorbi deschis conducătorului polonez despre înclinarea spre dreapta a guvernului de la Londra și despre necesitatea unor concesii în privința hotarelor, îl asigură că el nu acceptase linia de demarcație Curzon. De asemenea, se delimită de orice încercare a lui Stalin și Churchill de a stabili singuri frontierele.[7]

Cu toate acestea, la „Conferința Tolstoi" din octombrie 1944, după ce Stalin și Churchill „rezolvaseră" problemele

din Balcani, își îndreptară atenția asupra Poloniei. „Conferința Tolstoi" avu loc în contextul în care Hitler dăduse ordin ca

Varșovia să fie rasă de pe fața pământului, pentru a-i pedepsi pe locuitorii săi pentru îndrăzneala de a fi atacat armata germană. Insurecția de la Varșovia din auguât-septembrie încordase relațiile anglo-ruse. începură să curgă reproșurile pentru refuzul sovieticilor de a-i ajuta pe patrioții polonezi asediați, și pe de altă parte, pentru atitudinea jignitoare a polonezilor aflați în exil la Londra, de a organiza insurecția, într-o încercare menită să „elibereze[1-] Polonia,- înainte ca Armata Roșie să ajungă în capitala lor. Un studiu recent asupra insurecției stabilea următoarele:

Autorii insurecției hotărâră să acționeze convinși fiind că, dacă voiau ca pretenția Guvernului de la Londra de a conduce și reprezenta Polonia să fie acceptată de opinia publică mondială, Varșovia trebuia eliberată de forțe credincioase acelui guvern Cucerind Varșovia, Armata Națională urma să pregătească' terenul pentru confruntarea decisivă, finală cu Stalin, al cărei fezultat

. va hotărî cine va conduce țară: polonezii aflați în exil la Londra sau comuniștii polonezi și simpatizanții lor

Politicienii de la Washington și Londra erau mâhniți de refuzul lui Stalin de a permite avioanelor britanice și americane să aterizeze în spatele liniilor Armatei Roșii, făcând astfel imposibilă parașutarea de ajutoare pentru „eliberatorii" Varșoviei. Când situația polonezilor se înrăutățl, unii observatori îl acuzară pe Stalin că încuraja insurecția în mod deliberat, pentru a-i determina pe germani să rezolve 9
problema in locul său. Acuzația fu respinsă

Oricare ar fi fost strategia politică și ideologică aflată la baza evenimentelor din august-septembrie 1944, cei care au pierdut cu adevărat au fost polonezii aflați în exil la Londra. Trei sute de mii de polonezi și-au pierdut viața. Și deși vitejia lor ar fi putut susține mai bine cererile de ordin moral ale

 guvernului din exil, insurecția îi convinse pe Stalin și Churchill de necesitatea de a grăbi o altă „reașezare" a Poloniei, în conformitate cu propriile lor interese. De aceea, îl convocară pe Mikolajczyk la Moscova pentru a-i aduce la cunoștință hotărârea lor.

Mikolajczyk nu fu deloc intimidat de prezența lui Churchill și a lui Stalin. Spre marea nemulțumire a primului ministru, conducătorul polonez prezentă un memoriu referitor la stabilirea unui regim postbelic, în care nici nu menționa măcar Comitetul Național Polonez pentru Eliberare, cunoscut sub numele de Lublin, sprijinit de ruși, ci susținea conducerea mai multor partide. De asemenea, refuza să accepte linia Curzon.

Stalin fu la fel de ferm asupra pretențiilor Ucrainei și Bielorusiei cu privire la teritoriul disputat. După ce discuția continuă o vreme între Mikolajczyk și Stalin, fiecare din ce în ce mai nervos, Churchill încercă să intervină de câteva ori, avertizându-l pe conducătorul polonez că n-ar fi înțelept să se despartă de Marea Britanie. „Pe vremea când Marea Britanie intra în război, era singură și aproape distrusă. Soarta sa atârna de un fir de păr. Iată de ce avea motive să ceară guvernului polonez să facă un gest frumos și să le dea posibilitatea dea găsi o cale pentru pace în Europa."

Molotov interveni atunci pentru a-l informa pe Mikolajczyk că, la Conferința de la Teheran, președintele Roosevelt fusese de acord cu linia Curzon, „dar nu dorise ca acest lucru să fie făcut public deocamdată". Se putea trage concluzia - spuse ministrul de externe sovietic — că

punctele de vedere ale Uniunii Sovietice, Marii Britanii și Statelor Unite erau identice. „Considerase necesar să menționeze aceasta, deoarece domnul Mikolajczyk apelase la bunăvoința Celor Trei Puteri."

Ambasadorul Harriman, prezent la întâlnire, nu fu încântat de invocarea de către Molotov a concepțiilor lui Roosevelt.

Nevrând să-și manifeste dezacordul în prezența polonezilor, el vorbi cu Churchill după întrunire. Primul ministru confirmă că la Teheran președintele nu luase în mod special nici o atitudine în privința înțelegerilor teritoriale, și spuse că-i va vorbi în particular lui Molotov despre această eroare.[10]

între timp, Mikolajczyk întrebă dacă și frontiera vestică poloneză fusese menționată la Teheran. După discuții sporadice cu privire la particularitățile frontierei vestice, Churchill întrebă dacă linia Curson nu putea fi considerată „subiect care urma să fie supus discuției la Conferința pentru pace..." Stalin nu putea fi de acord cu aceasta. Nu putea fi vorba azi de o frontieră și mâine de alta. Pe măsură ce trupele rusești înaintau, ele reinstaurau autoritatea sovieticilor și colectivizarea gospodăriilor țărănești, lată de ce trebuia să se stabilească o frontieră definitivă, ca și cele cu România și Finlanda. „Aceasta i-ar putea surprinde pe aliații lor, dar nu exista altă soluție, datorită diferențelor dintre sistemele de guvernare."[11]

Churchill și Eden primiră astfel sarcina de a-l convinge pe Mikolajczyk să accepte despăgubiri în vest. Doreau de asemenea ca el să rămână în Polonia și să preia conducerea unui guvern Lublin lărgit. Putea oare primi din partea lui Stalin garanții pentru teritoriile oferite și asigurări în privința independenței suverane a noului guvern polonez? — îl întrebă Mikolajczyk pe Churchill. Primul ministru acceptă să încerce și se întoarse cu o

declarație prin care Stalin era de acord „în principiu cu o soluție în sensul celor propuse". Dar aceasta nu era de ajuns. Mikolajczyk spuse că Polonia trebuia să aibă în est orașul Lvov. Și Churchill și Eden începur<{să dea semne de exasperare. Stalin nu va accepta asta niciodată, iar răspunderea pentru eșec avea -să cadă pe umerii polonezilor aflați in exil la Londra.

Atunci Mikolajczyk răspunse că va accepta linia Curzon ca pe o linie de demarcație, cu excepția zonei orașului Lvov,

 și va încerca să-și convingă colegii de la Londra de faptul că acceptarea finală a liniei de frontieră era inevitabilă. De asemenda, era de acord să rămână în Polonia, ca șef al guvernului Lublin, dacă i se promitea că va deține un control de 75% asupra guvernului „lărgit". La următoarea întâlnire a lui Eden și Churchill cu Stalin, conducătorul sovietic comentă că Mikolajczyk era atât de încăpățânat încât s-ar fi zis că era finlandez. Britanicii îl asigurară că Mikolajczyk era de origine pur poloneză.

Vorbelor înțelepte le urmară aluzii sumbre. La un moment dat, Stalin îi mărturisi în particular lui Churchill că el și Molotov erau singurii de la Kremlin care optau pentru un tratament, „blând" acordat lui Mikolajczyk. Era sigur că în culise se făceau presiuni puternice — îl informă Churchill pe vice-prim ministrul Clement Attlee — atât din partea partidului, cât și din partea armatei. Pe de altă parte, conducătorul rus afirmase că dacă Mikolajczyk accepta frontiera, pentru el n-ar fi nici o problemă să-i lase conducerea noului guvern. Churchill, care crezuse cândva că frontierele erau punctul cheie în negocieri, începea să vadă că și alegerea noului guvern va fi la fel de dificilă. Polonezii din Lublin îi făcuseră cea mai proastă impresie cu putință și îi spuse lui Stalin că-i considera doar o expresie a voinței sovieticilor. „Fără îndoială că nutresc și ambiția de a conduce Polonia, fiind astfel un 1 fel de colaboraționiști, dar în sens invers."

Cu toate acestea, când rămase între patru ochi cu Mikolajczyk, Churchill strigă la el cu năduf. „Dacă credeți că puteți cuceri Rusia, ei bine, sunteți nebun și ar trebtii să fiți închis într-un azil pentru nebuni. Ne veți târî într-un război în care ar putea pieri douăzeci și cinci milioane de vieți omenești" „Marea Britanie se bucura acum de prietenia Rusiei — continuă el — și intenționa să o păstreze. „Vă previn, ne vom sătura până-n gât dacă o să continuați să obiectați. Vom

spune lumii întregi cât sunteți de neînțelegători. Vom pune -14 capat prieteniei noastre. ’

Mikolajczyk îl întâlni singur pe Stalin la 18 octombrie 1944, și avu impresia că liderul rus l-ar putea accepta ca lider al guvernului postbelic, nefiind însă de acord decât cu un control jumătate-jumătate între Lublin și polonezii aflați în exil la Londra. Ascultând relatarea lui Mikolajczyk cu privire la întrevedere, Churchill și Eden prinseră curaj, gata săâ acorde tot sprijinul pentru strădaniile de a-i convinge pe colegii săi de la Londra asupra necesității de a accepta linia Curzon, inclusiv, la nevoie, măsurile propuse împotriva unor ziare cu orientare mai naționalistă ale polonezilor din exil.[15]

într-unul dintre „rapoartele" sale asupra „Conferinței Tolstoi" trimise lui Roosevelt, Churchill sublinia dezacordul dintre Mikolajczyk și Stalin în privința liniei-Curzon. Apoi se referea la deosebirile de opinie ale britanicilor și americanilor. Spusese clar că, deși promisese să susțină linia Curzon, Statele Unite nu erau implicate cu nimic în urma discuțiilor sale cu Stalin. își defini totuși o poziție oarecum diferită în relațiile sale cu Stalin: „Tratatul nostru de douăzeci de ani cu Rusia ne obligă să ne definim poziția într-o măsură care nu este necesară deocamdată Statelor Unite."[16]

Un asemenea protest se putea referi, bineînțeles, nu numai la Polonia, ci și îa Balcani. în orice caz, primul ministru luase notă de avertismentul lui Harriman că, la Conferința de la Teheran, președintele nu se angajase cu nimic în privința liniei Curzon Când — spuse Churchill — amintise despre șovăielile ambasadorului față de Stalin, i se răspunsese că acestea avuseseră loc „într-o discuție particulară cu dumneavoastră". „Bineînțeles că n-aș putea comenta această afirmație." Mesajele către Roosevelt se încheiau cu câteva cuvinte despre promisiunea lui Stalin de a ihtra în războiul din Orientul îndepărtat și cu foarte scurte comentarii asupra situației din Balcani. Era cea mai bună înțelegere care se

 putea obține: Grecia fusese salvată pentru Occident, lugoslavia fusese împărțită în mod corect, iar „ascendența ‘ rușilor asupra României fusese în mod inevitabil admisă.[17]

x Chiar dacă președintele era stânjenit de aluziile aparent întâmplătoare ale lui Churchill la schimburile de idei dintre Roosevelt și Stalin, sau dacă era mâhnit de referirea mai directă a primului ministru la tratatul anglo-rus din 1942, el nu răspunse. La următoarea întâlnire a Celor Trei, la Yalta, Roosevelt confirmă că, în general, la conferința de la Teheran sprijinise propunerea referitoare la linia Curzon.

Unul dintre observatorii lui Churchill, medicul acestuia. Lordul Moran, spune că, la întoarcerea primului ministru de la Moscova, acesta și-a dat seama că în realitate nu câștigase nimic încercând să obțină prietenia lui Stalin. Dar — argumentează Moran — eșecul suferit în tentativa de a-și atrage sprijinul lui Roosevelt printr-o atitudine mai fermă față de Rusia (respectiv printr-o acțiune militară în Europa de sud-est) fusese acela care îl împinsese către „Conferința Tolstoi". Potrivit însemnărilor din jurnalul lui Moran, datate 30 octombrie 1944, „într-un moment, el

cere președintelui formarea unui front comun împotriva comunismului, pentru ca imediat după aceea să caute prietenia lui Stalin. Uneori cele două strategii alternează cu o rapiditate năucitoare."[18]

Roosevelt avea, de asemenea, o atitudine ambiguă, chiar dacă pe un plan oarecum diferit. Dar el putea fi ferm atunci când se confrunta cu principiile impuse de Departamentul de Stat. Când i se spuse lui Arthur Bliss Lane să nu meargă la Londra ca ambasador pe lângă guvernul polonez din exil, înainte ca acesta să accepte linia Curzon, el îi reproșă președintelui că nu era destul de ferm cu rușii. Roosevelt ripostă: „Vreți să declar război Rusiei?"[19]

între timp, Mikolajczyk se dovedi incapabil de a-și convinge camarazii de la Londra asupra necesității compromisului și demisionă. Pentru sovietici, aceasta era o

271 confirmare nu numai a faptului că nu se puteau bizui pe el. ci și a slăbiciunii sale. Mai târziu, ori de câte ori negociatorii britanici și americani -îl pomeneau drept candidatul lor la funcția de șef al guvernului provizoriu, până la „alegerile anticipate", Molotov făcea referiri la presupusa lipsă de coloană vertebrală a lui' Mikolajczyk, după „Conferința Tolstoi". Protestele potrivit cărora acesta n-ar fi putut face nimic pentru a păstra aparenta independență a antirușilor din guvernul de la Londra nu făcură decât să înrăutățească și mai mult situația; ele constituiau o mărturie a faptului că membrii guvernului din exil erau antiruși din cap până-n picioare.

întocmai cum promisese, Churchill se lansă într-un atac dezlănțuit împotriva guvernului din exil, în timpul unei dezbateri din Camera Comunelor. Mikolajczyk demisionase — spuse el — din cauza încăpățânării și rezistenței inflexibile ale foștilor săi colegi. Nu-i așteptau decât necazuri. Primul ministru prezise încleștări între rezistența poloneză din ilegalitate și Armata Roșie. Și nu numai că susținu sprijinul britanicilor pentru linia Curzon,

ca frontieră între Rusia și Polonia, dar incluse în noul teritoriu rus orașul Lvov, care constituise subiectul negocierilor la „Conferința Tolstoi". în încheiere, Churchill își exprimă regretul că „diferiți factori" determinanți pentru situația internă din America făcuseră imposibilă afirmarea cu precizie a poziției Washingtonului în această privință.[20]

Spre sfârșitul toamnei anului 1944, principala dispută asupra Poloniei se ducea între Londra (și, într-o mai mică măsură, Washington) pe de o parte, și guvernul aflat în exil la Londra pe de altă parte, deci nu între Occident și Rusia. Roosevelt reușise cu greu să se eschiveze până la alegerile din noiembrie. După realegerea sa, îi spuse lui Mikolajczyk, singurul polonez din interiorul sau din afara guvernului din exil, cu care Roosevelt vorbea în mod serios, următoarele: „Referitor la viitoarele frontiere ale Poloniei, dacă guvernele

 polonez, sovietic și britanic ajung la o înțelegere asupra acestui subiect, inclusiv asupra despăgubirii propusă Poloniei din teritoriul Germaniei, guvernul acesta nu va ridica nici o obiecție."[21]

Să fi pus această declarație capăt complicațiilor interne de care se plânsese Churchill în Parlament? Dimpotrivă. în săptămânile care precedară Conferința de la Yalta, factorii interni, atât din Marea Britanie cât și din Statele Unite, făcură sarcina lui Churchill și a lui Roosevelt de a păstra pentru ei ceea ce se petrecea în afacerile externe foarte dificilă. Coalițiile politice încheiate pe timp de război se destrămau în ambele țări. Deși nu justifica cedarea din final în problema Poloniei, acest fapt complică lucrurile enorm, lăsând celor doi lideri occidentali mai puțin spațiu de manevră. Stalin nu avusese niciodată astfel de probleme, dar chiar și el trebui să se zbată puțin, fie și pentru a nu impune aliației de război o ruptură finală, prea curând.

în Statele Unite, alunecarea spre dreapta începu cu ocazia Convenției Democrate din 1944, când vicepreședintele Henry A. Wallace fu înlocuit de către senatorul Harry S. Truman. Roosevelt îi informase pe liderii Democrați că dacă ar fi delegat, ar vota pentru Wallace, dar evită să intre în conflict cu șefii partidului pentru a asigura realegerea lui Wallace, încă din 1943, Roosevelt hotărâse, conform unei relatări făcute de Averell Harriman, că nu putea candida iar printr-o platformă New Deal; toate curentele de opinie interne se orientau spre conservatorism. Trebuia să fie pregătit să candideze propunând „planuri postbelice care să convină".[22] Totuși, teama lui Roosevelt față de o lovitură reacționară din interiorul Partidului Democrat îl determină să facă o propunere confidențială omului pe care îl învinsese în 1940, Wendell Willkie.

înainte de alegeri nu se putea face nimic, dar ideea lui Roosevelt era ca prin forțe unite „Willkie și cu mine să formăm

273 un nou partid cu adevărat liberal în America*[1]. Folosindu-se de Sam Rosenman, cel care îi redacta discursurile, ca intermediar, președintele luă legătura cu liderul republican. Willkie se arătă extrem de interesat de idee. Nici el nu credea că se putea face ceva înainte de alegeri, dar era foarte interesat de afacerile externe. „Un guvern liberal sănătos" — îi spuse el lui Rosenman — „este absolut esențial pentru cooperarea continuă cu celelalte națiuni ale lumii. îi cunosc pe unii dintre acești reacționari, în special pe cei din partidul meu.[1123]

Dar Willkie muri fără a mai apuca ziua alegerilor din 1944. Cu toată influența lui Roosevelt, fără cineva ca Willkie, ideea nu putea fi dusă mai departe, nici atunci și nici mai târziu. Cei din anturajul președintelui, mai ales Harry Hopkins, erau desigur conștienți de terenul nesigur pe care era fondată coaliția New Deal. De pildă, Hopkins fusese pus în gardă cu privire la pericolele pe care le-ar

putea provoca problema poloneză, ca o piedică a consevatorilor împotriva politicii administrației de cooperare cu Uniunea Sovietică. „Am simțit întotdeauna" — îi scrie el ambasadorului John Gilbert Winant — „că atât cu puțin înaintea cât și în timpul războiului, Vaticanul era mai interesat de înfrângerea Rusiei decât de cea a Germaniei." Dar spera ca „opinia publică internă din ultimele luni" să devină „mai conciliantă față de tipul de înțelegere care se profila, și care părea să fie inevitabil."[24]

Această formulare ciudată sugera că o politică tolerantă față de o nouă împărțire a Poloniei era de fapt o politică liberală! O postură stranie, ca să nu spunem mai mult. Și o postură de care candidatul republican Thomas Dewey se folosi pentru a căpăta voturile etnicilor, criticând diplomația „secretă" a președintelui și eșecul acestuia de a obține recunoașterea polonezilor aflați în exil la Londra, de către Rusia.[25] Hopkins și alții își imaginaseră că o victorie a republicanilor, sau mai bine zis o reînviere a conser-

 vatorismului dominant în ambele partide, a duce la o politică externă „izolaționistă"[26]

Deși Hopkins spera ca înțelegerea „inevitabilă" să nu se finalizeze prin vechiul raport.de forțe — o formulă sigură a eșecului, atât în țară cât și în străinătate — realitățile concrete din Europa de Est nu sugerau nici o altă soluție, cel puțin nu ca punct de plecare pentru lumea postbelică. Așadar, asemenea lui Roosevelt, Hopkins putea să împace politica puterii de stil vechi, ca mijloc de a atinge un scop liberal, atât timp cât Statele Unite își rezervau dreptul de a avea ultimul cuvânt. De aici, intervenția sa din timpul „Conferinței Tolstoi" într-o încercare de a bloca aprobarea lui Roosevelt asupra unei inițiative „europene" și de a păstra libertatea de decizie în mâinile americanilor. Roosevelt avea deci de parcurs un drum sinuos, îngust și plin de primejdii. La dreapta,

conservatorii vedeau înaintarea Armatei Roșii ca pe un marș al socialismului, tot așa cum monarhiștii europeni se temuseră pe vremuri de înaintarea Revoluției Franceze prin intermediul baionetelor armatei lui Napoleon. La stânga, liberalii disprețuiau negocierile dintre Cei Trei, considerându-le o trădare a obiectivelor războiului, expuse inițial de către Woodrow Wilson și păstrate acum .cu sfințenie în Carta Atlanticului.

John Maynard Keynes fu martorul reînceperii dezbaterilor, cu prilejul vizitei sale la Washington, la sfârșitul anului 1944. Oamenii „responsabili" — spunea el — erau mai prietenoși decât înainte și mai convinși ca niciodată că o Mare Britanie puternică era esențială pentru bunăstarea Americii. „O cunoaștere mai bună a Rusiei nu va duce la mai multă intimitate sau încredere față de aceasta." Totuși, Europa Centrală era considerată „o cavernă oribilă, în care domneau mizeria și haosul" [27] Pe măsură ce se derulau evenimentele către finele anului 1944, atenția publicului se îndrepta de la acea priveliște cumplită la Grecia, unde trupele britanice

275 încercau să reprime mișcările de gherilă de stânga, care apăruseră după retragerea germanilor. Editorialistul Drew Pearson intră în posesia unei telegrame ce avea să devină curând celebră; primul ministru o expediase comandantului trupelor britanice din Grecia, pentru a-l sfătui să considere Atena drept obiectiv militar important; astfel toate ziarele din țară se treziră brusc în fața acestei noi amenințări a păcii. Primul ministru era exasperat de această scurgere de informații, fără îndoială datorită tărăboiului iscat în Parlament, își vărsă mânia asupra reprezentantului diplomatic american din Grecia, dar nu putu reduce la tăcere strigătele de protest din Camera Comunelor.[28] Nici pe Roosevelt nu-l putu convinge să facă o declarație publică în favoarea politicii britanice, apel pe care îl transmise lui Harry Hopkins prin intermediul ambasadorului Winant.

Pe când britanicii cereau sprijinul americanilor în Balcani, Stalin își anunță intenția de a recunoaște în Lublin guvernul provizoriu al Poloniei. Oscar Cox, însărcinat cu acordarea ajutorului conform Legii împrumutului și închirierii, îl preveni pe Harry Hopkins că, dacă „nu se întreprindea cât de curând o acțiune îndrăzneață și serioasă", reacțiile populare față de situațiile din Grecia și Polonia, precum și față de evenimentele din alte țări, vor aduce prejudicii ireparabile cauzei aliaților. „Deja, după cum bine știți, unele persoane din Congres întrebă de ce ajutoarele acordate prin împrumut și închiriere 30 trebuie folosite pentru uciderea prietenilor noștri greci."

Roosevelt compara adesea situația sa cu cea a lui Wilson la Versailles, și aceasta pe bună dreptate deoarece fusese prevenit de multe ori împotriva „tratatelor secrete", chiar înainte de atacul japonezilor dă la Pearl Harbor. Refuzase să se angajeze în vreo înțelegere stabilită la „Conferința Tolstoi", dar acum atât Stalin, cât și Churchill făceau presiuni asupra lui, nu numai pentru a-și asuma răspunderea de a subscrie

 la hotărârile luate cu acel prilej, ci și pentru a se alătura acțiunii de reprimare a mișcărilor naționaliste, împotriva dominației marilor puteri. în răstimp de câteva săptămâni, Churchill avea să răspundă atacurilor îndreptate împotriva politicii sale din Grecia, ridicând singur problema Poloniei; acum însă continua să fie nemulțumit de declarațiile ambigue ale americanilor, cu privire la viitorul Poloniei, în special la frontierele acesteia, precum și la problema spinoasă a transferurilor forțate de populație.

într-un discurs din Camera Comunelor, ținut la 15 decembrie 1944, Churchill merse până într-acolo încât să propună ca Marea Britanie și Rusia, „legate între ele prin alianța de douăzeci de ani", să sprijine redefinirea frontierelor poloneze în est în favoarea Rusiei iar în vest

în favoarea Poloniei și în detrimentul Germaniei. Reaminti colegilor săi că Rusiei îi revenea meritul pentru „eliberarea" Poloniei. Și nu era deloc îngrijorat de transferul unei populații de câteva milioane de oameni. „Se va face curățenie. Nu mă sperie perspectiva separării de populații și nici chiar aceste transferuri masive, care devin mai lesne de înfăptuit în timpurile 31 moderne decât au fost vreodată."

Discursul acesta făcu o impresie deosebit de proastă la Washington. Secretarul de stat Edward R. Stettinius, care fusese deja abordat de către Francis Cardinal Spellman în privința Poloniei, înfrunta acum mânia senatorului Arthur Vandenberg, potrivit căruia pretutindeni în țară se credea că Roosevelt îi predase Polonia lui Stalin. Vandenberg avertiză că la orizont se prefigura o dezbatere generală în cadrul Congresului cu privire la politica postbelică. Apoi Departamentul de Stat făcu publică o declarație care nu satisfăcu pe nimeni. Aceasta afirma „fără echivoc" politica americană în favoarea unei Polonii libere și puternice, care să se bucure de dreptul „incontestabil" de a-și hotărî singură „soarta".

Problemele teritoriale urmau să fie discutate la conferința de pace, dar dacă Rusia și Polonia ajungeau la o înțelegere asupra frontierelor, Statele Unite nu vor ridica nici o obiecție.[32] Nu văzuse niciodată un document atât de „timid" — pufni
Churchill disprețuitor. Pe americani nu-i ajuta cu nimic în problemele lor — îi telegrafie primul ministru ambasadorului britanic — și nici pe el într-ale sale. Ambasadorul considera, de asemenea, că documentul era obscur și aținbiguu, precum răspunsurile Oracolului din Delfi; cu toate acestea, atât aripa dreaptă cât și cea

stângă a presei îl acceptaseră.

> Ca *și în alte probleme, prietenii noștri se mai cramponează încă de vechiul lor obicei de a se feri din calea taurului, alergând cu sufletul la gură prin arenă, decât să-l apuce zdravăn măcar de un corn. Ca și dumneavoastră, mă tem că vor sfârși prin a ajunge la mare strâmtoare.*[33]

într-o discuție cu un grup de crainici și comentatori americani, care avu loc în 1944, Michael Wright de la Ambasada britanică arătă că hotărârile „Conferinței Tolstoi" mai influențau încă politica Londrei. Wright le expuse americanilor două aspecte:

> *N-am înțeles de ce aut refuzat Statele Unite să-și asume răspunderea militară sau politică într-o zonă ca cea a Balcanilor, pentru ca apoi să-i acuze pe alții că dețin în exclusivitate o sferă de influență acolo.*
>
> *N-am înțeles cum ar putea fi considerată justă încurajarea, de pildă, a polonezilor de a spera la înțelegerea și sprijinul americanilor, când era evident că americanii nu vor fi trimiși niciodată să lupte pentru Polonia, împotriva Rusiei.*

Una dintre măsurile de sprijinire a poziției lui Roosevelt veni din partea membrilor aleși din vechea elită a politicienilor. Secretarul apărării, Henry L. Stimson, primul adversar al pătrunderii Japoniei în Manciuria și inițiatorul fatalei doctrine* de nerecunoaștere îndreptată împotriva acesteia, recomanda acum o politică total diferită, ca răspuns la înaintarea rușilor. Președintele nu trebuia să ridice obiecții în privința schimbării frontierelor poloneze — îi spuse el lui Roosevelt. Statele Unite ar

trebui mai degrabă să nu se amestece deloc.[35] Bancherul Thomas Lamont, un alt vechi „specialist în probleme asiatice", care lucrase atât pentru Japonia cât și împotriva ei, atrăgea acum în scris atenția celebrului ziarist liberal Oswald Villard, la 7 decembrie 1944, data unei aniversări importante:

> *îmi displace comportarea lui Stalin față de Polonia tot atât de mult ca și dumneavoastră. Dar . să presupunem, de pildă, că dumneavoastră și cu mine am deține deplină autoritate, in calitate de consilieri ai Rusiei, în problema frontierelor. Știut fiind faptul că în cel mai bun caz, pacea pe care o vom avea, va fi imperfectă și că. fiecare om ar putea fi chemat să se apere pe el și pe ai săi. în cazul acesta ce ar trebui să sfătuim Rusia să facă? în lumina istoriei, aș recomanda în mod sigur o frontieră tot atât de distanțată spre vest ca și linia Curzon; cât despre Polonia, care a fost împărțită de trei ori într-un secol și jumătate și care până în 1919 nu s-a bucurat de independență, ar trebui să nu se cramponeze prea mult dacă vrea să-și atingă' în totalitate scopurile.[36]*

Problema lui Roosevelt era desigur mult mai complicată. Stalin îl întrebase clar: Era de acord să recunoască Lublinul? Răspunsul lui Roosevelt era în sensul declarației publice a Departamentului de Stat cu privire la Polonia, dar el sublinie

 că nu le cerea sovieticilor să-și „întrerupă relațiile de rutină cu Comitetul Lublin", și nici „să accepte sau să trateze cu guvernul de la Londra în componența sa actuală". Datorită faptului că numai o parte a Poloniei, dincolo de linia Curzon, fusese eliberată, polonezii nu avuseseră ocazia de a-și exprima punctul de vedere. Polonia reprezenta o problemă „dificilă și primejdioasă". De ce trebuia Stalin să facă atâtea presiuni asupra

aliaților săi? Când Cei Trei se vor întâlni din nou, președintele era convins că vor găsi o soluție. „Din punct de vedere militar, nu am nimic serios de obiectat împotriva unei amânări de o lună de zile."[37]

Stalin răspunse că nu avea „nici o putere" de a aproba dorința președintelui, deoarece Prezidiul Sovietului Suprem hotărâse deja să nu se întârzie nici măcar cu o zi. Acest răspuns nu se deosebea prea mult de cele ale lui Hitler către Chamberlain, din timpul crizei de la Munchen. Moscova acordă regimului Lublin recunoașterea diplomatică la 1 ianuarie 1945. Prin aceasta, Stalin îl ajută pe Churchill să iasă dintr-o situație neplăcută. Primul ministru își putea permite acum să nu mai apere din răsputeri, în Parlament, sensul hotărârilor luate în cadrul „Conferinței Tolstoi" și să-și îndrepte atenția asupra comportării generale a rușilor. Se abținuse să critice acțiunile rușilor în România de teamă să nu strice acordul anglo-rus asupra Greciei; fusese stânjenit de cererile polonezilor aflați în exil la Londra și ale susținătorilor acestora. Abătând atenția generală de la situația Balcanilor, acțiunea lui Stalin îl eliberă pe Churchill de restricția, pe care singur și-o impusese de a critica politica sovieticilor în Europa de Est.

Hotărârea britanicilor de a zdrobi forțele de stânga din Grecia atrăsese asupra primului ministru nemulțumirea politicienilor de stânga iar asupra politicii sale referitoare la Polonia un atac conjugat, atât din partea stângii, cât și din cea a dreptei. Cu toate acestea, Churchill îi explicase clar lui

Stalin că, deși făcuse „concesii" cu privire la frontierele Poloniei, nu intenționa să accepte din politețe componența .viitorului guvern polonez. Astfel încât acum se afla în situația de a invoca dezaprobarea generală față de comportarea Kremlinului, fără a renunța de fapt la

hotărârile „Conferinței Tolstoi".

în Statele Unite, un sondaj al opiniei publice realizat de către Departamentul de Stat și trimis președintelui, indica nemulțumirea față de colaborarea dintre Cei Trei. Dar tot din el reieșea și că americanii nu erau siguri de politica pe care doreau să o urmeze guvernul lor. Sentimental, se punea accentul pe un rol mai activ în vederea „asigurării unei situații juste pentru țările mai mici", dar în general opinia publică nu se opunea cedării unei părți estice din teritoriul polonez în favoarea Rusiei, dacă Polonia primea în compensație un teritoriu în vest. Este interesant de remarcat că britanicii erau „învinuiți mai ales" pentru lipsa lor de cooperare cu celelalte . 39 mari puteri.

Instrucțiunile Departamentului de Stat cu privire la întâlnirea Celor Trei, prevăzută pentru sfârșitul lunii ianuarie 1945 la Yalta, subliniau că, în condițiile date, suspiciunile reciproce cu privire la comportarea britanicilor în Grecia și la sprijinul acordat de ruși Lublinului vor determina Londra să susțină elementele de dreapta iar Moscova să sprijine factiunile de sânga, în estul și vestul Europei, atât cât le va sta în putință. Depindea deci de Statele Unite să găsească grupuri sau indivizi din zonele eliberate care să poată înlătura asemenea suspiciuni.

Aceste guverne trebuie sâ fie suficient de orientate spre stânga, pentru a satisface starea de spirit predominantă în Europa și pentru a înlătura suspiciunile

sovieticilor; și invers, ele ar trebui să fie destul de reprezentative pentru elementele de centru și petit

bourgeois‡‡‡‡‡‡‡‡‡ *ale populației, astfel încât să nu fie considerate simple preludii ale unei dictaturi comuniste.*[i] [40] *

Despre cum puteau fi găsiți acești moderați în zonele ocupate mai întâi de către forțele germane iar apoi eliberate de către Armata Roșie nu se spunea nimic. Potrivit unui al doilea document, pentru interesele americanilor era esențial ca în Polonia și în Balcani să se revină cât mai curând posibil la un comerț pe baze multilaterale, „în condițiile cele mai libere cu putință". Era in joc politica comercială europeană, și anume dacă aceasta va urmări o creștere progresivă și o liberalizare sau se va întoarce la relații bilaterale, la restricții și la autarhie, cu tot ce implicau acestea. „Schema viitoarei strategii comerciale europene va fi puternic influențată, dacă nu chiar determinată în mare măsură, de către strategiile și procedurile stabilite în timpul perioadei de reconstrucție. ' în zonele respective, Rusia va exercita o influență politică predominantă. Statele Unite nu se vor opune acestei dezvoltări, dar nici n-am dori să-și vadă propria influență „cu desăvârșire anihilată". Această influență s-ar putea face simțită numai dacă S.U.A. vor avea „aproximativ aceleași șanse în comerț și investiții, precum și acces la sursele dă informații"[41]

în vreme ce Departamentul de Stat încerca să urmărească aceste obiective prin declarații de constrângere reciprocă și prin comisii de anchetă, Hopkins și Roosevelt se bazau pe diplomația personală. Ei se temeau să-și impună punctul de vedere prea curând.[42] Președintele încă nu știa precis când trebuia să joace ceea ce politicienii considerau a fi cele mai bune cărți ale Washingtonului. La 5 ianuarie 1945, Roosevelt îi dădu unui funcționar ăl Departamentului pentru Economie

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Mic burghez (I. franceză) ■- (N trad.)

Externă instrucțiunea de a acorda Rusiei „maximum de ajutoare", conform normelor împrumutului și închirierii. Până la încheierea unui nou protocol, „doresc să se depună toate eforturile în scopul continuării neîntrerupte a fluxului de ajutoare către U.R.S.S."[43]

Dar între timp ambasadorul Harriman depusese la Departamentul de Stat o cerere oarecum surprinzătoare din partea ministrului de externe Molotov, de acordare a unor credite pe termen lung, în valoare de șase miliarde de dolari, în vederea cumpărării de produse industriale americane. Harriman susținea de multă vreme că nevoia Rusiei de ajutor economic va costitui calea pătrunderii influenței americane asupra Kremlinului. Către finele anului 1943 își începuse misiunea de ambasador printr-o declarație publică, potrivit căreia negocierea unei astfel de înțelegeri reprezenta pentru el o prioritate. Fusese dezamăgit de faptul că Roosevelt nu dorea să intervină asupra demersurilor cumplit de lente și lipsite de imaginație ale Departamentului de Stat, de a ajunge la o înțelegere cu privire la acea fracțiune de dobânzi pe care Rusia trebuia s-o plătească pentru creditele postbelice.

Negocierile asupra unui plan de ajutor se opriseră în septembrie 1944. Molotov propunea de data aceasta un nou început.[44] Harriman se arătă surprins de „procedura ciudată" a ministrului de externe de a redeschide subiectul, dar repetă ceea ce spusese în tot acest timp: „Guvernul sovietic considera că acordarea, după război, a unui credit mare ca bază pentru dezvoltarea «relațiilor sovieto-americane» era extrem de importantă". Cu toate acestea, Molotov prezintă propunerea ca pe o ofertă din partea Rusiei de a salva capitalismul american de recesiunea postbelică. în mod cert, Kremlinul trebuia trezit la realitate și făcut să înțeleagă că acordarea de credite sau de alte forme de ajutor economic era strâns legată de cooperarea politică a rușilor. Polonia putea constitui un test bun — considera Harriman — în

283 privința posibilității ca ajutorul economic dat Rusiei să slăbească autoritatea lui Stalin în Europa de Est.[45]

Ministrul de finanțe Henry Morgenthau jr. era împotriva unei astfel de abordări a problemei. Ministerul propusese un Credit încă și mai mare, de zece miliarde de dolari, ca o contribuție la „înlăturarea multor dificultăți pe care le avem, referitor la problemele și strategiile lor". Morgenthau considera că această tentație trebuia să le fie pusă sub nas în momentul în care Roosevelt și Stettinius ajungeau la Yalta, și păstrată bine la vedere pe tot parcursul negocierilor. Președintele luă partea lui Harriman. Nu intenționa să ia cu el la conferință specialiști în finanțe. „Pur și simplu le voi spune că nu putem face nimic până când nu ne întoarcem la Washington... Consider că este important să păstrăm această rezervă și să nu facem nici un fel de promisiuni cu privire la finanțare până când nu obținem ceea ce dorim.[46]

în mesajul său despre starea națiunii, dfri 7 ianuarie 1945. Roosevelt declară Congresului: „în timpul perioadei interimare, noi, împreună cu aliații noștri, avem datoria de a face uz de întreaga noastră influență pentru ca nici o autoritate, provizorie sau temporară, din țările eliberate să nu împiedice exercitarea în ultimă instanță a dreptului popoarelor de a-și alege liber guvernul și instituțiile sub conducerea cărora urmează să trăiască, în calitatea lor de oameni liberi."[47] Expresia „în ultimă instanță" avea pentru Roosevelt sensul unor cuvinte-cheie. Să se fi referit oare la luni de zile sau la ani? Cum putea câștiga încrederea lui Stalin, astfel încât acesta să nu mai recurgă la subterfugii ale Prezidiului Sovietului Suprem pentru a ascunde acțiunile unilaterale din Polonia și din alte părți?

Ceea ce-i cerea Morgenthau lui Roosevelt avea nevoie de sprijinul Congresului. Un apel pentru aprobarea legislativă a 284 unui ajutor de anvergură pentru

sovietici, în timp ce în Dealul Capitoliului circulau tot felul de întrebări cu privire la Polonia și la „aranjamentele" anglo-ruse de împărțire a Europei, risca să fie respins și să compromită diplomația personală a lui Roosevelt. Poate că prudența acestuia era nejustificată; probabil că acum lucrurile se schimbaseră. Trecuse vremea când președintele își exercita întreaga sa influență în această problemă. Roosevelt îl lăsă pe Harriman într-o situație dificilă. Acesta nu putea recâștiga terenul pierdut, dar își putea arăta înțelegerea față de necesitățile rușilor, în alt mod, de pildă în problema despăgubirilor din partea Germaniei.

într-un discurs adresat aproape în același timp Congresului, senatorul Vandenberg făcu o propunere paralelă celei a lui Morgenthau. Liderul republican, convertit la internaționalism, propunea ca Statele Unite și Marea Britanie să le ofere sovieticilor un tratat de securitate asupra Germaniei. Discursul făcu imediat senzație. Revista *Life* declară că „propunerea sinceră a senatorului Vandenberg a înlăturat confuziile și îndoielile acumulate în luni de zile".

> *După ce va încheia un astfel de tratat, și numai după aceea, America va avea „datoria și dreptul" să ceară ca problemele politice sau legate de frontierele din Europa să rămână deschise.*
>
> *... Aceasta ar pune capăt actualei serii de acțiuni unilaterale. Dacă nu-i punem capăt, vom avea* ■ **48** *necazuri.*

Președintele luă cu sine la Yalta o copie a discursului lui Vandenberg, dar nu se referi niciodată la încheierea unui asemenea tratat în cursul discuțiilor de acolo. Obiecțiile sale cu privire la punctul de vedere al lui Morgenthau se aplicau și de data aceasta. Și dacă ar fi adoptat propunerea lui

Vandenberg, care era într-adevăr concepută ca mijloc de a bloca acțiunile sovieticilor și ar fi provocat o dezbatere amplă, aceasta ar fi putut să înrăutățească și mai mult lucrurile.

Delegația care îl însoțea pe Roosevelt la Yalta era pregătită să realizeze ultimele contacte pentru mașinăria la care Departamentul de Stat lucrase încă de la începutul războiului, astfel încât să-i poată pune în mișcare ' motoarele chiar înainte ca reprezentanții Axei să se predea. Lui Roosevelt nu-i plăcuse niciodată se se bizuie prea mult pe ingineri sau mecanici. încă mai credea — așa cum făcuse pe tot parcursul mandatelor sale — că nici o mașinărie nu putea funcționa de la sine, în condiții de siguranță. De pildă, separat de sesiunile plenare de la Yalta, în discuțiile din cadrul delegației americane, Roosevelt se opuse propunerilor Departamentului de Stat de a înființa de urgență o comisie de specialiști pentru traversarea perioadei de tranziție, de la momentul predării membrilor Axei și până la intrarea în atribuții a Organizației Națiunilor Unite propuse. Din însemnările criptice ale unei persoane prezente la eveniment, reiese că președintele era foarte îngrijorat de confuzia care se făcea între o declarație de principii pentru pace și amestecul Celor Trei în politica internă a țărilor eliberate. Nu dorea să împovăreze unitatea Alianței cu o sarcină peste puterile acesteia, într-un moment foarte vulnerabil în procesul 49 de stabilire a păcii.

Prefera să păstreze Declarația Celor ₂Trei asopra Europei eliberate, cu aluzii la Carta Atlanticului și la procesele democratice, separat de un organism executiv. Acolo unde era cazul, se puteau forma comisii *ad-hoc* pentru a analiza condițiile din orice țară eliberată, un mijloc mai puțin amenințător de tratare a diferențelor

inerente care urmau să apară.[50] Știa prea bine că s-ar putea să nu fie în stare să-și

deteriorau în general, dar încă nu dorea să pornească pe un drum care — credea el — ducea aproape sigur la o confruntare dezastruoasă.

Tot ce-i înconjura pe Cei Trei la Yalta demonstra eșecurile lor anterioare: o lume sfâșiată de brațele Axei și pentru care chiar victoria însemna un nou pericol de stârnire a vechilor neînțelegeri și suspiciuni, și de reluare a tristelor dispute ideologice, atât la scară internațională cât și (mai ales) la scară *internațională.* Dintre cei trei conducători prezenți la Yalta, Roosevelt era poate cel mai optimist. Aceasta datorită rolului pe care Statele Unite urmau să-l joace în lumea postbelică. întocmai ca la Teheran, fu rugat să prezideze sesiunea plenară de la Yalta, o onoare simbolică reflectând, chiar mai mult decât creșterea puterii militare, aprecierea pentru inițiativele strategilor americani de a crea un cadru și un mecanism menit să ofere soluții haosului economic și politic din epoca antebelică.

în cursul discuțiilor cu privire la despăgubirile pe care trebuia să le plătească Germania, se puse problema ajutorului economic pentru reconstrucția Rusiei, o dată sau de două ori, în mod direct și indirect. Molotov aduse vorba despre acordarea unor credite pe termen lung, la încheierea primei sesiuni a miniștrilor de externe ai Celor Trei, la 5 februarie 1945. Stettinius răspunse că „personal'[1] era gata să discute despre aceasta oricând, atât la Yalta cât și mai târziu, la Moscova sau Washington. „Acum când la orizont se prefigura sfârșitul războiului" — adăugă rusul — „era foarte important să se ajungă la o înțelegere asupra acestor probleme economice". [1]

Stettinius se opusese propunerii de acordare a unor împrumuturi, susținută de Morgenthau la Washington, încă înainte de începerea Conferinței de la Yalta. Și totuși,

privind în urmă, câțiva ani mai târziu, el scria: „Dacă un asemenea

 împrumut ar fi făcut din Uniunea Sovietică o națiune mai înțelegătoare și mai cooperantă în lumea postbelică, rămâne una dintre marile «întrebări ale istoriei»."[52]

Există suficiente motive să credem că diferențele dintre Cei Trei erau atât de mari încât o politică mai deschisă nu ar fi făcut cooperarea mai ușoară. Chiar și așa, sovieticii prezenți la Yalta sondaseră terenul și constataseră că era slab. Nici discuțiile politice cu privire la dezmembrarea Germaniei nu se purtară pe baze mai solide. Roosevelt nu pomeni de propunerea lui Vandenberg nici față de britanici și nici față de ruși. Și, pentru a încheia acest subiect, președintele își lăsă ambii parteneri din Marea Alianță să ghicească viitorul politicii americane din declarații întâmplătoare cu privire la refuzul sau incapacitatea sa de pildă, de a ține trupele americane în Germania, după război, pentru o perioadă mai lungă de doi ani.

în acest context de presupuneri vagi, începură discuțiile cu privire la frontierele și guvernul Poloniei. Recunoașterea de către Stalin a Comitetului Lublin ca fiind guvernul provizoriu al Polonia îi eliberă pe britanici, nu numai pentru că Churchill dobândea libertatea de acțiune politică, ci șl pentru că britanicii nu . mai simțeau nevoia de a sprijini cererile polonezilor dincolo de linia Curzon. Ministrul de externe Anthony Eden le reaminti colegilor săi că în perioada în care se încerca convingerea polonezilor aflați în exil la Londra să accepte amputările teritoriului polonez în partea de est, ei .spijiniseră încheierea unei înțelegeri în privința părții de vest. Ba mai mult, deși Churchill afirmase că transferurile de populație nu vor ridica probleme mari, cabinetul era îngrijorat de faptul că o Germanie supraaglomerată cu refugiați va

deveni un serios balast din punct de vedere politic și economii.[53]

288

Cu prilejul unei întâlniri premergătoare celei de la Yalta, la 1 februarie, Eden îi explică lui Stettinius, fără nici o introducere, că guvernul Maiestății Sale ar putea să recunoască generozitatea lui Stalin de a propune guvernului Lublin cursul de vest al râului Oder ca frontieră apuseană a Poloniei. Aceasta ar însemna adăugarea a încă trei milioane de refugiați celor cinci milioane care trebuiau reașezați într-o Germanie deja micșorată. Eden nu menționează ceba ce era esențial: asemenea transferuri de teritorii și populație vor face ca noua Polonie să fie veșnic dependentă de Rusia în ceea ce privește apărarea integrității sale teritoriale.[54]

Poziția Marii Britanii la Yalta — conchise Eden — va fi că toate înțelegerile anterioare trebuiau reanalizate, inclusiv orice dorințe de a extinde teritoriul Poloniei către vest, spre râul Oder, „căci nu suntem obligați să le facem polonezilor din Lublin concesiile pe care eram pregătiți să le facem domnului Mikolajczyk pentru a rezolva problema Poloniei".[55] Delegația americană susținu, în cadrul propriilor discuții, o teză mai veche și o hotărâre potrivit cărora trebuia să se opună din toate puterile încercărilor de deplasare a frontierei poloneze spre linia râului Oder sau spre linia Oder-Neisse“.[56]

Prima sesiune plenară de la Yalta, din 4 februarie, fu consacrată în întregime problemelor militare. în toiul glumelor din timpul cinei organizate în seara aceea pentru Cei Trei la Palatul Livadia, Stalin devin brusc serios. Unele țări eliberate — spuse Stalin — păreau să uite „că Marile Puteri fuseseră silite să-și verse sângele pentru a le elibera și... mustrau acum Marile Puteri pentru

faptul că acestea nu țin cont de drepturile puternicilor mici". Uniunea Sovietică era gata să contribuie la menținerea păcii, dar era ridicol să crezi că o țară de mărimea Albaniei ar putea avea de spus un cuvânt la fel de greu cu cel al puterilor care câștigaseră războiul și care erau prezente la această cină.[57]

Roosevelt era de acord. Marilor Puteri le revenea cea mai mare responsabilitate; era de datoria lor să stabilească termenii de încheiere a păcii. Sesizând probabil mai bine punctul de vedere al lui Stalin, și speriat oarecum de imprudența comisă de Roosevelt cu prilejul sesiunii plenare, Churchill ridică mici obiecții.[58] Marile Puteri trebuie să încheie pacea, dar ele trebuie, de asemenea, să-și îndeplinească o datorie morală, exercitându-și puterea cu moderație și cu mare respect față de națiunile mai mici. „Vulturul trebuie să lase păsările mici să cânte, fără să-i pese de ce cântă" — cită el. Ministrul de externe adjunct, Andrei Vâșinski, se aplecă spre vecinul său american în timpul acestui schimb și spuse că Rusia nu va permite niciodată puterilor mici să judece acțiunile Marilor Puteri. Charles Bohlen pomeni ceva în legătură cu opinia publică americană, la care Vâșinski replică: „Poporul american ar prebui să învețe să-și asculte EQ conducătorii".

Dezmembrarea Germaniei, despăgubirile, procedurile de votare în cadrul organizației mondiale propuse, precum și diferitele soluții oferite pentru acestea, fuseseră deja discutate, adeseori în termeni codificați, de nepătruns, când Roosevelt abordă „problema" poloneză, aproape de încheierea celei • de-a treia sesiuni plenare. Stalin îl interogase pe Roosevelt îndeaproape cu privire la vechea sa propunere de divizare a Germaniei în cinci părți, urmărind modul în care Churchil reușise să devieze discutarea acestei idei spre un plan „de analiză" pentru

viitor. Nu se poate stabili cu precizie cât de mult îl preocupa pe Stalin situația Germaniei, în timp ce se trecea la discutarea viitorului Poloniei; în mod cert însă, el nu-și slăbi insistențele asupra necesității de a se trasa frontierele Poloniei, pentru a împiedica o posibilă „renaștere" a Germaniei.

Președintele propuse ca frontiera de est a Poloniei să fie linia Curzon, cu cedarea, dacă era posibil, a orașului Lvov,

 precum și a câtorva terenuri petrolifere în favoarea polonezilor. „Venind tocmai din America" — spuse el — „avea un punct de vedere mai detașat asupra problemei Poloniei". Majoritatea celor cinci până la șase milioane de polonezi din America erau la a doua generație și nu aveau nimic împotriva liniei Curzon. Dar i-ar veni oricum mai ușor dacă rușii ar face un gest frumos in privința orașului Lvov. Mai propuse înființarea unui consiliu prezidențial polonez, compus din șefii principalelor cinci partide politice, care vor forma un „guvern reprezentativ". Nu pomeni nimic despre frontiera de vest în discursul său de deschidere.

Apoi vorbi Churchill. El înlătură problema orașului Lvov pentru a se concentra asupra situației interne. Marea Britanie — spuse el — nu avea nici un interes material în Polonia; dar intrase în război pentru a apăra Polonia de agresiunea germană, „într-o vreme când luarea acelei hotărâri era foarte riscantă și îi costase aproape existența lor în lume". Era o chestiune de onoare; nu se va mulțumi niciodată cu o soluție prin care Polonia nu va fi rămas liberă și independentă. Propuse, apoi trei polonezi aflați în exil la Londra — Mikolajczyk (menționat și de către Roosevelt), Grabski și Romer — ca membri ai unui nou guvern, pe care Cei Trei l-ar putea forma acum, în timpul acestei conferințe. Ăr putea cădea cu toții de acord să-l recunoască drept guvern interimar până la organizarea de alegeri libere. Libertatea politică a Poloniei — conchise

el — nu putea constitui un paravan pentru posibilele intenții ostile și urzirea de intrigi cu Germania împotriva Rusiei. Cu această singură condiție, Marea Britanie dorea ca Polonia „să fie stăpână în propria sa casă și să hotărască asupra propriului său suflet" [61]

Stalin ceru o pauză de zece minute. Probabil că avea nevoie de timp pentru a se calma. Când reveni, se lansă într-o lecție de istorie: ce „slăbiciune" fusese Polonia pentru Uniunea Sovietică în condițiile agresiunii germane. Pentru țara

 sa, nu fusese numai o chestiune de onoare, ci pur și simplu de viață și de moarte. Cât despre modificarea liniei Curzon, dorea să le amintească colegilor săi că aceasta fusese trasată de către Curzon și Clemenceau, împotriva voinței Rusiei. Rușii nu fuseseră nici măcar invitați la Conferința pentru pace de după primul război mondial, atunci când se stabilise linia. Putea el oare să se întoarcă la Moscova și să-i înfrunte pe cei care vor spune că luptase mai puțin pentru apărarea intereselor Rusiei decât Curzon și Clemenceau? Recurse apoi la argumentele lui Mikolajczyk, din timpul „Conferinței Tolstoi", în vederea stabilirii unei frontiere de vest de-a lungul liniei Oder-Neisse.

Cât despre componența guvernului polonez — continuă Stalin — el însuși fusese acuzat că era dictator. Dar planul lui Churchill? Cum putea fi creat un guvern fără consultarea polonezilor? Se referea, desigur, la Lublin (denumit acum și Guvernul de la Varșovia). Primul ministru își amintea cu siguranță că formarea noului guvern păruse să aibă o bună ocazie de „fuziune" atunci când Mikolajczyk plecase de la Moscova după „Conferința Tolstoi", dar fusese „exclus" datorită faptului că polonezii aflați în exil la Londra nu voiau să încheie nici un acord. în aceste condiții, era foarte greu să împaci cele două părți. Dar Stalin era gata „să spijine orice încercare" de a se ajunge la o soluție viabilă. Trebuia așadar să-i invite pe polonezii de la Varșovia, la Yalta sau la o bază cel puțin

tot atât de democratică precum cel al lui De Gaulle".

Churchill nu avea de gând să lase lucrurile în stadiul acesta. După informațiile sale, polonezii din Lublin nu reprezentau mai mult de o treime din populație și nu aveau să supraviețuiască dacă oamenii vor fi liberi să-și exprime părerea. Apoi, ca răspuns la afirmația lui Stalin, potrivit căreia armata secretă poloneză, sprijinită de polonezii aflați în exil la Londra, ucisese mai mult de două sute de soldați ai Armatei Roșii, primul ministru ridică problema unui război civil de proporții în Polonia dacă nu se găsea o soluție.[62]

292

„Ne-am temut foarte mult că aceste ciocniri vor provoca amărăciune și vărsare de sânge... și tocmai de aceea am fost atât de nerăbdători să ajungem la o înțelegere, de comun acord. Ne-am temut foarte mult de efectul pe care îl vor avea toate acestea asupra problemei Poloniei, care era și așa destul de dificilă. "[63]

Minutele americanilor asupra acestei sesiuni se sfârșesc cu momentul în care Roosevelt declară că era timpul să o suspende. Minutele britanicilor și rușilor includ și cuvintele de rămas bun ale lui Roosevelt, care fac aluzie la deznodământul final al problemei poloneze la Yalta. Versiunea britanică sună astfel:

PREȘEDINTELE a spus că Polonia fusese o sursă de necazuri timp de peste cinci sute de ani.

PRIMUL MINISTRU a spus că trebuia să facem tot posibilul pentru a pune capăt acestor necazuri.

Apoi conferința s-a încheiat.[64]

Minutele rușilor furnizează o altă variantă, într-un stil asemănător, totuși puțin diferit:

ROOSEVELT a arătat că problema Poloniei dăduse

lumii bătaie de cap o perioadă de cinci secole.

CHURCHILL a declarat că trebuie făcut un efort astfel încât problema Poloniei să nu mai dea lumii bătaie de cap.

STALIN a răspuns că în mod sigur acesta era lucrul care trebuia făcut.[65]

La începutul lucrărilor, pozițiile lor fuseseră următoarele: Roosevelt și Churchill propuseseră înființarea unui guvern de

 coaliție, poate chiar înainte de încheierea conferinței, în timp ce Stalin nu era dispus decât să accepte, eventual, intrarea unor polonezi din exilul de la Londra în guvernul existent din Polonia. După această sesiune, Roosevelt îi trimise lui Stalin o scrisoare care cuprihdea amendamentele rigide ale britanicilor, potrivit căreia Statele Unite nu puteau recunoaște guvernul Lublin „în actuala sa componență", avertizând totodată că lumea va considera „rezultatul lamentabil" în cazul în care ei se vor despărți într-un dezacord deschis și evident asupra problemei Poloniei. Apoi repetă propunerea sa de a convoca la Yalta pe reprezentanții celor trei grupuri: al celor de la'Londra, al membrilor din Lublin și al liderilor democrați din Polonia.[66]

în ziua următoare, ministrul de externe Molotov făcu o contrapropunere în șase puncte din partea rușilor. Problema frontierelor, cuprinsă în punctele 1 și 2, se va rezolva la est pe linia Curzon, iar la vest pe linia Oder-Neisse. Punctul 3, punct cheie, suna astfel: „S-a considerat că este de dorit ca guvernului provizoriu polonez să i se alăture unii lideri democrați din cercurile de emigranți polonezi". Ultimele trei puncte descriau succint cum s-ar putea realiza aceasta și care ar fi consecințele: reprezentanții americani și britanici se vor întâlni cu Molotov la Moscova, pentru a analiza cum să-și îndeplinească mai bine mandatul, apoi guvernul polonez

„lărgit" va fi recunoscut din punct de vedere diplomatic. Acesta va organiza „cât mai curând posibil" alegeri generale pentru „organele permamente ale guvernului polonez".

După ce termină de citit propunerea, Molotov adăugă că încercările de a lua legătura cu polonezii din Lublin prin telefon eșuaseră, astfel încât era evident că nu mai era timp suficient pentru a se da curs sugestiei președintelui de a-i invita în Crimeea. Simțea însă că propunerea rușilor „venea în întâmpinarea dorințelor președintelui". De fapt, nu 294 făcea decât să reafirme poziția lui Stalin în termeni oficiali, adăugându-i o declarație unilaterală cu privire la frontiera vestică.

Cu toate acestea, Roosevelt găsi prilejul de a face speculații. Propunerile lui Molotov reprezentau — spunea el "un oarecare progres (un progres „evident", în minutele altei întâlniri) în cadrul discuției. îi displăcea totuși cuvântul „emigranți** și nici nu vedea necesitatea de a apela la „emigranți", „câtă vreme în Polonia existau destui polonezi în acest scop".[67] Singurul polonez aflat la Londra pe care îl cunoștea era domnul Mikolajczyk. Aceasta constituia desigur o reafirmare a poziției sale inițiale. Când Churchill sugeră că până la analizarea propunerii în amănunțime, aceasta ar trebui să cuprindă o referire și la alți lideri democrați din Polonia, Stalin acceptă pe loc.

Și de ce nu? Câștigase, sau părea să fi câștigat, acceptul pentru crearea unui guvern polonez provizoriu „lărgit", dominat de Lublin. Pe de altă parte, Roosevelt și Churchill nu reușiseră să asigure decât o deschidere pentru diplomația ulterioară. Dar a-i urni pe ruși prin deschiderea aceea depindea de cadrul în care se puteau rezolva problemele Poloniei, iar participanții la Conferința de la Yalta nu păreau să se apropie de hotărârile finale în nici una dintre problemele cheie ale acestui cadru.[68]

Cu prilejul unei scurte întâlniri particulare cu Stalin, dinaintea sesiunii plenare următoare, Roosevelt aduse vorba despre trimiterea suplimentară de mărfuri către Rusia, pe bazele unui credit necomercial pe termen lung. Apoi el abordă problemele Orientului îndepărtat și necesitatea politică a intrării sovieticilor în război, împotriva Japoniei. Discuția despre afacerile interne ale Chinei conținea probabil referiri codificate la schimburile anterioare de idei cu privire la Polonia.

295

Roosevelt spuse, de pildă, că eșecul creării unei coaliții între comuniști și regimul Kuomintang§§§§§§§§§§, care se lupte împotriva japonezilor, se datora mai curând celui din urmă; iar Stalin susținu că Jiang Jieshi********** ar trebui să dețină conducerea. „în acest sens, își aminti că în urmă cu câțiva ani, existase un front unit și că el nu înțelesese de ce acesta nu fusese menținut."[69]

Când Cei Trei se întruniră din nou, Molotov se grăbi să răspundă aluziei lui Roosevelt, potrivit căreia nu era nevoie să caute emigranți sugerând că trei polonezi din Lublin și doi aflați pe lista președintelui cu liderii democrați din Polonia să fie invitați la Moscova pentru discuții preliminare. Aceasta era o poliță plătită lui Churchill; după cum era de așteptat, Churchill răspunse printr-o lungă declarație că ar deveni subiectul unor critici aspre dacă, cedând în problema frontierelor, ar întrerupe și legătura cu organismul recunoscut pe tot parcursul războiului drept „guvernul legal al Poloniei"

Când Molotov insistă, Churchill răspunse că dacă s-ar

§§§§§§§§§§ Regim antipopular chinez (1927—1949) (N. trad.)

********** Militar și dictator chinez, șef al regimului Kuomintang — (N. trad.)

putea forma un guvern polonez de uniune națională, „atunci ar trebui să retragem recunoașterea Guvernului Polonez de la Londra, acreditând un ambasador pe lângă noul guvern".[70] Roosevelt propusese inițial ca un comitet „prezidențial" tripartit, alcătuit din polonezi, să formeze un nou guvern provizoriu, compus din reprezentanți ai elementelor democratice din Polonia și „din lideri polonezi din străinătate". Ca răspuns la contrapropunerrea lui Molotov, el renunță la polonezii de la Londra, menționându-l numai pe Mikolajczyk drept potențial candidat. Astfel, atunci când Churchill redeschise problema alegerii între Lublin și polonezii aflați în exil la Londra, Roosevelt încercă să profite de situație spunând că, întrucât erau toți de acord asupra necesității organizării de alegeri libere, „singura problemă era modul în care avea să fie guvernată Polonia în intervalul de timp până la ele".[71]

Stalin avea toate motivele să susțină demersurile lui Roosevelt, și să evite o alegere între Londra și Lublin. „Desigur" — începu el „ar fi mai bine dacă alegerile libere s-ar putea ține chiar acum, dar deocamdată războiul a făcut acest lucru imposibil; totuși se aproapie ziua când astfel de alegeri vor putea avea loc, și oamenii își voi putea exprima părerea în legătură cu guvernul provizoriu." .

După ce se eschivase la încercarea lui Churchill de a aborda problema direct, Roosevelt făcea acum presiuni asupra lui Stalin de a le da aliaților săi ceva asigurări legate de programarea alegerilor, pe care să le ofere opiniei publice din țările lor. Conducătorul rus spuse că acestea ar putea avea loc chiar în termen de o lună de zile. întrunirea se încheie la scurt timp după aceasta, dar nu înainte ca Stalin să-i amintească lui Churchill de obligațiile lor reciproce, stabilite în cadrul „Conferinței

Tolstoi", într-una dintre cele mai frumoase circumlocuțiuni diplomatice. Se întrebă ce anume împiedica afacerile din Iugoslavia și, fără a avea intenția de a critica, dori să știe ce se întâmpla în Grecia. Primul ministru răspunse că avuseseră probleme destul de mari în Grecia „și îi erau recunoscători mareșalului Stalin pentru că nu se amestecase prea mult în afacerile de acolo". în această notă de deosebită delicatețe, Cei Trei încheiară discuția.[72.]

Cina din seara aceea fu o întâlnire prietenească. Roosevelt se referi la Cei Trei ca la o „familie". Churchill-se entuziasmă de Stalin, „marele om a cărui faimă s-a răspândit nu numai în întreaga Rusie, ci în întreaga lume". Pășea pe acest drum

297 cu mult mai mult curaj — spuse primul ministru — datorită relațiilor lor de „prietenie și apropiere". „Speranța mea se îndreaptă spre ilustrul președinte al Statelor Unite și spre mareșalul Stalin, în persoanele cărora vom găsi campionii păcii și care, după ce îl vor fi strivit pe inamic, ne vor călăuzi în sarcina noastră de a combate sărăcia, confuzia, haosul și oprimarea.*

Ce se afla la baza acestui imn dedicat unității dintre Cei Trei? Promisiunea lui Stalin de a organiza alegeri cât mai curând în Polonia sau speranța lui Churchill că recâștigaseră oarecum spiritul „Conferinței Tolstoi", extinzându-l și asupra situației din Polonia? în ziua următoare, realitatea se instală din nou atunci când surogatele lor, miniștrii de externe, abordară iarăși problema Poloniei. Stettinius lansă o propunere care anulă planul convocării liderilor polonezi la Yalta, acceptând ideea unei consultări „într-o primă etapă la Moscova, cu membri ai guvernului provizoriu actual și cu alți lideri democrați din Polonia și din străinătate, în vederea reorganizării guvernului actual..." Molotov rugă să i se traducă înainte de a răspunde, ceea ce se și

întâmplă în timp ce discuțiile continuau o procedură de rutină care va conduce la o dispută majoră cu privire la expresia „într-o primă etapă la Moscova..." Varianta rușilor era „la Moscova, într-o primă etapă...", cea ce în mintea lor sublinia importanța guvernului polonez existent, cu sensul de „într-o primă etapă" cu grupul Lublin și nu numai cu sensul de a ține consultările mai întâi la Moscova.

Această interpretare chinuită avea să devină mai târziu o problemă serioasă. La această întâlnire Molotov reluă declarația lui Roosevelt la precedenta sesiune plenară: „în concepția rușilor, cel mai important lucru era organizarea alegerilor generale în Polonia." Dar atât pentru Eden cât și

298 pentru Stettinius, prezența lui Mikolaczyk devenise aproape *sine qua non*†††††††††††† pentru încheierea unui acord între Cei Trei. Și aici Molotov cgdă pentru prima oară. A-l considera pe Mikolajczyk „inacceptabil" ar fi putut constitui o „greșeală". „Poate că problemaa lui Mikolajczyk nu era chiar atât de gravă precum părea. Dar ea nu puță fi lămurită în Crimeea."

Eden consideră că pur și simplu nu putea lăsa aceste fleacuri diplomatice să continue fără a lî se pune capăt. Da, alegerile erau importante —spuse el — dar „opinia publică britanică" nu le va considera nici libere și nici reprezentative pentru voința poporului dacă acestea vor fi controlate de Lublin. Stettinius i se alătură, afirmând că trebuia să renunțe la expresia „guvernul polonez existent", dacă doreau să ajungă la o înțelegere. Ar fi preferabil să se pornească cu un nume complet nou. Dorea să știe care era părerea lui Molotov față de

†††††††††††† Indispensabilă (l. latină) — (N. trad.).

denumirea propusă de el, aceea de „guvern polonz provizoriu de unitate națională", pentru organismul ce ava să reiasă din discuțiile de la Moscova. Stettinius insista asupra unei veritabile coaliții, sau era vorba de un fleac? Doreau oare americanii să iasă pur și simplu din atmosfera claustrofobă de la Yalta pentru a-și reorganiza frontul diplomatic, în vederea a ceea ce presimțeau că va constitui o negociere dificilă?74

Oricum, era limpede că Roosevelt dorea ca Cei Trei să pună capăt discuțiilor cu privire la Polonia. Soarta Poloniei fu influențată în mare măsură, fără a fi însă stabilită, la cea de-a șasea sesiune plenară, din 9 februarie 1945: Aproape sigur, Polonia va continua să reprezinte o problemă amenințătoare pentru tranziția de la război la pace. în ciuda insistențelor primului ministru de a nu se grăbi să dea problemei poloneze o „soluție" peticită, care în mod cert nu va rezista, Roosevelt susținu că aceasta era acum „în mare măsură o problemă de etimologie, de găsire a cuvintelor potrivite". Cheia problemei o constituiau alegerile; trebuia ca ele să asigure cele șase milioane de polonezi din America de faptul că permiteau adevărata exprimare a opiniei naționale. Urmă apoi acest schimb de cuvinte;

PREȘEDINTELE: Doresc ca aceste alegeri din Polonia sâ fie primele dincolo de orice îndoială. Trebuie să fie asemenea soției lui Caesar. N-am cunoscut-o, dar se zice că era pură.

STALIN: Așa se zice, dar de fapt avea păcatele ei.

PREȘEDINTELE: Nu vreau ca polonezii să se îndoiască de alegerile din Polonia. Chestiunea nu se pune numai din motive de ordin principial, ci și din rațiuni politice practice.[75]

Declarația finală a Celor Trei cu privire la Polonia stabili frontiera de est de-a lungul liniei Curzon, amână luarea unei decizii cu privire lâ frontiera vestică până la conferința pentru pace și recunoscu necesitatea „reorganizării guvernului actual" prin includerea liderilor democrați din Polonia și a „polonezilor din străinătate". Guvernul de la Londra nu era menționat deloc în document. El fu practic dizolvat din ordinul Celor Trei, indiferent de poveștile care s-au inventat ulterior pe această temă.

Este imposibil de afirmat astăzi dacă a existat vreodată o bază, înainte sau după Confrința de la Yalta, pentru o „înțelegere" adevărată între Cei Trei cu privire la Polonia. La Yalta, subalternii lui Roosevelt îl preveniseră că formularea protocolului final asupra situației Poloniei era „elastică".

Amiralul William D. Leahy îi transmise președintelui o notă în acest sens iar Roosevelt răspunsese: „Știu, Bill, știu. Dar deocamdată este tot ce pot să fac pentru Polonia."[76]

Tot ce puteau face Cei Trei era să-și mențină alianța intactă, dar nu era de ajuns. împărțirea Europei fusese realizată în bună parte înainte de începutul războiului rece. Dacă lucrurile nu s-ar fi petrecut astfel, -probabil că nu ar fi existat un război rece sau, mai degrabă, situația s-ar fi agravat și mai mult, în mod sigur pentru Europa.

9. SĂ PRESUPUNEM CĂ NU S-A ÎNTÎMPLAT NIMIC

îmi amintesc că odată am discutat despre încercarea de cucerire a Europei de către musulmani și de modul în care Charles Martel i-a învins la Tours. Vorbeam despre astfel de episoade din istorie precum înfrângereajurcllor la Viena și despre cum a fost oprit Genghis Han înainte de a ajunge în Austria... Roosevelt era la fel de interesat de istorie ca și mine șl știa mai mult despre anumite perioade decât mine.

Harry Truman, 1960, amintindu-și de conversațiile purtate cu Franklin Roosevelt.[1]

Dacă Truman își amintea bine, în timpul ultimelor luni ale mandatului său Roosevelt era preocupat în mare măsură de găsirea unor paralele istorice la confruntarea amenințătoare cu Uniunea Sovietică în Europa Centrală. Totuși, chiar și în ultimele săptămâni de viață, atunci când unii observatori vedeau că Roosevelt „adopta o atitudine mai fermă" față de ruși, el îi mulțumi în scris bancherului Thomas Lamot pentru o notă în care acesta lăuda compromisurile făcute la Yalta în problema frontierelor Poloniei. „Din nefericire, așa cum observați cu multă înțelepdiune, pe tărâmul politicii internaționale atât de mulți americani sunt încă la o vârstă a inocenței."[2]

Roosevelt însuși contribui la prelungirea vârstei inocenței în America. Nu dorea să deziluzioneze „atât de mulți americani", lipsiți de posibilitatea de a înțelege ce ar fi presupus instaurarea Secolului American, a Secolului Omului de Rând — ce compromisuri de scurtă durată cu Stalin, ce înțelegeri de scurtă durată cu colonialismul european, ce schimbări în țară. Roosevelet avea desigur o fire complicată

 și, așa cum subliniază istoricul Warren Kimball, era un

„scamator". „Știți că sunt un scamator" — glumea Roosevelt în 1942 — „și nu-mi las niciodată mâna dreaptă să știe ce face mâna stângă..."[3]

Truman se considera un cunoscător destul de bun al istoriei. Roosevelt știa numai ceva mai mult decât el despre „anumite perioade" ale istoriei. Desigur că era nerăbdător *să facă* istoria, împreună cu Stalin și Churchill, la Conferința de la Potsdam, din iulie 1945, după înfrângerea Germaniei. „Jimmy" <— îi spunea el consilierului său șef. James F. Byrnes „Jimmy, îți dai seama că suntem aici de șaptesprezece zile încheiate? Păi, în șaptesprezece zile poți hotărî orice."[4]

Pe de altă parte, lucrul care îl impresionase pe Roosevelt la Yalta, orice ar fi spus Stalin sau Churchill, fusese ceea ce văzuse în jurul său. Wehrmachtul lui Hitler provocase distrugeri îngrozitoare. Jefuitorii fuseseră alungați din Crimeea. dar cu un preț colosal, nu numai în vieți omenești și în bunuri, ci și cu consecințe pentru proiectele viitoare de pace. Chiar și după ce victoria asupra Axei devepi inevitabilă, ultimele zvâcniri ale războiului amenințau cu haosul și, în cel mai bun caz, cu o refacere incertă și de lungă durată. Putea oare civilizația să se refacă din măcelul care începuse nu în 1939, ci cu mult mai devreme, încă din 1914? Dacă învingătorii nu reușeau să-și mențină alianța încheiată în timpul războiului până când noi organisme îi vor lua locul, la ce se mai putea aștepta omenirea?

Nu e de mirare că în mesajul său către națiune, Roosevelt omagie Conferința de ta Yalta pentru că pusese capăt „sistemului acțiunii unilaterale și alianțelor exclusive". în continuare, el declară ceea ce în mod evident nu era cazul, și anume că Yalta mai însemnase sfârșitul „sferelor de influență și al raporturilor de forță, precum și al tuturor expedientelor la care s-a recurs timp de secole, și care au

303 dat greș." Spera că el însuși nu dăduse greș, că *Cei Trei* nu dăduseră greș, astfel încât fragila alianță din timpul războiului să se poată transforma, încetul cu încetul, într-o alianță mare și puternică pentru pace. Churchill sărbătorise, și el realizările lor, pe când se pregăteau să plece de la Yalta, spunând vorbe în care nu credea cu totul. Stalin era cel mai rezervat, căutând mereu semne ale dezaprobării celorlalți doi față de pretențiile Rusiei — despăgubiri, vechi drepturi în Orientul îndepărtat, hegemonia asupra Mării Negre și asupra Mării Baltice.

După ce se risipi euforia care urmă Conferinței de la Yalta, Roosevelt încercă să găsească o paralelă istorică. Nu era — așa cum sugera Truman mai târziu — un președinte obsedat de invaziile barbariilor. Se gândea mai degrabă la experiența americanilor din perioada confederației postrevoluționare, cu toate certurile aprinse și luptele politice dintre statele mari și micii, dintre statele cu mari pretenții teritoriale din Vest și statele de pe coastă, preocupate de pescuit și de comerțul maritim.

Churchill și Stalin abandonară hotărârile „Conferinței Tolstoi ", sau mai bine zis ajunseră să-și dea seama că aveau nevoie de o apărare mai bună. Neavând încotro, succesorii lui Roosevlt se prefăcură că sferele de influență nu existaseră niciodată, că acordul de la Yalta fusese perfect și că, în consecință, toate greșelile i se datorau lui Stalin. în parte, erau obligați la aceasta deoarece Roosevelt continuase să nege contradicțiile până la moartea sa. Churchill se întoarse acasă și făcu cabinetului de război fantastica declarație potrivit căreia „premierul Stalin era o persoană foarte influentă, în care avea toată încrederea". Multe depindeau de menținerea lui în funcție — spuse primul ministru.[5] Oricare ar fi fost capacitatea lui Stalin de a modela viitorul — capacitate care desigur nu era neînsemnată — Roosevelt avea în schimb

 talentul de a prelungi starea de neîncredere, care îi dădu atâta influență atât în cadrul alianței, cât și în țară.

După moartea sa, politicienii americani avură de ales între .realități". Truman nu îndrăzni să vorbească despre ambiguitățile deliberate ale acordurilor de la Yalta, dar în scrierile sale de mai târziu cu privire la situația din China, el surprinse dilema.

> *Președintele Roosevelt crease ideea potrivit căreia China era o mare putere, deoarece privea în viitor și dorea să încurajeze poporul chinez. în realitate, Jiang Jieshi nu va reuși decât cu mare greutate să ocupe din nou sudul Chinei.*[6]

Anthony Eden plecă din Crimeea dezgustat de întreaga afacere. Roosevelt — scria el în jurnalul său — fusese „ambiguu, slab și ineficient". Churchill ținuse prea multe discursuri, încercând să unească Occidentul. „Atitudinea lui Stalin față de țările mici mi s-a părut sumbră, ca să nu spun sinistră." Și în cadrul delegației americane existau îndoieli, dar sentimentul general era că Roosvelt câștigase ceea ce îi scăpase lui Wilson. „Jos pălăria în fața dumneavoastră, ... un covor de orhidee vă stă la picioare" — suna telegrama trimisă de ginerele lui Roosevelt, John Boettiger, de la Casa Albă. „N-am mai văzut până acum aprecieri atât de elogioase pentru ceva ca cele pentru realizările dumneavoastră de la Yalta. Acestea i-au doborât pe toți dușmanii dumneavoastră, și mă refer atât la dușmanii americani, cât și la naziști și japonezi."[8]

Reacția presei față de Yalta a fost „magnifică" — adăuga un funcționar al Casei Albe, într-o telegramă. Conferința fu omagiată pe larg, pentru cele mai bune rezultate pe care le adusese dintre toate întâlnirile Celor Trei, din timpul războiului. Liderii politici ai ambelor partide erau entuziasmați, până și

Herbert Hoover care — raporta funcționarul — spusese: „ea va aduce lumii o mare speranță.

La bordul vasului care îl aducea în țară de la Yalta, Roosevelt fu rugat să-și spună părerea asupra ultimei declarații a lui Churchill, potrivit căreia Carta Atlanticului nu era o regulă, ci doar un ghid. „Pare să submineze autoritatea Cartei Atlanticului" — spuse un reporter. „Carta Atlanticului este o Idee frumoasă" — răspunse președintele. „Când a fost redactată, Anglia era pe punctul de a pierde războiul. Britanicii aveau nevoie de speranță și ea le-a dat-o. De atunci situația militară s-a ameliorat ori de câte ori a existat prilejul, astfel încât s-ar putea spune că acum avem o șansă de a câștiga războiul mult mai mare decât oricând înainte."[10]

Presimțirea lui Roosevelt că orhideele lui Boettiger se vor ofili curând îl făcu să-și tempereze considerabil observațiile cu privire la ceea ce se putea aștepta acum de la pace, într-adevăr, orhideele se ofiliră. în răstimp de oeteva săptămâni, ba chiar zile, euforia dispăru pe măsură ce acordul în legătură cu Polonia începu $ă iasă .la iveală fiind înlocuită de acuzațiile generale de rea-credință. La drept vorbind, nu problema *poloneză,* ci *problemele* poloneze, fură cele care distruseră acordurile fragile de la Yalta, căci Polonia era atât Scila cât și Caribda‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Pe de o parte, era încurcătura de pretenții ideologice și subiective din jurul Celor Trei, care mai întâi îi înfurie iar apoi îi asmuți pe unii împotriva celorlalți, cu un sentiment de frustrare; pe de altă parte, era obstacolul geopolitic ce plana amenințător asupra dezbaterilor, în

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ în mitologia greacă, monștri marini care străjuiau un loc de trecere identificat cu Strâmtoarea Messina, distrugând corăbii și înghițind corăbieri; Ulise însuși era să cadă victimă Căribdei, dar a scăpat ca prin minune — (N. trad.).

timp pe se străduiau să pună capăt războiului, astfel încât să poată începe o pace liniștitoare.
. Americanii prezenți la discuțiile asupra Poloniei la Yalta își formaseră o imagine precisă asupra serrjnificației declarației finale și a lucrurilor care trebuiau explicate, cu oricât de mare grijă, poporului american.' Expertul Departamentului de Stat în probleme rusești, Charles Bohleh, care nu prea credea în viitorul relațiilor ruso-americane, îi spuse celui care scria discursurile președintelui că putea folosi acordul asupra Poloniei ca temă principală pentru a- argumenta succesul conferinței. Tulburările provocate de britanici în Grecia și acțiunile unilaterale ale rușilor în Polonia n-ar fi devenit atât de acute — spuse Bohlen — dacă astfel de înțelegeri fundamentale ca cele la care s-a ajuns în Crimeea ar fi fost aplicate mai devreme.

în cazul Poloniei — continuă Bohlen — alternativa ar fi fost războiul civil său un guvern sprijinit de ruși, care ar fi înlăturat rapid toate elementele în căutare de ajutor în străinătate. Aceasta urmărise Stalin prin refuzul său de a tolera în ariergarda Armatei Roșii orice factor care s-ar „amesteca" în acțiunile sale.[11]

Cu alte cuvinte, Yalta însemna nu o cedare din partea Rusiei, ci o disponibilitate a acesteia de a asculta și alte puncte de vedere, atâta timp cât securitatea sa nu era amenințată. James F. Byrnes, succesorul lui Stettinius în funcția de secretar de stat și consilier al lui Harry Truman în problema Poloniei, se arătă mai direct. Mărturisind ziariștilor că acordul se încheiase numai după lungi dezbateri, el le spuse că în final Stalin cedase, dar numai în măsura în care acceptase „includerea" în Lublin a câtorva polonezi aflați în exil la Londra. Rușii doreau să se asigure că exilații știau „că ei erau cei incluși și nu invers '.[12]

Churchill nu avea motive să-i contrazică pe Bohlen sau pe Byrnes. în ciuda elogiului pe care i-l adusese lui Stalin, în ciuda osanalelor înălțate Celor Trei în cadrul discuțiilor

cabinetului și în dezbaterile parlamentare, era foarte nemulțumit de hotărârile luate în legătură cu Polonia. Cu cât

 era controversa mai mare, cu atât era mai neliniștit. Avea aerul cuiva care încerca să se autoconvingă că totul va fi bun. Nu-l îngrijora faptul că Stalin nu-și va ține cuvântul, ci îndoiala că nu va putea menține coaliția conservatoare, împovărată de hotărârile luate la Yalta, acum, că alegerile băteau la ușă.

Se așteptase să întâmpine dificultăți așa că își stabili un plan de bătaie. Cu prilejul dineului de închidere a Conferinței de la Yalta, Churchill se aplecă spre Stalin și îi spuse: „în curând vom avea alegeri în Anglia și voi fi nevoit să-i critic foarte aspru pe comuniști". Interlocutorul său părea să se afle într-o dispoziție jovială. „Comuniștii sunt băieți buni" — spuse el. „Noi suntem împotriva lor" — continuă Churchill „și va trebui să ne susținem punctul de vedere. Știți că avem două partide în Anglia". „Este mult mai bine cu un singur partid" — spuse Stalin cu sarcasm.[13]

Pe tot parcursul războiului, Churchill se bucurase de luxul unui singurr partid. Dar în scurt timp coaliția avea să se destrame. încă de la finele anului 1944, problemele reconstrucției pătrunseseră în cabinet. Churchill încercase să respingă aceste intruziuni neplăcute, insistând ca toate proiectele de lege asupra „subiectelor controversate", ca de pildă problema locuințelor și a asistenței medicale, să fie aprobate în cadrul cabinetului de război înainte de a fi înaintate Camerei Comunelor. Așezați chiar *vis-ă-vis* de el la masa cabinetului — nota în jurnalul său Hugh Dalton — se aflau doi conservatori „care arătau ca doi capitaliști sinistri, vorbind între ei în șoaptă și suspectând peste tot urme ale pătrunderii socialismului".[14]

în afara cabinetului, unde nu se mai respecta armistițiul politic încheiat pe timp de război, primul ministru critica ceea ce numea el promisiunile ușuratice „de o utopie ieftină", ale laburiștilor. Naționalizarea întreprinderilor constituia un sistem „împrumutat din alte

țări și de la minți bolnave “ — mărăi el, reluând o temă la care revenea adesea în campania electorală.[15]

Cum se potrivea aceasta cu hotărârile de la Yalta și cu situația Poloniei? Apărarea hotărârilor Conferinței de la Yalta asupra Poloniei îl costă pe Churchill puțin peste douăzeci de voturi ale Partidului Conservator, într-o dezbatere relevantă a Parlamentului, dar aceste pierderi nu reflectau mânia din interiorul partidului. „Trebuie să te anunț" — îi scrise el lui Halifax — „că majoritatea guvernamentală de aici nu are nici o legătură cu puternicul curent de opinie din toate partidele și clasele, pe care îl purtăm cu toții în sufletele noastre, împotriva unei dominații sovietice asupra Poloniei". Nu putea lăsa impresia că ar fi „subscris unui proiect fraudulos" la Yalta.[16]

Cu toate acestea, Churchill nu i se putea opune fățiș lui Stalin, cel puțin nu deocamdată. Dat fiind că era în permanență atacat de către Partidul Laburist pentru politica dusă în Grecia, limitarea influenței lui Stalin în Balcani era foarte importantă pentru el. Stalin era aliatul său din Grecia, pe care cu siguranță că se putea bizui mult mai mult decât pe opoziția loială din Parlament. „În privința Greciei" — spuse el cabinetului:

> *Atitudinea rușilor* [*la Yalta] fusese cum nu se poate mai satisfăcătoare. Premierul Stalin n-a făcut nici o aluzie critică la politica noastră. A fost prietenos și chiar glumeț în timpul discuțiilor... Primul ministru a adăugat că premierul Stalin își respectase cu mare scrupulozitate acordul cu privire la poziția noastră în Grecia. A înțeles că emisarul trimis de către comuniștii greci în U.R.S.S. fusese mai întâi reținut la domiciliu și apoi trimis înapoi... Comportarea rușilor în această privință i-a întărit convingerile că atunci când încheiau o afacere doreau să o respecte.*[17]

în cele din urmă, Churchill avea să decidă că Declarația de la Yalta asupra Europei Eliberate, înlocuia înțelegerile

„Conferinței Tolstoi"; dar nu era încă pregătit pentru acel gest de curaj care necesită, printre altele, o înțelegere anglo- americană mai serioasă cu privire la Europa postbelică. Discutând în cabinet despre situația României^ primul ministru constată că avea mâinile legate de „târgul" încheiat cu Stalin. Dar rămânea de văzut — continuă el — „dacă Declarația de la Yalta asupra Europei Eliberate n-ar fi putut fi interpretată ca înlocuind înțelegerile independente anterioare, precum cele referitoare |a România și Grecia, încheiate într-o vreme când 1R
nu se putea bizui pe ajutorul Statelor Unite".

Cert era că acum avea nevoie de sprijin. Când citiră declarațiile finale ale Conferinței de la Yalta, polonezii aflați în exil la Londra se întruniră imediat pentru a redacta un comunicat:

> *.Metoda adoptată în cazul Poloniei vine- în contradicție cu principiile elementare care stau la baza Alianței, constituind o violare a literei și spiritului Cartei Atlanticului, precum și a dreptului oricărei națiuni de a-și apăra propriile interese. ’*

în ajunul primei întâlniri a Comisiei de analiză a Celor Trei asupra situației Poloniei, Eden promise că dacă rușiî refuzau să-l accepte pe Mikolajczyk în guvernul provizoriu, nu 'va încheia nici un acord.[20] La Moscova, Stalin anticipa exact această manevră. „Churchill vrea ca sovieticii să se învecineze cu o Polonie burgheză, străină nouă" — îi spuse el mareșalului Jukov — „dar nu putem lăsa să se întâmple așa ceva. O dată pentru totdeauna,

vrem să avem de partea noastră o Polonie prietenă și aceasta vrea și poporul polonez". După o pauză adăugă: „Churchill a plecat să-i facă curte lui Mikolajczyk, care și-a petrecut patru ani în Marea Britanie. Polonezii nu-l vor accepta pe Mikolajczyk. Ei au ales..."[21]

B10

Sau mai degrabă, se alesese deja pentru ei. Prima întâlnire a Comisiei de analiză asupra situației Poloniei avu loc la 23 februarie 1945. Atmosfera era cordială. Harriman și Sir Archibald Clark-Kerr își prezentară listele de candidați lui Molotov, care promise să le trimită la Varșovia, astfel încât să poată fi luate în discuție atunci când reprezentanții organismului respectiv ajungeau la Moscova. Văzând că în fruntea listelor prezentate de americani și britanici se afla Mikolajczyk, Molotov îi preveni că s-ar putea ca Varșovia să nu-l accepte. Dar întâlnirea se încheie cu aparenta satisfacție a celor trei politicieni privind cadrul discuțiilor viitoare.[22]

Patru zile mai târziu, ministrul de externe rus prezentă răspunsul guvernului de la Varșovia. Șeful guvernului, Boles- law Bierut, respinsese multe nume de pe listă, propunând altele în loc. Mai mult ca orice altceva, ambasadorilor occidentali le displăcu limbajul arogant al lui Bierut. Acesta vorbea ca și cum ar fi fost șeful unui guvern suveran, nu ca al unui organism care se putea aștepta la dizolvare din partea Marilor Puteri. Harriman era de-a dreptul furios. Era necesar să-i invite pe domnul Bierut și pe colegii acestuia la Moscova — spuse el — pentru a-i „introduce în atmosfera conferinței din Crimeea".

Atmosfera cordială dispăru. Harriman și Clark-Kerr erau cei care ar fi trebuit să se adapteze noii atmosfere și formule ale conferinței din Crimeea — spuse Molotov. în textul rus, se declara limpede că discuțiile cu polonezii de la Varșovia urmau să aibă loc „la Moscova într-o primă

etapă", ceea ce însemna că acelui guvern i se dădea prioritate. Harriman și Clark-Kerr răspunseră că nimic din declarație nu-i permitea lui Bierut să decidă care anume polonezi ar trebui consultați 23 și care lăsați deoparte.

Mikolajczyk înrăutăți și mai mult situația ambasadorilor occidentali, declarând ziarului londonez *Daily Herald* că acordurile de la Yalta nu țînuseră seama de sugestiile sale

311 și propunând ca guvernul Poloniei să fie creat printr-o „masă rotundă", care să participe conducătorii aflați în ilegalitate la Varșovia. Clark-Kerr informă Foreign Office-ul asupra precizării lui Molotov că numai susținătorii acordului de la Yalta vor fi aleși să participe la consultări. Putea Mikolajczyk fi convins să dea o nouă declarație în care să afirme că hotărârile luate în Crimeea erau singura bază posibilă pentru găsirea unei soluții și că era gata să se deplaseze de îndată la Moscova pentru a lua parte la discuții?[25]

Harriman și Departamentul de Stat se alăturară acestei cereri, dar Foreign Office-ul respinse propunerea, cel puțin pentru moment, de teama de a nu-i compromite poziția lui Mikolajczyk.[26] Pe când Roosevelt își prezenta raportul asupra Conferinței de la Yalta în fața Congresului, la 1 martie 1945, asigurând națiunea că hotărârile Celor Trei dădeau Europei o stabilitate mai mare decât oricând, și că Poloniei în mod special i se oferise ocazia de a-și forma o națiune puternică și prosperă, condusă de un guvern popular, negocierile de la Moscova ajunseseră într-un impas.

Churchill dorea ca președintele să depășească acest impas printr-un demers oficial față de Stalin, prin care să-i ceară acestuia să respecte interpretările occidetale ale hotărârilor de la Yalta.[27] Roosevelt își dădea perfect seama că invocările selective din Carta Atlanticului, ale unui Churchill cu adevărat îngrijorat de soarta polonezilor, erau în același timp strâns legate de politica internă.

Poate tocmai de aceea Roosevelt afirmă, în mod stupid, la o conferință de presă, că de fapt nici nu exista un asemenea „document" precum Carta Atlanticului. întrebat ce se întâmplase cu aceasta, președintele protestă mai întâi împotriva „banalității" întrebării, apoi lăsă și mai mult loc pentru speculații: „Nu există vreo copie a Cartei Atlanticului, după câte știu eu." Explică apoi că aceasta fusese realizată din fragmente mai mari sau mai mici, unele pe „bucăți de hârtie", cu diferite scrieri de mână, asupra 312 cărora el și Churchill căzuseră de acord, punându-le în cele din urmă la dispoziția presei. „Aceasta este Carta Atlanticului."

Un reporter nedumerit întrebă atunci: „Dar spiritul mai persistă, domnule?" Roosevelt păru în mod intenționat evaziv: „Păi, tot ce știu este că toți am fost de acord. Am primit câteva memorii semnate de primul ministru britanic, dar acestea nu constituie întregul document. Nu se poate spune că l-am semnat împreună."[28]

Trei zile mai târziu, în toiul comentariilor opiniei publice, reporterii reveniră la problema cadrului și existenței reale a Cartei Atlanticului.

ÎNTREBARE: Se pare că recent o parte a populației a început să simtă că pierdem din vedere obiectivele sau că acestea ne scapă...

PREȘEDINTELE (întrerupând): Depinde de ce ziare citiți.

ÎNTREBARE: Păi, aș dori să aflu de la domnul Președinte, nu numai de la alții. Aș dori să aflu ce gândește Președintele despre aceasta.

Trebuia, într-adevăr, să „pregătească ceva oficial și să reflecteze asupra acestui subiect" — spuse președintele, lansându-se apoi într-o discuție încurcată privind „declarațiile" celebre din istorie. „Unele dintre acestea sunt deosebit de importante" — spuse el — „altele au

într-adevăr influență asupra... asupra concepției oamenilor față de obiectivele de întemeiere a unei lumi mai bune." Furat de amintiri, i se părea că se află în clasa lui Endicott Peabody, la Groton School și divagă, ca și cum ar fi spus lecția în fața directorului școlii.

Iar Carta Atlanticului mai reprezintă încă un obiectiv.

Multe dintre declarațiile anterioare, de mai multe secole, nu au fost încă înfăptuite și totuși obiectivul rămâne încă

313 *la fel de valabil ca și în momentul când a fost enunțat pentru prima oară, cu o mie de ani în urmă. Consider că obiectivul Cartei Atlanticului este la fel de valabil, dacă crezi în obiective de acest fel — căci unii oameni nu cred, iar alții își bat joc de ele — cu aceeași putere ca în momentul enunțării sale, în 1940 (1941).*

Președintele invocă apoi spre exemplificare Cele Zece Porunci și Cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson, grăbindu- se totuși să adauge că nu compara C^rta Atlanticului cu un document religios. Din când în când — spuse el — apare câte cineva cu ceva nou, care contribuie la împlinirea viitorului, ceva în genul Celor Zece Porunci sau al Celor Paisprezece Puncte ale lui Wilson, pentru care „merită să lupți".

Un reporter, năucit pe bună dreptate, întrebă: „Domnule Președinte, ați... ați vrut să spuneți că suntem tot atât de departe de a atinge scopurile Cartei Atlanticului ca în urmă cu o mie de ani?"

„A, nu, nu" — protestă Roosevelt: „Lumea evoluează cu urcușuri și coborâșuri, dar în general curba este ascendentă; în mare, în cursul acestor milenii, viața omului s-a înbunătățit considerabil față de trecut. Și mai aven încă de parcurs un drum lung." încheie pe un ton sever, așa cum ar fi făcut Peabody, despărțindu-se de

elevii săi: lumea trebuie să muncească pentru a-și ameliora situația. „Există unii oameni cărora nu le place să lupte pentru aceasta, unii oameni din această încăpere, care, știu eu, sunt contra acestor lucruri din naștere. Ei bine, și aceștia fac parte din urcușurile și on coborașurile vieții."

Roosevelt știa foarte bine că Rusia acționa în România iar Churchill în Grecia, conform înțelegerii lor de la Moscova. Această comportare nu coincidea cu ceea ce-Și imaginase

Roosevelt referitor la influența Celor Patru în zonele respective, dar cu ce se deosebea ceea ce făceau aceștia față de, să zicem, intențiile declarate ale francezilor de a-și redobândi dominația în Indochina? Sau de cele ale olandezilor în Indiile de Est? Cazul României nu era un exemplu potrivit — îi spuse el lui Churchil o dată, amintindu-i primului ministru de propria sa politică. Rușii dețineau controlul acolo de la bun început și era greu de contestat pledoaria lor asupra necesității militare, deoarece, prin poziția sa, țara constituia un obstacol pentru căile lor de comunicație. La conferințele de presă din 2 și 9 martie, Roosevelt refuzase să se' lase antrenat într-o discuție asupra soartei statelor baltice și a României. Corespundeau oare evenimentele din România cu Declarația asupra Europei Eliberate? — fusese el întrebat. „O, Doamne!" — spusese el, oftând a neputință. „întrebați departamentul de Stat."[32]

Cu cât făcea Churchill presiuni mai mari asupra lui în privința impasului în care se afla Polonia, cu atât mai tare trăgea el de timp. Roosevelt continua să ofere contrapropuneri și orice fel de mijloace pentru a evita confruntările. Nu putea tolera reabilitarea grupului Lublin — spunea el într-unul dintre mesaje, dar la 29 martie îi

atrase atenția primului ministru că acordurile inițiale de la Yalta reprezentaseră un compromis între insistența lui Stalin ca Lublinul să fie numai „lărgit" și „pretenția noastră că'ar trebui să ne încheiem socotelile, pornind de la zero..." „Dacă încercăm să eludăm faptul că am pus, așa cum reiese clar din'acord, puțin mai mult accent pe polonezii din Lublin decât pe celelalte două grupuri... cred că ne vom expune acuzației că încercăm să revenim asupra hotărârii adoptate în Crimeea."[34]

Printre aceste „scrisori" despre Polonia, adresate lui Churchill, se afla o telegramă din 21 martie din partea lui

Roosevelt, care propunea trimiterea unei comisii formate din reprezentanți ai Celor Trei în Grecia, pentru a analiza modul în care capacitatea productivă a acelei țări ar fi putut fi stimulată „printr-o acțiune comună apolitică". Pe obicei, nu trecea mai mult de o zi sau două până când primul ministru răspundea întrebărilor legate de situația Poloniei. Dar la mesajul despre Grecia nu-i răspunse timp de aproape două săptămâni, iar atunci o făcu pe un ton de scuză. într-o vreme în care rușii excludeau influența Occidentului din România — spunea el — „ar părea destul de ciudat să-i invităm să-și asume o parte de responsabilitate pentru situația din Grecia".[35]

S-ar putea face o listă lungă cu gesturile „ciudate" ale lui Roosevelt, pentru istoricii care îi studiază președinția. Acestor lucruri nu trebuie să li se dea prea multă atenție,, dar Roosevelt știa în mod sigur că primului ministru nu avea să-i placă propunerea referitoare la Grecia. De ce, atunci, a făcut această propunere tocmai acum? Pentru a-i aminti lui Churchill că ideea sferelor de influență îi aparținea *lui?* Este imposibil de spus, mai ales în privința acțiunilor lui Roosevelt din ultimele sale săptămâni de viață.

în fond, după cum descoperise Mikolajczyk, Roosevelt considera că polonezii trebuie să negocieze singuri,

sprijiniți numai de intervenții diplomatice în momentele cheie. Conducătorul polonez era exasperat de veșnicele schimbări de dispoziție ale lui' Roosevelt. Acum se jura că va avea grijă ca Polonia să nu iasă din război „vătămată", pentru ca în clipa următoare să spună că nu se putea face mare lucru. „în relațiile cu Stalin, noi trebuie să ținem pumnii strânși" — îi spuse Roosevelt — dar dumneavoastră „trebuie să ajungeți la o înțelegere cu Rusia". *

Singuri, nu aveți nici o șansă să învingeți Rusia, și, ascultați-mă pe mine, britanicii și americanii n-au nici o intenție să se lupte cu Rusia.[36]

Churchill găsi o oarecare consolare în echilibrul inconstant al lui Roosevelt, folosindu-l pentru a justifica incapacitatea Occidentului de a-i forța pe sovietici sâ poarte discuții cu polonezii de la Londra. într-una dintre sesiunile ținute cu grupul de exilați, el „mormăi cu blândețe" că americanii fuseseră de acord cu hotărârea de formare a unui guvern polonez de unitate națională, dar acum lăsau în seama britanicilor îndeplinirea acestei sarcini. Reproșul cel mai des invocat de către britanici, care avu ecou și în studiile dedicate războiului rece, consta în faptul că Roosevelt mai „era încă la o vârstă a inocenței". Era ceva adevărat în această privință, dar același reproș se putea aduce și crizelor dese de „entuziasm" ale lui Churchill sau incapacității sale de a vedea puterea naționalismului în India și în restul lumii coloniale.

Departamentul de Stat, pe care încrederea lui Roosevelt în diplomația personală îl lăsase indiferent, considera de asemenea că atitudinea britanicilor față de Polonia, după Conferința de la Yalta, era prea rigidă. într-adevăr, răspunsurile date de Roosevelt primului ministru

erau adeseori oo schițate de departament.

Ambasadorul Halifax se confruntă cu acest curent de opinie cu mai multe prilejuri, în timpul discuțiilor cu funcționarii departamentului care aveau „cea mai mare influență" în problema Poloniei. în concepția lor, cu cât se prelungea situația de criză fără ieșire, cu atât mai dependent de Moscova devenea orice guvern polonez, și deci cu atât mai puține șanse avea Occidentul de'a-și face simțită influența. Halifax relată următoarele:

Aceasta nu înseamnă că Departamentul de Stat consideră că acum ar trebui să acceptăm necondiționat cererile lui Molotov, dar am putea da impresia, că făcând concesii destul de mari rușilor, nu ne vom

periclita' obiectivul de perspectivă, de a întemeia o 39 Polonie puternică și cu adevărat independentă.

Londra răspunse înțepat că Halifax ar „face cel mai bine dacă i-ar convinge să adopte concepția noastră". Chiar dacă, în cele din urmă, vreun guvern polonez s-ar fi ridicat împotriva Rusiei, aceasta cu greu ar putea scuza asentimentul dat cu privire la o înțelegere despre care nu se putea susține în Parlament că ar fi în conformitate cu hotărârile de la Yalta.

Foreign Office-ul reproșa, de asemenea, că lista cu candidați polonezi prezentată de Harriman nu conținea nici pe departe nume reprezentative, întrucât aceste nume[x] îi fuseseră trimise lui Stalin de către Roosevelt în timpul Conferinței de la Yalta cu cel puțin o lună în urmă, părea ciudat că până acum nu se făcuse nici o plângere. Lista propusă de Foreign Office, făcută într-o oarecare măsură la sugestiile lui Mikolajczyk, includea membri ai rezistenței poloneze, cunoscuți ca având legături cu guvernul de la Londra. Chiar și Clark-Kerr avea îndoieli în

privința ei. Rușii își vor da imediat seama cum s-a realizat această listă — telegrafie el la Londra — și vor deveni și mai bănuitori față de oricine venea propus de britanici sau de americani.[40]

În momentul acela rușii agravau și mai mult situația, arestând câțiva polonezi din rezistență, pe care îi ademeniseră la Moscova cu promisiunea că îi vor consulta în problema formării noului guvern. Harriman și Clark-Kerr traseră concluzia că atunci când Bierut sosise la Moscova pentru a se întâlni cu Stalin, el îl convinsese pe conducătorul rus că guvernul său nu avea nici o șansă față de nici un polonez cu o reputație de adevărat naționalist, de unde și aplicarea din vreme a unei tactici obstrucționiste.[41]

Fără îndoială că așa stăteau lucrurile. Fără îndoială, de asemenea, că problema Poloniei devenise una „a legitimității". Rușii aveau nevoie să înlăture orice adversari din calea

 polonezilor „lor", în timp ce americanii și britanicii erau hotărâți să nu boicoteze legitimitatea „necomuniștilor". Arestarea liderilor polonezi ilegaliști constituia o măsură riscantă pentru Stalin, făcând posibilă o ruptură definitivă din cauza Poloniei. „Trebuie să vă spun limpede" — protestă Roosevelt — „că orice astfel de soluție care va avea drept rezultat continuarea slab disimulată a regimului actual de la Varșovia este inacceptabilă și va determina Statele Unite să considere acordul de la Yalta drept nul."

La următoarea ședință a Comisiei Celor Trei, Harriman citi această parte a mesajului președintelui. Evident, conform hotărârii Conferinței de la Yalta, unii membri ai guvernului de la Varșovia urmau să fie excluși din noul guvern — răspunse Molotov — iar unii membri noi din afară aveau să fie incluși. Dar aceasta nu însemna că guvernul de la Varșovia era constituit pur și simplu în mod egal din cele trei grupuri.[42]

Dar — insistă Harpman — Mikolajczyk trebuia inclus. De ce? — întrebă Molotov. Se părea că nu vor putea lucra fără acordul acelui domn. „Molotov nu putea accepta așa ceva, deoarece nu se baza pe nici o hotărâre luată în Crimeea." Harriman bătu puțin în retragere. Aceasta numai pentru consultări — spuse el — la care rusul răspunse că lista putea fi completată ulterior, după consultările inițiale. Nu putea înțelege — nimeni din Uniunea Sovietică nu putea înțelege — de ce li se impunea acest ultimatum. Mikolajczyk era un stimulent pentru acte „teroriste" în Polonia — adăugă Molotov. Ori de câte ori acesta venea la Moscova, actele începeap din nou. Clark-Kerr protestă. Guvernul Maiestății Sale nu credea că ar fi avut vreo legătură cu acestea. „Faptele rămân fapte" — spuse Molotov. „Domnul Mikolajczyk nu e chiar atât de nevinovat." Și astfel starea de impas persista.[43]

Sovieticii vedeau motive mai sumbre în amenințarea cu întreruperea discuțiilor asupra Poloniei. Aveau dovezi că Occidentul încerca să negocieze o pace de ultimă clipă cu

 germanii. Convorbirile secrete cu generalii germani care comandau forțele naziste din Italia începuseră chiar, datorită lui Allen Dulles, șeful serviciului secret american din Berna. Confuzia cu privire la cât de mult trebuia spus rușilor despre aceste convorbiri, precum și refuzul lipsit de tact față de cererea lui Molotov de a invita generalii ruși să participe la discuții aduseră cele două părți „în pragul înstrăinării". Dulles însuși scria mai târziu că negocierile cu privire la „o capitulare secretă" aveau drept scop împiedicarea trupelor sovietice sau a partizanilor procomuniști de a ajunge la Trieste „și poate chiar la vest de acesta, înaintea noastră".[44]

Indignarea sovieticilor ajunse până aproape de nivelul reproșurilor din august 1939, dinainte de Pactul sovieto-nazist. Poate că, în parte, starea era simulată, pentru a

masca acțiunile din Polonia. Stalin anunță sumbru că Molotov nu va participa la Conferința de la San Francisco, de întemeiere a Organizației Națiunilor Unite, indiferent de ce va crede lumea despre distrugerea unității dintre Cei Trei.[45] Dezmințirilor lui Roosevelt cu privire la faptul că negocierile ar fi avut drept scop încheierea unei păci separate, Stalin le replică dur că sursele sale de informații erau mai bune decât ale președintelui și că el știa lucruri de care poate că nici Casa Albă nu avea cunoștință. Negocierile — insistă Stalin — avuseseră scopul de a permite o posibilă încetare a focului pe frontul de vest și stabilirea unor condiții de pace mai blânde pentru Germania, în timp ce pe frontul de răsărit războiul făcea ravagii:

Și astfel acum pe frontul de vest germanii au încetat războiul împotriva britanicilor și americanilor. În același timp, ei continuă războiul împotriva Rusiei, aliata Marii Britanii și a S.U.A,

în mod cert, această situație nu ajută la păstrarea și promovarea încrederii dintre țările noastre.[46]

Acest schimb de mesaje dintre Stalin și Roosevelt, cu privire la negocierile de la Berna, se încrucișa cu cele referitoare la impasul în care se găsea Polonia. De ce — întrebă Stalin — predau germanii orașe importante din inima Germaniei, în timp ce luptau cu disperare pentru locuri obscure din Cehoslovacia „de care aveau tot atâta nevoie precum un mort de o cataplasmă"?[47] Astfel Stalin se folosea de negocierile de la Berna nu numai pentru a abate criticile referitoare la situația Poloniei, ci și pentru a-și îndemna generalii să ajungă la Berlin înaintea forțelor occidentale, începând cu sfârșitul lunii martie, Stalin folosi orice relatare, orice zvon, public sau secret, referitor la

planurile militare anglo-americane pentru a-și stimula generalii să ajungă primii nu numai la Berlin, ci și la Viena și la Praga.[40]

Convocat în biroul lui Stalin de la Kremlin, mareșalului Jukov i se comunică faptul că frontul de vest căzuse. „Hrtleriștii" nu mai voiau să oprească înaintarea „trupelor aliate", dar își întăreau forțele în est. Frunzărindu-și hârtiile de pe birou, găsi o scrisoare de la un „om de bine din străinătate", care îi descria în amănunțime propunerile germanilor în vederea păcii. „Ce înțelegi din aceasta?" — îl întrebă el pe Jukov. „Cred" — spuse el, fără a aștepta vreun răspuns — că „Roosevelt nu va viola acordurile încheiate la Yalta, dar în privința lui Churchill acesta nu se va da înapoi de la nimic". Aprinzându-și pipa, Stalin făcu următoarea 49
observație: „Cred că va fi o luptă grea..."

Gesturile studiate ale lui Stalin urmăreau să dea impresia că își cântărise deja aliații și știa cum să pareze presupusele lor mașinații. Imaginea lui Roosevelt de om cinstit, în pericol de a fi înșelat de către Churchill, justifica simularea față de americani a faptului că planurile militare ale lui Stalin nu prevedeau marșul până la Berlin.[50]

- între timp, Harriman telegrafia la Washington, pentru a informa: „Ne aflăm într-un punct critic" în discuțiile asupra

Poloniei. Dacă nu venea răspuns satisfăcător din partea lui Stalin, propunea să fie chemat în țară, pentru consultări. Telegrama lui Stalin către Roosevelt, din 7 aprilie 1945, reafirmă poziția lui Stalin din primele zile ale dezbaterii. Occidentul dorea dizolvarea guvernului de la Varșovia — spunea el. „Lucrurile au mers atât de departe, încât domnul Harriman a declarat... că s-af putea ca nici măcar un singur membru al guvernului provizoriu să nu fie inclus în guvernul polonez de unitate națională."[51]

Două telegrame adresate lui Churchill, la 10 și 11 aprilie, puseră capăt strădaniilor lui Roosevelt de a găsi o soluție pentru situația aceasta fără ieșire. Ca de obicei, acestea avură darul de a-i lăsa pe succesorii săi în dubiu asupra intențiilor lui finale. în prima, el atrăgea atenția că trebuie să chibzuiască asupra pasului următor. în a doua, ultimul său mesaj sugera primului ministru că „în general, ei minimalizau problema sovieticilor cât mai mult posibil..." într-un fel sau altul, aceste dificultăți păreau să răsară în fiecare zi, dar multe dintre ele se rezolvaseră în timp. „Trebuie totuși să fim fermi și până acum drumul nostru a fost cel bun."[52]

Churchill declară cabinetului de război că moartea lui Roosevelt, la 12 aprilie, însemna că el trebuie să preia conducerea în această dispută, bineînțeles asigurându-se mereu că ține pasul cu Washingtonul.[53] Influența lui Churchill asupra lui Harry Truman probabil că nu era la fel de mare ca a celorlalți, care considerau că, după moartea lui Roosevelt, ei ar fi trebăit să preia conducerea, primul dintre ei fiind ambasadorul Avereil Harriman. Negocierile din cadrul Comisiei. de analiză a situației Poloniei reprezentau pentru Harriman un catalizator, o experiență care-l determină să expedieze o serie de telegrame la Washington, la începutul lunii aprilie, în care descria atmosfera care se deteriora la Moscova văzând cu ochii. Zi de zi, el și personalul său erau ținta unor insulte — spunea el. Situația devenea insuportabilă.

întorcându-se la Washington, ambasadorul fu numit conducătorul lucrărilor primului „seminar" organizat de Truman asupra relațiilor sovieto-americane. Generozitatea americanilor fusese interpretată greșit de către unele elemente din anturajul lui Stalin — spuse Harriman la începutul lucrărilor. Acestea credeau că pot face orice, indiferent de părerile americanilor, fără a avea probleme cu Statele Unite. Ca dovadă, ar fi putut cita

hotărârea lui Stalin de a semna, la 21 aprilie, o alianță oficială cu guvernul de la Varșovia. Cu toate acestea, încă mai credea că Kremlinul nu intenționa să impună o întrerupere a relațiilor. Rusia avea nevoie de ajutoare masive din partea americanilor, pentru reconstrucție, în acest moment, Truman îl întrerupse pentru a spune că nu-i era teamă de ruși, recunoscând că aceștia aveau mai mare nevoie de americani decât aveau americanii de ei.

Prinzând curaj, Harriman pătrunse și mai adânc în fondul problemei. „în realitate, lucrul cu care ne-am confruntat a fost «o invazie barbară în Europa»." Controlul sovieticilor asupra oricărei țări străine nu se rezuma la relațiile externe, ci însemna o extindere a întregului sistem al poliției secrete, etc. Și totuși, nu era pesimist. Trebuia să exise o cale de a ajunge la o înțelegere cu Kremlinul, dar aceasta necesita o concepție nouă asupra relațiilor. Apoi Harriman abordă problema Poloniei. Adevărata soluție era simplă. Mikolajczyk va strânge de la 80 la 90 la sută din populație în jurul său. Dându-și seama că o aplicare corectă a hotărârii luate în Crimeea va însemna sfârșitul unui regim sprijinit de sovietici la Varșovia, Stalin se împotrivea.

întorcându-se spre Truman, îl întrebă pe președinte cât de importanta i se părea problema Poloniei. Era oare atât de importantă încât să țină Conferința de la San Francisco în absența Rusiei? Dacă rușii nu erau de acord cu o soluție referitoare la Polonia în spiritul acordurilor din Crimeea —

323 replică Truman — orice tratat privind aderarea americanilor la organizația mondială va eșua. Dar adevărul era — recunoscu el — că fără Rusia nu putea fi vorba de vreo organizație mondială.[54]

Harriman păru că bate oarecum în retragere atunci când, trei zile mai târziu, avu o discuție cu principalii consilieri ăi lui Truman. întrunirea avu loc chiar înainte ca

președintele să se întâlnească cu Molotov, care fusese trimis la cererea expresă a lui Harriman, după moartea lui Roosevelt, să participe la Conferința de la San Francisco. După ce secretarul de stat Stettinius schiță impasul în care ajunseseră discuțiile în problema Poloniei, Truman își prezentă punctul de vedere. Până acum acordurile cu Uniunea Sovietică fuseseră ca o stradă cu un singuri sens. „Această situație nu mai poate continua; e necesar să se ia o hotărâre acum sau niciodată." El avea să-și continue planurile la San Francisco, „iar dacă rușii nu doresc să ni se alăture, pot să se ducă dracului". Acestea fiind zise, îi rugă pe cei prezenți să-și spună părerea.

Secretarul apărării, Stimson, fu luat prin surprindere. Nu se așteptase la așa ceva, după toate problemele legate de Polonia. Nu era oare important să descopere ce puneau rușii la cale în Polonia? Fără a fi pe deplin convinși de importanța problemei, se puteau aventura în ape primejdios de tulburi. Cu douăzeci și cinci de ani în urmă, Polonia fusese aproape în întregime a rușilor. Secretarul Departamentului Marinei, James Forrestal, căruia Harriman îi încredințase mai înainte temerile sale că „forța comunismului nu dispăruse", avertizând cu privire la izbucnirea unui război ideologic, declară că Polonia nu putea fi tratată drept un caz izolat. Erau prea multe dovezi ale dorinței rușilor de a domina țările cu care se învecinau.[55]

Harriman încercă să reformdleze problema, astfel încât să atingă aspectele ridicate de Stimson. Adevărata problemă

 care se punea — spuse, el — era dacă „doream să luăm parte la un program de dominare a Poloniei de către sovietici". Evident, ne confruntam cu o ruptură reală — spuse el — dar dacă tratam problema cum se cuvine, aceasta putea fi evitată. Noua formă pe Care o dăduse ambasadorul lucrărilor păru să-l determine pe președinte să nu mai insiste asupra luării unei hotărâri acum sau

niciodată. Truman spuse că nu intenționa să le dea un ultimatum, ci dorea numai să precizeze punctul de vedere al americanilor.

în legătură cu acest aspect, amiralul Leahy, mâna dreaptă a lui Roosevelt pe tot parcursul Conferinței de la Yalta, făcu observația că plecase de la conferință cu sentimentul că sovieticii nu intenționau să permită formarea unui guvern independent. Ar fi fost mirat dacă rușii s-ar fi comportat altfel. Conferinței de la Yalta i se puteau da două interpretări, „întreruperea relațiilor cu rușii era o problemă extrem de serioasă, dar... ar trebui să le spunem că noi suntem pentru o Polonie liberă și independentă."[56]

Truman mulțumi întregii adunări pentru exprimarea opiniilor și se pregăti pentru întâlnirea cu Molotov. Dacă n-ar fi fost președinte de numai unsprezece zile, n-ar fi fost atât de nerăbdător de a trece la acțiune și nici atât de sigur de ceea ce trebuia să spună. Dar nu -el alesese momentul. Deodată toată lumea începu să vorbească despre cât de bolnav fusese Roosevelt înainte de a muri, chiar și Harry Hopkins, care nu fusese un susținător fervent al politicii acestuia. Hopkins îi mărturisi lui Halifax că cele mai recente telegrame primite din partea lui Roosevelt cu greu i-ar fi putut fi atribuite președintelui.[57]

Roosevelt amânase luarea unor hotărâri privind acordarea de ajutor pentru Rusia, modul de tratare a Germaniei după război și întoarcerea francezilor în Indochina. Lista

 problemelor nu se mai termina. Acum Truman trebuia să facă față consecințelor... și probabilității de a fi considerat drept omul care a ratat pacea.

Truman își începu observațiile față de Molotov amintindu-i că într-o telegramă recentă referitoare la Polonia președintele Roosevelt îl avertizase pe Stalin că în America nici o politică nu putea reuși fără sprijinul maselor. El adăugă că acest fapt era

valabil și pentru colaborarea economică și politică. Congresul trebuia să aprobe toate măsurile economice pe plan extern și nu se putea aștepta să obțină această aprobare fără sprijinul maselor. Spera ca mareșalul Stalin să chib- zuiască bine asupra acestui aspect legat de problema Poloniei.

* Molotov ripostă afirmând că singurul lucru pe care trebuia să se sprijine colaborarea lor era egalitatea dintre Cei Trei. Aceasta reușise să supraviețuiască în timpul războiului, deoarece nici unul dintre aliați nu a încercat să-și impună voința asupra celorlalți. Tot ceea ce cerem — replică Truman, începând să-și piardă răbdarea — este ca sovieticii să respecte hotărârea luată în Crimeea, în legătură cu Polonia. Și cum Molotov șovăia din nou, președintele îi reproșă cu asprime: „Se ajunsese la o înțelegere în privința Polonlfei și nu mai rămânea decât ca mareșalul Stalin să o respecte, conform cuvântului dat."[58]

Nu putem ști cu adevărat dacă Roosevelt credea că o asemenea confruntare era singura cale de a pune bazele unei înțelegeri postbelice decente. Istoricii se agață de unul sau altul dintre mesajele Casei Albe, 'din ultimele zile ale președintelui, drept „mărturie*[1] în sprijinul ipotezelor lor. Datorită faptului că mesajele erau redactate de subalterni diferiți, disputa continuă și probabil că va continua și în viitor.[59] Chiar și atunci când disputele asupra interpretării și aplicării protocolului încheiat la Yalta cu privire la Polonia, îi 326 dezbinaseră atât de mult pe negociatorii Celor Trei, punând în pericol însăși organizarea conferinței de constituire a Națiunilor Unite, Roosevelt revenise asupra celei mai ambigue perioade din istoria Americii — anii când se scriseseră Articolele Confederației — pentru a face o analogie cu stadiul relațiilor internaționale din ultimele luni ale războiului. Reflectase la ceea ce ar putea declara în public în această privință iar un subaltern îi pregătise următorul paragraf:

A fost o vreme când membrii unei Confederații, care

fusese destul de puternică pentru a-i ține uniți, s-au certat, provocând mari tulburări în legătură cu crearea unei uniuni mai mari, care — în unitate și securitate — ar fi putut să le dea adevărata măsură a victoriei lor. După discuții aprinse, ei au creat Constituția noastră. Aceasta s-a născut din invective, pamflete și politică pur i [60] *și simplu...*

Roosevelt tocmai lucra la un plan al acestui discurs, la 12 aprilie 1945, când muri în urma unei puternice hemoragii cerebrale.

După convorbirea sa furtunoasă cu Truman, Molotov nu se întoarse în țară, ci se deplasă la San Francisco, unde discuțiile tripartite continuau. între timp, Churchill reușise să obțină o declarație din partea lui Mikolajczyk, prin care acesta susținea propunerea privind linia Curzon și toate hotărârile de la Yalta.' Molotov anunță atunci în chip retoric că se înregistrase un „progres", în sensul încheierii unui acord între Cei Trei. Mikolajczyk fusese „pentru Moscova un pietroi de care aceasta se tot împiedica. Acum problema era rezolvată." Eden și Stettinius nu erau de părere că invitarea lui Mikolajczyk reprezenta un progres real, înainte de completarea listelor pentru consultări. Era greu de avansat în această privință — observă Eden — înainte ca Mikolajczyk

327 să afle cu cine urma să se întâlnească la Moscova. Molotov observă cu amărăciune că Mikolajczyk „avea întotdeauna tendința de a amâna lucrurile[1]*.[61]

Invitația adresată lui Mikolajczyk de către ruși deschise totuși posibilitatea continuării discuției. Truman hotărî să-l trimită pe Hopkins la Moscova, unde fuseseră expediate listele și se ajunsese la acorduri preliminare. Hopkins știa ce intenții avusese Roosevelt — îi spuse emisarul special lui Stalin — și, de asemenea, ce intenții avea Truman. în vedera consultărilor referitoare la Polonia nu avea să fie propusă nici o persoană care se opunea hotărârilor luate în Crimeea. Mai mult decât atât, înainte

Roosevelt, iar acum Truman anticipaseră întotdeauna că membrii actualului regim de la Varșovia vor constitui majoritatea noului guvern provizoriu gp polonez.

Truman primea rapoarte zilnice din partea lui Hopkins, cu un entuziasm din ce în ce mai mare, sentiment pe care Churchill nu-l împărtășea. Președintele i-l trimise pe Joseph Davies, iar ceea ce îi comunică fostul ambasador în Uniunea . Sovietică se dovedi șocant. Truman se gândea la o întâlnire personală cu Stalin, la care Churchill urma să fie invitat numai după un timp. Implicația era că discuțiile asupra Europei de Est și Sud-Est deveneau în mare măsură o problemă anglo-rusă, față de care Statele Unite erau considerate un participant refractar. Răspunzând acestei schimbări aparent bruște în politica americană, primul ministru afirmă că Washingtonul fusese „tot atât de preocupat și de angajat ca și noi" în privința acelor zone amenințate de către ruși.[63]

Tot atât de preocupați, da, însă atât Roosevelt cât și Departamentul de Stat crezuseră întotdeauna că Churchill dorise să-i atragă numai pentru a obține sprijinul lor pentru politica sa. Așa Cum reiese din instrucțiunile cu privire la Conferința de la Yalta, una dintre deficiențele sferelor de influență consta în instabilitatea lor. Dispoziția schimbătoare

328 a lui Churchill nu putea constitui un reper pentru politica americană. Hopkins obiectase împotriva unei aprobări în bloc a hotărârilor „Conferinței Tolstoi" tocmai din acest motiv, și nu pentru că el sau Roosevelt ar fi dorit să fie implicați în politica din Balcani.

Ca răspuns la relatările lui Truman despre succesul înregistrat de Hopkins, Churchill trimise următoarea notă de încuviințare: ’

Deși 'acum este prudent și corect să acționați în felul acesta, sunt sigur că veți fi de acord cu mine că aceste propuneri nu reprezintă un progres față de hotărârile luate la Yalta. Ele constituie un program față

de punctul mort în care ajunseseră discuțiile, dar până în prezent, conform spiritului Conferinței de la Yalta, ar fi trebuit să se fi constituit deja un guvern polonez reprezentativ.[64]

Mikolajczyk avea mari dubii în privința acceptării invitației de a se duce la Moscova. Deși îl înțelegea, Churchill îi atrase atenția că Polonia avea nevoie de el, indiferent de rezultatul consultărilor. „Sunt mai pesimist decât dumneavoastră" — îi spuse primul ministru. „Sunt pesimist în legătură cu viitorul întregii Europe, deci și al Poloniei. Polonia se va îndepărta de noi mai mult ca niciodată, deoarece rușii vor ajunge până la râul Elba și poate până la Rin pentru a se instaura între țările noastre."[6]®

La 5 iulie 1945, Statele Unite recunoscură guvernul provizoriu polonez. Mikolajczyk se deplasă la Moscova iar Churchill se întâlni cu Truman și Stalin la Potsdam, la sfârșitul lunii iunie. Churchill avea să fie înlocuit de Clement Attlee, șef al noului guvern laburist. Secretarul de stat al lui Truman, James F. Byrnes, observă că britanicii și rușii își aduceau reciproc reproșuri, târguindu-se la Potsdam în legătură cu

Iugoslavia și Grecia, fără ca americanii să găsească acestor schimburi vreun alt sens decât un prilej de a se acuza reciproc. Când, în cele din urmă, ministrul de externe Ernest Bevin propuse să renunțe deocamdată la discutarea acestor probleme „Stalin replică repede: «Da, de acord»". Era o demonstrație — afirmă Byrnes cu sarcasm — „a seriozității cu care se făceau unele din aceste acuzații și con- traacuzații"[66]

Truman credea că disputele anglo-ruse se vor diminua în urma propunerilor făcute de către americani, spre exemplu, de stabilire a unui control internațional asupra tuturor căilor maritime europene, pentru a încuraja

schimburile între zonele industriale și zonele producătoare de materii prime. Președintele refuză toate cererile rușilor de acordare a recunoașterii diplomatice guvernelor instalate de către ruși în țările din Europa de Est. Când se întoarse în țară, își informă națiunea că România, Bulgaria și Ungaria nu vor constitui „sfere de influență pentru nici o țară".

Liderii occidentali nu se temeau de o invazie militară rusă, ci mai curând de haosul și dezordinea pe care le-ar putea exploata Stalin pentru a submina refacerea economiei mondiale. Așadar, în vara și toamna anului 1945, conducătorii americani țin frecvente discursuri asemănătoare celui rostit de Byrnes, prin care sublinia legătura dintre folosirea forței de muncă, prosperitatea economică din țară și politica externă. „O pace durabilă nu se poate clădi" — declară el — „pe o bază economică împărțită în blocuri exclusiviste... și în condiții de război economic."[67]

Dar hotărârile de la Potsdam asupra despăgubirilor pe care trebuia să le plătească Germania determinară cadrul pentru o acțiune independentă, care avea să devină o adevărată „manie" de constituire a blocurilor. Potrivit concepției actuale cu privire la situația care a urmat imediat războiului, există dovezi care sugerează că în vara și toamna

330 anului 1945 Stalin era cel mai puțin tentat, dintre Cei Trei, de o împărțire a Europei. „Opinia publică" nu-l constrângea, ca pe Churchill, pe Roosevelt și pe succesori acestora, dar situația de la sfârșitul războiului, atât în țară cât și în străinătate, îl punea într-o relație ambiguă față de Partidul Comunist și de conducătorii comuniști din străinătate. în ciuda invocării temelor patriotice din trecutul îndeărtat al Rusiei, războiul fusese privit ca un triumf al unui sistem social superior — marxismul. Stalin nu și-ar fi putut asuma rolul de urmaș al lui Marx și Lenin dacă ar fi abandonat retorica revoluției. Și nici nu voia aceasta, deoarece dorea din tot sufletul să-i manipuleze pe comuniștii din străinătate pentru a câștiga aderenți la politica sa, în Europa și

aiurea. Totuși, problema sa nu se deosebea de cea cu care se confruntau liderii occidentali: în privința cooperării internaționale, nici pretențiile sale și nici ale lor nu concordau cu politica de „control". Pe de altă parte, cu timpul, controlul începu să se armonizeze cu pretențiile acestora, deoarece războiul rece a dus la crearea unei lumi noi — cea a crizei Berlinului și a războiului din Coreea'

Aluziile lu Stalin potrivit cărora mai era încă loc de manevră trecură în bună măsură neobservate, deoarece liderii occidentali „îi desconsiderau total declarațiile și-l situau în grupul forțelor turbulente, pe care doreau să le țină sub control..."[68] Din acest punct de vedere, devine mai lesne de înțeles atât dorința fierbinte â lui Stalin de continuare a cooperării dintre Cei Trei, în ciuda incapacității sate de a reuni forțele care susțineau împărțirea încă de pe vremea crizei de la Munchen, cât și dorința occidentalilor de a-și simplifica existența, azvârlindu-l în „grupul forțelor turbulente."

La jumătatea lunii septembrie 1945, deși miniștrii de externe ai Celor Trei nu reușiseră să se pună de acord în privința Poloniei, un grup de oameni ai legii americani discutară cu Stalin despre ajutoarele necesare pentru

331 reconstrucția Rusiei și posibilitatea obținerii de credite din partea Statelor Unite. La fiecare întrebare, răspunsul conducătorului sovietic sugera dorința de colaborare. Era destul de ambiguu cu privire la participarea Rusiei la anumite organizații internaționale, dar atrase atenția asupra unei aprobări recente de construire a unei uzine de automobile americane în România. „[Rușii] nu obiectau în privința relațiilor comerciale ale altor țări cu națiunile respective." Când congresmanii terminară de discutat, Stalin îl trase deoparte pe însărcinatul american, George Kennan, și-J zise: „Spuneți-le colegilor dumneavoastră să nu fie îngrijorați în privința țărilor est-europene. Trupele noastre se vor retrage și lucrurile se vor aranja."[69]

Trupele nu se retraseră, desigur, timp de aproape o jumătate de secol. Dar presupusa amenințare a unei invazii rusești spre vest, pe care o emiseseră, nu se concretiză niciodată. La începutul anului 1946 fostul prim-ministru Winston Churchill vorbea despre o Cortină de Fier care va despărți Estul

de Vest. în Est, „blocul" sovietic devenea treptat „subjugat comunismului", după o perioadă de doi ani. Zelul ideologic triumfa în contextul unui control tot mai strâns exercitat de Moscova. Contrar așteptărilor lui Harriman din 1945, valul comunist în Europa se îndepărta de Europa Occidentală, îndreptându-se din nou împotriva Moscovei.

Aceasta nu îl făcea mai puțin de temut în ochii politicienilor occidentali. Fondatorii Organizației Tratatului Atlanticului de Nord nu s-ar fi temult poate de un atac militar din partea sovieticilor, dar se temeau totuși de slaba motivare de după partea lor de cortină. John J. McCloy, un înalt demnitar american din Germania, afirma următoarele:

> *Exista un motiv mai profund și mai solid decât teama de o invazie directă...* [Acesta a *apărut] din contrastul*

> *dintre puterea și obiectivul sovieticilor pe de o parte, și slăbiciunea și lipsa unei orientări consecvente a lumii occidentale pe de altă parte, fapt care a determinat formarea unui sistem de securitate occidental.*[70]

Odată ce se puseră bazele NATO, politicienii .americani, de la Dean Acheson la Dean Rusk, și de la John Foster Dulles la James Baker, începură să se teamă de consecințele unei prăbușiri a sistemului sovietic. De pildă, în 1972 un funcționar al Departamentului de Stat deplângea sincer eșecul sovieticilor de a realiza o unitate „organică" cu națiunile satelit. Observațiile lui Helmut Sonnenfeldt stârniră o controversă minoră, dar ele ilustrară faptul că încrederea manifestată de cuplul Kissinger-Nixon se baza.pe destindere, ca alternativă de protecție față de războiul rece.

Este greu de imaginat cum ar fi condus Statele Unite refacerea economică fără sfera de influență sovietică în Europa de Est. Ce motiv ar fi avut Congresul pentru a sprijini iinițiativele majore ale lui Truman, dacă n-ar fi existat războiul rece? După ce ambele armate, germană și rusă, călcaseră în picioare întreaga Europă de Est, prădând-o nu numai de resursele materiale ci și de capacitatea de conducere experimentată, oare permanentul „drenaj" economic din zonă n-ar fi depășit posibilitățile planului Marshall? Fără un dușman împotriva căruia să lupți, cum s-ar fi putut pune capăt rivalităților europene din perioada interbelică? Imediat după prihnul război mondial, Marea Britanie și Franța începură să se certe practic în privința oricărui aspect al securității economice și politice europene, în timp ce Germania trecea cu rapiditate de la postura de criminal la cea de victimă. Sferele de influență ofereau — la un preț considerabil desigur, — securitatea temporară pentru desfășurarea evenimentelor politice în Vest și chiar în Est.

Multe dintre avantajele acțiunilor întreprinse de sovietici în Europa de Est reveniră Occidentului, și chiar dacă ele nu erau esențiale pentru succesul politicii postbelice americane, contribuiau în tot cazul la acesta. Din acest punct de vedere, încetineala (sau temporizarea) cu care Stalin impunea dominația unui singur partid în „democrațiile populare" din Europa de Est ar fi putut fi dezastruoase pentru Occident. „Revoluțiile" comuniste dirijate de sus erau cu mult mai sigure decât haosul „drumurilor separate care duceau la socialism", adică politica inițială postbelică a sovieticilor. La începutul anului 1948, Kremlinul își pierduse răbdarea față de erezia titoistă din Iugoslavia, față de tovarășii greci și

războiul lor sau față de anomalia din Cehoslovacia.[71]

În timpul războiului rece, pentru unii americani și britanici deveni literă de lege că politica externă de amator a lui Roosevelt, cât și slaba cunoaștere de către acesta a motivelor care stătuseră la baza acțiunilor lui Stalin, avuseseră drept consecință predarea Europei de Est sovieticilor. în ultimul volum al memoriilor sale, Churchill dădu asaltul, fără a-l ataca direct pe Roosevelt, dar expunând următoarea temă: „Cum au triumfat marile democrații, reușind astfel să-și reia acțiunile nebunești, care erau cât pe ce să le coste viața." Dar cum primul volum începea cu o descriere a nebuniei lui Chamber- lain de a nu accepta intervenția propusă de Roosevelt în Europa ca alternativă la conciliere, tema finală a lui Churchill se dovedi un „trecut util" pentru politicienii occidentali. Aceștia puteau condamna greșelile comise în timpul războiului pentru o stare de lucruri pe care nu intenționau s-o schimbe prin forță, preferând-o chiar celei mai mici amenințări cu dezordinea și haosul.

Stabilirea unor relații constructive cu Rusia nu era posibilă — sublinia secretarul de stat Dean Acheson cu prilejul unor

 audieri secrete în legătură cu NATO — până când situația nu se calma în Vest. Uniunea Sovietică fusese „atrasă în situația tulbure din Occident, făcând ca liniștea să dispară și în restul lumii." Când dorea și când nu recurgea la sfânta prefecătorie, Acheson putea fi un martor candid. „Toată viața am fost conservator" — spunea el cu o altă ocazie. „Am încercat să înfrunt amenințarea sovieticilor și să contribui la stabilirea unei- ordini oarecare, în haosul care cuprinsese omenirea. Căutam stabilitatea, fără a înțelege prea mult rostul revoluției."[73] Nu putea fi însă atât de candid încât să spună: „Căutam stabilitatea, fără a înțelege prea mult rostul revoluției sau fără a dori prăbușirea imperiului sovietic."

„Ce înseamnă «războiul rece»?" — obișnuia să-i întrebe Molotov pe cei din jurul său, la bătrânețe. „Bineînțeles că s-au

înverșunat împotriva noastră, dar trebuia să ne consolidăm cuceririle. Am realizat propria noastră Germanie socialistă din partea care ne-a revenit din Germania. Cât ’ despre Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, Iugoslavia — acestea erau deja în schimbare. A trebuit să facem ordine peste tot, să știm unde să ne oprim. Cred că, din acest punct de vedere, Stalin a respectat cu strictețe limitele."[74]

Churchill era de acord. „Stalin nu și-a încălcat niciodată cuvântul față de mine" — îi spunea fostul prim-ministru unui reporter american, în 1956.

Am căzut de acord fn privința Balcanilor. Am spus că el putea avea România și Bulgaria; el a spus că noi putem avea Grecia (bineânțeles, numai în sfera noastră, nu-i așa?). A semnat o bucată de hârtie. Și nu și-a încălcat niciodată cuvântul. în felul acesta am salvat Grecia. Când am pătruns acolo în 1944, Stalin nu s-a amestecat. Dumneavoastră, americanii, știți că ne-ați ajutat.[75]

Roosevelt ar fi negat oficial faptul că ar fi colaborat cu Molotov și Churchill la împărțirea Europei. Dar într-un moment de candoare, în particular, ar fi putut scoate în evidență un paradox: procesul de instaurare a păcii necesita o Europă împărțită temporar, pentru a acorda suficient răgaz pentru vindecarea rănilor aproape fatale pe care le produsese Hitler Europei. Odată ce deschiderea unui al doilea front în timp util se dovedise imposibilă, opțiunile diplomatice ale lui Roosevelt fuseseră obstrucționate cu fermitate. Pe de altă parte, el știuse că nu putea rămâne în umbra eforturilor lui Churchill de a negocia asupra frontierelor și că trebuia să preia cumva inițiativa, chiar dacă aceasta ar fi însemnat să depășească recomandările date la Yalta de către primul ministru.

Când Averell Harriman îi făcu o vizită lui Stalin pentru a discuta cu acesta despre consecințele morții lui Rooseyelt, îl auzi pe ministrul de externe Molotov șoptind intr-una: „Timp, timp, timp." în ultimă instanță, aceasta era de fapt menirea sferelor de influență.

NOTE

1. PROPUNEREA LUI ROOSEVELT

1. Neville Chamberlain către Hilda Chamberlain, 13 martie 1938, *Scrieri personale* de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1041.

2. Winston Churchill, *The Second World War,* I, *The Gathering Storm* (Boston, 1948), 254—255.

3. *Ibid.*

4. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.), 1938, I, 115—117.

5. Lindsay către Foreign Office, 12 ianuarie 1938, Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain. Public Record Office, Londra, I/259.

6. Welles către Roosevelt, 10 ianuarie 1938, Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.), 1938. I, 115—117. Pentru o descriere amănunțită a propunerii, vezi C. A. MacDonald. *The United States, Britain and Appeasement. 1936—1939* (New York, 1981), pp. 63—75.

7. Cadogan către Chamberlain, 12 ianuarie 1938, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 371/21526 (A 2127/64/45).

8. Vezi Ritchie Ovendale, *Appeasement and the English Speaking World* (Cardiff, Walls, 1975), pp. 97—98.

9. Schema inițială a lui Chamberlain, datată 13 ianuarie 1938, Rapoarte ale Biroului Primului Ministru. Neville Cham- berlain, Public Record Office. Londra, 1/259. Răspunsul revizuit se află în scrisoarea lui Chamberlain către

FDR. via Lindsay, 13 ianuarie 1938, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 371/21256 (A 2127/64/45).

10. Minute, 24 ianuarie 1938. Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office. Londra, 23/92, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office. Londra, I (38).

11. Eden către Chamberlain. 17 ianuarie 1938, Documentele de la Avon, Public Rfecord Office, Londra. 954/29 A, pp. 55—58.

12. *Ibid.,* pp. 257—258.

13. 8 august 193?. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, 18/1/1015.

14. G. C. Peden, *British Rearmament and the Treasury, 1932—1939* (Edinburgh, 1979). pp. 80—81.

15. —Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham. 18/1/1026.

16. Minute ale ședințelor de Cabinet, 22 decembrie 1937. Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/90, Cab. 49 (37).

17. Jan Colvin, *The Chamberlain Cabinet* (Londra, 1971). p. 38.

18. Vezi, de exemplu. Concluzii ale Comitetului pentru politică externă al Cabinetului. 6 aprilie 1937 Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office. Londra. 371///20735 (C 2619/G).

19. Frederick Leith-Ross, *Money Talks* (Londra. 1968), p 235.

20. Extras din ziarul londonez *Times* din 6 februarie 1937. din Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office. Londra, 371/19925.

21. Lloyd C. Gardner. *Safe for DeTnocracy: The Anglo-American Response to Revolution* (New York. 1984). pp. 14—18.

22. *Ibid.,* p. 345.

23. „Memorandum on visit to Berlin, May 1937", cuprins în scrisoarea lui Sir Nevile Henderson către Sir Robert *i*
Vansittart, 10 mai 1937. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 371/20735 (C 3621/270/18).

24. *Ibid.*

25. Minută, 27 mai 1937. asupra *ibid.*

26. Chamberlain către Ida Chamberlain. 12 decembrie 1937, Scrieri personale de Neville Chamberlain. Birmingham University Library, Birmingham. 18/1/1031.

27. Lothian către Henderson. 13 septembrie 1937, Scrieri de Nevile Henderson. Public Record Office. Londra. 800/268

28. Minute asupra Comitetului pentru politică externă al Cabinetului, 18 martie 1937. F P (36). Diferite documente șl minute ale Cabinetului. Public Record Office. Londra. 27/622.

29. Ovendale, *Appeasement,* pp. 95—96.

30. Raport asupra conversațiilor cu Hitler. 19 noiembrie 1937, și Halifax către Chamberlain. 8 noiembrie 1937. ambele din Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamber lain, Public Record Office. Londra. 1/330.

31. Note asupra conversației cu Hitler. 19 noiembrie 1937. *ibid.*

32. Concluzii ale Cabinetului. Cab. 43 (37) 24 noiembrie 1937, Diferite documente și minute ale Cabinetului Public Record Office, Londra. 23 90: vezi sl Lord Avon. *The Eben Memoirs: Facing the Dictators* (Londra, 1962). p. 516.

33. Minute asupra concluziilor Cabinetului. 1 decembrie 1937, Cab. 44 (37) Diferite documente și minute ale Cabinetului. Public Record Office. Londra. 23/90

34. Ovendale, *Appeasement,* pp. 95—96, Keith Felling. *Neville Chamberlain* (Londra. 1946), pp. 332-333.

35. 4 iulie 1937, Scrieri personale de Neville Chamberlain. Birmingham University Library. Birmingham.- 18/1/1010.

36. Feiling. *Chamberlain,* up. 332 -333.

37. Lindsay către Foreign Office, 12 ianuarie 1938. Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra. 1/259.

38. *Ibid.*

39. William L. Langer și S. Everett Gleason. *The Challenge to Isolation* (New York, 1952)/ pp. 22—23. pentru evoluția inițială a propunerii Roosevelt—Welles.

40. „Note asupra conversației cu guvernatorul Roosevelt", Albany, 31 august 1932. Copie inclusă în scrisoarea lui Arthur J. Cummings către Walter Runciman, 9 septembrie 1932, Scrieri de Walter Runciman. University of Newcastle, Newcastle.

41. MacDonald, *The United State, Britain and Appeasement,* pp. 63, 72.

42. Vezi Hans-Jurgen Schroeder. „Great Britain, the United States and Germany. 1937 -1939". în *The Fascist Challenge and Policy of Appeasement,* editată de Wolfgang J. Mommsen and Lothar Kettenacker (Londra. 1983). pp. 390—399.

43. Chamberlain către Ida Chamberlain. 21 august 1932. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birgmingham, 18/1/795.

44. Norman Davis către Chamberlain. 10 iunie 1937. Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain. Public Record Office, Londra. 1/261.

45. Chamberlain către Hilda Chamberlain, 29 august

1937, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham. 18/1/1018.

46. Chamberlain către Roosevelt, 28 septembrie 1937. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York — PSF.

47. Lindsay către Foreign Office, 12 ianuarie 1938. Rapoarte ale Biroului Primului Ministru. Neville Chamberlain, Public Record Office. Londra. 1/259.

340

48. Chamberlain către Lindsay, 13 ianuarie 1938, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 371/21526, A 2127/64/65.

49. Lindsay către Foreign Office, 18 ianuarie 1938, Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra, 1/259.

50. MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement,* p. 72. Vezi și Keith Middlemas, Diplomacy of Illusion; The British Government and Germany, 1937— 1939 (Londra, 1972), pp. 151— 156.

51. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 19 februarie 1938, Cab 6 (38). Rapoarte și minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra, 23/92. Vezi și însemnarea din 19 februarie 1938 din amplul jurnal al lui Chamberlain, Scrieri personale ale lui Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 2/24 a.

52. William C Bullit către secretarul de stat, 21 februarie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.), 1938, I, 24—27.

53. *Ibijd.* și Bullit către secretarul de stat, 21 februarie 1938, Dosarele Departamentului de Stat de la Arhivele Naționale, Washington, D.C., 740.00/299. La sfârșitul lunii ianuarie, Bullit îl informase, de asemenea, pe Roosevelt în mod direct că „politica reală a lui Neville

Chamberlain" urmărea obținerea păcii, permițând dominația germană asupra Europei Centrale. Bullit către FDR, 20 ianuarie 1938, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Frankin Delano Roosevelt Library, Hyde Park. New York, PSF/5.

54. Messersmith către Hull, 18 februarie 1938, Departamentul de Stat, Foreign Relations of the United States (Washington, D.C.), 1938. I. 17- 24

55. *Ibid.*

56. MacDonald. *The United States. Britain and Aopease- ment,* p. 73.

57. Vezi Robert Dallek. *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy. 1932—1945* (New York. 1979), pentru cea mai recentă vedere generală.

58. Bullit către Huli. 21 februarie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.. date diferite), 1938, I, 24—27.

59. Vezi Lloyd C. Gardner. *Economic Aspects of New* Deal *Diplomacy* (Madison, Wise.. 1964), cap. 2 și 8.

60. *Ibid.,* pp. 106—107.

61. însemnări din jurnal. 28 martie 1938, Scrieri de Henry L Stimson, Sterling Library. Yale University. New Haven. Connecticut

62. John Morton Blum. *From the Morgenthau Dianes: Years of Crisis, 1928—1938* (Boston. 1959), pp. 392 -393.

63. Din contextul Discursului despre „ținerea in carantină", vezi Samuel I. Rosenman. *Working with Roosevelt* (New York. 1952), pp. 164—172.

64. Bernd-Jurgen Wendt. „«Economic Appeasement- — A Crisis Strategy", din *Fascist Challenge,* editat de Mommsen și Kettenacker, pp. 157—172.

65. *New York Times.* 1 aprilie 1938.

66. Lamont către Robert Cecil, 31 mai 1938, Scrieri de Robert Cecil, Manuscrise adiționale 51144. British Museum. Londra.

67. 12 decembrie 1937. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library. Birmingham, 18/1/1031.

68. Bullitt către Hull. 17 ianuarie 1938. Scrieri de Norman H. Davis, Library of Congress. Washington, D.C.. Box 4

69. Blum. *From the Morgenthau Diaries,* pp. 458. 524.

.342

2. ACORDUL DE LA MUNCHEN ȘI PACTUL SOVIETO-NAZIST

1. Citat din Christopher Thorne. *The Approach of War, 1938—39* (New York, 1967). p. 136.

2. Maurice Baumont. *The Origins of the Second World War,* trad, de Simone de Couvreur Ferguson (New Haven. 1978), p. 233.

3. John Wiley către secretarul de stat, 6 și 19 martie 1938. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite'). 1938. I. 449—450, 457 -460.

4. Joseph Kennedy către secretarul de stat. 15 martie 1938, *ibid.,* pp. 447—448.

5. Minute asupra concluziilor Cabinetului. *2* martie 1938. Cab. 10 (38). Diferite documente și minute ale Cabinetului Public Record Office. Londra. 23/92.

6. Concluzii ale Cabinetului. 9 martie 1938. Cab. 11 (38). Diferite documente și minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra, 23/92.

7. *Ibid.*

8. Middlemas, *Diplomacy of Illusion,* pp. 186--187,

Minute ale Comitetului pentru politică externă, 18 martie 1938, FP (36), a 26-a Sesiune, Difșrite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra Z27/623.

9. 20 martie 1938. Scrieri personale ale lui Neville Chamberlain. Birmingham University Library. Birmingham. 18/1/1042.

10. Jonathan Haslam. *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe. 1933—39.* iNew York. 1984). pp. 168—169; Larry William Fuchser. *Neville Chambeilam and Appeasement: A Studv in the n$_O$u$_{IIC}$s of History* (New York. 1982), p. 118.

11. Vezi Thomas R. Maddux. *Years of Estrangement: American Relations- with the Soviet Union, 1933—1941* (Tallahassee, Fla., 1980), cap. 3.

12. Lloyd C. Gardner, *Architects of Illusion: Men and Ideas in American foreign Policy, 1941—1949* (Chicago, 1970), cap. 1.

13. William Appleman Williams, *American-Russian Relations, 1781—1947 (New York, 1952), p. 241.*

14. Maddux, *Years of Estrangement,* p. 51.

15. Baumont, *Origins,* pp. 249—250.

16. *Ibid.,* p. 249.

17. Kennedy către secretarul de stat, 14 mai 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 498—500.

18. Davies către secretarul de stat, 14 martie 1938, *ibid.,* pp. 445—446.

19. Alan Kirk către secretarul de stat, 9 iulie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, p.C., date diferite): *The Soviet*

Union, 1933— 1939, pp. 587—589.

20. Note asupra conversației. 14 martie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 485—486. Washingtonul a trimis de fapt Moscovei semnale diferite, pe tot parcursul anului critic 1938, în ciuda respingerii nete de către Welles a unei conferințe internaționale. Ambasadorul Davies fusese însărcinat de către Roosevelt să transmită un mesaj special sovieticilor, prin care să le sugereze acestora schimburi neoficiale de informații navale, pentru a preîntâmpina amenințarea Japoniei, în interesul ambelor părți în Orientul îndepărtat. Vezi Davies către secretarul de stat, 9 iunie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington. D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939* pp. 567—568. și Davies către secretarul 344 de stat, 17 ianuarie 1939, Scrieri de Joseph E. Davies. Library of Congress, Washington, D.C. Roosevelt nu mai urmărea problema când, totuși, Stalin răspunse ideii; de asemenea, nu interveni pentru a facilita noile negocieri asupra datoriei prerevoluționare, atunci când fură nevoiți să negocieze, sau pentru a respinge obiecțiile față de încercările rușilor de a cumpăra o navă de război de producție americană. Vezi Maddux, *Years of Estrangement,* cap. 7.

21. Vezi, de exemplu, comentariile sale din primăvara anului 1938, adresate Lordului Astor. Thomas Jones, A *Diary with Letters, 1931^—1950* (Londra, 1954), p. 390.

22. Bullitt către secretarul de stat, 9 mai 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 493—494. Vezi și Fuchser, *Chamberlain and Appeasement,* p. 127.

23. Fuchser, *Chamberlain and Appeasement,* p. 128.

24. Bullitt către Roosevelt, 22 mai 1938,

Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 509—511.

25. Memorandum de Vansittart, 29 august 1938, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. N 4317/97/38. Vezi și Ivan Maiski. *Who helped Hitler?* Londra. 1964), pp. 78—82.

26. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 14 septembrie 1938, Cab. 38 (38). Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office. Londra. 23/95; Colvin. *Chamberlain Cabinet,* p. 153.

27. Ian Colvin, *Vansittart in Office* (Londra. 1965). p. 251.

28. Ivone Kirkpatrick, *The Inner Circle* (Londra,, 1959), p. 135.

29. Neville Chamberlain către Ida Chamberlain. 19 septembrie 1938, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1069.

30. Minute asupra concluziilor Cabinetului. 17 septembrie 1938, Cab. 39 (38). Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office. Londra, 23/95; Chamberlain către Ida Chamberlain. 19 septembrie 1938. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1069:

31. Minute asupra concluziilor Cabinetului. 25 septembrie 1938, Cab. 43 (38). Diferite documente și minute ale Cabinetului. Public Record Office. Londra, 23/95.

32. Citat din Fuchser. *Chamberlain and Appeasement,* p. 151.

33. Bullitt către secretarul de stat Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington.

D.C., date diferite), 1938, I. 686—689.

34. Fuchser, *Chamberlain and Appeasement,* p. 156.

35. Middlemas. Diplomacy of Illusion, p. 394.

36. Vezi Klaus-Jurgen Muller. „The German Military Opposition Before the Second World War", din Mommsen și Kettenacker, *Fascist Challenge,* pp. 61—75.

37. Fuchser, *Chamberlain and Appeasement,* pp. 161 — 162.

38. „Notes of Conv. with Hitler in his flat at Munich', septembrie 1938, Scrieri personale de Neville Chamberlain. Birmingham University Library. Birmingham. 8/26/3.

39. Fuchseri *Chamberlain and Appeasement,* p. 162.

40. Regele către Chamberlain. J.A. Lyons către Chamber lain, J.B.M. Herzog către Chamberlain, toate din 30 septembrie 1938. Scrieri personale de Neville Chamberlain. Birmingham University Library. Birmingham 7/2/4. 5. 7

41. Hull către Kennedy. 28 septembrie 1938. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington. D.C.. date diferite/. 1938. I, 688.

42. Roosevelt către Hitler 27 septembrie 1938. *ibid.;* pp. 684—685.

346

43. Haslam. *The Soviet Union and Struggle for Collective Security,* p. 179.

44. *Ibid.,* p. 181.

45. *Ibid.,* p.189—191.

46. Bullitt către secretarul de stat, 3 octombrie 1938. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 83—84.

47. însemnări din jurnal, 22 octombrie 1938. in ed. lui John

Harvey, *The Diplomatic Diaries of Oliver Harvey* (Londra, 1970), p. 215.

48. Kennedy către secretarul de stat, 12 octombrie 1938. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.. date diferite). 1938. I. 85—86.

49. Memorandum, 14 octombrie 1938. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra/21659. C. 144471/42/18; vezi și *The Diaries of Sir Alexander Cadogan, 1938—1945,* editat de David Dilks (Londra, 1971). pp. 118—119.

50. Middlemas. *Diplomacy of illusion,* p. 434.

51. Minute asupra concluziilor Cabinetului. 22 noiembrie 1938, Cab. 56 (38). Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office. Londra, 23/96.

52. Minute asupra concluziilor Cabinetului. 30 noiembrie 1938, Cab. 57 (38). Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/96.

53. Note asupra unei discuții de o jumătate de oră cu von Shacht. 15 decembrie 1938. T 188/227.

54. *Ibid.*

55. Neville Chamberlain către Ida Chamberlain. 28 ianuarie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain. Birmingham University Library. Birmingham, 18/1/1083.

56. Minută, 3 ianuarie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record of Office. Londra *123677* (N 57/57/38).

57. Minută, 17 ianuarie 1939, *ibid.*

58. Minute către Lascelles, 5 ianuarie 1939, *ibid.* Vezi și alte minute asupra memorandumului lui Caccia, date de Collier, Strang și Oliphant care doreau să se treacă la acțiune, și Ăshton-Gwatkin care, dezamăgit de von Schacht, nu aderase totuși la acesta.

59. Minută dată de Vansittart, 20 ianuarie 1939; Minută dată de Halifax, 21 ianuarie 1939, *ibid.*

60. MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement,* pp. 126—129.

61. Memorandum de R.A. Butler, 3 februarie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra 23677 (N 669/57/38).

62. Kennedy către secretarul de stat, 17 februarie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), I, 1939, 14—16; Chamberlain către Henderson, 19 februarie 1939, Documente ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra /330.

63. Hull către Kennedy, 7 martie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1939, I, 28—29.

64. Stenograma conversației, 9 martie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra 23677 (N 1342/57/38).

65. Kirk către secretarul de stat, 11 martie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of- the United States* (Washington, D.C.. date diferite): *The Soviet Union, 1933— 1939,* pp. 739—741.

66. Haslam, *The Soviet Union and Struggle for Collective Security,* pp. 204—205, conține cea mai bună analiză a discursului și a ambiguităților deliberate ale lui Stalin.

67. MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement,* p. 140.

68. Minute asupra concluziilor Cabinetului. 18 martie 1939, Cab. 12 (39). Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra 23/98; MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement,* pp. 140—142.

69. Maiski, *Who Helped Hitler?,* pp. 102—103.

70. Chamberlain către Ida Chamberlain, 19 martie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham 18/1/1090; Feiling, *Chamberlain,* pp. 402—403.

71. Chamberlain către Ida Chamberlain, 26 martie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham 18/1/1091.

72. Chamberlain către Hilda Chamberlain. 2 aprilie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham 18/1/1092. !

73. *Ibid.* Vezi și MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement,* pp. 1'46—147, și Martin Gilbert, *'Britain and Germany Between the Wars* (Londra, 1964), p. 143.

74. Maiski, *Who Helped Hitler?,* pp. 107—111. Acestea nu reprezentau numai părerile lui Maiski și Litvinov. Fostul prim- ministru David Lloyd George a criticat modul în care Chamberlain trata problema, considerând-o o adevărată nebunie. „Fără Rusia nu se poate face nimic... Așadar, înainte de toate, ar fi trebuit încheiat un acord cu Moscova. Dar ce face Chamberlain? Fără a încheia nici un acord cu Uniunea Sovietică, și de fapt ascunzându-se de aceasta, el împarte *«garanții»* în dreapta și în stânga, țărilor din Europa de Est. Ce nebunie strigătoare la cer! Ce rușine pentru diplomația britanică!" *Ibid.,* p. 111. Șefii statului major britanic considerau, de asemenea, că un angajament prealabil față de Moscova era esențial, dacă se dorea ca ajutorul acordat Poloniei să fie eficient. Haslam, *The ■ Soviet Union and Struggle for Collective Security,* p. 209.

75. Chamberlain către Ida Chamberlain, 9 aprilie 19'39, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham. 18/1/1093;

Itfinute asupra politicii externe, 9 aprilie 1939. FP 36 (43). Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 27/624.

76. Colvin, *Vansittart in Office,* p. 321.

77. Henderson către Halifax, 11 mai 1939, NH, Scrieri de Nevile Henderson, Public Record Office, Londra, 270—7.

78. Minute date de Comitetul pentru politică externă, 16 mai 1939, FP 36 (47), Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 27/625.

79. Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security,* pp. 216—217.

80. Chamberlain către Ida Chamberlain, 21 mai 1939, și către Hilda Chamberlain, 29 mai 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1100, 1101.

81. Chamberlain către Hilda Chamberlain, 28 mai 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1101.

82. Colvin, *Chamberlain Cabinet,* p. 229.

83. Bullit către secretarul de stat, 5 iunie 1939, *FR,* 1939, I, 266—269.

, 84. Halifax către Bernard Pares, 19 iulie 1939, Scrieri de Nevile Henderson, Public Record Office, Londra, 309, I.

85. Memorandum. 20 iulie 1939, Documente ale Cabinetului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra. 300.

86. Kennedy către secretarul de stat, 5 iulie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1939, I, 282—283.

87. Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security,* p. 226.

88. Citat de Dmitri A. Vologonov. din *World War II: Roots and Causes,* editat de Keith Eubank (ed. 2-a, Lexington, Mass.. 1992).

89. Textul pare a fi extras din *ibid.,* pp. 254—256; schimbările realizate de Molotov pot fi găsite in *140 Conversations with Molotov,* publicată la Moscova și in curs de apariție într-o ediție engleză, sub un titlu diferit.

90. Kirkpatrick, *The Inner Circle,* pp. 142—143.

91. R. Medvedev, *Let History Judge: The Origins and Consequences of Stalinism,* editată și tradusă de George Shriver (ediție revăzută, New York. 1989), pp. 728—729.

92. *Ibid.,* p. 729.

93. Claud Cockburn. *The Devil's Decade* (Londra. 1973). p. 220.

3. CELE MAI NEGRE CEASURI

1. William C. Bullitt către Roosevelt, 13 septembrie 1939. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York. PSF; Franța.

2. 27 august 1939. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library. Birmingham. 18/1/1115.

3. O sinteză bună a acestui argument o constituie lucrarea lui Paul W. Schroeder „Munich jand the British Tradition", *The Historical Journal,* 19:1 (martie 1976), 223— 243. Schroeder arată că Marea Britanie a privit întotdeauna Europa Centrală și de Est diferit de Țările de Jos și Europa Occidentală. Iar în secolul al XIX-lea. a fost de partea celor care doreau menținerea intactă a regimului de la Viena. adoptat după Napoleon. „Argumentele folosite de britanici

351 erau exact cele de la Munchen, și anume că vechea ordine nu mai putea fi păstrată, că obiectivul major era pacea, generală și că atunci schimbările vor duce cu timpul la o pace și o stabilitate mai trainice[1].

4. Sir Nevile Henderson, *Failure of a Mission* (Londra, 1940), p. 294.

5. însemnare din jurnal, 1 septembrie 1939, Jurnal și scrieri de J. Pierrepont Moffat, Houghton Library, Harvard University, Cambridge. Massachusetts.

6. Joseph Alsop și Robert Kinter, *American White Paper: The Story of American Diplomacy and the Second World War* (New York,[1]1940), pp. 16. 74.

7. John J. McCloy, Schema discursului, august 1941, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

8. Vezi MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement,* pp. 165—166; parafrază a telegramei de la* Moscova a ambasadorului Lawrence Steinhardt. 21 august 1939, Jurnal al lui Henry Morgenthau, Jr.. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York, vol. 206.

9. „Note on a Visit to Washington", 24 septembrie 1941, Jurnal și scrieri de Pierrepont Moffat, Houghton Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

10. Kennedy către Roosevelt, 10 septembrie 1939, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York. PSF: Marea Britanie

11. Warren F. Kimball. *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime States man* (Princeton. N.Y.. 1991), p. 61. Vezi, în general, cap. 3 „Lend-Lease and the Open Door: The Temptation of British Opulence. 1937—1942“, pp. 43—62.

12. „Note for a Statement by the Prime Minister on the Lend-Lease Bill", nedatată [martie 1941]. Documente ale Biroului Primului Ministru. Winston Churchill. Public Record Office, Londra, 17/2.

13. *Ibid.*

14. Minută. 11 marii© 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24846 (N 2779/40/38). Și vezi Gabriel Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow, 1940—42* (Cambridge. 1984), pp. 20—34.

15. Extras din Concluzii ale Cabinetului de Război, 16 noiembrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 23683 (N 6384/92/G).

16. *Ibid.*

17. Minută dată de Collier. 20 noiembrie 1939. și Halifax către Churchill, 25 noiembrie 1939. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office. Londra. 23683 (N 6384/92/G).

18. Minută, 31 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 22946 (C 17105/13699/62).

19. „Draft Reply to French Memorandum on War Aims", 30 octombrie 1939. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office. Londra. 22496 (C 17104/13669/62).

20. „Draft Statement'. 1 decembrie 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 28899 (W 587/426/49).

21. Minută dată de Alec Cadogan, 30 ianuarie 1941. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office. Londra, 28899 (W 6189/426/49).

22. Steinhardt către secretarul de stat, 17 septembrie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relation of the United States* (Washington, D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939,* pp. 782—783.

23. „Conversation' . 27 septembrie 1939. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 23682 (N 4803/1459/38).

24. Steinhardt către secretarul de stat,

Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington? D.C.. date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939.* p. 790.

25. Steinhardt către secretarul de stat, 1 noiembrie 1939, *ibid.,* pp. 786—790.

26. Seeds către Foreign Office, 1 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23689 (N 4916/518/38); Anthony Read și David Fisher, *The Deadly Embrace: Hitler, Stalin, and the Nazi-Soviet Pact, 1939—1941* (New York, 1988), p. 365.

27. Memorandumuri de Butler, 17 octombrie și 13 noiembrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23682 și 23678 (N 5493/92/38 și N 6477/57/38).

28. Halifax către Seeds, 16 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23682 (N 5342/92/38).

29. Minută, 14 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23678 (N 5297/57/38).

30. Pentru un rezumat bun, vezi Read și Fisher, *The Deadly Embrace,* pp. 402—415.

31. Bullitt către Roosevelt, 19 decembrie 1939, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF: Franța.

32. Read și Fischer, *The Deadley Embrace,* p. 408.

33. Halifax către Moscova, 8 februarie 1940, Foreign Office — rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 24843 (N 1390/30/38).

34. *Ibid.*

35. Halifax către Lothian, 13 martie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24406 (C 3999/G); pentru originile misiunii Welles, vezi Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign*

Policy, pp. 416—420.

36. Halifax către Lodrul Lothian, 13 martie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24406 (C 3999/G).

37. *Ibid.*

354

38. Citat din Lloyd C. Gardner. *A Convenant with Power: America and World Order from Wilson to Reagan* (New York, 1984), pp. 45—46.

39. însemnare din jurnal. 14 iunie 1940, *The Second World War Diary of Hugh Dalton, 1940,—45,* editată de Ben Pimlott (Londra, 1986), pp. 39—40.

40. Gofodetsky, *Stafford Cripps Mission to Moscow,* pp. 20—24.

41. < „Note of Minister of Economic Warfare s Conversation with Soviet Ambassador on 25th May, 1940". Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24840 (N 5661/5/38).

42. Miniită dată de L. Ridsdale. 18 iunie 1940. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office. Londra. 24844 (N 5853/G).

43. Wiley către secretarul de stat. 19 iunie 1940. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1940, I, 377.

44. Gunther către secretarul de stat, 27 și 26 iunie 1940, *Ibid.,* pp, 479—480, 485.

45. Gunther către secretarul de stat, 2 iulie 1940, *ibid.,* pp., 488—489.

46. Vezi „Summary of. Events Since the Arrival of Sir Stafford Cripps in Moscow". 21 februarie 1942, Foreign Office — Rapoarte genreale, Public Record Office, Londra, 29464.

47. Account of Interview with M. Stalin on July 1, 1940, *ibid.* Faptul că această consemnare a întrevederii nu a fost inclusă în raportul contemporan al lui Cripps

către Londra prezintă un anume interes. în mod special, nu a apărut remarca lui Stalin că U.R.S.S. fusese cea care dorise schimbarea echilibrului de forțe, și că Germania dorea, de asemenea, o schimbare. în loc de aceasta, telegrama lui Cripps se referea la „dorința comună" a celor două^state. El nu a inclus nici remarca lui Stalin potrivit căreia restabilirea

335 echilibrului va fi „foarte dificilă" Deși aceste schimbări erau mici, ele au întârziat răspunsul lui Stalin. Vezi Cripps către Londra, 2 iulie 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 24844 (N 5397/G).

48. Declarație publică. 23 iulie 1940, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1940, I. 402—403.

49. Memorandum de asistentul șef al Serviciului Afaceri Europene, 15 iulie 1940, *ibid.,* pp. 389—392. <

50. Maddux, *Years of Estrangement,* p. 132.

51. Memorandum de secretarul de stat pentru afaceri externe, 26 iulie 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24761/.W.P. (40) 287.

52. Cripps către Halifax. 4 august 1940. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 24761 (N 6241/G).

53. Halifax către Cripps. 13 august 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28487 (N 6005/40/38).

54. Cripps către Halifax. 8 august 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28487 (N 6005/40/38).

55. Cripps către Halifax, 8 august, orele 22, *ibid,*

56. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow,* p. 68.

57. Halifax către Leith-Ross. 5 septembrie 1940,

Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office. Londra, 24841 (N 6372/3/38).

58. „Summary of Events Since the Arrival of Sir Stafford Cripps in Moscow" 25 februarie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 29464.

59. Steinhardt către secretarul de stat. 23 octombrie, 28 octombrie, 10 noiembrie, 14 noiembrie 1940. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, 356
D.C., date diferite). 1940, I. 619—620, 623—624. 573—574, 580—581.

60. Steinhardt către secretarul de stat, 19 noiembrie 1940, *ibid.,* pp. 584—586.

61. Read și Fisher. *The Deadly Embrace,* pp. 510—533. Citatul lui Molotov este la p. 533.

62. *Ibid.,* p. 539.

63. Memorandum, 27 noiembrie 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24848.

64. Eden către Cripps. 19 ianuarie 1941. Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 24 (SU/41/1).

65. „Record of an Interview...', 1 februarie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra, 29464 (N 829/G).

66. Eden către Cripps, 8 februarie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 29463 (N 411/3/38).

67. Vezi, de exemplu, Churchill către Halifax. 1 martie 1941, Scrieri de la Avon. Public Record Office. Londra, 29 a.

68. Pentru analizarea diferitelor surse de informații și avertismente, vezi Robin Edmunds. *The Big Tree. Churchill. Roosevelt, and Stalin in Peace and War* (New York. 1991), pp. 232—242.

69. John Erickson. *The Road* fo *Stalingrad* (New York, 1975), p. 89.

70. însemnare de jurnal. 17 martie 1941, in lucrarea *Navigating the Rapids. 1918—1971: From Papers of Adolf A. Berle,* editată de Beatrice Bishop Berle și Travis Beal Jacobs (New York, 1973). p. 365

71. *Marshal,of the Soviet Union G. Zhukov Reminiscences and Reflections,* trad, de Vic Schneierson (2 vol.. Moscova. 1985), I, 268.

72. Eden către Cripps. 16 aprilie 1941. Foreign Office Rapoarte generale. Public Record Office. Londra. 29465 (N 1658/3/38).

73. Eden către Cripps, 17 aprilie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 29464 (N 1386/G).

74. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow,* pp. 128—129; Cripps către Eden, 24 aprilie 1941 și Eden către Cripps, 27 aprilie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29465 (N 1778/3/38).

75. Mărturia cea mai completă, care folosește însemnările rusești, este lucrarea lui John Costello, *Ten Days to Destiny* (New York, 1991), în special pp. 413—460. O versiune mai extremistă a conspirației Hess pretinde Că acesta făcea, de fapt, parte dintr-un plan de încheiere a păcii cu Germania.

76. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow,* pp. 132—134; vezi și Sir Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War* (5 vol., Londra, 1971), I. 614—615.

77. Eden către Cripps, 2 iunie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29465 (N 2570/3/38). Este interesant că istoria oficială a politicii externe britanice din timpul războiului lasă impresia că Maiski a preluat conducerea, sugerând concesii, când de fapt Eden fusese cel care îl întrebase primul, ce va face Rusia în schimbul recunoașterii. Woodward, *British*

Foreign Policy, pp. 616—617.

78. Eden către Moscova, 14 iunie 1941. Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 24/B (SU 41/17).

79. Waldo Heinrichs, *Threshold of War: Franklin D. Roosevelt and American Entry into World War II* (New York, 1988), pp. 95—96.

80. Erickson, *The Road to Stalingrad,* p. 106.

81. Zhukov. *Reminiscences,* I. 282.

82. Read și Fisher, *The Deadly Embrace,* p. 642.

83. Steven Merritt Miner, *Between Churchill and Stalin: The Soviet Union, Great Britain, and the Origins of the Grand Alliance* (Chapel Hill. 1988), p. 144.

4. CARTA ATLANTICULUI

1. Acest citat a fost inclus sub o formă trunchiată a întrevederii dintre Eden și ambasadorul american James G. Winant. Winant către Huli, 19 ianuarie 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 494—503.

2. Anthony Eden, *The Reckoning* (Boston, 1965), p. 312.

3. Rolul jucat de Winant a fost consemnat la scurt timp după război, într-un memorandum al Lordului Beaverbrook, care se număra printre cei prezenți în acea zi. El este reprodus în mod eliptic, dătător de speranțe deșarte, în lucrarea *Beaverbrook* de A.J.P. Taylor (Londra, 1972), p. 475.

4. John Colville, *The Fringes of Power: 10 Downing Street Diaries, 1939—1955* (New York, 1985), pp. 406—407.

5. Martin Gilbert, *Finest Hour: Winston S. Churchill, 1939—1941* (Londra, 1983), p. 1120.

6. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the*

United States (Washington, D.C., date diferite), 1941, I, 766—767.

7. Stimson către FDR, 23 iunie 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF.

8. Vezi William C. Bullitt către Roosevelt. 1 iulie 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PPF 1124; Berle și Jacobs. *Navigating the Rapids,* pp. 372—373.

9. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1941, I, 342. în acest mesaj pactul cu Rusia nu este menționat și nu se face nici o referite la Rusia. în schimb, referirile făcute de Roosevelt sunt legate de promisiunile făcute Iugoslaviei, în jurul cărora au circulat atâtea zvonuri. Dar este dincolo de orice îndoială

359 că preocuparea pentru diplomația anglo-sovietică avea prioritate. Mesajul lui FDR fusese schițat de acesta, imediat după ce a primit un memorandum de la asistentul secretarului de stat Adolf Berle, în care se analizau eforturile depuse de britanici de a acționa ca mediatori în negocierile dintre sovietici și guvernul polonez, aflat în exil la Londra, precum și posibilitatea ca guvernul lui Churchill să accepte cererea Moscovei de a se recunoaște dreptul acesteia asupra țărilor baltice. întregul dosar de la Roosevelt Library din Hyde Park conține memorandumul adresat de Berle lui FDR, la 8 iulie 1941, schița făcută de către Roosevelt, precum și schimbul de note dintre Roosevelt și consilierul său preferat de la Departamentul de Stat, subsecretarul de stat Sumner Welles. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York: PSF, Marea Britanie.

10. GHbert, *Finest Hour,* p. 1123.

11. *Ibid.,* p. 1134.

12. Citat din Miner. *Between Churchill and Stalin,* p.

147.

13. Eden către Halifax. 9 iulie 1941, PRO. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29467 (N 3603/3/38).

14. Edmunds. *The Big Three,* p. 218.

15. Vezi William Hardy McNeill, *America, Britain and Russia: Their Cooperation and Conflict,* 1941—1946 (New York, 1953).

16. Eden, *The Reckoning,* p. 316.

17. „Notes on a Visit to Washington", 10—12 iuhe 1941, Jurnal și Scrieri de J. Pierrepont Moffat, Houghton Library. Harvard University. Cambridge, Massachusetts.

18. Gardner, *Economic Aspects of New Deal Diplomacy,* pp. 278—279.

19. Heinrichs, *Threshold of War.* pp. 149—150.

20. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington. D C., date diferite), 1941. I, 343—354.

21. Memorandum. 9 august 1941, *ibid.,* pp. 345—354.

360

22. în sensul acesta, vezi Memorandumul lui Cadogan asupra Conferinței Atlanticului, 20 august 1941. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28904 (W 10301/426/49).

23. Winston S. Churchill, *The Second World War,* III, *The Grand Alliance* (Boston, 1951), 442. Churchill recunoscu, totuși, că președintele a fost cel care a ridicat primul problema unei declarații comune.

24. David Reynolds, *The Creation of the Anglo-American Alliance, 1937—41: A Study in Competitive Cooperation* (Chapel Hill, 1982), pp. 276—279.

25. Memorandum, 20 august 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 28904

(W •10301/426/49).

26. Colville, *Fringes of Power,* p. 434.

27. (WC) 84, 19 august 1941, Public Record Office, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/19.

28. Elting E. Morison, *Turmoil and Tradition: A Study of the Life and Times of Henry L. Stimson* (Boston, 1960), p. 582.

29. Churchill, *The Grand Alliance,* pp. 444—445.

30. Fascinația exercitată asupra lui Roosevelt de către colegul său britanic, grija lui de a nu lipsi ori de câte ori primul ministru aborda un subiect, sunt bine ilustrate în lucrarea *Roosevelt: The Soldier of Freedom, 1940—1945,* de James MacGregor Burns, (New York, 1970), pp. 175—180.

31. Conferință de presă #761, 16 august 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York: PPF-1, vol. 18, 4—5.

32. Citat din Steven Miner, „Stalin's «Minimum Conditions» and the Military Balance, 1941—1942", din *SovieFU.S. Relations, 1933—1942* (Moscova, 1989), pp. 72—87.

33. Citat din lucrarea în curs de apariție „The (J.R.S.S. in the Grand Alliance, Foreign Policy Aspects", de LV. Poz- deeva, p. 16.

34. *Ibid.*

35. Christopher Thorne, *Allies of a Kind: The United States, Britain and the War Against Japan, 1941—1945* (New York, 1978), p. 61.

36. „Soviet Declaration...", 18 Septembrie 1941, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 24/B (SU/41/88).

37. Note de Avereil Harriman, 28 septembrie 1941,

Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

38. *Ibid.*

39. *Ibid,* și „Supplement Governing Balance of Conversation with Mr. Stalin at Meeting with Lord Beaverbrook and Mr. Harriman, Sunday, September 28, 1941", Scrieri de W. Avereil Harriman, Library of Congres. Washington, D.C.. Box 160.

40. „Memorandum of Conversation...". 30 septembrie 1941, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York.

41. Churchill, *The Grand Alliance,* pp. 457—458.

42. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow,* p. 209.

43. Maiski, *Memoirs,* pp. 201—202.

44. Roosevelt către Harriman. 22 septembrie 1941, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

45. Hopkins către Harriman, 24 septembrie 1941, și „Arming of the Poles in Russia", 16 octombrie 1941, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library. Hyde Park. New York.

46. Eden către Cripps, 21 octombrie 1941, Foreign Office — Rapoarte generate, Public Record Office, Londra. 29469 (N 6125/3/38).

47. Churchill către Stalin, primit la 7 noiembrie 1941, *Stalin Correspondence,* I, 32—33.

48. Eden către Cripps, 4 noiembrie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29470 (N 6374/5279/G).

49. Stalin către Churchill, 8 noiembrie 1941, *ibid.,* pp. 33—34.

50. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow,* p. 268.

51. Minute asupra Concluziilor, 11 noiembrie 1941, WM 41, Diferite documente și minute ale Cabinetului, .Public Record Office, Londra, 65/24.

52. „Record of a Conversation...", 12 noiembrie 1941, Scrieri *de* la Avon, Public Record Office, Londra, 24 B (SU/41/159).

53. Eden către Cripps, 20 noiembrie 1941, *ibid.,* SU/41/169.

54. Maiski, *Memoirs,* p. 221.

55. *Ibid.,* p. 231.

56. W.P. (41) 288, 29 noiembrie 1941, și schița memorandumului lui Eden către Winant, 4 decembrie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 29472 (N 6835/G).

57. Memorandum către Churchill, 15 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 32/1.

58. Dilks, *The Diaries of Sir Alexander Cadogan,* p. 414.

59. WM (41)a 120-a întrunire, 27 noiembrie 1941, Anexă confidențială, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/24, PRO.

60. Bullitt către Roosevelt, 5 decembrie 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York: PPF 1124.

61. Hull către yVinant, 5 decembrie 1941, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1941, I, 194.

62. Minute asupra convorbirilor de la Kremlin, 16—20 decembrie, și Raportul complet al lui Eden către Cabinetul de Război, 5 ianuarie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32874,

N 109/G.

63.Eden către Foreign Office, 18 decembrie 1941. Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/24; Biroul Dominicanelor către Dominioane, 19 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 394/2.

64.Churchill către Eden, 19 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office, Londra, 399/7.

65.*Ibid.* (Toate citatele din acest fragment sunt extrase din dosarul complet al convorbirilor purtate între Eden și Stalin.)

66.Acest citat a fost inclus sub o formă trunchiată a convorbirilor, dată de Eden ambasadorului Winant. Momentele cele mai aprinse pe care Eden le-a prezentat sunt interesante, deși acestea nu cuprind promisiunea ministrului de externe de a analiza problema frontierelor rusești cu dominioanele și cu Statele Unite. Vezi Winant către Huli, 19 ianuarie 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 494—503.

67.Istoricii sunt tentați să-și asume riscurile unei interpretări cauzale exagerate și, bineînțeles, ale unei speculații exagerate. Se prea poate ca atitudinea lui Eden să fi constat în preocuparea sinceră Tie' a nu lăsa lucrurile în stadiul în care erau, știind că al doilea front nu urma să fie deschis curând. S-ar mai putea, totuși, ca un obiectiv important al războiului să rezide în păstrarea libertății de acțiune a Marii 364 Britanii în cadrul relațiilor europene și că existau și lucruri mai relte decât a-i trata pe ruși de la egal la egal. Mai există posibilitatea de a fi considerat propunerile lui Stalin drept o ofertă serioasă de înțelegere cu Occidentul. Atitudinea lui Eden, în calitate de prim ministru în timpul crizei din Suez, în

1956, vine în sprijinul primei ipoteze, în vreme ce conversațiile cu Roosevelt din 1943, cu privire la Europa postbelică și șansele cooperării cu Rusia, oferă dovezi serioase că dorea să facă o încercare în privința acesteia din urmă. Vezi Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 707—721.

68. Miner, *Between Churchill and Stalin,* p. 192.

69. WM (42), prima întrunire, anexa confidențială, 1 ianuarie 1942, Diferite documente și minute ale Cabinetului, 65/29, PRO.

70. Churchill către Eden, 8 ianuarie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32874 (N 109/86/G).Probabil, din dorința de a proteja viitorul politic al lui Eden, Chuțchill a schimbat o propoziție cheie a acestui mesaj din memoriile sale, ponderând prin aceasta tonul. De asemenea, nu a citat observația lui Eden asupra faptului că influențarea afacerilor în Europa de Est postbelică era puțin probabilă. Dimpotrivă, aspirând să revină la putere, probabil că nici Churchill nu a dorit atât de mult să adopte o „atitudine blândă" conservatoare. Vezi *The Grand Alliance,* pp. 695 — 696. în memoriile[1] sale, primele două propoziții ale telegramei trimise lui Eden sunt concentrate într-una singură: „Nimeni nu poate prevedea cum va fi echilibrul de forțe și .de ce parte vor fi armatele învingătoare la sfârșitul războiului.[1]

71. Churchill către Lordul Privy Seal. 20 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office, Londra. 399/6. PRO.

72. Churchill către Cabinetul de Război, 23 decembrie 1941, citat din *Tile Grand Alliance,* pp. 664—665.

5. Pelerinaje la Washington

1. Warren F. Kimball, *Churchill and Roosevelt: The Complete Correspondence* (3 vol., Princeton, N.J., 1984), I. 394.

2. Gilbert, *Finest Hour,* p. 1274.

3. Martin Gilbert, *Winston S. Churchill: Road to Victory, 1941—1945* (Boston, 1986). p. 16.

4. A. A. Berle, „And What Shall We Do Then[9]" *Fortune 24* (octombrie 1941), 102—104 ff.

5. Berle și Jacobs. *Navigating the Rapids,* p. 394.

6. „Memorandum of a Conversation", 22 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra. 458/7.

7. Berle și Jacobs. *Navigating the Rapids,* p. 391.

8. Roobert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History* (New York, 1948), pp. 447—453.

9. Concluzii ale Cabinetului de Război, 1 ianuarie 1942. WM 42. Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra. 65/29.

10. Churchill către Eden, 7 ianuarie 1942; Gilbert. *Road to Victory,* p. 17.

11. Halifax către Eden. 12 ianuarie 1942, cuprinzând și scrisoarea lui Halifax către Churchill, 11 ianuarie 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office. Londra, 29.

12. Eden către Halifax, 22 ianuarie 1942. *ibid*

13. „Policy Towards Russia , W.P. (420 48. 28 ianuarie 1942, Foreign Office — Raporte generale. Public Record Office, Londra, 32875 (N 563/G).

14. Winston S. Churchill. *The Second World War.* IV. *The Hinge of Fate* (Boston, 1950). 291. *et passim.*

15. *Ibid.,* p. 81.

16. Memorandum de Theodore Achilles. 6 martie 1942, Dosare ale Departamentului de Stat, de la Arhivele Naționale, Washington, D. C„ 841.00/1572; Hoover către Berle, 16 februarie 1942, Dosare ale Departamentului de Stat, de la Arhivele Naționale, Washington, D. C., 841.00/1547; Winant către Hull, 20 februarie 1942, Dosare ale Departamentului de Stat, de la Arhivele Naționale, Washington, D.C., 841.00/1548.

17. Memorandumul se află în Colecția Sherwood, luată din Scrieri de Hopkins, aflate la Roosevelt Library.

18. Concluzii ale Cabinetului, 6 februarie 1942, WM 42, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/29; Eden către Halifax, 25 februarie 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 29 A.

19. Note asupra convorbirii, 18 februarie 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 512—521.

20. *Ibid.*

21. Note asupra convorbirii, 20 februarie 1942. *ibid..,*pp. 521—524.

22. Memorandumul ..Policy Towards Russia . 18 februarie 1942, Documente ale Biroului Primului Ministru. Winston S Churchill, Public Record Office. Londra, ,395/2.

23. Beaverbrook către Eden, cu anexe. 3 martie 1942. Scrieri de la Avon. Public Record Office. Londra, 25 A (SU/42/21).

24. Conferință de presă 807. 24 februarie 1942. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D Roosevelt Libraiy. Hyde Park, New York: PPF—1. vol. 19. 3—4—

25. Aide-Memoire. 25 februarie 1942, Scrieri de la Avon. Public Record Office. Londra. 29 A

26. Concluzii ale Cabinetului. 25 februarie 1942. 42

WM. Diferite documente și minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra. 65/29.

ZI. Eden către Kuibâșev, 26 februarie 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 25 A (SU/42/17).

28. Eden către Churchill, 6 martie 1942, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 395/12.

29. Gilbert, *Road to Victory,* pp. 67—68.

30. Kimball, *Churchill and Roosevelt,* I, p. 394.

31. *Ibid.*

32. Gilbert, *Road to Victory, p. 73.*

33. Halifax către Foreign Office, 12 februarie 1942. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra, 32876 (N 897/5/G).

34. însemnare de jurnal. 31 decembrie 1942, *ibid.,* p. 160.

35. Miner, *Between Churchill and Stalin,* p. 218

36. Citat din „Mission to America: Maksim M. Litvinov in the United States, 1941—1943', *Diplomatic History,* 12, de Hugh Phillips (vara anului 1988), 261—275.

37. Eden către Clark-Kerr. 17 martie 1942, Scrieri de la Avon, 25 A (SU/42/27).

38. Eden către Clark-Keer. 23 martie 1942, *ibid..* SU/42/3.

39. Kimball, *Churchill and Roosevelt,* I. 421.

40. Halifax către Foreign Office. 26 martie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 32878 (N 1614/38/G).

41. „Memorandum for the Chief of Staff". 12 februarie 1942, din Scrieri de Harry L. Hopkins. Franklin D. Roosevelt Library. Hyde Park. New York.

42. Stimson către FDR. 27 martie 1942, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York.

43. „Memorandum of Conversation". 1 aprilie 1942. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.. date diferite), 1942, III. 538—539.

44. Kimball. Churchill and Roosevelt, I, 437—441.

368

45. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 536—542.

46. Ibid., pp. 542—543.

47. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 528.

48. D.O. (42), a 10-a întrunire, din Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office. Londra, 333/6.

49. *Ibid.*

50. Halifax către Foreign Office, 17 aprilie 1942 și minut dată de Churchill la 18 aprilie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32907 (N 2000/G).

51. Memorandum fără titlu și dată, probabil 25 aprilie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32880 (N 2182/G). Pretențiile teritoriale ale guvernului polonez aflat în exil au constituit o complicație suplimentară. în mod sigur, semnarea unui tratat cu Rusia ar fi adus neplăceri guvernului provizoriu al lui Sikorski și, conform previziunilor perfect conștiente atât din partea S.U.A.. cât și a guvernelor britanice, ar fi dat apă la moară presei. Vezi, spre exemplu, scrisoarea lui Biddle către Roosevelt și Huli, 24 aprilie 1942, SD 741.6111/7

52. Eden către Clark-Keer. 13 aprilie 1942. cu anexă. Scrieri de la Avon, Public Record Office. Londra, 25 A (SU/42/49).

53. Eden către Clark-Keer. 1 mai 1942, Foreign Office

— Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32880 (N 2336/86/G).

54. Eden către Clark-Keer. 5 mai 1942. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office. Londra, 3288 (N 2385/86/G).

55. Minută, 7 mai 1942. Foreign Office —Rapoarte generale. Public Record Office. Londra, 32881 (N 2524/G).

56. 24 aprilie 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 25 A, (SU/42/74).

57. Eden către Halifax. 9 mai 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 25 A.

58. Eden către Halifax, 21 mai 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, LOndra, 25 A (SU/42/108).

59. Strang, *At Home and Abroad,* p. 159.

60. Minutele asupra acestei sesiuni se află în Scrieri de Churchill, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. CHurchill, Public Record Office, Londra, 333/8.

61. Vezi Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the Unites States* (Washington. D.C.. date diferite), 1942. III, 558. pentru analizarea împrejurărilor.

62. Cordell Hull. *The Memoirs of Cordell Hull* (2 vol.. Londra, 1948), II, 1172.

63. Winant către Hull, 24 mai 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.D., date diferite), 1942, III. 558—563.

64. Richard C. Lukas, *The Strange Allies: The United States and Poland, 1941—1945* (Knoxville, Tenn., 1978), pp. 29—30.

65. WM (42), Concl. 68. Min. 2, Anexă confidențială, 25 mai 1942, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/30.

66. Maiski, *Memoirs of a Soviet Ambassador,* p. 267;

Molotov, „Conversations".

67. Miner, *Between Churchill and Stalin,* p. 249.

68. *The Road to Great Victory,* trad, de Lev Bobrov (Moscova, 1985), p. 76.

69. Hopkins, „Memorandum of Conversation", 29 mai 1942, Scried de Harry L. Hopkins. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York. Colecția Sherwood. Dintr-un motiv oarecare, a doua parte *a* memorandumului lui Hopkins nu apare în lucrarea Departamentului de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite).

 1942, III, deși tratează foarte serios aceste probleme. Propoziția citată aparține părții netipărite. Ea sugerează mâhnirea lui Hopkins datorită faptului că Roosevelt umbla cu fofârlica, deși sursa de știri era la vedere, în fața lui. în alte locuri ale părții netipărite, Hopkins se referă la neînțelegerile dintre Litvinov și superiorul său, la dorința lui Molotov de a petrece cel puțin o seară la Casa Albă (spre deosebire de dorința aparentă a lui Litvinov de a-l ține pe FDR departe de ministrul de externe) și dorința celui de al doilea „ca una dintre fetele pe care le aduse ca secretare să fie lăsată să vină, ceea ce s-a și aranjat/' Pentru minutele oficiale și prima parte a memorandumului lui Hopkins, vezi *ibid.,* pp. 566—568. 571—572.

70. Aceste paragrafe au fost luate, în parte, atât din minutele oficiale, cât și din însemnările lui Hopkins, *ibid.,* 568—569, 572—574.

71. Nici această secțiune a minutelor nu a fost publicată cu documentele în *ibid.,* pp. 569—570. și poate fi consultată sub formă de manuscris în cadrul Scrierilor de Hopkins, din Colecția Sherwood. Este greu de explicat această omisiune, deoarece înțelegerea accentului pe care îl punea Roosevelt asupra unui angajament ferm față de Molotov, mai târziu, în timpul conferinței, ar părea să izvorască, la fel ca multe alte lucruri, din teamă.

72. Comentariul lui FDR este, de asemenea, extras

din minutele tipărite și se află în Scrieri de Hopkins. Colecția Sherwood.

73. Memorandum. 30 mai 1942, orele 12. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington. D.C.. date diferite), 1942. III. 575—578.

74. Cu toate acestea, un paragraf important este omis din nou din versiunea tipărită, atfel încât cei interesați trebuie să consulte manuscrisul Scrieri de Hopkins. Colecția Sherwood.

75. „Memorandum..., 1 iunie 194^“. *ibid.,* pp. 578—583.

76. Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Colecția Sherwood. Marshall făcu o ultimă încercare de a se delimita de schița propusă de Molotov, referitoare la 1942, dar când Hopkins îi atrase atenția în mod special lui FDR asupra faptului, „acesta dori totuși ca schița să fie inclusă...“. „Memorandum ', 3 iunie 1942, *ibid.*

77. Un cititor al celor mai importante reviste americane de știri din săptămâna care a urmat anunțului vizitei lui Molotov și al semnării tratatelor, cu greu ar fi reușit să reconstituie în întregime, din fragmente separate, povestea care a ținut din decembrie 1941 până în iunie 1942. Iată un alt exemplu al eșecului „diplomației secrete' un aspect pe care istoricii îl vor ține minte întotdeauna.

78. *New York Times,* 23 iunie 1942, p. 12.

79. Mountbatten către Roosevelt, 15 iunie 1942, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Catalogul din Sala Hărților.

80. Marshall către FDR, cu anexe, 19 iunie 1942, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D.

Roosevelt Library, Hyde Park, New York. PSF.

81. Stimson către Roosevelt, 15 iulie 1942, *ibid.*

82. însemnări de jurnal, 15 și 23 iulie 1942, citate de Elting E. Morison, în lucrarea sa *Turmoil and Tradition: A Study of the Life and Times of Henry L. Stimson* (Boston, 1960), p. 587.

83. Sherwood, Roosevelt and Hopkins, pp. 609—610; Roosevelt către Hopkins, nedatat [23 iulie 1942?], Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York , PSF.

84. Stimson către FDR, 25 iulie 1942, *ibid.*

85. 22 iunie 1942, p. 34.

86. Molotov, „Conversations'.

372

6. CÂNTĂRIND SFINXUL RUS

1. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.. date diferite), 1944, IV, 951.

2. (2 vol., New York. 1948). II, 1247.

3. *Ibid.*

4. Halifax către Foreign Office, 28 martie 1943, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 35366. U 1430/G.

5. Hull, *Memoirs,* ll, 1297.

6. *Ibid.*

7. Pentru a cunoaște întreaga istorie a planificării financiare făcută de americani cu britanicii, prin care doreau să se asigure că spiritul Convenției de la Ottawa nu prindea iar viață, lucrarea fundamentală rămâne cea a lui Richard N. Gardner, *Sterling—Dollar Diplomacy* (Oxford, 1956).

8. Inițiativa putea veni din altă direcție; putea veni de

la Londra. în legătură cu aceste temeri, vezi Lloyd C. Gardner, „A Tale of Three Cities'", lucrare pregătită pentru Conferința Sovieto-Americană asupra Celui de al Doilea Război Mondial, din octombrie 1986. Pentru cei interesați de scopurile urmărite de Churchill în 1943 și 1944, se recomandă lucrarea *American-Russian Relations,* de Williams, pp. 270—273.

9. La începutul aplicării planului New Deal, avusese loc o luptă între liberalii internaționaliști tradiționali și noii „in- tranaționaliști" ai grupului de experți Brains Trust. întrucât al Doilea Război Mondial se apropia, mulți dintre membrii marcanți ai intranaționalismului au recunoscut faptul că într-una dintre țări capitalismul nu a asigurat refacerea economică sau stabilitatea politică. Vezi Gardner, *Economic Aspects of New Deal Diplomacy,* cap. 8.

10. Berle și Jacobs. *Navigating the Rapids,* p. 421.

11. Maddux, *Years of Estrangement,* p. 156.

12. Pentru o discuție despre concepția lui Bullitt asupra relațiilor ruso-americane, vezi Beatrice Farnsworth, *William C. Bullitt and the Soviet Union* (Bloomington, Ind., 1967), în special cap. 1—7.

13. .19 ianuarie 1934, Dosarele Departamentului de Stat de la Arhivele Naționale, Washington, D.C., 711.61/471.

14. Bullitt către Hull, 26 aprilie 1936, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939,* pp. 291 —296. Comentariile făcute în cadrul departamentului erau elogioase la adresa acestei „remarcabile misive diplomatice", care ar trebui „apreciată în mod deosebit". Robert Kelley, șeful Departamentului Est-European, îi spuse lui Cordell Hull că concluziile lui Bullitt referitoare la imposibilitatea unor relații cu adevărat prietenești cu sovieticii sau „cu orice partid comunist

sau individ comunist", precum și la lipsa unor relații comerciale permanente, vor fi acceptate și confirmate de cei mai competenți specialiști în problemele Rusiei. Vezi Documente ale Departamentului de Stat de la Arhivele Naționale. Washington, D.C. 861.01/2120.

15. Maddux, *Years of Estrangement,* p. 134.

16. Warren F. Kimball, „They Don't Come Out Where You Expect: America Reacts to the German-Soviet War, June — November 1941", lucrare prezentată la Prima Conferință sovieto- americană despre Cel de-AI Doilea Război Mondial, Moscova, octombrie 1986.

17. Hull. *Memoirs,* II. 977. Roosevelt trasă, de asemenea, pentru Umanski câteva cerințe necesare pentru ca ajutorul acordat prin Legea împrumutului și închirierii să fie disponibil, inclusiv declararea de către Rusia a averii sale în aur, precum și o propunere amănunțită privind produsele cărora li s-ar putea aplica schimbul barter, intre cele două țări. Prezentarea lui Roosevelt se baza pe un memorandum redactat de Harry 374 Hopkins, „Memorandum for the President". 5 septembrie 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF. Vezi și studii fundamentale de George Herring, *Aid to Russia. 1941—1946* (New York, 1973) și de Raymond Dawson, *The Decision to Aid Russia, 1941: Foreign Policy and Domestic Politics* (Chapel Hill, 1959).

18. Memorandumul lui Burns este cuprins în lucrarea lui Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 641—643. Sherwood îl retipărește în întregime, deoarece — scrie el — acesta reflecta propriile concepții ale lui Hopkins.

19. Bullitt către Roosevelt, 29 ianuarie 1943. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF.

20. *Ibid.*

21. Gilbert, *Road to Victory,* pp. 177—181.

22. Edmunds, *The Big Three,* p. 301.

23. Elisabeth Barker, *British Policy in South-East*

Europe in the Second World War (Londra, 1976), p. 134.

24. Gardner, *Architects of Illusion,* pp. 38—39.

25. Strădaniile lui Churchill, care nu au fost sprijinite de cabinetul de război^ sunt descrise în amănunțime în The *Hinge of Fate,* pp. 685—689; preocuparea lui Roosevelt față de Rusia este descrisă în amănunțime în lucrarea lui Poorest C. Pogue, *George C. Marshall: Organizer of Victory,* 1943— 1945 (New York, 1973), pp. 32—33.

26. Gardner, *A Covenant with Power,* p. 61

27. John Erickson, *The Road to Berlin* (Boulder. Colo.. 1983), pp. 43—44.

28. *Ibid.*

29. David Carlton, *Anthony Eden: A Biography* (Londra, 1981), p. 208.

30. Barker, *British Policy in South-East Europe,* p. 134.

31. *Ibid.,* p. 135

32. Memorandum asupra convorbirii, 16 martie 1943, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943, III, 19—24.

33. Eden către Churchill, 16 martie 1943, Foreign Office — Rapoartele generale, Public Record Office, Londra, 36991 (N 1748/G).

34. Minută, 24 martie 1943, asupra *ibid.*

35. Foreign Office —Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 35661 (U 1528/320/70).

36. Bullitt către FDR, 12 mai 1943, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF. *

37. Posibila necesitate a unei alegeri între Balcani și Europa Centrală constitui subiectul unui memorandum neîntitulat, al unui expert în probleme rusești, Charles

Bohlen, 24 iunie 1943. Scrieri de Charles Bohlen, Arhivele Naționale ale Statelor Unite, Washington, D. C., caseta 3.

38. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943, III, 40—41.

39. „Roosevelt's World Blueprint" *Saturday Evening Post,* 10 aprilie 1943, pp. 20—21, 109—110.

40. Kimball, *The Juggler,* p. 102.

41. Pentru o prezentare mai amplă, vezi Elisabeth Kimball MacLean, „Joseph Daviesand Soviet-American Relations", 1941—1943, *Diplomatic History* 14 (Winter 1980), 73—79.

42. Churchill către Roosevelt, 25 iunie 1943, în lucrarea lui Kimball *Churchill and Roosevelt.* II, 272—279. Vezi și Kimball, *The Juggler,* pp. 90—91.

43. Roosevelt către Churchill, 28 iunie 1943, *ibid.,* pp. 282—283.

44. Harriman către Roosevelt, 5 iulie 1943. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

45. Churchill către Eden, 15 septembrie 1943, Foreign Office —Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 35398 (U 4486/402/70).

46. Stimson către Roosevelt, 10 august 1943, inclus în însemnările din jurnal, cu data de 10 august 1943. Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

47. „Minutes of Meeting at the White House*', 10 august 1943, Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, JMew York.

48. Bullitt către FDR, 11 august 1943, Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

49. *Ibid.*

50. Burns către Hopkins, 10 august 1943, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

51. Eden către A. Cadogan, 19 august 1943, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 2.

52. Pentru un scurt comentariu asupra conversației din timpdl dejunului, vezi Eden, *The Reckoning,* p. 468. Minuta lui Eden asupra conversației este mult mai cuprinzătoare și cuprinde protestul său laolaltă cu alte amănunte de importanță extremă. Eden către Cadogan, 21 august 1943, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 2.

53. Eden către Cadogan, 21 august 1943, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 2.

54. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943, I, 755—756.

55. *Ibid.,* p. 739.

56. Herbert Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin: The War They Waged and the Peace They Sought* (Princeton. N. J., 1957), p. 238.

57. *Ibid.,* p. 239 și Harriman către Roosevelt, 5 noiembrie 1943, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943, III, 589—591

58. Gardner, *A Covenant with Power,* p. 63.

59. însemnare din jurnal. 3 septembrie 1943: Berle și Jacobs, *Navigating the Rapids,* p. 446.

60. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943. III. 586—589.

61. *Ibid.,* pp. 710—716.

62. Harriman către Hopkins, 9 noiembrie 1943, *ibid.,* pp. 786—788.

63. Memorandum. 29 noiembrie 1943, *ibid.,* pp. 722—723.

64. *Ibid.*

65. Lordul Moran. *Winston Churchill: The Struggle for Survival, 1940—1965* (Londra, 1966), pp. 133—134; vezi și Kimball, *The Juggler,* pp. 100—101

7. ÎNTRE CONFERINȚA DE LA TEHERAN ȘI CONFERINȚA „TOLSTOY"

1. Carlton. *Anthony Eden.* pp. 236—237
2. „Minutes of Meeting Between the President and the Chiefs of Staff..., 19 noiembrie 1943, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York, Colecția din Sala de hărți.
3. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 780.
4. Kimball. *The Juggler,* pp. 100—101.
5. Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin,* pp. 284—285
6. După Conferința de la Teheran, Eden trecu în revistă evenimentele pentru Churchill. Britanicii promiseseră statele 378 baltice Rusiei, dar nu puteau face nici o declarație publică, din cauza scandalului pricinuit de nerespectarea Cartei Atlanticului și a „dificultăților pe care le-ar întâmpina cu americanii". Așadar, deși FDR dorea să-i facă lui Stalin unele concesii, direct la Teheran, politicienii britanici nu realizau această schimbare sau, dacă o realizau, nu doreau să-l implice pe Roosevelt în anul alegerilor (ceea ce, din punctul de vedere al Londrei, ar fi dus la același lucru). Era o situație dificilă. Repetarea acestei situații constitui unul dintre motivele pentru care Churchill încercă personal să obțină o întâlnire cu Stalin, fiind hotărât să nu-l lase pe Roosevelt să intervină. Vezi Eden către Churchill, 25 ianuarie 1944, Documente ale Biroului

Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 399/6.

7. însemnare din jurnal, 18 decembrie 1943, John Morton Blum, editor, *The Price of Vision: The Diary of Henry A. Wallace, 1942—1946* (Boston, 1973), pp. 283—284.

8. „Memorandum of Meeting at the State Department with Hull and Knox", 11 ianuarie 1944, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

9. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 1032—1035.

10. Herring, *Aid to Russia,* pp. 146—160.

11. Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin,* p. 643.

12. Cox către Hopkins, 15 ianuarie 1944, Scrieri de Oscar Cox, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

13. *Ibid.*

14. Hull către Harriman. 8 februarie 1944. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington. D. C., date diferite). 1944, IV. 1047—1048.

15. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944. IV, 951.

16. *Ibid.,* pp. 1052—1053.

17. Hull către Roosevelt, 7 februarie 1944, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF.

18. Herring, *Aid to Russia,* p. 157.

19. „Russia —Seven Years Later", [?] septembrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 902—912.

20. Molotov, *„Conversations".*

21. (WM 44), Concl. 11, Min. 1, 25 ianuarie 1944,

Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65—45.

22. Huli către Roosevelt, 20 martie 1944, cuprinzând memorandumul rușilor din 19 martie 1944, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York, PSF, Rusia. Intrigile pot fi urmărite în lucrarea *British Foreign Policy in the Second World War,* II,.cap. 33, de Sir Llewellyn Woodward.

23. Vezi Woodward, *British Foreign Policy,* II, 538. ef *passim.*

24. Minută cu privire la Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 4304, N 1908/G.

25. Minută, 1 aprilie 1944, asupra *ibid.,* WM 44. concl.. min. 4, anexă confidențială, 3 aprilie 1944, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65—46.

26. Minută, 1 aprilie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43304 (N 2128/36/G) și „Account by Dr. Bowman of his Private Talk with the P. M. on Saturday, April 15th, 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 40689 (U 3316/180/70).

27. Scrisori citate în lucrarea *Anthony Eden,* de Carlton, pp. 236—237.

28. în cursul ultimelor săptămâni de campanie, .liderii democrați locali s-au plâns funcționarilor Casei Albe că Thomas E. Dewey, candidat republican, înregistra succese primejdioase, etichetând administrația drept comunistă. „Existau acuzații potrivit cărora Roosevelt ar fi început să transmită unele informații lui Stalin, în secret, la Teheran, și că după război, el va desăvârși procesul de supunere *a* sistemului american de inteprinderi libere, controlului comunist. „Sherwood,

Roosevelt and Hopkins, p. 829.

29. Eden către Churchill, 9 mai 1944, Foreign Office —Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43636 (R 7380/68/G).

30. Aceste idei ar putea fi dezvoltate astfel: britanicii nu doreau sfere de influență în Europa exclusiv din considerente geografice, dar nici nu doreau triumful forțelor politice comuniste interne în vreo țară. Atunci, ar fi fost mai bine ca în țările unde comuniștii erau la putere, să se aibă grijă ca acestea să intre sub dominația Armatei Roșii. Acest lucru s-ar putea realiza printr-o înțelegere în acest sens asupra sferelor de influență.

31. Eden către Clark-Kerr, 18 mai 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43636 (R 7903/G).

32. *Ibid.* Când Eden relată Cabinetului de Război că folosise un limbaj foarte dur, totuși: „Ministrul de externe relată Cabinetului de Război că le spusese rușilor că dacă aceștia doreau să îi lăsăm să preia conducerea României, trebuie să fie gata ca, în spirit de reciprocitate, să lase Guvernul Maiestății Sale să facă același lucru în Grecia." Extras din întâlnirea de la 18 mai 1944, ibid. Limbajul folosit este, de asemenea, irelevant cu privire la faptul că Eden și Churchill nu intenționau decât să încheie o înțelegere militară temporară. Acesta ar fi putut fi temporară, dar desigur nu și militară, căci britanicii nu aveau nici o calitate să pretindă rușilor conducerea României.

33. Halifax către Eden, 31 mai 1944, Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 66/7.

34. Halifax către Foreign Office, 3 iunie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra, 40694 (U 5011).

35. Churchill către Roosevelt, 1 iunie 1944, Kimball,

Churchill and Roosevelt, III, 155—156.

36. Halifax către Foreign Office, 7 iunie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 43646 (R 8988/9/G).

37. Churchill către Halifax, 8 iunie 1944, *ibid.*

38. Stettinius către Roosevelt, 10 iunie 1944, și Roosevelt către Churchill, 11 iunie 1944, ambele în Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D C., date diferite). 1944. V. 117—118.

39. Minute și telegramă, datată 8 iunie 1944. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 43646 (R 8988/9/G).

40. Minută asupra scrisorii lui Roosevelt către Churchill. 11 iunie 1944. *ibid.*

41. Churchill către Roosevelt. 11 iunie 1944. Kimball. *Churchill and Roosevelt.* III. 178—180.

42. Roosevelt către Churchill. 12 iunie 1944. și Churchill către Roosevelt. 14 iunie 1944. *ibid.,* pp. 182, 185—186.

43. Eden către Gousev. 19 iunie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office. Londra, 43646 (R 9472/9/G).

44. Ambasadorul Winant află direct de la Churchill că primul ministru făcuse distincția „între o strategie pe termen lung și necesitatea unor decizii prompte în fazele militare' Winant către FDR, 13 iunie 1944, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Scrieri din Sala cu hărți.

45. Hull către Roosevelt, 17 iunie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, V, 124—125.

46. Roosevelt către Churchill, 22 iunie 1944, *ibid.,* p. 125.

47. Churchfll către Roosevelt, 23 iunie 1944, *ibid.,* pp. 126—127.

48. Barker, *British Policy in South-East Europe,* p. 141.

49. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944. V. 128—129.

50. Departamentul de Stat către Ambasada Sovietică. 15 iulie 1944, *ibid.,* pp. 130—131.

51. Campbell către Foreign Office, 27 iulie 1944, Minute de Churchill și Eden, 1 și 3 august 1944, toate în Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43676 (R 11461/G).

52. Minută de D. S. Laskey, 6 august 1944 și schema lui Eden către Churchill, 8 august 1944, *ibid.*

53. W. M. (44), Concl. a 103-a, Min, 1, Anexa confidențială, 9 august 1944, Rapoarte ale Cabinetului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 212/1.

54. Churchill către Eden, 16 august 1944, și Eden către Churchill, 17 august 1944, Rapoarte ale Cabinetului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra. 212/1.

55. Churchill către Roosevelt, 17 august 1944, în lucrarea Jui Kimball, *Churchill and Roosevelt,* III, 278—279.

56. Halifax către Foreign Office, 20 august 1944. și Cairo către Forreign Office. 21 august 1944, ambele în Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office, Londra, 212/2.

57. Churchill către generalul Walter Bedell Smith, 24 august 1944; Churchill către Hopkins, 24 august 1944; și Halifax către Foreign Office, 8 septembrie 1944, toate în *ibid.*

58. Churchill către Roosevelt, 25 august 1944 și Roosevelt către Churchill, 26 august 1944, în lucrarea lui Kimball. *Churchill and Roosevelt,* III, 296—297.

59. *Ibid.,* p. 297.

60. Erickson, *Road to Berlin,* p. 345.

61. Winston S. Churchill, *The Second World War, VI, Triumph and Tragedy* (Boston, 1953), pp. 208—209.

62. Moran, Churchill: *The Struggle for Survival,* p. 190.

63. *Ibid.,* p. 191.

64. Molotov citat în lucrarea lui Barker, *British Policy in South-East Europe,* p. 137. Politicienii americani își dădeau de asemenea seama de preocuparea manifestată de Rusia pentru așa-zisele confederații est-europene. Charles Bohlen atrase atenția colegilor de la Departamentul de Stat asupra unui articol din *War and the Working Classes,* care denunța toate planurile de acest fel ca fiind contravenții la tratatul anglo-rus din 1942. De aici se putea deduce — spuse expertul în problemele rusești — că Uniunea Sovietică intenționa să încheie acorduri bilaterale cu toate țările din Europa de Est, asigurându-și prin aceasta dominația. Bohlen către J. C. Dunn, 26 august 1943, Scrieri de Charles Bohlen, Arhivele Naționale ale Statelor Unite, Washington, D. C., caseta 4.

65. Churchill către Roosevelt, 3 octombrie 1944. în lucrarea lui Kimball, *Churchill and Roosevelt,* III, 342—343:

66. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 832—834. rămâne cea mai importantă relatare asupra preocupării Washingtonului, precum și cea mai remarcabilă intervenție a' lui Hopkins.

67. Kimball, *Churchill and Roosevelt,* III, 345.

68. Bohlen către Hopkins, 3 octombrie 1944, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 140—141 A.

69. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 833—834; FDR către Harriman, 4 octombrie 1944, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 140—141 A. Textele celor două telegrame diferă, probabil datorită sistemelor de codificare. Am folosit formulările din Scrierile lui Hopkins.

70. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 834.

71. Churchill, *Triumph and Tragedy,* pp. 227—228.

72. Raport asupra întâlnirii de la Kremlin, 9 octombrie 1944, orele 19, „Records of Meetings at the Kremlin, Moscow, October 9 October 17, 1944“, copie după Documentele Biroului Primului Ministru, Winston'S. Churchill, Public Record Office, Londra, 434/2.

73. Raport asupra întâlnirii..., 9 octombrie 1944, orele 22. *ibid.,* p. 5.

74. *Ibid.,* p. 7.

75. *Ibid.,* p. 8.

76. Harriman către Roosevelt, 10 octombrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 1006—1007.

77. Raport asupra întâlnirii de la Kremlin, 10 octombrie 1944, *ibid.,* pp. 10—15; Eden către Orme Sargent, 11 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 66/7.

78. Moran, Churchill: *The Struggle for Survival,* pp. 194—195.

79. Carlton, *Anthony Eden,* p. 245. Carlton face precizarea binevenită că înțelegerea asupra Balcanilor a răipas un aranjament total neoficial, și că niciodată nu se stabilise o declarație finală asupra procentajelor. El sugerează că Eden pretindea un procentaj mai mare decât Churchill în zonele pe care Rusia dorea să le-controleze, deoarece credea cu adevărat că era o

diferență, să zicem, între 10% și 25%. în

 cele din urmă, acceptă faptul că rușii intenționau să controleze situația din România, Bulgaria și Ungaria, și nu mai era nimic de făcut. Cu toate acestea, atât strădaniile lui Churchill, la care se referă textul, cât și încercarea lui Molotov de a da un sens procentajelor, nu pot fi trecute în totalitate cu vederea.

80. Churchill către Stalin, 11 octombrie 1944, Documente lae Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office, Londra, 66/7.

81. Odată ajuns la Moscova, Churchill fu întâmpinat, pe lângă ruși, de către Harriman. Primul ministru îl rugă pe ambasador să- i transmită lui Roosevelt dezamăgirea sa asupra faptului că Marshall nu fusese trimis, sau că Harriman fusese desemnat numai ca observator. în aceste condiții — relată Harriman — Churchill consideră că era âe preferat „ca eu să nu particip la convorbirile sale în tete-â-tete cu Stalin...“ De fapt, lui Churchill îi convenea situația de minune. Harriman către Roosevelt, 9 octombrie 1944, Departamentul de Stat, Foreign Relations of the United States (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 1004—1005.

82. Churchill către Hopkins, 11 octombrie 1944, în Foreign Office către Washington, 13 octombrie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43647 (R 16726/G).

83. Harriman către FDR. 11 octombrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), IV, 1009—1010.

84. Churchill către Roosevelt, 11 octombrie 1944, în lucrarea lui Kimball *Churchill and Roosevelt,* III, 353.

85. 11 octombrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington. D C., date diferite), 1944. IV, 988—990.

8. DEZNODĂMÂNTUL: POLONIA ȘI YALTA

1. Lordul Halifax către Churchill, 20 decembrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 355/14.

2. John Balfour către Christopher Warner, 9 octombrie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43306 (N 6565/G).

3. Moran, *Churchill:* The Struggle for Survival, p. 193.

4. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 796—797.

5. R. I. Campbell către David Scott, 20 decembrie 1943. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office. Londra, 38516 (A 7/G).

6. *Ibid.* Mărturii cu privire la faptul că rușii împușcaseră polonezi, demonstrară mai târziu că germanii avuseseră dreptate, dar la vremea respectivă fuseseră considerate numai o încercare de a-i dezbina pe Aliați.

7. Vezi Geir Lundestad. *The American Non-Policy Towards Eastern Europe, 1943—1947* (New York, 1975), pp. 188—189.

8. Jan Ciechanowski. *The Warsaw Rising of 1944* (London, 1944), p. 243.

9. Vezi Alexander Werth, *Russia at War* (New York, 1964). cap. 8.

10. „Memorandum". H. Freeman Matthews către secretarul de atat, 16 octombrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington. D. C.. date diferite), 1944, IV, 1916—1019.

11. Raport asupra întâlnirii care a avut loc în sala Spirdonovaka, la 13 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office.

Londra, 66/7. 20—26.

12. Eden către Foreign Office, 16 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 355/13.

13. Eden către Foreign Office, 16 și 17 octombrie 1944; Churchill către Attlee, 17 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra.

14. Citat din relatarea lui Mikplajezyk asupra convorbirilor lor confirmată ulterior de către Churchill. Vezi Lordul Moran, *Churchill: The Struggle for Survival,* pp. 199—200.

15. Eden către Cadogan, 19 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office, Londra.

16. Churchill către Roosevelt, 18 octombrie 1944, în lucrarea lui Kimball. *Churchill and Roosevelt,* III 358—359.

17. Ibid.

18. Monan, *Churchill: The Struggle for Survival,* p. 206.

19. Arthur Bliss Lane, / *saw Poland Betrayed* (Indianapolis, 1948), p. 66.

20. Martin Herz, *Beginnings of the Cold War* (Bloomington, Ind., 1966), pp. 62—63.

21. Lundestad, *The American Non-Policy Towards Eastern Europe,* p. 191.

22. Ben Pimlott, *The Second World War Diary of Hugh Dalton, 1940*—7945 (Londra, 1986), p. 563.

23. Principala sursă pentru relatarea acestui episod surprinzător o constituie lucrarea lui Samuel I. Rosenman, *Working with Roosevelt* (New York, 1952), pp. 464—476. Lui Roosevelt i se reproșă faptul că dăduse presei o scrisoare către Wilkie, în scopul obținerii unui avantaj imediat în campania prezidențială. Deși este posibil ca lucrurile să fi stat astfel, aceasta nu contravine interesului pe care atât el cât și Wilkie ,Î1 manifestau

pentru o atare reorientate a politicii americane.

24. Hopkins către Winant, 4 septembrie 1944, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut, caseta 157.

25. Vezi Thomas M. Campbell și George Herring, editori, *The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943—1946* (New York, 1575), pp. 156—157. Campania prezidențială din 1944 fu așadar martora primei manifestări a alianței etnice-conser- vatoare, care reapăru sub diverse forme în politica internă și externă pentru următoarele cinci decenii.

26. ' Vezi relatarea lui M. R. Wright asupra convorbirii sale cu Hopkins, în Wright către P. M. Broadmead, 14 noiembrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 27/7.

27. Memorandum, „The Washington Negotiations...", 12 decembrie 1944, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 66.

28. Colville, *The Fringes of Power,* pp. 534—535.

29. Winant către Hopkins, 11 decembrie 1944, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park New York, Colecția Sherwood.

30. Cox către Hopkins, 19 decembrie 1944, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York, caseta 338.

31. Extras din alocuțiunea lui Churchill, Diferite documente și minute ale Cabinetului. Public Record Office. Londra, 66/61. p. 12.

32. Campbell și Herring, *Stettinius Diaries,* pp. 196—202.

33. Churchill către Halifax, 10 decembrie 1944; Halifax către Churchill, 20 decembrie 1944. Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 355/14.

34. Wright către Phillip Broadmead, 7 ianuarie 1945.

Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office. Londra, 44555. <

35. Stimson către Roosevelt, 9 septembrie 1944, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

36. Lamont către Villard. 7 decembrie 1944, Scrieri de Oswald Garrison Villard. Houghton Library, Harvard University. Cambridge Mass.

37. FDR către Stalin, 30 decembrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 224—226.

38. *Ibid.,* pp. 226—227.

39. „Memorandum for the President", 16 ianuarie 1945, Scrieri de. Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York. PSF/Departamentul de Stat.

40. „The necessity of the three principal Allies arriving at a common political program for liberated countries", nedatat [ianuarie 1945], pp. 1—2, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York, casetele 169— 171.

41. „Reconstructions of Poland and -the Balkans: American Interests and Soviet Attitude", nedatat [ianuarie 1945], p. 1, *ibid.*

42. Stettinius abordă problema funcționării unei comisii Superioare Europe, până la stabilirea unei noi ordini mondiale, împreună cu foarte receptivul Anthony Eden, la întâlnirea premergătoare celei de la Yalta, la 1 februarie 1945. El și subalternii săi îl avertizară pe ministrul de externe britanic de faptul că trebuie să fie prudenți în relațiile lor cu rușii în privința problemei Poloniei, și de faptul că Roosevelt însuși avea îndoieli serioase cu privire la plan, ca putând să pună în primejdie proiectele de perspectivă ale organizației mondiale. „Meeting of the Foreign Ministers", 1 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 498—507).

43. Jurnale, 5 ianuarie 1945, Scrieri de Oscar Cox, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 151.

44. Vezi Lloyd C. Gardner, „The Riddle of the Sphinx:

Russia and Reconstruction", lucrare prezentată la cea de a treia Conferință Sovieto-Americană despre Al doilea Război Mondial, ținută la Moscova. în octombrie 1988, pp. 20—26.

45. Schimburile de mesaje dintre Harriman și Washington pot fi urmărite mai bine în lucrarea Departamentului de Stat *Foreign Relations of the United States* (Washington D. C.. date diferite), 1945, V. 937 -945.

46. John Morton Blum. *From the Morgenthau Diaries: Years of War, 1941—1945* (Boston, 1967), pp. 304—305. S-ar fi putut ca cineva de la Ministerul Finanțelor să-i fi strecurat un secret lui James Reston, de la *New York Times,* care a scris apoi că unii membri ai administrației considerau că momentul nu era prielnic pentru a se discuta despre o înțelegere postbelică de o asemenea amploare. Oficialitățile ambasadei erau mulțumite, temându-se — după cum afirma George Kennan — că acum rușii vor ezita și mai mult să se angajeze într-o discuție deschisă asupra „problemelor care privesc ambele guverne' Grew către Ambasada Americană. 26 ianuarie 1945, și Kennan către Grew, 29 ianuarie 1945. Dosarele Departamentului de Stat de la Arhivele Naționale. Washington, D. C., 861.51/1—2645 și 861.51/1—2945

47. Citat din Winifred N. Hackel. „Political Currents in Liberated Europe". *Foreign Policy Reports* 21 (1 iunie 1945). 66—78.

48. *Life,* 22 ianuarie 1945, p. 22.

49. Vezi minute asupra întâlnirii lui Roosevelt cu consilierii săi, la 4 februarie 1945, și notele sumare ale lui Alger Hiss asupra aceleiași întâlniri. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington. D. C.. date diferite), Yalta, pp. 566—570.

50. Note de Hiss, *ibid.*

51. „Luncheon Meeting of the Foreign Ministers". 5 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington. D. C.. date diferite), pp. 608—610. între minutele asupra acestei întâlniri,

consemnate de britanici și cele consemnate de americani, apare o deosebire interesantă. în versiunea britanică. Molotov își „informă" și colegii săi că Rusia aștepta să primească reparații, în timp ce în minutele americanilor el ..arăta' că astfel se vor petrece lucrurile. Vezi Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office. Londra, 45775 (ME 671/624/G 77). Minutele britanicilor sugerează o soluție mai hotărâtă și mai unilateral orientată.

52. Edward R. Stettinius. *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference* (Garden City. N. Y„ 1949). p. 49.

53. Memorandum de Eden, „Poland's Western Frontier", 23 ianuarie 1945, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 66/61.

54. Eden către Churchill, 1 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 508—509.

55. *Ibid.*

56. „United States Delegation Memorandum: Concrete Proposals on the Polish Question", nedatată [1 februarie 1945], *ibid..,* pp. 510—511; pentru lucrarea anterioară, care prezintă poziția americanilor pe o hartă a Europei, vezi *ibid.,* pp. 231—234.

57. „Tripartite Dinner Meeting", 4 februarie 1945, *ibid.,* pp. 589—590.

58. Gilbert, *Road to Victory,* pp. 1171—1175.

59. „Tripartite Dinner Meeting", 4 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D, C., date diferite), Yalta, pp. 589—590.

60. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1184.

61. *Ibid.*

62. Toate documentele de mai sus, cu excepția citatelor din Gilbert,.din minutele lui Bohlen asupra Celei de A Treia Sesiuni Plenare, 6 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United*

States (Washington, D. C.. date diferite), Yalta, pp. 667—671.

63. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1185

64. Minutele se găsesc în Documentele Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record' Office, Londra, 51/4.

65. *The Teheran, Yalta and Potsdam Conferences: Documents* (Moscova, 1969), p. 97.

66. Departamentul de Stat, Foreign Relations of the United States (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 727—728.

67. Cu toate acestea, în minutele britanicilor, se consemnează că Roosevelt spunea că nu considera necesar „să ia legătura numai cu *Emigres* și că ar trebui găsiți și locuitori din Polonia". Documente ale Biroului Primului Ministru, 392 Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 51/4. Dar minutele rușilor consemnează versiunea americanilor — „el considerau că nu era deloc necesar să învite în mod special persoane din străinătate pentru a participa la formarea guvernului polonez. Oameni potriviți puteau fi găsiți chiar în Polonia". *Teheran, Yalta and Potsdam,* p. 105.

68. Minute de Bohlen, A Patra Adunare Plenară, 7 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 709—710. Minutele lui H. Freeman Matthew dau o impresie oarecum diferită asupra răspunsului dat de Roosevelt propunerilor lui MolotOy, explicând probabil de ce Stalin accepta pe loc , introducerea conducătorilor democrați în Polonia. „Nu este necesar să luăm *emigres.* Este posibil ca unele persoane care se află în prezent în Polonia să fie acum satisfăcute." Ce însemna „să fie acum satisfăcute"? *Ibid.,* pp. 718—721.

69. Minute de Bohlen, întâlnirea dintre Roosevelt și Stalin. 8 februarie 1945, *ibid.,* 766—771.

70. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1191.

71. Minutele britanicilor diferă, din nou, în mod considerabil. „Președintele a spus că, în calitate de locuitori ai unei alte emisfere, americanii urmăresc marele obiectiv de a se organiza alegeri anticipate în

Polonia. Singura problemă consta în cum avea să fie guvernată țara până atunci, și spera ca alegerile să poată avea loc înainte de sfârșitul anului curent. Problema era deci limitată în timp." Documente ale Biroului Primului Ministru, Winstron S. Churchill, Public Record Office, Londra, 51/4.

72. Minute de Bohlen, A Cincea Adunare Plenară, 8 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 771—782.

73. Gilbert, Road to Victory, p. 1195.

74. „Meeting of the Foreign Ministers", 9 februarie 1945, Departarpentul de Stat, Foreign Relations of the United States (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 802—811.

75. Minute de Bohlen și Matthews, A Șasea Adunare Plenară, 9 februarie 1945, *ibid.,* pp. 841—855. Minutele rușilor asupra acestui schimb de cuvinte l-au determinat pe Roosevelt să facă o declarație și mai clară cu privire la locul unde credea că vor apărea tulburări. Alegerile trebuie să fie foarte curate — spuse el — „atât de curate încât nimeni să nu poată avea îndoieli .împotriva lor, și încât polonezii înșiși, un popor care se înfierbântă foarte ușor, să accepte alegerile fără rezerve". *Teheran, Yalta and Potsdam,* p. 123.

76. William D. Leahy, / was *There* (New York, 1950), p. 314.

9. SĂ PRESUPUNEM CĂ NU S-A ÎNTÂMPLAT NIMIC

1. *Mr. Citizen* (New York, 1960), p. 165.
2. Referitor la argumentul susținut de Roosevelt cu privire

la obiectivele postbelice ale rușilor, vezi Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy,* pp. 533—535. Scrisoarea dintre Lamont este datată 29 martie 1945. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Dosarul personal al președintelui, (PPF) 70.

3. Kimball, *The Juggler,* p. 7.

4. Gardner, *Architects of Illusion,* p. 76.

5. Anexă confidențială. WM (45), 19 februarie 1945. Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra. 65/51.

6. 'Citat[1] din Gardner. *Architects of Illusion,* p. 56.

7. Robert Rhodes James, *Anthony Eden,* (Londra, 1986), p. 290. • ■'

8. John Boettiger către FDR, 13 februarie 1945, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Documente din Sala hărților, caseta 21.

9. Jonathan Daniels către Early, 13 februarie 1945, *ibid.*

10. Conferință de presă # 992, 23 februarie 1945. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PPF-1, vol. 25, 16.

11. Bohlen către Samuel I. Rosenman, 18 februarie 1945, Scrieri de Samuel I. Rosenman, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 27. Patru ani mai târziu, Bohlen stabili că rușii nu intenționaseră niciodată să pună în aplicare hotărârile de la Yalta, și că Roosevelt le considerase un „test“ asupra intențiilor lui Stalin. O concepție total diferită. Bohlen către Rosenman, 23 august 1949, *ibid.,* caseta 18.

12. „Memorandum", Turner Catledge către Arthur Krock. 26 februarie 1945, Scrieri de Arthur Krock. Seeley G. Mudd Library, Princeton University, Princeton, New Jersey, caseta 1.

13. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1208.

14. Kevin Jeffreys, *The Churchill Coalition and Wartime Politics, 1940—1945* (Manchester. 1991), p. 180.

15. *Ibid.,* p. 182. '

16. Citat din Kimball, *The Juggler,* p. ,176.

17. WM (45), Concl. 22, Min. 5, Anexă confidențială, 6 martie 1945, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/51.

18. WM (45), Concl. 26, Min. 5, Anexă confidențială. 6 martie 1945, Diferite documente și minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra. 65/51.

19. Contele Edward Raczynski, *In Allied London* (Londra, 1962), p. 226.

20. *Ibid.,* p. 271

21. Zhukov, *Reminiscences and Reflections.* II, 340—341

22. „Record of Meeting .' 23 februarie l945țBiP®reign Office — Rapoarte generale Public Record Office,; Londra. 47582 (N 2454/G); Harriman către Stettinius, 24 februarie

1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 123—124.

23. Comisia analizării situației Poloniei, „Second Meeting". 27 februarie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47852 (N 2458/G).

24. Nota 90, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 135.

25. Clark-Keer către Foreign Office, 6 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra 47582.

26. Vezi Orme Sargent către Eden, 10 martie 1945, și comentariile lui Eden, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47582 (N

2481/G).

27. Dintr-o copie valoroasă, care ilustrează schimbările survenite în mod de exprimare al lui FDR, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Dosarul alocuțiunilor, caseta 86.

28. Conferința de presă 984, 19 decembrie 1944, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PPF-1, vol. 24, 7—12.

29. Conferința de presă # 985, 22 decembrie 1944, *ibid.,* pp. 5—7.

30. *Ibid.*

31. WM (45), Concl. 26, Min. 5, Anexă confidențială, 6 martie 1945, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/51; Roosevelt către Churchill, 11 martie 1945, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 356/9.

32. Conferințele de presă # 993 și # 995, 2 și 9 martie 1945, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PPF-1, vol. 25, 10. 9.

33. PMpfia telegramă din seria care a durat până la moartea președintelui, era datată 28 februarie 1945. Kimball. *Churchill and Roosevelt.* III. 547—631.

34. *Ibid.,* pp. 593—594.

35. Roosevelt către Churchill, 21 martie 1945, și Churchill către Roosevelt, 3 aprilie 1945, *ibid.,* 579—580, 606—607.

36. Stanislaw Mikolasjczyk, *The Rape of Poland* (New York, 1948), p. 60.

37. Raczynski, *In Allied London,* p. 278.

38. Vezi, de pildă, Charles Bohlen către Stettinius, 15 martie 1945, Scrieri de Charles Bohlen, Arhivele Naționale ale Statelor Unite, Washington, D. C., caseta 4

39. Halifax către Foreign Office, 26 martie 1945,

Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47583 (N 3317/6/G).

40. Foreign Office către Washington, 28 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47584 (N 3404/6/G); Minută de O. G. Sargent, 29 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra, 47584 (N 3346/6/G); Clark-Kerr către Foreign Office, 27 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47584 (N 3346/6/G).

41. Clark-Kerr către Foreign Office, 3 aprilie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 47485 (N 32587/6/G).

42. Roosevelt către Stalin, 1 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 194—196; A Șasea întrunire a Comisiei de analiză a situației Poloniei, 2 aprilie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47859.

43. A Șasea întrunire a ᵥ Comisiei de analiză a situației Poloniei, 2 aprilie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47589.

■ 44. Erickson, *Road to Berlin,* pp. 526—527; Dalles, *The Secret Surrender* (New York, 1966), pp. 147, 161, 164—165. Dulles n scrise fratelui său John Foster, la 6 februarie 1945: „Mi-e teamă de ceea ce vom -găsi în Europa în anii care vin.

Ne îndreptăm spre un final dramatic,, care va lăsa o mare parte a Europei Centrale pradă haosului. “ Scrieri de John Foster Dulles, Seeley G. Mudd Library, Princeton University, Princeton, N. J.

45. Erickșon, *Road to Berlin,* p. 527

46. Vezi Stalin către Roosevelt, 3 aprilie 1945, *Stalin's Correspondence,* I, 206—207.

47. Stalin către Roosevelt, 7 aprilie 1945, *ibid.,* pp.

208—210.

48. Vezi Voitek Mastni, *Russia's Road to the Cold War* (New York, 1979), cap. 7.

49. Zhukov, *Reminiscences and Reflections,* II, 346—347.

50. Erickson, *Road to Berlin,* p. 329.

51. Harriman către Stettinius, 3 aprilie 1945; Stalin către Roosevelt, 7 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 196—198, 201—204.

52. *Ibid.,* pp. 209—2W.

53. WM (45), Concl. 44, Min. 3, 13 aprilie 1945, Diferite documente și minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/52, PRO.

54. „Memorandum of Conversation...", 20 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 231—234.

55. însemnare din jurnal. 20 aprilie 1945, din lucrarea editată de Walter Millis. *The Forrestal Diaries* (New York, 1951), p. 47.

56. „Memorandum...". 23 aprilie 1945, *ibid.,* pp. 252—255.

57. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1282.

58. Memorandum asupra conversației, 23 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Waștțgigton, D. C., date diferite), 1945, V, 256—258.

59. Pentru o apreciere mai recentă, vezi Kimball, *The Juggler,* pp. 178—183.

60. „Jonathan Daniels Draft for Jefferson Day Speech" și Robert Sherwood către Samuel I Rosenman, 16 aprilie 1949,

398 ambele în Scrieri de Samuel I. Rosenman, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 18.

61. Memorandum asupra conversației, 2 mai 1945, *ibid.,* pp. 272—276.

62. Memorandum asupra conversației, 30 mai 1945, *ibid.,*

pp. 301 —306.

63. Churchill, *Triumph and Tragedy,* pp. 576—578.

64. Churchill către Truman, 4 iunie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 320—321.

65. Mikolajczyk, *The Rape of Poland,* p. 117.

66. Gardner, *Architects of Illusion,* p. 76.

67. Waiter LaFeber, *America, Russia and the Cold War* (ed. a 16- a, New York, 1990), pp. 25—26.

68. William O. McCagg, Jr., *Stalin Embattled, 1943—1948* (Detroit, 1978), p. 312.

69. Kennan către secretarul de stat, 15 septembrie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C.. date diferite), 1945, V, 881—884.

70. John J. McCloy, *The Atlantic Alliance: Its Origins and Future* (New York, 1969), pp. 22—26.

71. McCagg, *Stalin Embattled,* pp. 298—300.

72. Senatul S.U.A., Comitetul asupra afacerilor externe, *Hearings: The Vandenberg Resolution and the North Atlantic Treaty,* Al 80-lea Congres. Sesiunea a 2-a (Historical Series). (Washington, D. C., 1973), p. 86.

73. Citat din *Time.* 25 octombrie 1971, p. 19.

74. Molotov, „Conversations'.

75. C. L. Sulzberger, *The Last of the Giants* (New York. 1970), p. 304.

76. Memorandum asupra conversației, 13 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 826^^âᵇ^

, - .08
SFÂRȘIT .

CUPRINS

Prefață..... 5

Cuvinte de mulțumire..... 12
1. Propunerea lui Roosevelt..... 15
2. Acordul de la Munchensi Pactul sovieto-nazist. . 44
3. Cele mai negre ceasuri.....'. . . . 84
4. Carta Atlanticului..... 121
5. Pelerinaje la Washington.....'..... 153
6. Cântărind sfinxul rus..... 190
7. între Conferința de la Teheran și conferința „Tolstoi" 221
8. Deznodământul: Polonia și Yalta..... 263
9. Să presupunem că nu s-a întâmplat nimic 302
Note..... 337

■»

Redactor de carte: Cornelia Bucur

Tiparul executat la ROMCART S.A

sub comanda nr.349

BUCUREȘTI